

NEVELÉSTÖRTÉNET

NEVELÉSTÖRTÉNET

NEVELÉSTÖRTÉNET

A KODOLÁNYI JÁNOS FŐISKOLA (SZÉKESFEHÉRVÁR) FOLYÓIRATA

Felelős kiadó:

SZABÓ PÉTER rektor

Szerkesztőbizottság:

SZABÓ PÉTER, a szerkesztőbizottság elnöke
AMBRUSNÉ KÉRI KATALIN (Pécs), CSURGAI-HORVÁTH JÓZSEF (Székesfehérvár),
GLAVANOVICS ANDREA (Székesfehérvár), KELEMEN ELEMÉR (Budapest),
KOVÁTS-NÉMETH MÁRIA (Győr), KURUCZ RÓZSA (Szekszárd), LIPCSEI IMRE (Szarvas),
MOLNÁR BÉLA (Szombathely), SIMÁNDI IRÉN (Budapest), UGRAI JÁNOS (Miskolc),
VENTEL GYÖRGY (Nyíregyháza)

Szakmai támogató:

MTA Veszprémi Területi Bizottság Neveléstudományi Szakbizottság
Neveléstörténeti Munkabizottsága

Főszerkesztő:

TÖLGYESI JÓZSEF

A szerkesztőség munkatársai:

BESSENYEI JÁNOS technikai szerkesztő
B. HORVÁTH ELVIRA

Szerkesztőség:

Kodolányi János Főiskola
8000 Székesfehérvár, Fürdő u. 1.
30-600-9186
tolgyesijdr@gmail.com

HU ISSN 1785-5519

TARTALOMJEGYZÉK

A szerkesztő jegyzete	5
Tanulmányok	7
<i>Patyi Gábor</i> : Egy stratégia alapvonalai. Friedrich Althoff és a németországi felsőoktatás a 19- 20. század fordulóján.....	7
<i>Pethő Villő</i> : Life-reformelements in Kodaly's and his successors' music pedagogy.....	16
<i>Takács Zsuzsanna Mária</i> : Das Bethlen Gábor Kollegium von Nagyenyed in der Zeit des Dualism.....	29
<i>Tengely Adrienn</i> : Kell-e hittan az iskolába? Kísérlet a vallásoktatás eltörlésére az őszirózsás forradalom idején.....	38
<i>Gerják Eszter</i> : Az irodalom, mint nevelési eszköz Karácsony Sándor kezében..	54
<i>Kerpel Péter Józsefné</i> : Egy reformkori diáklap, a Rózsa és munkatársai.....	82
<i>Takács Ildikó</i> : A székesfehérvári Hosszúsétatéri Óvoda története.....	132
<i>Szűcs Ferenc Károly</i> : Pedagóguspálya az Osztrák-Magyar Monarchiától napjainkig.....	150
MEGEMLEKEZÉSEK	155
<i>Kriston Vizi József</i> : Kiss Áron, az elfeledett közösségépítő.....	155
Interjú	160
Élet az Eötvös Kollégiumban (<i>Novák Gábor</i>).....	160
Könyvismertetések	165
Kováts-Németh Mária: 50 év a hivatás szolgálatában 1967-2017 (<i>Mihalovicsné Lengyel Alojzia</i>).....	165
Szecsó Károly: Szvorényi József (<i>Németh Andrásné Farkas Gabriella</i>).....	167
Révész György (szerk.): Vándortáborozás (<i>Tóbiás László</i>).....	169
Jáki László: Egy oktatáspolitikus a XX. század fordulóján: Jancsó Benedek (<i>Cs. Bányai György</i>).....	173
Virth László: Magyar nevelés, népi gondolat. Adalék a huszadik századi magyar szellemtörténet egy fejezetéhez (<i>Tölgyesi József</i>).....	176

E SZÁMUNK SZERZŐI

A ** -gal jelölt előadások 2007-ben a II., a **** -gal jelöltek 2009-ben a IV. Fürstenfeldben (Ausztria) tartott Nemzetközi Neveléstörténeti Konferencián hangzottak el. A szerzők beosztása, munkahelye az akkori helyzetüknek megfelelően jelölve.

Gerják Eszter tanulmányi referens, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest; *Kerpel Péter Józsefné* tanár, Pápai Szakképzési Centrum Jókai Mór Közgazdasági Szakgimnázium és Művészeti Szakközépiskolája, Pápa; *Kriston Vizi József* múzeumi kultúraközvetítő, főmuzeológus, Kecskeméti Katona József Múzeum, Kecskemét; *Mihalovicsné Lengyel Alojzia* ny. egyetemi docens, Veszprém; *Németh Andrásné Farkas Gabriella* tanár, intézményvezető, Erzsébet Királyné Általános Iskola, Nyírad – egyetemi oktató, ELTE Szombathelyi Egyetemi Kar, Szombathely; *Novák Gábor* újságíró, szerkesztő, Budapest; ***Patyi Gábor* egyetemi docens, Nyugat-magyarországi Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Kar, Sopron; *****Pethő Villő* tanársegéd, PhD-hallgató, Szegedi Tudományegyetem BTK, Szeged; *****Szűcs Ferenc Károly* főiskolai docens, Budapesti Műszaki Főiskola Tanárképző és Mérnökpedagógiai Központ, Budapest; *Takács Ildikó* óvodapedagógus, Székesfehérvár; *****Takács Zsuzsanna Mária* PhD-hallgató, Pécsi Tudományegyetem BTK Oktatás és Társadalom Neveléstudományi Doktori Iskola, Pécs; ***Tengely Adrienn* könyvtáros, Csorba Győző Megyeri Könyvtár, Pécs; *Tóbiás László* főiskolai docens, Károli Gáspár Egyetem Tanítóképző Főiskolai Kar Szociális Munka és Diakónia Intézet, Budapest; *Tölgyesi József* főiskolai docens, Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár.

Címlapkép:

Szily János (1735-1799) püspök, oktatási, nevelési, közművelődési intézmények alapítója szobra Szombathelyen a Berzsényi téren

A borítót és a kötetet tervezte:

Bessenyei János

Nyomdai kivitelezés:

Alto Nyomda Kft., Székesfehérvár

A szerkesztő jegyzete

E lapszámban is közlésre kerültek korábbi (fürstenfeldi) előadás-anyagok, amelyeket a szerzők tanulmányként írtak meg. Több aktuálisan készült írás, amelyek a neveléstörténet szerzteágzó területét jelenítik meg.

A **Tanulmányok** sorát Patyi Gábor írása vezeti be, amely a német felsőoktatásban jelentős szerepet betöltött Friedrich Althoff munkásságáról ad áttekintést. A 19. század utolsó harmadában és a 20. század elején az ő munkássága (szervezőkészsége, dinamizmusa, előrelátása) alapozta meg a német felsőoktatás térbeli kiterjesztését, mert olyan szervezeti-szerkezeti és tartalmi, oktatói változásokat/változtatásokat hajtatott végre, amelyek által a felsőoktatásuk minta lett Európa számára.

Két, korábban már magyar nyelven közlésre került tanulmány a nemzetközi pedagógiai térben történő tájékoztatást szolgálja. Pethő Villő Kodály és követői zenepedagógiája életreform-elemeivel ismerteti meg az olvasókat, Takács Zsuzsanna Mária pedig a nagyenyedi Bethlen Kollégium dualizmus alatti működését mutatja be.

Száz évvel ezelőtt volt az őszirózsás forradalom. Tengely Adrienn írása éppen ezért aktuális. E tanulmányában azt mutatja be, hogy ebben a politikai közegben a különböző társadalmi aktorok (intézmények, szervezetek, személyek) hogyan viszonyultak a radikális (és ennek tűnő) társadalmi változások által indukált vallássosság-ellenességhez, illetve a vallásoktatás folytatásához.

Gerják Eszter a „Karácsony Sándor-kultusz” mentén arról a jelentősnek tartható tevékenységről írt, amelyben a Karácsony Sándor által nevelőeszköznek tartott irodalomszeretetről, ennek fontosságáról szól, és e munkásságát elemzi, értékeli. Kerpel Péterné ezúttal a pápai Rózsa nevű reformkori diáklap teljes körű elemzését írta meg, amely az irodalom- és pedagógiatörténeti értékén túl etalon a diákújságok bemutatásához, közlési módjához. Takács Ildikó egy székesfehérvári óvoda történetét mutatja be. Benne feltárulnak mindazok az országos és helyi óvodaszervezési események, amelyeknek minden hazai óvoda részese lett. Ennek az óvodának a története példa arra, hogy a mindenkori óvodavezető, a nevelőtestület és a szülők hogyan és milyen módon tudtak megfelelni e folytonos változásoknak. Szücs Ferenc Károly szubjektív visszaemlékezése a többgenerációs családtagjairól szól, akik a nehezítő társadalmi-politika helyzetek ellenére is helyt tudtak állni a pedagógus pályán. Írása különlegesen érdekes: fókuszában egy testvérpár küzdelme áll azért, hogy pedagógusok lehessenek, maradjanak, és a munkájukat magas szinten végezhesék.

Több mint fél évszázadon át működött (az első alapítású) Eötvös Kollégium, amelynek a diákjai közül (többek között) a pedagógiatudomány, a köz- és a felsőoktatás számos kiemelkedő személyiségei lettek. A Bencédy Józseffel készült **inter-**

jában a kollégium és az ő életútja találkozásáról, majd az abban töltött évek későbbi „áthagyományozódásáról” olvashatunk. Megindítóak azok a szavai, amelyek a kollégium légköréről, a tanár-hallgató kapcsolatokról, az egymást segítésről adnak forrásértékű információkat.

A **Könyvismertetések** között három olyan mű található, amely pedagógus személyiségekről (életútjukról, munkásságukról, hatásaikról) szól. Kováts-Németh Mária fél évszázadot töltött el a pedagógus pályán, ebből néhány év kivételével a felsőoktatásban. Munkássága tartalmi jellemzőit aligha lehetne teljes körűen felsorolni (tanár, szakfelügyelő, főiskolai és egyetemi oktató, egyetemi magántanár, neveléstörténész, a környezeti nevelés európai színvonalú kidolgozója és a doktori iskola vezetője, tudományos, szakmai és társadalmi tisztségek viselője, magyarságtudós, számos könyv, tanulmány szerzője stb.) Mihalovicsné Lengyel Alojzia – e könyv alapján – az ő életútját méltatja, mutatja be.

* * *

Jáki László egy, a pedagógiai kánonból már kimaradt, de a munkássága felidézésével ismét a szakmai közgondolkodás részévé váló neveléstudósról, közéleti pedagógusról írt (és nem először): Jancsó Benedekről. Amennyire számon tartják Erdélyben, annyira elfelejtődött itthon. Jáki könyve és más kiadványok azonban, remélhetően, Jancsó az őt megillető értéként kerül be (ismét) a pedagógiai könyvészetbe.

Negyedikként említjük Virt László könyvét, amelyben a „magyar nevelés, népi gondolat” jegyében azokról írt (Karácsony Sándor, Kodály Zoltán, Németh László, Márton Áron), akiknek a 20. században jelentős hozzájárulásuk volt a magyar szellemtörténet egy-egy fejezetéhez. Tóbiás László a Révész György által szerkesztett Vándortáborozás című kötetet elemezte, mutatja be olyan alapos kritikával, amely megszívlelendő minden könyv- és tanulmányírónak, szerkesztőnek.

Remélhetően, e lapszám írásai is hozzájárulnak ahhoz, hogy az ezekben elmélyedők ne csak új információkat kapjanak a nevelés-, az oktatás- és a személytörténetekből, hanem ösztönzők is lehetnek az elmélyült kutató- és publikációs munka további végzéséhez, netán egy új kutatási terület „felfedezéséhez”.

TANULMÁNYOK

Egy stratégia alapvonalai. Friedrich Althoff és a németországi felsőoktatás a 19-20. század fordulóján

PATYI GÁBOR

Joseph Ben-David tudománytörténész egy 1971-ben megjelent publikációjában az újkori európai tudományfejlődést vizsgálva azt a megállapítást tette (elsősorban az orvos- és természettudományokat elemezve), hogy a 17. század közepéig Itália, majd a század végéig Anglia, a 18. században Franciaország, és végül a 19. században egészen a huszadik század első harmadáig Németország tudományos intézményei képviselték a vezető szerepet Európában.¹ Megállapításait a tudományos felfedezések, publikációk és kutatók számadataira alapozta. Az elért és elismerést kiváltó tudományos színvonalat elsősorban a 19. század elején végrehajtott, az egész német egyetemi hálózatot érintő radikális reformok alapozták meg, amelyek később Wilhelm von Humboldt porosz kultuszminisztériumi hivatalnok nevével kapcsolódtak össze.²

A 19. század folyamán Németországban mélyreható gazdasági, társadalmi és politikai változások történtek, amelyek új igényeket támasztottak a felsőoktatással és az ezt irányító kultuskormányzattal szemben.³ Az ipari forradalom a 19. század első felében lassabban, a század közepétől pedig viharos gyorsasággal bontakozott ki. Az ipar gyorsütemű fejlődése egyre nagyobb számú, és egyre jobban képzett szakembert, újabb és újabb természettudományos eredményeket követelt. Az egyetemek és a főiskolák belső fejlődése is (a tudományok differenciálódása, a hallgatói létszám nagymértékű növekedése a század nyolcvanas éveitől) egyre több problémát vetett fel.⁴ A humboldti elvek szerint működő egyetemek egyre kevésbé feleltek meg a kor kihívásainak. A kutatás és a tanítás egységének elve mindinkább anakronisztikussá vált, egyrészt a hallgatói létszám rohamos növekedése, másrészt az ipar fokozott igényei miatt. Az egyetemek mellett a század folyamán egyre fontosabb szerepet játszottak a műszaki és más szakfőiskolák és az egyetemeken kívüli

¹ A megállapítást idézi: H. W. Prah (1978): *Sozialgeschichte des Hochschulwesens*. München, 225 o. J. Ben-David említett művéből (*The scientist's role in society: A comparative study*. New Jersey, 1971) részletek olvashatók: Tóth Tamás (szerk., 2001): *Az európai egyetem funkcióváltozásai*. Budapest. 227-237. o.

² A reformokat a korabeli francia egyetemi reformokkal összevetve elemzi: Tóth Tamás (szerk., 2001): *A napóleoni egyetemről a humboldti egyetemig*. In: *Az európai egyetem funkcióváltozásai*. Budapest. 95-124. o.

³ Vö: H. W. Prah: *Sozialgeschichte des Hochschulwesens ...i. m.* S. 181-187.

⁴ H. W. Prah: *Sozialgeschichte des Hochschulwesens ...uo.* S. 225-232.

kutatóhelyek. Az egyetemeken folytatott alap kutatások mellett mind nagyobb teret kaptak az alkalmazott kutatások.

A porosz-német állam egyre nagyobb mértékben támogatta a tudományok és a tudományos intézmények fejlődését. A 19. század végén a kor kihívásaira a választ Friedrich Althoff kultúrpolitikája adta meg.⁵ Ő minden kétséget kizáróan az egyik legkiemelkedőbb porosz-német kultúr-, illetve tudománypolitikus volt, akinek a jelentőségét Wilhelm von Humboldtéhoz és Carl Heinrich Beckeréhez, a weimari Németország kiemelkedő kultúrpolitikusaéhoz szokták mérni.⁶ Senki nem volt nagyobb hatással a korabeli porosz-német egyetemek fejlődésére a századfordulón akkor, amikor a tudományos intézményrendszer, ezen belül a felsőoktatási intézmények Németországban rendkívül dinamikus fejlődést produkáltak.

Friedrich Althoff élete és munkásságának szinterei

Friedrich Theodor Althoff (1839-1908) a westfáliai Dinslakenben született 1839-ben, részben nemesi, részben pedig földműves gyökerekkel rendelkező hivatalnoki családban. Weselben végezte a gimnáziumot (1856), majd Bonnban (egy féléven át Berlinben is) folytatott jogi tanulmányokat 1861-ig. 1864-ben feleségül vette Marie Ingenohlt (1843-1925), akivel harmonikus, bár gyermektelen házasságban élt haláláig. A hatvanas években több városban (Neuwied, Berlin, Bonn, Köln) működött különböző bíróságokon. Elzász-Lotaringia Német Birodalomhoz történt csatolása után Strassburgba került a tartományi kormányhoz mint az egyházi és iskolai ügyek referense. Munkája során ettől az időszaktól kezdve került szoros kapcsolatba egyetemi ügyekkel is, mert az ott újjólag alapított birodalmi egyetem szervező hivatalnok és tanára is lett. (A strassburgi évekről alább bővebben is írunk.)

Strassburg után Berlinben tevékenykedett tovább. Negyedszázadon keresztül, 1882-től 1907-ig irányította a porosz kultuszminisztériumban a felsőoktatási ügyeket. Ez idő alatt öt minisztert szolgált ki, tizenöt éven keresztül csak egy volt a 33 miniszteri referens közül, tíz évig egyike a négy miniszteriális igazgatónak, mégis a kortársak Poroszország „titkos kultuszminiszterének” titulálták. Nem kevésbé kifejező a „felsőoktatás Bismarcja” cím sem. Althoff (mint miniszteriális igazgató), autokratikus irányítója volt a felsőoktatási és a tudományos ügyeknek.

⁵ Althoff munkásságával foglalkozó alapvető, és az utóbbi időben megjelent monográfiák: A. Sachse (1928): *Friedrich Althoff*. Berlin; Ralph-Jürgen Lischke (1991): *Friedrich Althoff und sein Beitrag zur Entwicklung des Berliner Wissenschaftssystems an der Wende vom 19. zum 20. Jahrhundert*. ERS Verlag, Berlin; Franz Domaschke (1991): *Friedrich Theodor Althoff und die preußischen Universitäten im ausgehenden 19. Jahrhundert*. A munkásságának számos aspektusát vizsgáló tanulmánykötet: Hrsg. Bernhard vom Brocke: *Wissenschaftsgeschichte und Wissenschaftspolitik im Industriezeitalter. Das „System Althoff“ in historischer Perspektive*. Hildesheim.

⁶ Vö: Bernhard vom Brocke (1980): *Hochschul- und Wissenschaftspolitik in Preußen und im Deutschen Kaiserreich 1882-1907. Das „System Althoff“*. In: Hrsg. Peter Baumgart: *Kaiserreichs Bildungspolitik in Preußen zur Zeit des Kaiserreichs*. Klett – Cotta, Stuttgart, S. 10-11.

Munkásságának fő célja az volt, hogy Poroszország számára a tudomány és a felsőoktatás terén vezető helyet vívjon ki a nemzetek között. Németország szupremáciáját csak a tudományos élet terén akarta biztosítani. A korra jellemző és egyre inkább elhatalmasodó imperialista nagyhatalmi külpolitikai célokat elutasította.⁷ Az általa kidolgozott tudomány- és felsőoktatás-pártoló politikát már a kortársak is Althoff-rendszernek („System Althoff”) nevezték. Távol állt tőle mindenfajta politikai szélsőségeség, például az antiszemizmus vagy az antikaticizmus. Életrajzírói főbb személyiségjegyeiként az őszinteséget, a fáradhatatlan szorgalmat, az önzetlenséget és a szerénységet szokták felemlíteni, de elhíresült a pontatlanságával és a mások idejének nagyvonalú kezelésmódjával is (néha órákig várakoztatott elvben nála a társadalmi-hivatali rangban magasabban lévő személyeket is, pl. professzorokat).

A strassburgi „főpróba”

Rendszerének alapjait még Strassburgban vetette meg, ahol 1871 és 1882 között részben mint az újonnan alapított birodalmi egyetem szervező hivatalnok, részben pedig mint az egyetem jogi karának tanára tevékenykedett.⁸ Franz von Roggenbachkal, az egyetem alapítását és szervezését irányító biztossal együtt azon munkálkodtak, hogy a strassburgi egyetemet az egyik legjelentősebb birodalmi egyetemé építsék ki, amely a német egyetemi reform kiindulópontja lett volna. Céljaik szerint az új egyetemnek nemzetközi tudományos központtá kellett válni, hídszerpet betölteni a német és a francia kultúra között. Ezért párhuzamos, francia, illetve német nyelven oktató tanszékek létrehozását tervezték.

A céloknak csak egy része valósult meg. Az ordináriusokból álló egyetemi szenátust kiegészítették egy olyan bizottsággal, melyben a rendkívüli és a magántanárok is helyet kaptak. A tübingeni, a dorpat, és részben a zürichi egyetemek mintájára egységes bölcsész és jogi karok helyett külön természet-, humán-, illetve állam- és jogtudományi karokat hoztak létre. Az új egyetemen a szemináriumi munkamódszert szorgalmazták, és ezért szemináriumi könyvtárakat létesítettek. Számos olyan tudományos diszciplínának hoztak létre tanszéket, amelyek akkor újaknak számítottak, és más porosz egyetemen még nem rendelkeztek tanszékekkel (etnográfia, antropológia, paleontológia stb.). A professzorokat teljes fizetésük meghagyása mellett 65 éves korukban emeritálták.

A strassburgi egyetem szervezésekor a legjelentősebb eredmény az volt, hogy sikerült kimagasló tudósokat alkalmazni. A professzorok meghívásában Althoffnak

⁷ Vö: Bernhard vom Brocke: *Hochschul- und Wissenschaftspolitik in Preußen...* i. m. S. 46-47.

⁸ A strassburgi évekhez lásd: Manfred Nebelin (1991): *Die Reichsuniversität Straßburg als Modell und Ausgangspunkt der deutschen Hochschulreform* In: Hrsg. Bernhard vom Brocke: *Wissenschaftsgeschichte und Wissenschaftspolitik im Industriezeitalter. Das „System Althoff” in historischer Perspektive.* Hildesheim, S. 61-68.

kimagasló szerepe volt. Az egyetem jogi és orvosi kara a legjobbnak számított a birodalomban. A tantestület átlagéletkora Poroszországban itt volt a legalacsonyabb, 39 év. (Berlinben ugyanekkor 62 év.)⁹

A porosz oktatási minisztériumban. Egy stratégia főbb elemei

A strassburgi „főpróba” után 1882-től a porosz oktatási minisztériumban fogott hozzá elképzeléseinek egész Poroszországra kiterjedő megvalósításához. Amikor átvette az egyetemi ügyek irányítását, a hivatalon belül e téren szinte kaotikus állapotok uralkodtak. Minden egyetem saját szabályzattal rendelkezett, bizonyos, az egyetemek működését érintő rendelkezéseket a minisztériumban nem is ismertek.¹⁰ A humboldti (autonóm) egyetemi eszmény, mint már említettük, nem felelt meg az állam, a társadalom és a gazdaság, illetve a tudományok fejlődéséből adódó kihívásoknak. Althoff felismerte, hogy a tudományok és az egyetemek további fejlődése központi, állami tervezést és szervezést igényel. A feladat szavai szerint az „egyetemek bürokratizálása”. Humboldtval vagy Beckerrel ellentétben átfogó reformprogramot nem készített, gyakorlati ember volt, a „System Althoff” az évtizedes szervezőmunka során formálódott ki.¹¹

Hivatali ideje alatt a porosz felsőoktatási rendszer központilag irányított tudományos nagyüzemmé vált (Wissenschaftlicher Grossbetrieb). Számos új főiskolát szervezett, illetve továbbfejlesztette a meglévőket. Új alapítások, amelyekben közvetlen része volt: Münsteri Egyetem (korábban katolikus akadémia), Poseni Akadémia, danzigi és breslaueri műszaki egyetemek. Strassburgi mintára szemináriumok, intézetek, és a hozzájuk tartozó szemináriumi könyvtárak és laboratóriumok sorát létesítette. 1886 és 1902 között a tíz porosz egyetemből kilencben alapított államtudományi szemináriumot. 1882 és 1907 között a porosz egyetemi intézetek száma (a klinikák nélkül) 476-ra emelkedett.¹² Csak a berlini egyetemen hivatali ideje alatt az intézetek száma 38-ról 81-re emelkedett.

Althoff különösen szívén viselte az orvosi képzés fejlesztését.¹³ Hygiéniai intézetet minden, gyermekklinikát majdnem minden egyetemen alapított, ezek mellett számos fogorvosi, pszichiátriai intézetet, szem- és idegklinikát. Emil Behring, aki 1901-ben az első orvosi Nobel-díjat átvehette, Robert Koch, aki 1905-ben, és Paul Ehrlich, aki 1908-ban lett orvosi Nobel-díjas, mindannyian Althofftól kaptak lehe-

⁹ Vö. Bernhard vom Brocke: *Hochschul- und Wissenschaftspolitik in Preußen...* i. m. S. 31.

¹⁰ Bernhard vom Brocke: *Hochschul- und Wissenschaftspolitik in Preußen...* uo. S. 46-47.

¹¹ Vö: Bernhard vom Brocke: *Hochschul- und Wissenschaftspolitik in Preußen...* uo. S. 49.

¹² Ld: Bernhard vom Brocke: *Hochschul- und Wissenschaftspolitik in Preußen...* uo. S. 49-51.

¹³ Althoff szerepéről az orvostudomány fejlesztésében lásd: Wolfgang Uwe Eckart (1991): *Friedrich Althoff und die Medizin*. In: Hrs. Bernhard vom Brocke: *Wissenschaftsgeschichte und Wissenschaftspolitik im Industriezeitalter. Das „System Althoff” in historischer Perspektive*. Hildesheim., S. 375-404., és Ralph-Jürgen Lischke: *Friedrich Althoff und sein Beitrag zur Entwicklung des Berliner Wissenschaftssystems...* i. m. S. 60-71.

tőséget a kutatásra. Hivatali működése során tevékenységét számos kritika, illetve személyét számos támadás érte. Az orvos-társadalom azonban többnyire elismeréssel adózott a tevékenységének.

Roggenbachtól vette át azt a gondolatot, hogy az egyes egyetemeket a helyi tradíciók és a személyi lehetőségek figyelembevételével bizonyos tudományterületek központjává kell szervezni. Ennek a törekvésnek megfelelően vált Göttingen a matematika és a fizika fellelegvárává,¹⁴ „természettudományos birodalomná”. Halle-Wittenberg az evangélikus teológia, Berlin az ókor-, történelem- és a művészet-tudomány, Bonn a németalföldi nyelv és irodalom, Kiel az északi nyelvek, Breslau a szláv kutatások, Marburg a történelmi segédtudományok, és Frankfurt a higiéné tudományának központjává vált. Mái vitatott kérdése az Althoffal foglalkozó kutatásoknak, hogy Berlint kiemelten támogatta-e a vidéki egyetemekkel (Provinzuniversitäten) szemben.¹⁵ Bernhard vom Brocke jeles Althoff-kutató szerint éppen az, hogy tudományos központokká formálta az összes porosz egyetemet, cáfolja Berlin előnyben részesítésének vádját.¹⁶

A német tudomány magas színvonalát a természet- és a technikai tudományok terén önálló, tehát az egyetemektől, főiskoláktól független kutatóintézetek létesítésével is biztosítani igyekezett.¹⁷ Felismerte, hogy még az egyetemek és a főiskolák példánélküli kiépítése sem képes önmagában biztosítani a német tudomány nemzetközi rangját. Egyrészt a növekvő hallgatói létszám mind nagyobb mértékben akadályozta az egyetemeken folyó tudományos munkát, másrészt az egyetemek részéről ellenérzés nyilvánult meg az alkalmazott, gyakorlatorientált kutatásokkal szemben. Az ipar felől érkező fokozott igények kielégítésében az önálló kutatóintézetek alapítása kínált megoldást. Althoff törekedett arra, hogy néhány egyetem, főiskola, illetve önálló kutatóintézet között mégis valamiféle perszónalunions kapcsolatot létesítsen. Az intézetek vezetője az esetek többségében professzor is volt.

Németországban már számos önálló kutatóintézetet alapítottak korábban is. Althoff berlini működését megelőzően alakult meg például a Siemens, Foerster, és Helmholtz által létrehozott Physikalisch-Technische Reichsanstalt (1877) a londoni Royal Institutium mintájára. Althoff közreműködésével létesült a természettudományok terén többek között Robert Koch berlini intézete (Institut für Infektionskrankheiten), Otto Zacharias biológiai állomása Plönben, a Biológiai Intézet és az Északi-tengeri Múzeum Helgolandon, Paul Ehrlich szérumkutató intézete (Institut

¹⁴ Vö. Renate Tobies (1991): *Wissenschaftliche Schwerpunktbildung: der Ausbau Göttingens zum Zentrum der Mathematik und Naturwissenschaften*. In: Hrsg. Bernhard vom Brocke: *Wissenschaftsgeschichte und Wissenschaftspolitik im Industriezeitalter*. Das „System Althoff” in historischer Perspektive. Hildesheim, S. 87-108.

¹⁵ Vö. Hubert Laitko (1991): *Friedrich Althoff und die Wissenschaft in Berlin. Konturen einer Strategie*. In: Hrsg. Bernhard vom Brocke: *Wissenschaftsgeschichte und Wissenschaftspolitik im Industriezeitalter*. Das „System Althoff” in historischer Perspektive. Hildesheim, S. 69-86.

¹⁶ Vö. Bernhard vom Brocke: *Hochschul- und Wissenschaftspolitik in Preußen...* i. m. S. 53.

¹⁷ Vö. Bernhard vom Brocke: *Hochschul- und Wissenschaftspolitik in Preußen...* uo. S. 54.

für Serumforschung und Serumtherapie) Steglitzben és Emil Behring Hygiéniai Intézete (Institut für Hygiene und Experimentelle Therapie) Marburgban.¹⁸ A szellemtudományok terén pedig a berlini keleti nyelvek szeminárium,¹⁹ a Porosz Történeti Intézet Rómában, a Művészettörténeti Intézet Firenzében. Tervbe vette egy központi német történeti intézet alapítását is Berlinben, amely azonban csak a halála után, főképp Adolf Harnack munkássága révén valósult meg.²⁰

Friedrich Althoff tudománypolitikai törekvéseinek egyik fontos eleme volt a magántőke bevonása a tudományos intézmények finanszírozásába.²¹ A mintát a főképp magántőkére alapozott párizsi Pasteur Intézet működése szolgáltatta. Az Althoff által bízott minisztériumi hivatalnokok agitációja révén gyárosok, bankárok és tudósok-professzorok szoros együttműködése jött létre.

A magántőkét értelemszerűen inkább a nem egyetemi kutatóintézetek finanszírozásába lehetett bevonni, de Althoff hivatali ideje alatt városi és magántőkéből hozták létre a korabeli Németország egyetlen nem állami fenntartású egyetemét, a frankfurtit. Munkásságának egyfajta megkoronázásaként, de már csak halála után, a Berlieni Egyetem alapításának százéves jubileumán alakult meg a Kaiser Wilhelm Gesellschaft, amely egy központilag szervezett, a tudomány támogatását célul tűző, a magántőke szisztematikus bevonását biztosító egyesület volt.²² Talán legnagyobb szabású terve egy campus-szerű, a Berlieni Egyetemet, a Királyi Könyvtárat, az Állami Levéltárat, és számos kutatóintézetet magába foglaló tudományos-felsőoktatási központ kialakítása volt Berlin Dahlem nevű külterületén.²³ Az ötletet itt a New York-i Columbia Egyetemnek a városközpontból való kitelepítése adta, és az első lépést az 1890-es évek közepén az egyetemi botanikus kert Dahlembé helyezése jelentette. A megvalósítás azonban ebben is kultúrpolitikájának folytatóira, Adolf Harnackra és Friedrich Smidt-Ottra maradt.

Az általunk eddig említett alapvető törekvések mellett Althoffnak számos, talán kisebb jelentőségű, de a felsőoktatást érintő kérdésre is gondja volt. Figyelmet fordított az egyetemek tudományos nagyüzemmé válásában fontos szerepet ját-

¹⁸ Vö. Bernhard vom Brocke: *Hochschul- und Wissenschaftspolitik in Preußen...*uo. S. 54-55.

¹⁹ Ld. Ralph-Jürgen Lischke: *Friedrich Althoff und sein Beitrag zur Entwicklung des Berliner Wissenschaftssystems...*i. m. S. 28-39.

²⁰ Vö. Bernhard vom Brocke: *Hochschul- und Wissenschaftspolitik in Preußen...*i. m. S. 54.

²¹ Ld. Manfred Rasch (1991) tanulmányát: *Kommunalisierung, Regionalisierung und Konzentrierung: Aspekte preußischer Wissenschaftspolitik unter Friedrich Althoff und seinen Nachfolgern* In: Hrsg. Bernhard vom Brocke: *Wissenschaftsgeschichte und Wissenschaftspolitik im Industriezeitalter. Das „System Althoff“ in historischer Perspektive.* Hildesheim. S. 109-122.

²² Vö. Ujváry Gábor (1996): *Tudományszervezés – történetkutatás – forráskritika. Klebelsberg Kuno és a Bécsi Magyar Történeti Intézet.* Historia est magistra vitae? Tanultunk a történelemből? Győr, 39-41. o.

²³ A Dahlem projekthez lásd: Ralph-Jürgen Lischke: *Friedrich Althoff und sein Beitrag zur Entwicklung des Berliner Wissenschaftssystems...*i. m. S. 88-113.

szó könyvtárak fejlesztésére.²⁴ A könyvállomány nagymértékű fejlesztésén és új könyvtárpépületek létesítésén túl létrehozta az egyetemi központi és az intézeti fiókkönyvtárak duális rendszerét, szorgalmazta a cédulakatalogusok létesítését, és az egyetemi főiskolai könyvtárak élére főállású szakemberek állítását. 1886-ban a göttingai egyetemen – német egyetemen először –, tanszéket létesített a könyvtár-tudomány számára.²⁵

Az egyetemek kiépítésével párhuzamosan egységesítette és modernizálta az egyetemek és fakultások szabályzatait, a habilitációs és a doktori eljárás rendjét. 1897-ben, ha nem is az eredetileg tervezett mértékben, de megreformálta a tanári fizetések rendszerét. A professzori alapbérek terén továbbra is fennmaradt az egyéni elbírálás rendszere, a változtatások csak a leckepeznt érintették. Ha valakinek 3000 márkát (Berlinben 4500) túllépte az ilyen jellegű jövedelme, akkor a többlet felét egy ún. „Dispositionsfond”-ba kellett befizetni, melyből a magántanárok, a rendkívüli professzorok, kisebb fizetésű rendes tanárok és a kiemelkedő teljesítményt nyújtó tanerők munkáját igyekezett honorálni.²⁶

Althoff tudománypolitikájának fontos eleme lett a német tudomány nemzetközi kapcsolatainak erősítése. Be akarta mutatni a német tudomány eredményeit a külföldnek, és szorgalmazta más országok tudományos eredményeinek megismerését. Számos intézkedése szolgálta ezt a nemzetközi tudománypolitikát, melynek fő iránya Észak-Amerika felé mutatott.²⁷

Az 1893-as chicagói és az 1904-es st. louis-i világiállításokon Poroszország többek között az oktatási és egyetemi rendszerének bemutatására is nagy hangsúlyt helyezett. Althoff számos tudós főleg Amerikába irányuló tanulmányútját támogatta. 1904-ben a Berliini Egyetem kötelékében egy információs központot szervezett (Akademische Auskunftstelle), amely elé kettős célt tűzött ki: egyrészt a külföldiek tájékoztatását a német tudományos létesítményekről és tanulási lehetőségekről, másrészt a németek tájékoztatását a külföldi tanulmányok feltételeiről.

A nemzetközi tudománypolitika céljait szolgálták a külföldi intézetek is: a Harvard Egyetemen 1903-ban létrehozott Germanich Museum, a Columbia Egyetemen 1904-ben szervezett információs központ, és a Berlinben 1910-ben megnyílt Ame-

²⁴ A könyvtárak fejlesztését célzó tevékenységéhez: Bernhard Fabian (1991): *Die Reform des preußisch-deutschen Bibliothekswesens in der Ära Althoff: Fortschritt oder Weichenstellung in eine Sackgasse?* In: Hrsg. Bernhard vom Brocke: *Wissenschaftsgeschichte und Wissenschaftspolitik im Industriezeitalter. Das „System Althoff“ in historischer Perspektive.* Hildesheim. S. 425-443.

²⁵ Vö. Bernhard vom Brocke: *Hochschul- und Wissenschaftspolitik in Preußen...*i.m. S. 60-61.

²⁶ Ld. Bernhard vom Brocke: *Hochschul- und Wissenschaftspolitik in Preußen...*uo. S. 64.

²⁷ A nemzetközi kapcsolatok fejlesztéséhez: Bernhard vom Brocke (1991): *Internationale Wissenschaftsbeziehungen und die Anfänge einer deutschen auswärtigen Kulturpolitik: Der Professorenaustausch mit Nordamerika.* In: Hrsg.. Bernhard vom Brocke: *Wissenschaftsgeschichte und Wissenschaftspolitik im Industriezeitalter. Das „System Althoff“ in historischer Perspektive.* Hildesheim. S. 185-244. és Ujváry Gábor: *Tudományszervezés – történetkutatás – forráskritika...*i. m. 40-42. o.

rika Institut. Gondja volt sajtóorgánum biztosítására is: 1907-től jelent meg az Althoff alapította Internationale Wochenschrift.²⁸

Külön gondot fordított a porosz és más német tannyelvű intézmények (beleértve a svájciakat és az ausztriaiakat is) közötti kapcsolatok fejlesztésére.²⁹ Kezdeményezésére jött létre 1898-tól az egyetemi ügyek referenseinek konferenciája, de indirekt módon politikája mindenképpen hozzájárult a szintén 1898-tól évente megszervezett rektori konferenciák, és 1907-től a német főiskolai-egyetemi tanárok találkozóinak létrejöttéhez.

Utoljára hagytuk Althoff felsőoktatás-politikájának máig legvitatottabb elemének, az egyetemi tanárok kinevezése körüli tevékenységének bemutatását. Althoff mindent megtett azért, hogy akár a fakultások javaslatait semmibe véve is, de a porosz-német egyetemek tanzékeire a legalkalmasabb, tudományos téren legtöbbet ígérő egyének kerüljenek. Egy széles tanácsadói kört épített ki maga köré, akik segítették őt a megfelelő egyének kiválasztásában. A kortársak és az utókor számára egyrészt az egyetemi autonómia, vagyis a tanári karok javaslatainak semmibe vétele és a nagyhatalmú, személyes kapcsolatokra épülő tanácsadói kör léte váltott ki ellenérzéseket. Személyi politikájának védelmezői viszont körültekintő gondosságot szokták kiemelni.³⁰ Ami bizonyos, Althoff alapvető célja a legkiválóbb német tudósok megnyerése volt a porosz egyetemek számára. Alapvetően a német tudomány és a porosz állam érdekét tartotta szem előtt, és egy professzor meghívásánál a tudományos érdem játszotta a legfőbb szerepet.³¹ A teljesség igénye nélkül szeretnénk néhány olyan tudós nevét megemlíteni, akik egyetemi katedrához jutásában Althoff meghatározó szerepet játszott: Adolf von Harnack, Emil von Behring, Hermann Gunkel, Max Planck, Walther Nernst, Paul Ehrlich, Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff, Ferdinand von Richthofen és Robert Koch.

Tudományszervezés vagy tudománypolitika?

A „tudománypolitika” szóösszetétel a német nyelvű szakirodalomban a századfordulón bukkant fel először Adolf Harnacknak a berlini Porosz Királyi Tudományos Akadémia történetéről írott művében (*Geschichte der Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin I.* Berlin, 1900).³² A magyar szakiroda-

²⁸ Vö. Bernhard vom Brocke: *Hochschul- und Wissenschaftspolitik in Preußen* i. m. S. 69.

²⁹ Ld. Günter Wendel (19912): *Aktivitäten Althoffs zum „Wegenetz europäischen Geistes“*. *Die Einbeziehung ost- und südosteuropäischen Universitäten in das „System Althoff“*. In: Hrsg. Bernhard vom Brocke: *Wissenschaftsgeschichte und Wissenschaftspolitik im Industriezeitalter. Das „System Althoff“ in historischer Perspektive*. Hildesheim. S. 123-154.

³⁰ Vö. Bernhard vom Brocke: *Hochschul- und Wissenschaftspolitik in Preußen...* i. m. S. 80-83.

³¹ Vö. Bernhard vom Brocke: *Hochschul- und Wissenschaftspolitik in Preußen...* uo. S. 84.

³² A fogalom felbukkanásáról a német nyelvű szakirodalomban lásd: Bernhard vom. Brocke (1991): *Friedrich Althoff (1839-1908), Forschungsstand und Quellenlage, Bemühungen um eine Biographie*. In: Hrsg. B. v. Brocke: *Wissenschaftsgeschichte und Wissenschaftspolitik im Industriezeitalter*. S. 15-45.

lomban csak később vált használatossá ez a kifejezés.³³ Egy fogalom kialakulása és használata jelzés értékű: új jelenség léte utal, amelyet valahogyan nyelvileg is ki kell fejezni. A Német Birodalom szellemi elitje számára a századfordulóra vált nyilvánvalóvá, hogy az állami szervek tudománnyal kapcsolatos tevékenységének jellemzésére a korábban használatos kifejezések, mint „tudományos ügyintézés”, „tudományszervezés”, már nem adekvátak. A korabeli porosz-német állami szervek tervszerű, stratégiai jellegű tudományszervező tevékenységének jelölésére vezették be a tudománypolitika fogalmát.

Klebelsberg Kunónak, a két világháború közti Magyarország kiemelkedő kultúrpolitikusának a tudománypolitikáról egy előszóban kifejtett gondolatait érdemes idézni. *„A tudománynak évezredek óta voltak nagy mecénásai, ... Ellenben újabb keletű az az eljárás, hogy a kultúrpolitikusok az illető nemzet összhelyzetének szem előtt tartása mellett, és figyelemmel különösen közegészségi, közgazdasági, műszaki és művelődési szükségleteire, évek hosszabb során át következetes munkával megvalósítandó rendszeres programot állítanak fel a tudományok különböző ágainak tervszerű kifejlesztésére. A tudománypolitika a kultúrpolitikának legfiatalabb ága, melyet valóban megkapó öntudatossággal a Német Birodalom és Poroszország akkor fejlesztett ki, mikor Wilamowitz-Moellendorfnak, Harnacknak, Smidt-Ottanak, Bodenak sikerült II. Vilmos császárt grandiózus terveiknek megnyerni ...”*³⁴ Feltűnő, hogy Klebelsberg e felsorolásban nem említi Althoff nevét, pedig a korabeli német tudománypolitika első meghatározó alakja Althoff volt.³⁵

³³ Vö. Magyar Zoltán (szerk., 1927): *A magyar tudománypolitika alapvetése*. Budapest.

³⁴ Uo. *Előszó*.

³⁵ A német tudománypolitika hazai recepcióját elemzi Palló Gábor (2002): *Német tudományos modell Magyarországon: Klebelsberg tudományos rendszere*. Magyar Tudomány, 11. sz.

Life-reform elements in Kodály's and his successors' music pedagogy

PETHŐ VILLÓ

A new field of the research on life-reform is the study of life-reform elements of Kodály's music pedagogy. The relationship with the life-reform movements can be followed in Kodály's life work as well: he not only sympathised with life-reform type groups and conceptions, he was also a member of several life-reform groups.

Within the framework of the demonstration of the relationship to life-reform movements it is extremely important to determine the status of Kodály's educational conception within the reform pedagogical movement. Those reform pedagogies that aimed to increase the level of general musical training (Jacques-Dalcroze, Orff and obviously Kodály), and in Kodály's case the creation of a new Hungarian musical culture, are also related to art pedagogy which played a decisive role in the movement. The following question arises: how important is the role of music in Montessori's and Steiner's music pedagogical conception? What kind of similarities can be discovered between the aforementioned pedagogies and Kodály's music pedagogical conceptions?

Reform pedagogy was closely related to the youth movements emerging after the emancipation ambitions of the youth. In the relationship between the two movements music occupied an extraordinary role. The specific musical culture of youth movements very often created autonomous youth musical movements, which were accompanied by reform pedagogical conceptions as well. This study presents the result of the comparative analysis of two youth musical movements: the German youth musical movement and the Singing Youth, the Hungarian youth musical movement which has partially realised Kodály's music pedagogical conceptions.

Appearance of life-reform movements in Europe and in Hungary

The important economic growth that occurred at the end of the 19th century, in the 1870s and 1880s had an impact on the society of the era as well. In parallel with the strong development of market economy a new feeling of life, a new lifestyle and a new form of life were born. The modernising and ever growing cities changed the way of life of the inhabitants. However, the "new man" – the individual able to formulate both oneself and one's destiny – had to cope with the feeling of alienation and rootlessness. *Life-reform movements* or *lifestyle reform movements* were meant to resolve loneliness and alienation, they reacted to the changes that had a substantial influence on "common people" and searched for new alternatives of life. However, the multiple and loosely interrelated reform efforts covered all the aspects of human life, lifestyle and body-culture movements emerged wishing to break with

the customs known so far, and those who turned away from the busy and ever bigger cities searched for nature and new alternatives of a natural way of life. Therefore hiking became more and more popular and the issue of nature, environment and animal protection became more and more important. Garden suburbs and life-reform communas offered a more natural life and more natural living conditions, the results of nature therapy were rediscovered, vegetarian and anti-alcoholist communities were created.

Increased interest could be observed in the values of national culture. Movements aiming at the emancipation of the community and of the individual, including *youth movements* emerged. The *reform pedagogy movement* had an ambition to reform the world of education and school. The most decisive reform pedagogical conceptions emerged between 1900 and 1945: the kindergartens and the schools structured and functioning on the basis of Maria Montessori's, Célestin Freinet's, Rudolf Steiner's, Helen Parkhurst's and Peter Petersen's conceptions.

The changes that took place all over Europe reached the Hungary of the turn of the century as well. The industrial and social development of the region presented a specific duality: a developing urban world and an agricultural world lagging behind in which the peasant community, present in great numbers, was left out from the process of transition to bourgeoisie. The difference between the countryside and the capital was further extended by the fact that during the Bárczy era (between 1906 and 1918) Budapest was characterised by a strong economic development and an effervescent cultural and artistic life. Among the decisive intellectual workshops of the era figured the periodical entitled *Nyugat* (West) launched in 1908, the Sunday Circle constituted in 1915, as well as the artists' camp of Gödöllő. The group composed of Hungarian fine artists established a genuine life-reform communa in Gödöllő, creating „the Hungarian Monte Verita”. (*Németh*, 2004. 85. p.) The unfolding of Hungarian reform pedagogy was largely influenced by the Child Study Movement marked by the name of László Nagy, and by numerous foreign reform pedagogical conceptions.

The role of life-reform movements in Kodály's walk of life

Reading Kodály's letters not only depicts the image of a polyhistor having a multi-faceted and classical culture, but also the image of an enthusiastic life-reformer. On the occasion of folk song collecting trips started in 1905 the music scientist wandering at magical places and sceneries writes fascinatedly about nature, landscapes and village people.¹(*Legány*, 1982. 16. p.) Moreover, he writes with

¹ 12 July 1905. Nagyszombat „I have naturally slept over there up on the hill, in the hay. I have had few more beautiful evenings in my life. The only thing that was more beautiful than the evening – the numerous flying firebugs are something wonderful – was the morning, when I woke up after 3 o'clock, the sky was all red above the forest glade.”

great enthusiasm to Bartók about his days spent near Dresden with gymnastics, eating vegetarian food: "...*What are we doing here? We are bathing in water (there is no swimming pool), in the air and under the sunshine, while we are eating a lot (one's appetite doubles) and we are diving head over ears into fruit and a dish of vegetables... Let's start a new life on this rotten Earth.*"² (Legány, 1982. 43. p.) So it might not be accidental that he was also planning to visit the Monte Verita (near Ascona) which had been experimenting with the creation of the new form of living. (Legány, 1982. 45. p.)

Kodály, the "life-reformer", assumed an active role in several new intellectual workshops as well. In 1904, thanks to Béla Balázs, he joined as a musical counsellor the Thália Society, created in 1903, presenting experimental theatre performances. The Thália Society can be considered as the intellectual precursor of the Sunday Circle directed by György Lukács. Kodály also attended the meetings of the group characterised by Arnold Hauser as a "very loose intellectual grouping". The members of the circle tried to reach a continuous intellectual improvement and self-learning, analysed Fichte's works, but they were influenced by the instructions of theosophy as well. (Karády; Vezér, 1980. 28. p.) The members of the circle were also involved in the Free School of Intellectual Sciences founded in 1917, among the performers we can find Béla Balázs, György Lukács, Béla Bartók and Zoltán Kodály as well. Kodály gave a lecture on the Hungarian folk song, while Bartók presented the relationship between folk music and modern music.

Kodály's music pedagogical conception

Kodály had been interested in musical educational questions already as a teacher at the Academy of Music; according to Breuer (Breuer, 1972) the ideas concerning the reform of musical education had already been conceived during his trip to Berlin³. His findings concerning music pedagogy can be followed in his writings from 1911 onwards, whereas the basic principles were formulated after 1925, for the first time in his study entitled *Children's Choirs* (1929). He did not summarize his educational conceptions in one publication, the transposition of the conception into practice became the task of his successors. First of all, Kodály wanted to give incentives and act as a guide with his pedagogical works: "*Already twenty-five years ago I published a song collection edited for schools... Though this has not contained instructions concerning the method, but we have compiled the pieces in such an order that the method has implicitly turned out.*" (Kodály, 1969. 71. p.)

However, if we still want to outline the basic principles formulated by Kodály, these are the following: „1. every child should get musical education; 2. the basis

² Kodály's letter to Bartók, Dresden, 26.07.1908.

³ 1906-1907.

for musical education should be the singing voice and the singing; 3. the meeting with music should take place on the basis of the principle of value-centeredness, and for that, musical mother tongue should constitute the guarantee; 4. the condition for the education towards becoming an understander of music is the acquisition of musical writing and reading, for which (as well as for the creation of the appropriate sonority conceptions and feelings) relative solmisation is necessary.” (Itzész, 2004, id. Gönczy, 2009) However, when examining Kodály's music pedagogical conceptions we must not forget that he was not only a music pedagogue, but also a folk song researcher and a composer, and that we are confronted not only with a new musical educational conception, but also with a complete *life programme*. Kodály's aim was not only the reform of musical education, but also the creation of a new Hungarian musical culture.⁴ (Kodály, 1964. 207-209. p.) One of its means was the “clean source”, i.e. the Hungarian folk song that he started to collect “on foot, with a rucksack” at Galánta in 1905. The Hungarian songs, the musical mother tongue needed not only to be collected and systematised, but also they needed to become familiar to and loved by the public. Kodály and his fellow composers have created the new Hungarian art music with their works based on Hungarian folk music, the performance of those works necessitated such performers and such a public who could understand music. Thus, the reform of the overall musical education also became necessary: “...the whole musical education needed to be reformed... So it was necessary to become a pedagogue”.⁵ (Kodály, 2007. 529. p.) It was also an important question how it was possible to involve more and more children and young people in active music performance and get them to musical experience. „We must guide masses of people to music. Instrumental culture can never be mass culture. (...) Put aside your violin or piano! You have in your larynx an instrument which sounds more beautifully than all the violins of the world, there should only be people who make it sound!”⁶ (Kodály, 1964. 42. p.)

So, the means of “guiding masses of people to music” became the choir and the choir movement. Jenő Ádám, György Kerényi, Gyula Kertész and Lajos Bárdos who graduated as Kodály's first disciples, have done much for the Singing Youth which was launched in 1934 and became later a nationwide movement.

⁴ “Aim: Hungarian musical culture. Means: generalise musical writing and reading through the school. At the same time, bringing the Hungarian musical approach to consciousness in artistic education, as well as in the education of the public. Improving the Hungarian musical taste, continuous progress towards better and more Hungarian taste. Sharing the masterpieces of world literature, and making it available to all orders and degrees of people. This altogether will create the Hungarian musical culture dawning before us in the far-away future.” Hundred Years' Plan, 1947.

⁵ Memoirs, 1963.

⁶ Children's Choirs, 1929.

Musical education and reform pedagogy

In several of his writings Kodály promotes the increase the quality of song teaching at schools as well as the increase of the number of lessons. „*In my opinion every child who is healthy, having good faith and good hearing is capable of learning music – and must learn music.*”⁷ (Kodály, 2007. 162. p.) Kodály's conceptions became part of the teaching of singing and music in Hungary, and reformed it. May those conceptions be put in parallel with other pedagogical reform conceptions?

From the turn of the century onwards “...*the birth, the care and the education of the new generation becomes the core task of society, all virtues and laws, all the institutions of society is brought together around that task*” (Key, 1976. 10. p.) – and of course, so is the new school and the new pedagogy. In the pedagogical conceptions it is not only the role of the educational institution, the school space and the role of the pedagogue that undergo substantial change, but also the teaching material. The effort of life-reform movements directed at lifting the quality of ordinary days to a new level and to make it aesthetic (Kiss, 2004. 43-46. p.) was introduced inside the school walls as well, fine arts and music became important means of educating the child. The art pedagogical tendency emerging within the reform pedagogical movement emphasised the development of the child's creativity and personality; apart from the mediation of aesthetical values it was meant to take advantage of the positive educating force originating from it. (Szilvássy, 1999. 102. p.) Frequent and active relationship with arts, including music, is part of almost all the reform pedagogies. Key writes the following about performing music at school in his book entitled *The Century of the Child*: „*Choir singing should also take place every day all year round, whether at home, or outside. However, its aim is the expression of feelings, not the creation of musical skills...*” (Key, 1976. 154. p.)

Comparative analysis of Kodály's musical educational conception and the musical education of reform pedagogies

What role does music play in reform pedagogies? What kind of parallelisms can be found between musical education formulated in reform pedagogies and Kodály's conceptions concerning musical education? The comparative analysis of musical education identified in two reform pedagogical tendencies – Montessori's and Steiner's pedagogy – and of the educational conception marked by Kodály's name try to answer that. During the comparison we have examined several questions:

1. What is the task of musical education?
2. What is the ideal age for starting musical education?

⁷ With School Singing Education For Universal Musical Culture – Declaration, 1966.

3. What is the role of musical education at kindergarten and at school?
4. What is the subject matter of musical education?
5. Which conceptions emphasise the importance of teaching musical writing and reading?

The task of musical education

First of all, the question arises what is the task of education with the help of music? According to Kodály *“without music there is no whole man. Therefore universal education must somehow include music”*.⁸ (Kodály, 2007. 148. p.) Similarly, in Rudolf Steiner's view artistic activity, including music, is important in the „education” of the will, in the formulation of the personality. *“As educators, what we have to develop in the child, is nothing more than he should join the world's effervescent swirl of the world in an artistic way. Then we will notice that the nature of the human being is such that in a sense he was born to be musician.”* (Steiner, 2004. 17. p.) In the Montessori kindergarten the practice of the perception of noises, burrs and sounds develops the perception and constitutes the basis for the subsequent musical education. *“A child who has done such practices is more prepared to listening to music and learns music faster. It is unnecessary to mention that it is music that continues and helps the development of perceptive functions...”* (Montessori, 1995. 131. p.)

Both reform pedagogical conceptions aims unequivocally that musical education should be like an experience, and that free, spontaneous musical activity should make the child happy. The purpose is to keep the curiosity of the child awake, offering “freedom of choice and free possibility of expression”. (Montessori, 1995. 263. p.)

Musical education from the birth of the child through the kindergarten and the school

Kodály recommends to start musical education very early, 9 months before the birth of the mother.⁹ (Kodály, 2007, 156) In this regard he considers the role and the impact of the kindergarten very important.¹⁰ (Kodály, 2007, 43-46) Montessori familiarises the children already at the kindergarten with the different burrs, noises and sounds which, together with the rhythmical exercises anticipate the musi-

⁸ At the round table of Dartmouth, 1965.

⁹ „To the question “When is it advisable to start learning music?” I answered the following: Nine months before the birth of the child.” Since then I have changed my mind. I believe it is more appropriate to say: “Nine months before the birth of the mother.” Indeed, the children of those girls who have already grown up being aware of the fact that life without music is a very poor life, will make up a more perfect audience than their mothers.” Presentation at the Paris Congress of Jeunesses Musicales, 1966

¹⁰ Music at the kindergarten, 1941

cal education taking place at school. (*Montessori, 1995*) In the Waldorf kindergarten small songs, rhythmical games are connected to any of the everyday chores, and other activities are also full of music.

After the kindergarten musical education becomes a priority in the school education as well. At the Montessori model schools during the trainings with singing not only the learning of melodies and the playing with instruments have an important role, but also the teaching of rhythm, rhythmical gymnastics, dancing and the teaching of musical writing and reading. In the rhythmical education Jacques-Dalcroze's rhythmical gymnastics is applied. The purpose of the teaching of dancing is to familiarise children with traditional dances and to develop their movement culture. For learning harmony and melody musical instruments are also used. (*Montessori, 1995*)

In Waldorf schools musical trainings start at the age of six, not only with talented children, but also with less musical children. Music teaching plays an important role in each year; before teaching the main subject, it helps in concentrating, and its subject matter is closely related to the actual epoch, to the months and holidays. The primary aim is to express the child's autonomous musical world through free and improvisative plays and exercises. At the beginning they use smaller musical instruments: pentathonic flute, wooden and metallic percussion instruments, then they choose solo instruments and form smaller ensembles, sing in choirs. (*Calgren 1999, Gajdos 2005*)

At those elementary schools specialised in singing and music which fully implement Kodály's plans, children are related to music every day; besides 5 singing lessons a week they sing in choirs as well, which Kodály considered as extremely important. Unlike the other conceptions, Kodály's musical education focuses on singing, in his conceptions instrumental education is unequivocally the responsibility of music schools. In Kodály's opinion learning to play instruments can only be started after a preliminary training in singing.¹¹ (*Kodály, 2007, 59-66*)

The subject matter of musical education in the different conceptions

Just like reform pedagogies tried to adapt the school syllabus to the children and to the level of development of their skills, the same can be said about musical education as well. Those children's songs that are simply structured, that are having small sound range and that can be sung easily can be found in the subject matter of the musical education of each conception. Folk songs were considered to be appropriate for small children's musical education by Montessori as well (*B. Méhes, 1995. 62. p.*). However, while Kodály believed that only Hungarian folk music was worth to serve as a basis for children's musical education, and that they should get

¹¹ Hungarian teaching of playing instruments, 1946.

acquainted with other people's songs only at a later stage¹² (Kodály, 2007. 172. p.), the musical material recommended to Waldorf schools is very colourful, besides Hungarian folk songs the syllabus contains for example Finnish, Icelandic, Indian, Israeli, African, Hindi, Spanish, Russian, Flemish songs as well. (Gajdos, 2005)

The acquisition of musical writing and reading is also part of the school education. Whereas in Montessori's conception the introduction to the writing of scores can be started already at the Children's house, and Kodály considers the same basis for musical education taking place at the elementary school, in Waldorf schools the teaching of musical writing and reading is primarily linked to the process of learning to play musical instruments, this task is the responsibility of music teachers.

Summary

It can be concluded that all three reform conceptions go far beyond the teaching of singing, rhythm and playing musical instruments, the aim is unequivocally the development of the personality and the unfolding of the child's skills. In most reform pedagogies it is recommended to start it sufficiently early, but at least at the age of kindergarten. In the case of musical training singing is decisive, however, reform pedagogies build on playing and manipulating with musical instruments as well. More serious instrumental studies are realised at Montessori and Waldorf schools. Kodály thought that this task can be carried out at music schools. Familiarising the children with the experience of joint performance of music, singing and playing musical instruments occupies a decisive role in all these conceptions.

Hungarian and German youth musical movements

In the analysis of Kodály's music pedagogical conception the Singing Youth movement embodying essentially Kodály's educational conceptions, was also examined. This analysis has revealed the image of a youth movement having an autonomous world of music. The question has arisen what commonalities can be found between the Singing Youth and the other youth movements having their own conceptions concerning music, or between youth musical movements?

The *youth movements* that emerged at the turn of the century not only created awareness of the fact that the period between childhood and adulthood has specific psychological laws, needs and duties, they also created the specific subculture of the new community. That culture was characterised by a specific way of life and specific cultural habits, including music consumption habits; a new musical world was born that could be linked to the movements. (Pukánszky, 2002) The *Wandervogel*

¹² "Just like language teaching, music teaching should also be started with one language. If the national treasure of rhythm and melodies is exhausted, it is advisable to present other specificities of music with the help of foreign folk songs." Lectures at Toronto – III. Folk Song in Pedagogy, 1966.

youth movement, grown into a widespread intellectual movement from the beginning of the 1900s has created a differentiated subculture out of the groups bringing together hiking young people. This grouping that preferred a way of life close to nature considered it important to evoke, to collect, to cultivate and to preserve the values of national culture, the old German theatre plays, folk songs and folk dances. (Plake 1991) The musical conceptions of the youth subculture, the idea of preserving and cultivating national music were taken over and developed further by the *German youth musical movement* that was active during the years 1918–1933 and was marked by the names of Fritz Jöde and Walther Hensel; thus the culture of the Wandervogels has gradually become part of the national culture.

The start of the *Singing Youth* movement was preceded by the appearance of children's choirs on concert podiums. The choir of the boys' civil school of Wesselényi Street singing together with a women's choir at the performance of Psalmus Hungaricus taking place in December 1924 had an overwhelming success. Kodály's purpose was not only to write additional works for children's choirs, but also to create a new Hungarian style of singing.¹³ By the end of the 1920s Kodály's choir works based on folk music had known a success not only in the capital, but also in the country, and owing to the positive reception they spread all over the country.

Kodály encouraged his fellow composers and disciples to write new works based on the Hungarian folk music treasure. The distribution of these works was assumed by the editing house named Magyar Kórus Kiadóvállalat. The choir works distributed by the editing house could be heard at a concert for the first time in 1934. The successful concert inspired the organisation of choir concerts in other parts of the country as well, where 4 or 5 choirs performed, besides renaissance and baroque works they also sang new Hungarian works, the concerts were concluded by a joint choir. (Bárdos, 1974. 266. p.)

The German Wandervogel movement can be made in parallel with the scouting movement that started in December 1912 in Hungary. The movement was aimed at the complete unfolding of the physical, mental, social and intellectual skills of young people, this ambition was also supported by the different rehearsals, the excursions and campings made together. Within the Hungarian Scouting Association the so-called *minstrel scouting* grouping appeared at the beginning of the 1940s, reaching large masses of people; this is a unique initiative that undertook to familiarise urban young people with folk art, folk cultural values and village life. On the occasion of "incursions" or "field-work" those young people who were interested in folk culture, during the time they spent at the countryside, collected folk songs and folk tales, talked to local people, and learned dances and folk habits from them. From the collected material they prepared artistic performances and presented them

¹³ "...one of my goals is ...to work on the creation of the Hungarian style of singing.[...].The other question is that in the case of these concerts I am interested in the problem of children's choirs. Children should be given what is close to them, what does not go beyond their world of thinking and feeling."

to the village people. In their Songbook (101 Hungarian Folk Songs), compiled by one of Kodály's disciples, Lajos Bárdos, for the Hungarian scouts, there were numerous folk songs that had been collected by Béla Bartók, Zoltán Kodály, László Latjtha and Béla Vikár. (*Pethő*, 2009)

Comparative analysis of Hungarian and German youth musical movements

In the analysis of the musical purposes of youth movements it is unequivocally possible to emphasise three common areas: *1. the joint musical activity as a community-organising element*, *2. the national folk song treasure*, *3. the reforms that occurred in the national teaching of singing and music*, which can also be attributed to the initiatives launched by the German youth musical movement and by the Singing Youth movement.

In almost all cases the joint musical activity bringing together the youth groups is *singing together or in choirs*. Wandervogels and minstrel scouts sang by the campfire on the occasion of excursions, hikes and campings. The "singing weeks" organised by the German youth movement were also aimed at bringing together the melodious community, but at the same time, these occasions also meant the creation of a new German community of people. A new community was born at the concerts of Singing Youth as well. According to Bárdos the "*role and the aim*" of the new singing generation "*is to bring to the public the musical culture that was previously maintained for privileged circles [...] to create communities*". (*Bárdos*, 1969. 333. p.) The musicophile public is now not reduced to the passive reception of musical works, it can perform music actively, for the sake of self-entertainment and the entertainment of its environment. Art becomes intimate, for example chamber music gets to music rooms created in German homes. The line-up of choirs also changes: on many occasions the German choirs line up forming a circle, the chorus-master also stands in the circle, directing by small hand movements. In his writings, Bárdos remembers such concerts where there was no audience, the performing choirs sang to each other. (*Bárdos*, 1969. 321. p.)

It is the *national folk song treasure* that can be found at the heart of the specific musical world created by each of the mentioned communities. Every community has done something to preserve and to care for the values of national culture. The Wandervogels and the minstrel scouts collected folk songs. Fritz Jöde, the main figure of the German youth musical movement, at his public singing classes taught folk songs to those who were interested. Moreover, Kodály and his disciples collected not only the Hungarian folk song treasure, but preserved and distributed the values of Hungarian folk music in their works as well.

At the same time, the cultivation of folk song treasure also strengthened the feeling of belonging to the nation, i.e. *national identity*. During the First World War

the songbook entitled *Zupfengeigenhansl* including the folk songs collected by the *Wandervogels* meant a piece of the homeland for the soldiers (*Kolland*, 1998), the German folk song also served as a tool for the development of the German national identity ragged after the World War. According to Kodály the way to the unfolding of our Hungarian national identity is the Hungarian folk song treasure. (*Kodály*, 1964. 94-95. p.)

Their own publications – *periodicals and songbooks* – played an important role in uniting the communities. The aforementioned songbook of the *Wandervogel* movement, the *Zupfengeigenhansl* has been published several times, just like the 101 Hungarian Folk Songs. The “music political and social music cultivating periodicals” entitled “*Musikantengilde*”¹⁴ and *Musik und Gesellschaft*¹⁵ were decisive mediums for the German youth movement. The new Hungarian musical ambitions were supported by the editing house named *Magyar Kórus Kiadó*, that was founded by Kodály's disciples. They edited more than 2000 choir works and four periodicals, exerting a considerable influence on the Hungarian musical life of the era.

Both the German youth musical movement and the Hungarian youth musical movement made efforts to create a new national musical culture. Getting ever larger masses of people to musical experience figured among the goals of both movements. The folk song appearing in the teaching of singing¹⁶ was part of the reforms that played a role in the teaching of music of both countries, indirectly owing to the music pedagogues of the German movement, and also to the Hungarian music pedagogues brought together around the *Singing Youth*. It can be concluded that in both countries the alternative pedagogical ambitions of musical movements met fortunately the educational and cultural conceptions of the governments. Leo Kestenberggel, directing the Prussian Ministry of Culture under the Weimar Republic supported exemplarily the reform of the musical education at school. He started building a uniform musical educational system from the kindergarten through the secondary schools up to the university and academic levels. In the 1920s he helped the start-up of music pedagogical institutions, music schools, teacher training and continuing vocational training institutions. In Hungary, the official chorus-master and singing teacher training started at the Academy of Music from 1929. The official forum for the teaching of singing became the official journal of the Hungarian Singing Teachers's National Association, entitled *Énekszó*¹⁷. The periodical wrote not only about new ways of music teaching, new methods of teaching singing at schools, it also helped music teachers and chorus-masters with drafts for lessons,

¹⁴ Musicians' Guild.

¹⁵ Music and society.

¹⁶ H. J. Moser (1929): *Das Volkslied in der Schulen* (The Folksong in school), Kodály: 333 reading exercises, *Bicinia Hungarica*, Pentathonic music.

¹⁷ *Énekszó*, 1933-1950.

with reports on experiences gained abroad, as well as with scores, advancing the matter of Hungarian teaching of singing.

Summary

In summary, it can be concluded that the new ambitions that started with the examined youth musical movements were aimed at *improving the level of general musical culture*. The rediscovered folk song and folk music played an important role in the creation of national identity and had an impact on the choir culture. A specifically close relationship can be demonstrated between reform pedagogy and youth musical movements, following the activity of the movements musical education has been transformed.

The research results let us conclude that through the *Singing Youth* a new *youth musical movement* has started, its life-reform elements include the creation of a specific youth musical culture, the joint musical activity in which large layers of society could be involved, as well as going back the national folk music resources, to the Hungarian folk song, discovery, cultivation and preservation of the Hungarian folk music treasure. Beyond that, the movement had an impact on the Hungarian teaching of singing and music as well. (Pethő, 2009)

(Translated by Eszter Kun)

Bibliography

- Bárdos L. (1969): *Thirty writings: about the questions of theory and practice of music. (Harminc írás a zene elméletének és gyakorlatának kérdéseiről).* 1929-1969. Zeneműkiadó, Budapest.
- Bárdos L. (1974): *Ten subsequent writings (Tíz újabb írás) 1969-1974.* Zeneműkiadó, Budapest.
- B. Méhes V. (1995): *Montessori's pedagogical system and its practice in kindergarden. (Montessori pedagógiai rendszere és alkalmazása az óvodában.)* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Breuer J. (1974): *Kodály-documents I. Germany (Kodály-dokumentumok I. Németország) 1910-1944.* Zeneműkiadó, Budapest.
- Calgren, F. ; Klinborg, A. (1992): *Training on freedom: the pedagogy of Rudolf Steiner: pictures and reports about the international Waldorf-school movement. (Szabadságra nevelés: Rudolf Steiner pedagógiája : képek és tudósítások a nemzetközi Waldorf-iskolai mozgalomról.)* Török Sándor Waldorf-pedagógiai Alapítvány, Budapest, 1992
- Eöszte L. (1956): *Life and work of Zoltán Kodály. (Kodály Zoltán élete és munkássága.)* Zeneműkiadó, Budapest.
- Gajdos A. (2005): *The man is singing – Waldorf songbook. (Az ember énekel – Waldorf daloskönyv.)* Kláris Kiadó, Budapest.
- Gönczy L. (2009): *Kodály's conception: the difficulty of understanding and adaptation in Hungary. (Kodály-koncepció: a megértés és alkalmazás nehézségei Magyarországon.)* Magyar Pedagógia, 2. sz.
- Ittész M. (2004): *Zoltán Kodály 1882-1967: Honorary President of ISME 1964-1967.* International Journal of Music Education, 2.sz. 131. p.
- Karádi É. ; Vezér E. (1980): *The Sunday Circle. (A Vasárnapi Kör.)* Gondolat Kiadó, Budapest.

- Key, E. (1975): *The Century of the Child. (A gyermek évszázada.)* Tankönyvkiadó, Budapest.
- Kiss E. (2005): *The philosophic patterns of the life-reform efforts. (Az életreform-törekvések filozófiai alapotívumai.)* In: Németh A.; Mikonya Gy.; Skiera, E. (szerk.): *Életreform és reformpedagógia – nemzetközi törekvések magyar pedagógiai recepciója.* Gondolat Kiadó, Budapest, 40-47. o.
- Kodály Z. (1964, 2007): *Retrospection (Visszatekintés)* I, III. k.. (Bónis F. szerk.) Zeneműkiadó, Budapest.
- Kodály Z. (1969): *My way to music. (Utam a zenéhez.)* Zeneműkiadó, Budapest.
- Kolland, D. (1998): *Youth musical movement. (Jugendmusikbewegung.)* In: Diethart Kerbs; Jürgen Reulecke (Hg.): *Handbuch der deutschen Reformbewegungen 1880-1933.* Peter Hammer Verlag,, S. 379-394.
- Legány D. (szerk., 1982): *Kodály's letters. (Kodály levelei.)* Zeneműkiadó, Budapest.
- Montessori, M. (1978): *The education of man. (Az ember nevelése.)* Tankönyvkiadó, Budapest.
- Montessori, M. (1995): *The discovery of the child. (A gyermek felfedezése.)* Herder Kiadó, Budapest.
- Németh A. (2005): *The life-reform and its pedagogical reception: life-reform and civilization reform. (Az életreform és annak pedagógiai recepciója: életreform és művelődési reform.)* In: Németh A.; Mikonya Gy.; Skiera, E. (szerk.): *Életreform és reformpedagógia – nemzetközi törekvések magyar pedagógiai recepciója.* Gondolat Kiadó, Budapest, 69-98. o.
- Pethő V. (2009): *Life-reform and musical movements. (Életreform és a zenei mozgalmak.)* Iskolakultúra, 1-2. sz. 3-19. o.
- Plake, K. (1991): *Wandervogel and youth culture. (Wandervogel und Jugendkultur.)* In: *Reformpädagogik – Wissenssoziologie eines Paradigmenwechsels.* Münster. S.198-211.
- Pukánszky B. (2002): *School-criticism and alternativity; retrospection - cyclorama. (Iskolakritika és alternativitás; visszatekintés – körkép.)* Taní-tani, 1. különsz. 44-54. o.
- Steiner, R. (2004): *The art of education – methodology – didactics. (A nevelés művészete – metódika – didaktika: tizennégy előadás, elhangzottak Stuttgartban, 1919. augusztus 21. szeptember 5. között a Szabad Waldorf Iskola alapításának alkalmából.)* (Tarnai B. ford.) Genius Kiadó, Magyar Waldorf Szövetség, Budapest.
- Szilvássy O. (1999): *The philosophy of pedagogy of arts. (A művészetpedagógia filozófiája.)* Iskolakultúra, 11. sz. 99–102. o.

Das Bethlen Gábor Kollegium von Nagyenyed in der Zeit des Dualismus

TAKÁCS ZSUZSANNA MÁRIA

„... ich möchte ein guter Mitreisende sein...meine Schüler ganz nahe an mir heranlassen, durch die Liebe und Freundlichkeit ihnen immer mehr von den Kenntnissen geben, die sie in ihrem immer schwerer werdenden Beruf brauchen.“

(dr. Károly Berde)

Im Bethlen Gábor Kollegium von Nagyenyed, das 2003 Ungarisches Erbe wurde, läuft schon seit Jahrhunderten eine Erziehungsarbeit, die versucht, die pädagogischen Reformgedanken verschiedener Zeiten in Praktik umzusetzen. Im Laufe der Zeit gerieten Lehrer und Priester in alle Teilen von Siebenbürgen, die in diesem Kollegium gelernt haben, aber sehr lange existierte in diesem Landteil keine Lehrerbildungsanstalt. In diesem Essay wird das Bethlen Kollegium in der Zeit der k. u. k. Monarchie, vor allem die Entstehung und die Anfangsbetätigung der Lehrerbildungsanstalt dargestellt. Ausserdem werden die Erinnerungen der ersten Schülerinnen bearbeitet, in erster Linie die von Amál und Mária Berde, die sie in einem Kollegium erlebten, welches mehrere Jahrhunderte lang nur für Jungen offen war.

Die Erziehungsgeschichte von Siebenbürgen zeigt ein sehr vielfarbiges Bild. Das Schulsystem von diesem Landteil passte immer mit den Erziehungsordnungen des Landes, wozu es gerade gehörte, zusammen, aber am besten ist dem ungarischen und österreichischen Unterrichtswesen ähnlich. Nach 1541, aber meistens unter der Zeit der Selbständigkeit des siebenbürgischen Fürstentumes (1571-1690), als die Erziehung eine sehr wichtige Rolle im Politik der Fürsten spielte, hatte das Schulsystem eine eigenartige Entwicklung.

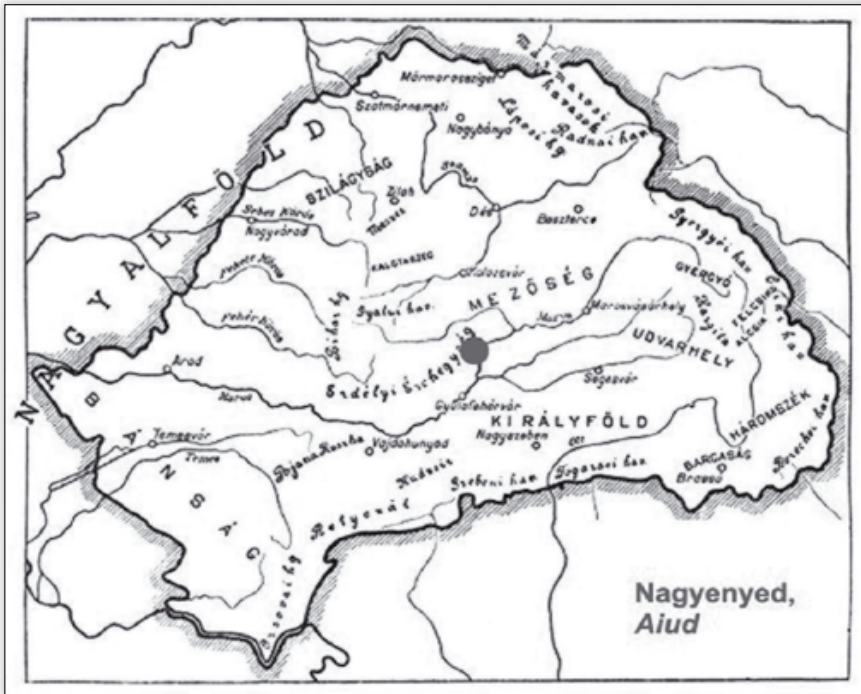
Von dem Academicum Collegium bis zur Lehrerbildungsanstalt

Gábor Bethlen, der Fürst (1613-1629) gründete das Academicum Collegium in seiner Hauptstadt, Gyulafehérvár (Alba Iulia/Karlsburg). Seit dem 15. Jahrhundert war hier eine katolische Schule, die nach 1550 protestant wurde und auf dem Grund der Entscheidung der Nationalversammlung von Kolozsvár im Jahre 1622 bekam diese Schule den Rang, Academicum Collegium. (vgl. Bakó, 2004, S. 1.) Zuerst funktionierte die Schule als Gymnasium (gymnasium illustre), danach begann mit der Finanzierung von Bethlen ein grosses Ausbau des Kollegiums. Dieses Academicum Collegium wurde eine kleine Universität von Siebenbürgen, die im Jahre 1629 schon drei Fakultäten hatte: die theologische, philosophische und philologische Fakultäten. (*Chronologie*, 2009) In dieser Zeit arbeitete im Kollegium der Polyhistor, Johann Heinrich Alsted, sein Schwiegersohn, Johann Heinrich Bisterfeld,

die an der Hohen Schule in Herborn studierten und der Dichter, Martin Opitz. (vgl. *Vita*, 1995. S. 104; *Bakó*, 2004. S. 1.) In der Mitte des 17. Jahrhunderts, nach den tatarischen, türkischen Verwüstungen wurde die Schule zugrunde gegangen. Die 35 Schüler lernten in der Schule von János Apáczai Csere in Kolozsvár weiter. Mit dem Dekret von Kocsárd im Jahre 1662 hat der Fürst, Mihály Apafi I. (1661-1690) das Kollegium im Zentrum seiner Besitzungen, in Nagyenyed wiedergegründet. (*Vita*, 1995, S. 109.) Das Kollegium bekam grosse Spende von den Fürsten und am Anfang des 18. Jahrhunderts gab der englische König, Georg I. das Kirchengeld von in seinem Land lebenden Protestanten der Schule (vgl. *Bakó*, 2004, S. 1). In der alten Schule begann ein neues Leben, weil Apafi keine neue Schule gründete, sondern an einem sicheren Ort gab er die Möglichkeit das Kollegium wieder aufbauen. Im Jahre 1712 übernahm die Calvinistische Kirche das Kollegium. (*Chronologie*, 2009) Aus ganzem Siebenbürgen haben viele Städte und Dörfer, wie zum Beispiel Marosvásárhely, Nagybánya, Déva, Vízakna, Szászváros, Kovászna und Fogaras, Kézdivásárhely, Székelyudvarhely, etc. Lehrer von Nagyenyed gebeten. Seit 1680 finden wir in der Matrikel des Kollegium (Matricula Studiorum) die Namen des Schulmeisters oder wie dort lesen können, Rektors (vgl. *Bakó*, 2003. S. 13.) Diese Schulmeister arbeiteten danach nicht so lange als Lehrer. Das war nur ein Sprungbrett zwischen den verschiedenen, sozialen, gesellschaftlichen Stockwerken. Sie konnten ihr Studium in der philosophischen, theologischen Fakultät nicht beenden. Aber war noch ein anderes Teil: Schüler, die im Ausland, meistens in Deutschland, Niederlanden oder in der Schweiz studieren wollten, sollten sie dazu Geld sammeln. Diese junge Männer wurden sehr oft Juristen, Stuhlrichter, Lehrer einer reichen Familie oder arbeiteten in Führungsebenen der Wirtschaft. (vgl. *Bakó*, 2006. S. 351.) Die Leitung des Bethlen Kollegiums übernahm im Jahre 1712 die Calvinistische Kirche und begann die Zeit, in der das Kollegium eine der berühmtesten kalvinistischen Schulen in dem Ungarischen Königreich wurde.

Von 1768 bis 1829 wurden 300 Schüler ludi magister (Schulmeister/Rektor), instructor oder praeceptor publicum (öffentliche Lehrer) in Siebenbürgen und im 18. Jahrhundert bekamen sie schon pädagogische Bildung auch (vgl. *Bakó*, 2003. S. 13). Mihály Ajtai Abód (1704-1776) unterrichtete separiert die Fachlehrer und die Praeceptors, aber er war der erste Professor in Nagyenyed, der eine heute noch unbekannte Lehrbuch für Methodik geschrieben hat. (vgl. *Szinnyei*) Im 19. Jahrhundert lernten die Schüler manchmal pädagogische Fächer, seit 1839/40 war im Kollegium einer Lehrerbildungskurs auch und ab 1844 lernten sie regelmässig Pädagogik im Sinne von Pestalozzi. (vgl. *Bakó*, 2003. S. 13.) Pestalozzis Ziel war es, den Menschen zu stärken und ihn dahin zu bringen sich selbst helfen zu können. (vgl. *Prohászka*) Das Bethlen Kollegium wollte seiner Schülern graduelle Selbstätigkeit geben, weil im grössten Teil ganz weit von den Städten, in kleinen Dörfer arbeiten sollten. Diese Jungen konnten später das Prestige des Kollegiums im ganzen Land erhöhen.

Nagyenyed, wenn wir die Landkarte sehen, liegt im Herzen von Siebenbürgen. Die Stadt wurde das Schulzentrum des südlichen Landteils, aber aus dem ganzen Land, zum Beispiel aus dem Partium oder der Tiefebene kamen die Kinder der protestanten Familien hier zu studieren. Die Schüler waren im grösseren Teil Ungarn (ungefähr 100%) und Calvinisten. Am Ende des 19. Jahrhunderts lernte im Kollegium ein rumänischer Schüler (1890-95) und ein Jahre lang einer Deutsche (1905). Neben den Calvinisten gab es katholische, evangelische und unitarische Schüler auch, die ihre Glauben ganz frei üben konnten. (vgl. *Bakó*, 2006)

Siebenbürgen

Gründung der Lehrerbildungsanstalt

Die erste Lehrerbildungsanstalt wurde 1775 in Temesvár gegründet, aber das war sehr weit von dem östlichen Teil des Landes. Im Jahre 1842 stellte der Graf, Imre Mikó, der Hauptkurator von dem Lehrkomitee des Kollegiums, den Vorschlag, eine Lehrerbildungsanstalt in Nagyenyed zu gründen. (vgl. *Bakó*, 2004. S. 2.) Nach dem Entwurf (Entwurf der Organisation Gymnasien und Realschulen, 1848) sollte man acht Klasse in den Gymnasien bis 1858 ausbauen. Im Lyzeum wurde die pädagogische Bildung aufgehört. Zur Synode der siebenbürgischen Calvinistischen Kirche in Kolozsvár (1851) unterbreitete József Salamon, Theologielehrer, neben Mikó,

den Vorschlag in Nagyenyed eine Bildungsanstalt für Pädagogen zu eröffnen. Die Synode stellte eine Komitee (Mihály Incze, József und Károly Zeyk, János Gáspár) auf, das einen Plan für die neue Schule erarbeiten sollte. Ihr Ziel war es, den Unterricht in der Lehrerbildungsanstalt am Anfang des Schuljahres 1852/53 beginnen zu können. Im Januar 1853 öffnete der neue Direktor, János Gáspár „die Lehrerbildungsanstalt des kalvinistischen Bethlen Kollegium von Nagyenyed“ in Kolozsvár, in dem Kalvinistischen Kollegium. Der finanzielle Grund waren die Spenden der siebenbürgischen kalvinistischen Kirchengemeinden. (vgl. Bakó, 2006. S. 352.) Zwei Lehrer des Bethlen Kollegiums arbeitete in Kolozsvár und im Namen gehörte die Schule schon dem Kollegium, deshalb kam das Idee, sie nach Nagyenyed umziehen lassen wird. Im Jahre 1858 zog die Lehrerbildungsanstalt nach Nagyenyed um und ab 1858/59 begann die Zeit von dem Ausbau der Schule. Botond Bakó zitierte István Mészáros, dass ein Umzug im Leben einer Schule soll nicht unbedingt eine Brechung in der Schulgeschichte induzieren, sondern kann es eine Aufschwung geben. (vgl. Bakó, 2006. S. 353.) So war das bei dieser Schule auch. Die Lehrerbildungsanstalt wurde zuerst ein verknüpftes Institut/Gastinstitut von dem Bethlen Kollegium neben den Stamminstituten (Gymnasium und Elementarschule), aber später wurde sie das wichtigste Teil des Kollegiums und hatte die Aufgabe, Lehrer für alle Dörfer und Städte Siebenbürgens zu bilden (vgl. Bakó, 2003. S. 15.) Zwischen 1858 und 1900 kamen die Schüler von Szolnok bis Brassó, aus dem ganzen Teil der Monarchie, das auf der linken Seite der Theiss lag und dieses Sammlungsgebiet wurde nach der Jahrhundertwände noch grösser. Diese grosse Schulgemeinschaft hatte ein interessantes Führungssystem auch. Der Schuldirektor war der Rektorprofessor und er führte das Kollegium zusammen mit den zwei Lehkörper der Schule, weil das Gymnasium und die Lehrerbildungsanstalt hatten eigenen Lehrkörper, aber die Lehrer arbeiteten meistens in beiden Instituten. (vgl. Bakó, 2003. S. 17.)

Ausbildung der Lehrer

Wer konnte in der Lehrerbildungsanstalt lernen?

Die Lehrerbildungsanstalt, wie das Bethlen Kollegium, war lange eine Jungenschule und die erste Mädchen konnten erst ab 1893 als Privatschülerinnen lernen, aber im Jahre 1917 wurde im Bethlen Kollegium eine Lehrerinnenbildungsanstalt gegründet, die zehn Jahre lang arbeitete. (vgl. Bakó, 2006. S. 372.) Die Schüler sollten den Kriterien der Lehrerbildungsanstalt entsprechen. Bis 1900 konnten sich nur die Jungen melden, die sechs Klassen im Gymnasium beendet haben. Ab 1900 kamen weitere Kriterien hinzu: ein Alter zwischen 14 und 17 Jahren, den Abschluss der ersten vier Klassen der Bürgerschule oder Mittelschule beendet haben, ein ärztliches Zeugnis vorlegen, außerdem noch ein Gemeindezeugnis über den Vermö-

genstands der Familie und den Beruf des Vaters. Ab 1908 sollten sie bei der Immatrikulation auch Singen, Vortragen und Sportmachen. Der erste Jahrgang und ebenso die größeren Schüler sollten Schulgebühren bezahlen. Wer ein Bett hatte, sollte im ersten und zweiten Jahrgang 6 Forint bezahlen; wer nur ein kleines Bett hatte nur 4 Forint 50 Kreuzern. Diesbezüglich betrugen die Schulgebühren für den dritten und vierten Jahrgang 10 Forint, aber wer Zimmervorstand war, bekam eine kleine Vergünstigung eingeräumt, womit seine Gebühr nur 8 Forint 40 Kreuzern betrug. (vgl. Bakó, 2006. S. 373.) Alle Schüler bekamen seit der Zeit von Gábor Bethlen bis 1915 jeden Tag zwei Brotlaibe und die „Meister“, die Schüler der Bildungsanstalt, bekamen noch Taschengeld von dem Kollegium. (vgl. Bakó, 2003. S. 51.) Zuerst war die Lehrerbildungsanstalt nicht so berühmt und besaß kein so großes Prestige, wie das Gymnasium und die Theologie. In den 1890-er Jahren begann die Metamorphose des Kollegiums. Die juristische (1872) und theologische (1896) Fakultäten sind nach Kolozsvár umgezogen und die Lehrerbildungsanstalt begann eine immer größer werdende Rolle im Leben des Bethlen Kollegium zu spielen. Im Jahre 1896 endet die Zeit der Hochschule in Nagyenyed, die mit den ersten ungarischen Kursen 1790 begann und endete 275 Jahre später, als der theologische Unterricht eingestellt wurde. (vgl. Bakó, 2004. S. 3-4.) Das Kollegium brauchte einen Teil, neben der Elementarschule und dem Gymnasium, der später Hochschule werden konnte. Die Lehrerbildungsanstalt wurde im Jahre 1912 gleichberechtigter Teil des Kollegiums und am Ende der Zeit des Dualismus lernten 111 Schüler in diesem Institut.

Was haben die Schüler gelernt?

Die Ausbildung der Lehrer dauerte zuerst zwei Jahre (1858-1863), danach zwischen 1863 und 1885 drei Jahre lang und ab 1885 begann die vierjährige Ausbildung. Die Bildungssysteme waren anders, aber die Sprache des Unterrichtes in der Lehrerbildungsanstalt war seit 1858 die ungarische Sprache, die Muttersprache der Schüler, von denen ein viertel auch Rumänisch gut konnte. (vgl. Bakó, 2003. S. 38.)

Die Schüler lebten im Kollegium, weshalb sie den ganzen Tag Stunden hatten und am Samstag hatten sie auch Unterricht. Die Humanfächer finden wir immer in größerer Zahl, als die Realfächer. In der zweijährigen Bildung kennen wir die Stundenzahlen nicht, weil die Lehrer/Schulmeister keine bestimmten Stunden hatten, sondern Einzelunterricht mit den Schülern hatten, so viel, wie die Schüler brauchten. Neben den Human- und Realfächern hatten sie auch pädagogische Fächer: Unterrichtslehre, zwei Jahre lang Ökonomie und Pädagogik in der zweiten Klasse. (vgl. Bakó, 2006. S. 363.) Aus der Zeit der dreijährigen Bildung kennen wir die Fächer und die Stundenzahl besser. Zwischen 1863 und 1885 besuchten die Schüler mehr pädagogische Fächer und hatten auch mehr Praktikum. Pädagogik lernten sie zweimal in der Woche. Zuerst gehörten der Lehrerbildungsanstalt vier Räume im

Kollegium und in einem davon gab es eine Übungsklasse, in der die Schüler ihr Praktikum machen konnten. Später wurde das Institut immer größer und Ende des 19. Jahrhunderts ist es in ein neues Gebäude umgezogen. In dieser Klasse konnten die ersten zwei Jahrgänge eine Stunde pro Woche zuerst beobachten und anschließend, im zweiten Jahr, Unterrichtsversuche durchführen. Im ersten Semester des letzten Jahres waren sie wöchentlich zwei Stunden hier und zu dem, was sie so erfahren haben, schrieben sie eine Reproduktion. Im zweiten Semester hielt jeder Schüler zehn bis vierzehn Probestunden nach Plan und nach jeder gab es eine Besprechung mit dem Direktor sowie dem Lehrer der Übungsklassen. (vgl. Bakó, 2006. S. 365.) Nach 1885 veränderte sich das Schulsystem der Lehrerbildungsanstalt und es begann die vierjährige Ausbildung. Die Stundenzahl erhöhte sich in allen Fächern und das Praktikum absolvierte man in der neuen Jungenschule der Bildungsanstalt durch. Humanfächer (Ungarisch, Deutsch, Geschichte, Geographie, Jura) lernten die Schüler in 38 Stunde pro Woche und Realfächer 26 Wochenstunden. Daneben hatten sie noch pädagogische Fächer: Religionslehre, Psychologie, Unterrichtsmethodik, Erziehungsgeschichte und Schulorganisationslehre. Das Praktikum dauerte drei Jahre lang: ab der zweiten Klasse waren sie, in kleine Gruppen (2-3 Schüler) eingeteilt, täglich in der Übungsklassen und machten Notizen; in der dritten Klasse unterrichteten sie zweimal in der Woche nach Plänen, die der Direktor und der Lehrer der Übungsklasse zuvor durchgelesen hatten. Eine Stunde bestand aus drei Teilen: Im ersten Teil unterrichtete der Lehrer, danach kam der „kleine Meister“ und zuletzt die Stundenbesprechung, die eine Kritik des Klassenlehrers war und oft war auch der Direktor der Lehrerbildungsanstalt mit anwesend. In der letzten Klasse unterrichteten sie in jeder Woche viereinhalb Stunden, also hatten im letzten Jahr alle Schüler im Allgemeinen 15 Stunden als Praktikum. (vgl. Bakó, 2006. S. 365-366.) Diese jungen Männer stammten aus Bauern-oder Handwerkerfamilien und als sie ihr Studium beendeten, konnten ein neues Leben auf einem anderen sozialen Stand beginnen.

Pädagogische Fächer (1885-1918)	Klasse	Stunden/Woche
Religionslehre	I-IV.	8
Psychologie	II.	3
Unterrichtsmethodik	III.	2
Praktikum	III-IV.	8
Erziehungsgeschichte	IV.	2
Schulorganisationslehre	IV.	2

Pädagogische Fächer in der Vierjährigen Bildung¹

1 Das Grund dieser Tabelle war die Statistik von dem Bethlen Kollegium (vgl. Bakó, 2006. S. 386-389.).

Mädchen im Kollegium

Das Bethlen Gábor Kollegium war Jahrhunderte lang eine Jungenschule und an dieser Schule lernen, bedeutete auch für die Jungen immer Prestige. Am Ende des 19. Jahrhunderts veränderte sich das Schulsystem und die Mädchen bekamen das Recht Abitur zu machen, an der Universität zu studieren oder an einem alten Jungenkollegium zu lernen. Die ersten neun Mädchen finden wir im Jahrbuch der Lehrerbildungsanstalt 1893 und sie konnten noch als Privatschülerinnen die Prüfungen machen. Die ersten Lehrerinnen, die im Kollegium ihr Studium beendeten waren Ilona Asztalos, Katinka Elekes, Ilona und Róza Szilágyi, Jolán Váró, Jolán Bihari, Nelli Makkai, Katinka Székely und Adél Zaida. (vgl. *Bakó*, 2003. S. 18.) Im Gymnasium lernten schon auch Mädchen, zunächst als Privatschülerinnen, aber seit den 1900-er Jahren fand man sie auch in normalen Klassen.

Unter den ersten Mädchen war Amál Berde (1886-1976), die älteste Tochter des Theologieprofessors Sándor Berde. Sie lernte noch als Privatschülerin im Gymnasium des Bethlen Kollegiums, aber ihre Schwester, Julianna Mária (1889-1949), war das erste Mädchen in einer normalen Jungenklasse. (vgl. *Molnár*, 1986) Die Berde-Schwestern konnten ihre Studien nicht so leicht in diesem alten, über viele Traditionen verfügenden Kollegium machen, aber nicht wegen ihren Studienergebnissen, sondern der gesellschaftlichen Traditionen wegen. In dieser Zeit gab es einen großen Diskurs in der ungarischen Volksmeinung, ob die Mädchen das Lernen bräuchten, Abitur machen dürften oder sie sich vorbereiten sollten, als Hausfrau ihre Kinder zu erziehen und den Haushalt zu führen. Die große Frage war: Was wäre füglich? Was dürfen die Mädchen lernen? Viele sagten, dass ihre Töchter, genauso wie ihre Söhne, ein Recht darauf haben, Abitur zu machen oder an der Universität zu studieren. Die Gegenstimmen waren genauso laut, oder noch lauter. Mária, oder als Kind Julmár genannt, lernte in der Klasse mit den Jungen zusammen, aber sie war dennoch nicht gleichgestellt. Sie hatte einen Tisch und einen Stuhl neben der Wand und sollte dort am ganzen Tag, separiert von den Jungen, sitzen. Mit ihren Klassenkameraden durfte sie kein Wort reden, aber die Anderen wollten mit ihr auch nicht reden. Sándor Adamovits zitierte die Schrift von Jenő Szentimrei, in der über Mária zu lesen ist: „*Sie war das Erste, als die Mädchen sich in das Kollegium einschreiben lassen konnten... als namen Júlia ging sie in die Jungenklasse. Seitlich hatte einen kleinen Tisch und Stuhl. Ihre Klassenkameraden haben sich genügend geschämt, weil dieses kleine Mädchen alles besser wusste.*“ (*Vita*, 1983. S. 236.; *Adamovits*, 2005) Manchmal bekam sie von den Lehrern unanständige Prüfungsfragen, wie zum Beispiel vom Biologielehrer. Sie hatte eine Prüfung zum Thema der Sexualität und Vermehrung. In der ganzen Stadt folgte diese Prüfung einen Diskurs und einen großen Skandal, weil Mária die Fragen zurückgewiesen hatte. (vgl. *Vita*, 1983. S. 238.) Im Jahre 1907 machte Julianna Mária das Abitur. Im selben Jahr begann sie Ungarische und Deutsche Literatur an der Universität von Kolozsvár zu

studieren. In diesem Jahr hielt der Politiker Károly Kmety eine Ansprache im Parlament und mit seinen Worten befreite er den Geist aus der Flasche, wie es Katalin Kéri geschrieben hat. (vgl. Kéri, 1996. S. 101.) Kmety dachte, dass die Studien der Frauen in der Universität Vandalismus sind. Alle sollten die jungen Frauen schnell zum Aufhören bewegen, oder wenn jemand studieren möchte, dann gelte es strenge Grenzen zu setzen und er beendete seine Rede mit dem Bild einer neuen Frauenart, dem weiblichen Scheusal. (vgl. Kéri, 1996. S. 102.) Im ganzen Land begann eine große Diskussion und Mária hat darüber geschrieben, dass manche Lehrer im Kollegium zu Kmety standen, aber diese Meinung kann sich nicht mehr durchsetzen. Am Ende des 19. Jahrhunderts öffneten die Schulen und die Universitäten ihre Tore für die Frauen, die ein anderes Leben wollten.

Ende der Veränderungen

Am Ende der k.u.k. Monarchie hatte das Bethlen Gábor Kollegium ein ganz anderes System als früher. Neben der Elementarschule und dem Gymnasium wurde die Lehrerbildungsanstalt ein genauso wichtiger Teil des Kollegiums wie es früher die juristische und theologische Fakultäten waren. Im Jahre 1917 wurde im Kollegium die Lehrerinnenbildungsanstalt gegründet und in diesem Institut wurden Lehrerinnen Amál, die Malerin, sowie Mária, die Schriftstellerin.

Bibliographie

- Adamovits Sándor (2005): *Helikoni Nagyasszonyok. Berde Mária, a pedagógus és az író (I)*. Hargita Népe, 127. sz. o. sz. n.
- Bakó, Botond: *A nagyenyedi Bethlen Kollégium*. <http://www.termesztvilaga.hu/szamok/tv2004/tv0404/bako.html> [Letöltés: 2009. 02. 13.]
- Bakó, Botond (2003): *A nagyenyedi tanítóképzés története*. In: Bakó, B.; Demény, P.; Józsa, M. (szerk.): 150 éves a nagyenyedi tanítóképzés, 1853-2003. Marosvásárhely, 11-64. o.
- Bakó, Botond (2006): *A nagyenyedi tanítóképzés*. In: Sebestyén, Mihály (szerk.): *Az erdélyi magyar tanító- és óvóképzés történetéből. Az erdélyi magyar tanító- és óvóképzés évszázadai Aradtól Zilahig (1777-2000)*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 351- 412. o.
- Berde, Károly (1932): *Beköszöntő. Különlenyomat az Orvosképzés 1931. évi 6. Füzetéből*. Kir. M. Egyetemi Nyomda. Budapest, 14 o.
- Die Chronologie von dem Bethlen Gábor Kollegium*. <http://bethlengabor.ro/files/kronologia.htm>
- Die Landkarte von Siebenbürgen*. <http://jupiter.elte.hu/nagyenyed/neterkepek.htm> [Letöltés: 2009. 03. 20.]
- Köpeczi, Béla (szerk., 1989): *Erdély rövid története*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kéri, Katalin (1996): *Kmety képviselő úr és a „női szörnyetegek”*. *Egy 1907-es parlamenti felszólalás sajtóvisszhangja*. Iskolakultúra, 3. sz. 101-103. o.
- Prohászka, Lajos: *Johann Heinrich Pestalozzi*. <http://mek.niif.hu/04100/04159.htm> [2009.02.27.]
- Szinnyei, József: *Magyar írok élete és munkái*. 1-14. Budapest, 1891-1914. <http://mek.niif.hu/03600/03630/html/a/a00151.htm> [Letöltés: 2009. 05. 20.]

Molnár, Szabolcs (1986): *Berde Mária*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

Vita, Zsigmond (1983): *Emlékezés Berde Mária nagyenyedi éveire*. In: Vita Zsigmond: Művelődés és népszolgálat. Tanulmányok. Kriterion Kiadó, Bukarest, 232-242. o.

Vita, Zsigmond (1995): *A Bethlen-kollégium az erdélyi kultúrában*. In: Hadházi Ferenc (szerk.): A Bethlen Kollégium emlékkönyve. Nagyenyed-Kolozsvár-Budapest, 104-122. o.

Kell-e hittan az iskolába? Kísérlet a vallásoktatás eltörlésére az őszirózsás forradalom idején

TENGYEL ADRIENN

1918 őszén, az I. világháború utolsó napjaiban, a vereség következtében hazánkban pattanásig feszült a gazdasági, a társadalmi és a politikai helyzet. Az események odáig jutottak, hogy október 30-án kitört az ún. őszirózsás forradalom, amely az ellenzék vezérével, Károlyi Mihályt juttatta hatalomra. Az ő vezetésével a Függetlenségi és 48-as (Károlyi) Párt, az Országos Polgári Radikális Párt és a Magyarországi Szociáldemokrata Párt tagjaiból alakult kormánykoalíció vette át az ország vezetését és irányította azt öt hónapon keresztül egészen a Tanácsköztársaság 1919. március 21-i megalakulásáig.

Időszakunkban az ország legfőbb gondját a nemzetiségi területek elszakadása és az antant hatalmak Magyarország megcsonkítását célzó fenyegető tervei jelentették, de ezek mellett nagyon sok belpolitikai nehézséggel is szembe kellett néznie az új kormánynak. Ezeket a problémákat a régi rendszer vélt vagy valós hibáinak kijavításával próbálták meg orvosolni, amelyek közé sokak szerint a közoktatás vallásos jellege is tartozott.

A valláserkölcsei alapú, és nagyrészt felekezeti fenntartású oktatást már az 1870-es évektől egyre fokozódó támadások érték a szocialista és radikális körökből. A kormányalkotó Szociáldemokrata és Polgári Radikális Párt hivatalos programpontjává is tette ezek megszüntetését, de mégis, az ezek elleni közdelem elsősorban nem a politikai élet terén, hanem a sajtóban, a különféle pedagógus és más értelmiségi mozgalmakban nyilvánult meg, gyakran a legdurvább szélsőségekben. Salacz Gábor megállapítása szerint ennek a féktelen hajszának az oka az a mélyebb felismerés volt, hogy „*a jövőért való küzdelem tulajdonképpen a kereszténység és a szociáldemokrácia között fog lefolyni*”.¹ Természetesen, a forradalom újra lángra lobbantotta ezeket a követeléseket, mivel az új politikai helyzetből következően ennek megvalósítására már reális lehetőséget láttak a különböző antiklerikális csoportok.²

¹ Salacz Gábor (1974): *Egyház és állam Magyarországon a dualizmus korában 1867-1918*. Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae II. München. 188. o.

² A vallásoktatás eltörléséért és az iskolaállamosításáért indított küzdelem a marxista történetírás kedvelt témája volt, ezért rendkívül bőséges szakirodalommal rendelkezik, hogy csak néhányat említsük: Felkai László (szerk., 1959): *A dualizmus közoktatásügyének bírálata a haladó sajtóban*. Tankönyvkiadó, Budapest; Kelen Jolán (szerk., 1958): *A szocialista tanítómozgalom Magyarországon 1900-1920*. Kossuth, Budapest; Horváth Zoltán (1961): *Magyar századforduló*. Gondolat, Budapest; Kóte Sándor (1975): *Közoktatás és pedagógia az abszolutizmus és a dualizmus korában*. Budapest.

Azonban a vallásos körök elébe mentek az eseményeknek. Ugyanis már nem sokkal a forradalom után felmerült a keresztény sajtóban, hogy a részben hatalomra került szociáldemokraták és polgári radikálisok várhatóan megpróbálják véghezvinni majd a korábban hangoztatott oktatási elképzeléseiket.³ A „harcos katolicizmus” lapja, a Magyar Kultúra, már november közepén kijelentette, hogy csak addig támogatja az új kormányzatot, amíg az a valláserkölcsei alapú oktatáshoz nem nyúl: „*A szentélyekhez, a kereszthez és gyermekeink lelkéhez az iskolában hozzá ne nyúljanak se durva, se kesztyűs kézzel!*”⁴ a baltavári plébános pedig már november közepén kimondatta híveivel, hogy minden eszközt fel fognak használni a kötelező vallásoktatás megvédésére.⁵

Azonban maga a Károlyi-kormány semmiféle erre vonatkozó tervet nem tett közzé, ezért nem lehetett tudni, hogy mi várható e téren, annál is inkább, mert a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumot ekkor még a Károlyi Párt konzervatív szárnyához tartozó Lovászy Márton vezette. A minisztérium november 13-án megjelent közoktatási reformtervezete sem szólt erről a kérdésről.⁶ De csak a kormány hallgatott erről, az antiklerikális beállítottságú lapok annál inkább ontották a hitoktatás és a felekezeti iskolák ellen írt cikkeiket, és a különböző radikális és szociáldemokrata tanítói szervezetek is mind ezt követelték a kormánytól.⁷ December 29-én a Magyarországi Tanítók Szakszervezete, amely mintegy 5000 szociáldemokrata tanítót egyesített, országos gyűlést tartott a fővárosban, ahol, mint haladéktalanul megvalósítandó reformot, követelte az iskolák államosítását és az iskolai vallásoktatás eltörlését. Azt is kívánták, hogy a kormány ne várja be ennek a reformnak az országgyűlési végrehajtását, hanem rendeleti úton azonnal szüntesse meg az állami és a községi iskolákban a hittanban és a vallási gyakorlatokban való kötelező részvételt azoknak a gyermekeknek, akiknek a szülei ezt kívánják, hittanból pedig már a folyó tanévben se adhassanak osztályzatot, valamint azonnal szüntessék meg a tanítók és a tanulók vallási gyakorlatokon való kötelező jelenlétét is.⁸ A Magyarországi Tanítók Szakszervezete úgy vélte, hogy a hittan helyett a „*felekezetek fölé emelkedő erkölcsant*” kellene oktatni, melynek alapelvei „*a természeti és a társadalmi jelenségek tudományos alapon való ismertetése, az egyéni és társadalmi igazságosság szeretete, a felekezeti és nemzeti ellentétek kiküszöbölése, a népek kölcsönös megértésén és megbecsülésén alapuló béke, a demokratikus köztársasági elvek és intézmények megértése és szeretete, a köztulajdon megbecsülése, a magánérdekeknek a közérdek alá rendelése, a politikai*

³ *Keresztény Lelkipásztor*, 1918. november 15. 128. o.

⁴ *Magyar Kultúra*, 1918. november 20. 355. o.

⁵ Szombathelyi Püspöki és Vasvár-Szombathelyi Székeskáptalani Levéltár (SzPL) AC 5452/1918.

⁶ Kóte Sándor (1963): *A magyar nevelésügy a polgári demokratikus forradalom és a Tanácsköztársaság idején*. Budapest. 12-14. o.

⁷ Kóte Sándor (1963): *A magyar nevelésügy a polgári demokratikus forradalom és a Tanácsköztársaság idején*. Budapest. 21-22. o.

⁸ Új Reformáció, 1919. január 5. 5. o.; Dunántúli Protestáns Lap, 1919. január 12. 13. o.

elnyomás és gazdasági kizsákmányolás minden formájának elítélése.”⁹ Sőt, még egyházi berkekből is hallunk ilyen hangokat: Zoványi Jenő, a debreceni egyetem református teológiájának tanára a helyi polgári radikális párt vitaelőadásán szintén a vallásoktatás iskolai eltörlését követelte, mivel „*az ifjúság lelkét ki kell szakítani az egyház bilincsei alól. (...) A vallás mindenkinek privát ügye; az nem tanítható az iskolában, hanem a családban*”.¹⁰

Az egyházak vallásoktatást védő szervezkedése így január végéig egyáltalán nem a kormány, hanem a radikálisok és szociáldemokraták a vallásoktatás eltörlését követelő nem kormány szintű mozgalma ellen irányult, a kormányt mintegy ítélelhező bírónak képzelve a két irányzat között. Ebben az időszakban minden egyházi forrásunk csak „*a vallásoktatás eltörlésére irányuló tendenciákról*”, „*elvekről*”, „*irányzatról*”, illetve „*mozgalomról*” beszél, sehol sem miniszterekről, pláne nem a kormányról.¹¹

Mivel tehát a Károlyi-kormány semmiféle erre vonatkozó oktatáspolitikai programot nem tett közzé, az egyházak nem ismerve a kormány szándékait, különféle képpen reagáltak a támadásokra. Az evangélikus egyetemes egyházi elnökség nem sok jót remélt a kormány oktatáspolitikájától, ezért már december 5-i memorandumukban kérték a kormányt, hogy ne kezdjen kultúrharcot: „*tartózkodjék minden olyan intézkedéstől és erőszakolt reformtól, mely milliók legszentebb hitének és vallásosságának megzavarására alkalmas és kímélje meg szerencsétlen nemzetünket egy áldatlan kultúrharc, még a megmaradt romokat is szétvető pusztításától*”.¹² Hasonlóképpen gondolkodott a Keresztényszociális Párt is, amely már jó előre, a november 20-i programjában követelte a valláserkölcsei nevelés fenntartását¹³ csakúgy, mint a Katolikus Tanügyi Tanács, amely december 30-i ülésén elhatározta, hogy feliratban követeli a kormánytól a kötelező vallásoktatás fenntartását.¹⁴

A katolikus püspöki kar ellenben november 20-i konferenciáján úgy vélte, hogy egyelőre nem szükséges nyilatkoznia erről a kérdéstről, de azért azt hozzátette, hogy meg kell tenni az óvintézkedéseket az egyház iskolafenntartási jogának

⁹ Köte Sándor (1963): *A magyar neveléstudomány a polgári demokratikus forradalom és a Tanácsköztársaság idején*. Budapest. 21-22. o.

¹⁰ Protestáns Egyházi és Iskolai Lap, 1919. február 1. 27-28. o.; Evangélikus Lap, 1919. január 9. 3. o.; Új Reformáció, 1919. január 5. 5. o.; Zoványit e magatartásáért 1920-ban megfosztották lelkész jellegétől. Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár (TIREL) Tiszántúli egyházkerületi bírósági ítélet, 1920. május 29.

¹¹ Lelkészegyesület, 1919. január 1. 7. o.; Evangélikus Országos Levéltár (EOL) Egyházegyetem Elnöki értekezlet jegyzőkönyvei, 1918. december 5. 5. o.; EOL Vasi Közép egyházm. 29. d. Kapi Béla 1919. január 2-i körlevele; EOL Bányai egyházker. 166. cs. 36/1919.

¹² EOL Dunántúli egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyve, 1920. augusztus 25. 8. o.

¹³ Alkotmány, 1918. november 24. 1. o.

¹⁴ Alkotmány, 1918. december 31. 9. o.

megőrzése és a vallásoktatás szabadságának biztosítására.¹⁵ Azt azonban – legalábbis a jegyzőkönyvben –, nem határozták meg, hogy ez milyen formában valósuljon meg. A püspöki kar legaktívabb tagja, Rott Nándor veszprémi püspök próbálta kezébe venni a szervezkedést, ő már december 5-én felvetette Mikes János szombathelyi püspöknek, hogy a valláserkölcsei alapú nevelés további fenntartása érdekében egy beadványt kellene intézni a kultuszminiszterhez.¹⁶ Azonban ekkor még Rott sem volt biztos abban, hogy a kormány valóban végre akarja-e hajtani ennek megszüntetését, hiszen a másnapi, Valfré di Bonzo bécsi nunciushoz küldött levelében ennek kapcsán így ír: „*mindennek nem látni még a végét*”.¹⁷

Valójában a vallásoktatás védelmében az egyházi körök megelőzték az eseményeket, és már decemberben – amikor, mint láttuk, a kormány részéről még nem volt szó a hitoktatás megszüntetéséről –, megkezdték az aktív szervezkedést. Ezt mintegy alulról jövő kezdeményezésként minden felsőbb egyházi utasítás és irányítás nélkül a Szerzetes Tanárok Tanácsa, a szerzetestanárok 1918. november 24-én alakult érdekvédelmi szervezete indította meg, és meglepődtek, hogy mekkora sikert értek el.¹⁸ A tanács december 3-i ülésén Bitter Illés, a ciszterci rend budapesti Szent Imre főgimnáziumának igazgatója a mindenhol hangzó vallásellenes támadások hatására felvetette, hogy nem volna-e tanácsos egy mindent átfogó nagy kultúrprogram megszerkesztéséről tanácskozni.¹⁹ A december 10-i értekezleten már a vallásos iskola érdekében rendezendő nagy manifesztációról beszéltek, azonban úgy tűnik, hogy még nem egy nagygyűlésben, hanem inkább csak kimondottan az iskolák valamilyen nagy megmozdulásában gondolkodtak. Elültették az országos vidéki szervezkedés és a más felekezetűekkel való együttműködés gondolatát is. Elhatározták, hogy felkérik az összes szerzetes iskola igazgatóját, hogy a diákok szüleit hívják össze egy értekezletre, ahol kifejtik előttük, hogy milyen nagy érdekei fűződnek a keresztény társadalomnak és világnézetnek a szerzetesi középiskolákhoz, és felkérik őket, hogy a közélet minden terén, de főleg majd az országgyűlési képviselőválasztásokon ügyeljenek a keresztény világnézet védelmére.²⁰

A szülők minél sikeresebb megnyerése érdekében még egy *Tájékoztató!* című kis röpiratot is szerkesztett december 22-én a tanács elnöke, a piarista Körösi Albin, amelyben az igazgatóknak a szülőkhöz intézendő beszédéhez kívánt se-

¹⁵ Kalocsai Főegyházmezei Levéltár (KFL) I.1.a. Püspökkari jegyzőkönyvek, 1918. november 20. 1. o.

¹⁶ SzPL III. 1. Mikes 6. d. Rott Nándor 1918. december 5-i levele.

¹⁷ Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár (VÉL) AD 6435/1918.

¹⁸ Magyar Piarista Rendtartomány Központi Levéltára (MPRKL) Körösi Albin hagyatéka (414/34.a.) Szerzetes Tanárok Tanácsa üléseinek jegyzőkönyvei, 1919. január 14. 1. o.

¹⁹ MPRKL Körösi Albin hagyatéka (414/34.a.) Szerzetes Tanárok Tanácsa üléseinek jegyzőkönyvei, 1918. december 3. 10. o.

²⁰ MPRKL Körösi Albin hagyatéka (414/34.a.) Szerzetes Tanárok Tanácsa üléseinek jegyzőkönyvei, 1918. december 10. 5-6. o.

gítséget és alapot nyújtani: „*A nemrég hatalomra került forradalmi szervezet egyik-másik töredéke, az ország polgárságának egyetemét meg sem kérdezve tervbe vette mind a két alapnak valójából (az állam jogi és valláserkölcsi alapjából) való kiforgatását. A jogot a maga nézete és érdekei szempontjából egyoldalúlag magyarázza, a valláserkölcsei alapot pedig szétválasztó, vagy fölösleges elemnek tartván, a nevelés-oktatás keretéből kihagyandónak mondja.*” Felszólította az igazgatókat, hogy gyűjtsenek aláírásokat minden elemi és középiskolában a kötelező vallásoktatás és a felekezeti iskolák további fennmaradása és állami támogatása mellett.²¹

A tanács december 22-i értekezletén már arról számolt be Körösi elnök, hogy a propagandaügyre vonatkozóan a körükből kipattant eszmét sikerült „*a megvalósításra legalkalmasabb tényezőkkel*” elfogadtatni.²²

Valóban így is volt. A Szerzetes Tanárok Tanácsa a szervezkedésébe bevonta a Katolikus Középkolai Tanáregyesületet, amelynek képviselői felkeresték a többi bevett felekezet egyházi vezetőségét, meghívva őket a vallásoktatás védelmére indítandó mozgalomba.²³ Minden felekezet nagy örömmel fogadta a felkérést. December 23-án²⁴ tartottak is egy előkészítő értekezletet, amelyen minden valószínűség szerint az összes történelmi egyház képviseltette magát.²⁵ Egyedül az izraeliták mentek bele fenntartásokkal a közös szervezkedésbe. Ugyanis bár a kötelező vallásoktatás fenntartását ők is feltétlenül szükségesnek tartották, szerintük erre éppen az ő vallásuknak volt a legnagyobb szüksége, mivel tapasztalatuk szerint a zsidó fiatalságban megvolt a hajlandóság a hitelhagyásra, de kijelentették, hogy csak azzal a feltétellel vesznek részt az akcióban, ha az ifjúság nevelésébe nem fognak többé olyan befolyások érvényesülni, amelyek a felekezeti gyűlölködés előidézésére alkalmasak.²⁶ Végül is az értekezleten sikerült megállapodni egy figyelemfelhívó nagygyűlés megszervezésében, amelyen minden felekezet képviselői megígérték részvételüket.

A tervezett nagygyűlést január 12-én tartották a budapesti Vigadóban, ahol mintegy 4000 ember gyűlt össze. A gyűlés elnöke a református Szilassy Aladár, a közigazgatási bíróság másodelnöke volt. A hét társelnök a többi bevett felekezeten képviselte: Farkas Edith, a Szociális Missziótársulat elnöknője a római katoliku-

²¹ MPRKL Körösi Albin hagyatéka (414/34.a) Szerzetes Tanárok Tanácsa iratai. *Tájékoztató!*

²² MPRKL Körösi Albin hagyatéka (414/34.a) Szerzetes Tanárok Tanácsa üléseinek jegyzőkönyvei, 1918. december 22. 4. o.

²³ EOL Egyházegyetem Elnöki értekezlet jegyzőkönyvei, 1918. december 20. 8. o.; *Egyenlőség*, 1919. január 4. 6. o.

²⁴ Az evangélikus elnöki értekezlet december 20-i jegyzőkönyvében szereplő december 25-i dátum elírás.

²⁵ EOL Egyházegyetem Elnöki értekezlet jegyzőkönyvei, 1918. december 20. 8. o.); *Egyenlőség*, 1919. január 4. 6. o. (Csak az evangélikusok és az izraeliták képviselőinek személyét ismerjük: az előbbiekről Hitrich Ödön és Liedmann Frigyes, az utóbbiak részéről Adler Lajos, a pesti hitközségi elnök felkérésére Munkácsi Bernát tanfelügyelő és Glass Izidor iskolaszéki elnök vettek részt az értekezleten.)

²⁶ Magyar Zsidó Levéltár (MZsL) I-B-2 Pesti izraelita hitközség választmányi ülésének jegyzőkönyvei, 1918. december 30.

sokat, az időközben megbetegedett Mágocsi-Dietz Sándor egyetemi tanár helyett Liedmann Frigyes ügyvéd, a Bányai egyházkerület főjegyzője az evangélikusokat, Agoraszto Péter kúriai bíró a görögkeletieket, Glass Izidor kórházi főorvos a neológ izraelitákat, a kijelölt, de szintén megbetegedett Frankl Adolf, az Országos Ortodox Izraelita iroda elnöke helyett Hartstein Lajos az ortodox izraelitákat, Pásztély Jenő kúriai bíró a görög katolikusokat, Józán Miklós esperes pedig az unitáriusokat. Úgy tűnik, hogy tudatosan nagyrészt nem szorosan vett egyházi, hanem inkább világi személyekkel képviseltették az egyes felekezeteket – bizonyára annak propagálására, hogy a vallásoktatás fenntartását a világi társadalom is egyöntetűen kívánja. Nem tudunk arról, hogy egyetlen egyházi vezető személy is részt vett volna a gyűlésen. Baltik, Kapi és Geduly evangélikus püspökök ugyan képviseltekükre – mivel nem tudtak Budapestre utazni –, felkérték Raffay Sándor püspököt,²⁷ de valószínűleg ő sem ment el.²⁸ Az előadók az egyes felekezetek számarányának megfelelő sorrendben beszéltek, Szilassy elnöki megnyitója után a keresztényszocialista Haller István tartott beszédet a római katolikusok nevében, aki kijelentette, hogy Isten fogalma nélkül összeomlik az emberek erkölcsi világa, és az az iskola, amelyből kizárják a vallást, csak „romlás és züllés” forrása lehet. Őt hasonló szellemű előadásokkal Hamar István református teológiai akadémiai tanár, Hittrich Ödön evangélikus főgimnáziumi igazgató, Gauer Vilmos, a pesti neológ izraelita hitközség kultuszelnöke, Hartstein Lajos, az ortodox izraelita hitközség kiküldöttje, a görögkeleti Agoraszto Péter és a görög katolikus Serghy Miklós kúriai bírók, majd Józán Miklós unitárius esperes követte. Beszédet mondott még a magyar anyák nevében Sebestyénne Settina Ilona, a Nőiipariskola igazgatónöje, és a keresztényszocialista munkásnők nevében Ravszky Vera. A nagygyűlés egyhangúan elfogadta a Haller által beterjesztett határozati javaslatot, amely szerint követeli a nemzet valláserkölcsei alapjának megóvását és a vallásoktatás fenntartását az egész közoktatásban. Elhatározták, hogy ezt küldöttség útján fogják a miniszterelnöknek és a köztársasági elnöknek benyújtani, valamint, hogy országos propagandát indítanak az ügyben.²⁹

Ez utóbbi valóban óriási mértékben meg is indult. Január, de főleg február folyamán sorra hallunk a vigadóbelihez hasonló vidéki felekezetközi gyűlelekről a vallásoktatás eltörlése ellen. Elsőként – még a budapesti nagygyűlést is megelőzve –, Veszprémben tartottak gyűlést, melyen – csakúgy a hallgatóságban, mint a szónokok között –, a város minden felekezete képviseltette magát. Rott püspök

²⁷ EOL Bányai egyházker. 166. cs. 36/1919, 48/1919, 49/1919.

²⁸ EOL Egyházegyetem Elnöki értekezlet jegyzőkönyvei, 1919. január 13. 7. o.

²⁹ Alkotmány, 1919. január 12. 10. o., január 14. 1-2. o.; Sárospataki Református Lapok, 1919. január 12-19. 11. o., 13. o.; Evangélikus Őrálló, 1919. január 18. 18-20. o.; Egyenlőség, 1919. január 18. 5. o.; Új Reformáció, 1919. január 19. 3. o.; EOL Egyházegyetem Elnöki értekezlet jegyzőkönyvei, 1919. január 13. 7. o.

tartotta a záróbeszédet, hangoztatva, hogy vallás nélkül nincs erkölcs.³⁰ Pápáról és Kecskemétről hallunk még hasonló, nagy felekezeti gyűlésről,³¹ illetve Újpestről, ahol az iskolás gyermekek szülei felekezettől függetlenül gyűltek össze az ügy érdekében.³² Ez utóbbinak érdekessége, hogy éppen ugyanitt a helyi munkástanács mindenféle kormány- vagy nemzetgyűlési döntés előtt önhatalmúan akarta eltörölni a vallásoktatást.³³ Egerben is megpróbáltak egy ilyen nagygyűlést rendezni február 9-én, de a helyi szociáldemokraták ezt megakadályozták, elfoglalták a gyűlésre kijelölt termet, és éppen ellenkező értelmű határozatot hoztak. Bár az egri vallásos lakosság így a gyűlést nem tudta megtartani, de ennek ellenére mégis kiadtak egy nyilatkozatot a vallásoktatás védelmében.³⁴ Községek és városok teljes lakossága is gyakran csatlakozott a mozgalomhoz,³⁵ illetve különféle vallási jellegű vagy egyházi szervezetek is.³⁶ Az ekkor szerveződő budapesti római katolikus egyházközségek is alakuló gyűléseiken sorra tiltakoztak a vallásoktatás megszüntetése ellen, és követelésüket memorandumba foglalták, amelyet február 4-én egy 100 fős monstre küldöttség át is adott Vass János vallásügyi miniszternek, kijelentve, hogyha kell, életük árán is megvédik gyermekeik és a jövő generáció számára a valláserkölcsei oktatást.³⁷ A Katolikus Középkolai Tanáregyesület budapesti köre február 10-i nagygyűlésén szintén hasonló értelmű határozatot hozott.³⁸ Az evangélikus egyházi elnökség testületileg is felszó-

³⁰ Veszprémi Hírlap, 1919. január 12. 2. o.; VÉL Rott Nándor hagyatéka VI/22. B/III/c. 1919. jan. 6. Vallásoktatás az iskolában című beszéde

³¹ Alkotmány, 1919. február 2. 5. o.; Dunántúli Protestáns Lap, 1919. február 1. 39. o.; Debreceni Protestáns Lap, 1919. március 8. 78. o.

³² Alkotmány, 1919. február 15. 7. o.

³³ Alkotmány, 1919. március 6. 2. o.; Hajdu Tibor (1958): *Tanácsok Magyarországon 1918-19-ben*. Kosuth, Budapest, 99. o.

³⁴ Nagy József (szerk., 1969): *A polgári demokratikus forradalom és a Tanácsköztársaság Heves megyében 1918-1919*. MSZMP Heves megyei bizottsága - Heves Megyei Tanács, Eger. 108-110 o.; Néptantók Lapja, 1919. február 13. 10. o.; Alkotmány, 1919. február 13. 6. o.

³⁵ Vértesszőlős (Fejérmegyei Napló, 1919. január 5. 1. o.), Jászapáti, Kisvárd, Kunszentmárton, Mezőkövesd, Nagykálló, Pásztó (Alkotmány, 1919. február 13. 6. o.), Csepreg (Magyar Nő, 1919. február 20. 1. o.), több szatmári falu (Szatmári Hírlap, 1919. március 6. 4. o.)

³⁶ Szatmárnémeti római katolikus egyháztanács. Szatmári Püspöki és Káptalani Levéltár (SzatPL) 82/1919., káli katolikus egyháztanács (Alkotmány, 1919. február 16. 10. o.), borsodszentiványi katolikus egyháztanács (Alkotmány, 1919. február 25. 6. o.); a Katolikus Népszövetség mezőcsáti (Alkotmány, 1919. február 18. 7. o.), rábakovácsi (Alkotmány, 1919. február 25. 6. o.) és vasszentmihályi (Szombathelyi Újság, 1919. március 13. 2. o.) csoportja; a gyulai református presbitérium (Lelkészegegyesület, 1919. február 22. 65. o.); a Székesfehérvári egyházmegyei (Fejérmegyei Napló, 1918. december 20. 3. o.) és a Győri egyházmegyei tanítóegyesület (Alkotmány, 1919. február 13. 6. o.); a nagymarosi állami elemi iskola tanestülete (Alkotmány, 1919. január 14. 2. o.); a tétii, felpérci, lébényi, tárnokréti és győri evangélikus egyházközség, a Vasi Felső, a Sopron Felső, a Sopron Alsó, a Kemenesaljai, a Veszprémi evangélikus egyházmegyei, és a Dunántúli evangélikus egyházkerületi tanítóegylet (EOL Bányai egyházker. 166. cs. 90/1919.

³⁷ Budapest Balparti Katolikus Tudósító, 1919. január 10. 13-14. o., február 10. 29. o.; Alkotmány, 1918. december 17. 9. o., 1919. február 5. 1. o.

³⁸ Kóte Sándor (1963): *A magyar nevelésügy a polgári demokratikus forradalom és a Tanácsköztársaság idején*. Budapest. 22. o.

lított a tiltakozásra minden evangélikus gyülekezetet, valamint arra, hogy ha az iskolai hitoktatás megszüntetése mégis bekövetkezne, ragaszkodjanak a passzív rezisztencia álláspontjához.³⁹ Az evangélikusok közül különösen Kapi Béla püspök jeleskedett a vallásoktatás védelmében kifejtett propaganda terén. Ő még jóval a vigadóbeli nagygyűlés előtt, december 21-i körlevelében felhívta egyházkerülete lelkészeit arra, hogy a híveknek beszéljenek a vallásoktatás jelentőségéről és szükségességéről,⁴⁰ január 2-án pedig már arra szólította fel őket, hogy az esperesek vegyék kezükbe a közvélemény irányítását és az egyházmegyei szervezetek tegyenek nyilatkozatokat a vallásoktatás mellett.⁴¹

Vagyis azt láthatjuk, hogy az ország vallásos lakosságának minden rétege és csoportja megmozdult a vallásoktatás védelmében, sőt, néha még nem várt helyről is jött segítség: Turán a Szociáldemokrata Párt helyi szervezete rendezett népgyűlést a vallásoktatás védelmében!⁴² De azt sem szabad elhallgatnunk, hogy például Békés vármegyében éppen az általában vallásosnak tartott falusi nép szállt szembe a hitoktatással,⁴³ például Nagyszénáson és Gádoroson a lakosság igyekezett ezt megakadályozni,⁴⁴ az előbbiben még az evangélikus lelkészt is elűzve emiatt.⁴⁵

A vallásos – keresztény és izraelita – sajtó sem hallgatott a kérdéséről, január közepétől kezdve szinte ontották a vallásoktatás erkölcsi, nemzeti, társadalmi és lelki érdekekből fakadó fontosságát és szükségességét bizonygató, védelmére buzdító és eltörlése esetén a legsötétebb jövőt jósoló röpiratokat és cikkeket a legnagyobb országos lapoktól kezdve a legtávolabbi kisvárosi újságokig.⁴⁶ A hangnem egyre harciasabbá és keményebbé vált, egyes újságírók már egyenesen harcra szólítottak fel a védelmében.⁴⁷ Márciusban már jellemző gondolat a lapokban, hogy valódi kultúrharc kirobantásának tekintenek a vallásoktatás rendeleti úton való megszüntetését.⁴⁸ De persze az ellentétes nézetű sajtó sem hallgatott, különösen

³⁹ EOL Egyházegyetem Elnöki értekezlet jegyzőkönyvei, 1919. február 7. 10. o.

⁴⁰ EOL Tolna-Baranya-Somogyi egyházm. 35. cs. Kapi Béla 1918. december 21-i körlevele.

⁴¹ EOL Vasi Közép egyházm. 29. d. Kapi Béla 1919. január 2-i körlevele.

⁴² Esztergom, 1919. február 9. 3. o.

⁴³ Hajdu Tibor (1968): *Az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalom*. Kossuth, Budapest. 295 o.

⁴⁴ TtREL I.29.e. Békés-Bánáti egyházmegye közgyűlési iratai, nagyszentmiklósi missziós jelentés az 1918. évről.

⁴⁵ Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára (RL) C/197 30. d. 1919. 623.

⁴⁶ Dunántúl, 1919. január 25. 1. o., február 9. 4-5. o., február 22. 1. o.; Evangélikus Őrálló, 1919. január 18. 18. o., február 9. 41-42. o.; Dunántúli Protestáns Lap, 1919. március 22. 91-92. o.; Magyar Nő, 1919. január 22. 1. o.; Esztergom, 1919. március 9. 1-2 o.; Lelkészegyesület, 1919. január 25. 32. o.; Sárospataki Református Lapok, 1919. február 23. - március 2. 36-37. o., március 9-16. 41-42. o.; Egri Egyházmegyei Közölny, 1919. március 1. 33-36. o.; Egyenlőség, 1919. március 15. 1-2. o.; Martinovich Sándor (1919): *Vallás és iskola. Vallásosság és Műveltség 12*. Pius Kollégium, Pécs.

⁴⁷ Evangélikus Őrálló, 1919. február 9. 41-42. o.; Budapest Balparti Katolikus Tudósító, 1919. február 10. 30. o.

⁴⁸ Alkotmány, 1919. március 6. 2. o.; Sárospataki Református Lapok, 1919. március 9-16. 41. o.

a Közoktatásügyi Minisztérium hivatalos közlönye, a Néptanítók Lapja és a Népszava bombázta a közvéleményt a vallásoktatás ellen érvelő cikkeivel.

A vallásoktatás fenntartása, illetve eltörlése érdekében indított küzdelem új szakasza kezdődött a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium kettéválasztásával, illetve a szociáldemokrata Kunfi Zsigmond közoktatásügyi miniszterre való kinevezésével 1919. január 19-én. A küzdelem ekkor vált igazán aktuálissá és élessé, ugyanis ekkor már nemcsak a radikális és szociáldemokrata sajtó, illetve párt követelte a vallásoktatás megszüntetését, hanem a közoktatásügyi miniszter is nem titkoltan ezt vette tervbe, nyíltan hangoztatva, hogy mint szociáldemokrata politikus került a miniszteri székbe, ezért következetesen szociáldemokrata oktatáspolitikát kíván folytatni. *„Kunfi nem vallásellenes, de (...) radikálisan antiklerikális volt: mind a polgári szabadságjogok hazai kiterjesztését, mind a munkásság demokratikus kultúráltságát a nagybirtok és az egyházak hatalmi szövetségével szembeni éles politikai küzdelemben látta csak kivívhatónak.”* – írja róla Agárdi Péter.⁴⁹ Önmaga így összegzi a vallásról és az egyházzal szembeni véleményét: *„A vallás mint a társadalmi igaztalanságok metafizikai zsandárának, sőt porkolábjának nem éppen magas rendű munkáját vállalja.”*⁵⁰

Ennek megfelelő volt Kunfi véleménye a vallásoktatásról is, amely nem hagyott kétséget afelől, hogy mi várható tőle: *„A hit, a képzelődés terméke, nem lehet fundamentuma az erkölcsnek, amelyet minden képzelet teremtette dolognál erősebb alapokra kell felépíteni. (...) Ha az iskolai munka végső soron mégis csak az erkölcsi emberre akar formálólólag hatni, s ha az erkölcsi oktatást vallásoktatás nélkül lehetetlennek mondja: akkor ez alapján véve az egész tudománynak harakirije a vallás előtt, minden emberi intézménynek meghódolása az egyház előtt. (...) A gyermekek lelkét a legdurvább babonáknak és csodákban való legotrombább hitnek, mint a legfőbb igazságnak tényeivel táplálják és soha vagy legalább is nagyon ritkán helyrehozható összevisszaságnak csíráit ültetik el a gyermeki öntudatban. A gyermeki akaratnak megtörését, önbizalmának megroppantását, az alázatosság és engedelmisség szellemének felköltését, a modern tudományos világnézet ellen való immunizálását és mindezzel az egyház és papság uralmának megszilárdítását szolgálja legfelsőbb cél gyanánt ez a hit- és erkölcs-tani oktatás.”*⁵¹

Kunfi eme felfogása nem volt titok az egyházi körök előtt, hiszen már a szabadgondolkodók 1908-as kongresszusán kiadta a jelszót: *„Ki a pappal az iskolából!”*⁵² Valóban, közoktatásügyi miniszterre való kinevezése után a felekeze-

⁴⁹ Agárdi Péter (2001): *Kunfi Zsigmond. Új Mandátum*, Budapest, 36. o.

⁵⁰ Kunfi Zsigmond (1984): *Vallás és szocializmus*. In: Kunfi Zsigmond írásai. Szerk.: Mucsi Ferenc – Szabó Ágnes. Kossuth, Budapest. 76-77. o.

⁵¹ Kunfi Zsigmond (2001): *Népoktatásunk bűnei*. In: Agárdi Péter: *Kunfi Zsigmond. Új Mandátum*, Budapest. 289-290. o.

⁵² Salacz Gábor (1974): *Egyház és állam Magyarországon a dualizmus korában 1867-1918*. Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae II. München. 188. o.

ti iskolák és a hitoktatás teljes hatáskörével a kezében⁵³ nagy lendülettel látott neki az oktatás antiklerikális átalakításának, lehetőséget kapva régóta érlelt művelődéspolitikai elképzelései megvalósítására, elsőként a leginkább vörös posztó, a vallásoktatás ellen indítva támadást. Kunfi miniszteri programpontjává tette ezt, ahogy azt a tanítósághoz intézett programismertető nyilatkozatában kifejtette január 31-én: „*Szabad, öntudatos, minden kényszerigazságban kételkedő, saját eszét használó nemzedéket kell fölnevelni s a mult legendái helyett a jelen tényeivel s a tudomány igazságaival kell megtölteni a felnövekvő nemzedék lelkét. A természettudomány, a gazdasági ismeretek, a munka tudománya és gyakorlata, az emberi szolidaritás nagy gondolatán, minden nép önrendelkező jogán és az emberiség nemzetközi egységén alapuló erkölcs, ezek azok az alapelvek, amelyeken a nevelés új rendjének fel kell épülnie.*”⁵⁴ Batthyány Tivadar, a Károlyi-kormányban Kunfi minisztertársa rendkívül találó szavakkal így összegezte ezt: „*Kunfi az ő eszeveszett szélsőséges felfogásával és azzal a törekvésével, hogy máról holnapra egész Magyarországot szociáldemokratává tegye, elég meggondolatlanul és oktanul belekötött a vallásba is és nyíltan követelte a vallásoktatás eltörlését az összes iskolákban.*”⁵⁵ Azonban azt rendkívül fontos hangsúlyoznunk, hogy a vallásoktatás eltörlése hivatalos kormányprogramként nem jelent meg időszakunkban, végig csak Kunfi „magánakciójáról” volt szó.

A közoktatásügyi miniszter és a vallásos közvélemény közötti huzavona 1919. január 28-án kezdődött, amikor a január 12-i nagygyűlésen elfogadott manifesztumot a gyűlés elnöksége átadta Kunfinak és Vass János vallásügyi miniszternek. Miniszterként Kunfi a küldöttségnek adott válaszában fogalmazta meg először a vallásoktatásra vonatkozó nézeteit és programját. Kijelentette, hogy ő a Szociáldemokrata Párt képviselőjében és megbízásából vesz részt a kormányban, és ilyen minőségben természetesen igyekszik a minisztersége előtt vállalt politikai programját, világnézeti és erkölcsi felfogását érvényesíteni a közoktatásban is. Úgy véli, hogy az egyik legfőbb polgári demokratikus alapelv, a teljes lelkiismereti szabadság mindenki számára csak úgy biztosítható, ha a szociáldemokrata program szerint a vallás magánüggé válik, és ennek következtében az iskolában nem taníttatja az állam a hittant. Minden szülőnek és minden egyháznak azonban jogában áll az iskolán kívül hittanra taníttatni azt a gyermeket, akinek szülei ezt kívánják. Azonban rendkívül nagy fontosságú és széles rétegeket érintő elvi kérdéssel lévén szó, természetesen ebben magának az egész minisztertanácsnak a felfogása lesz irányadó. De különben is, a politikai erő és hatalom kérdése, hogyan lesz ez a kérdés elintézve. A küldöttség egyik tagja, Károlyi Gyuláné meg-

⁵³ Tengely Adrienn (2007): *A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium kettéválasztása az őszirózsás forradalom után*. In: A Pécsi egyházmegye vonzásában. Ünnepi tanulmányok Tímár György tiszteletére. METEM, Budapest. 327-328. o.

⁵⁴ Hivatalos Közlöny, 1919. február 6. 45. o.

⁵⁵ Batthyány Tivadar (é.n.): *Beszámoló* II. kötet. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest. 157. o.

kérdezte Kunfit, hogy tehát ő a kultúrharc álláspontján áll-e. A miniszter erre azt válaszolta, hogy korántsem, hanem a legteljesebb lelkiismereti szabadságnak biztosítása a kívánsága, amely megadja a hívés és nem hívés szabadságát mindenkinek, és mentesít mindenkit – felnőtteket és gyermekeket egyaránt – a lelkiismereti kényszer alól. A küldöttség és a vallásos közvélemény is ekkor még tudomásul vette a miniszter szavait azt a következtetést vonva le belőle, hogy politikai mozgalommá kell szervezni a vallásos tömegeket, mivel ha a kérdés eldőlése a politikai erő és hatalom függvénye, akkor nekik is politikai erőként kell fellépniük.⁵⁶

Azonban az elkövetkező majdnem két hónapban Kunfi a kérdést illetően nyilatkozataiban mind keményebb hangot ütött meg és mind radikálisabb kijelentéseket tett. Minden jel arra mutatott, hogy magatartása megváltozásának oka az, hogy közben őt is mind jobban erőltették a szociáldemokrata oldalról, hogy tegyen határozott lépéseket a kérdésben, nem várva meg a minisztertanácsi állásfoglalást és a választásokat, mint ahogy azt a január 28-i küldöttségnek mondta, hiszen ő maga hivatkozott arra, hogy az egyre nagyobb hatalomra szert tevő munkástanácsok sorra mondták ki a vallásoktatást elítélő határozataikat, hogy a kormányt döntésre bírják.⁵⁷ A szociáldemokrata befolyásoltságú tanárok és tanítók oldaláról is nagy volt a nyomás. Az Országos Középiszkolai Tanáregyesület budapesti körének március 9-i gyűlése kimondta, hogy a hittan kitiltandó az iskolából minden fokon,⁵⁸ és úgy tűnik, hogy az elemi iskolai tanítók közül is sokan a vallásoktatás ellen voltak.⁵⁹ Szatmári Sándor újpesti tanító a pestmegyei tanítók gyűlésén pedig már egyenesen megfenyegette Kunfit, hogy haladjon továbbra is az eddigi úton, mert ellenkező esetben a tanítósággal fogja magát szembetalálni.⁶⁰ Ezen vélemények előtt Kunfi még ha akart volna, akkor sem térhetett volna ki, de nem is akart, ugyanis ezeket az állásfoglalásokat pajzsként tartotta maga előtt.

Minden bizonnyal ezek hatására rendelte el március 4-én a közoktatásügyi miniszter az 1746/1919. eln. számú rendeletében, hogy az állami és a községi tanintézetekben sem a tanulók, sem pedig a tanítók nem kötelezhetőek arra, hogy az órarend keretében megállapított hittan órákon kívül bármely vallásgyakorlatban részt vegyenek, vagy vallási célokat szolgáló helységben vagy összejövetelen megjelenjenek, „*meg akarván szüntetni azokat az indokolt panaszokat és félreértéseket, amelyek nem csak jelenleg, de a múltban is gyakran ismétlődtek*”.⁶¹

Március 5-én az Országos Lelkészsövetség küldöttsége előtt Kunfi már teljesen megváltozott hangon beszélt. A Lelkészsövetség azon kérésére, hogy a nem-

⁵⁶ Alkotmány, 1919. január 29. 1. o.

⁵⁷ Alkotmány, 1919. március 6. 3. o., március 7. 2. o.; Köte Sándor (1963): *A magyar nevelésügy a polgári demokratikus forradalom és a Tanácsköztársaság idején*. Budapest. 24. o.

⁵⁸ Alkotmány, 1919. március 11. 5. o.

⁵⁹ Pécsi Püspöki Levéltár (PPL) Tanf. 4/1919, 314/1919; Köte Sándor (1963): *A magyar nevelésügy a polgári demokratikus forradalom és a Tanácsköztársaság idején*. Budapest. 23. o.

⁶⁰ Alkotmány, 1919. március 8. 4. o.

⁶¹ Hivatalos Közlöny, 1919. március 18. 113. o.

zetgyűlés összeülését ne töröljék el a vallásoktatást, valamint ne államosítsák az iskolákat és a tanítóképzőket, Kunfi már egy élesen radikális nyilatkozattal válaszolt. A változás a január 28-i beszédéhez képest nyilvánvaló, és a fentebb kifejtett okoknak tulajdonítható. Kunfi kijelentette a küldöttség előtt, hogy a Szociáldemokrata Pártnak a vallásoktatás eltörlését és az iskolaállamosítást kimondó követeléséhez feltétlenül ragaszkodik, és minden erejével azon fog dolgozni, hogy ezek minél hamarabb megvalósuljanak. Hangsúlyozta, hogy a forradalmi jogból eredően hatalmon lévő kormány, amely *„nem tartotta tiszteletben sem a királyság, sem a nemesség, sem a tőke előjogait, nem fog megállni az egyháznak múlt idők hatalmi viszonyiból származó kiváltságai előtt sem”*. A nemzetgyűlésnek jogában lesz a kormány valamennyi cselekedete felett bírálatot mondani, intézkedéseit jóváhagyni vagy módosítani, de lehetetlen követelés az, hogy a kormány átalakító reformmunkája most a választásokig szüneteljen. Nem véletlen, hogy Kunfi a kérdés eldöntésére a minisztertanácsot tartotta hivatottnak: bízhatott a szociáldemokraták befolyása alatt álló kormányban, azonban tarthatott attól, hogy a nemzetgyűlésben nem lenne ennyire töretlen szociáldemokrata erőfölény, így hát ezt nem akarthatta kivárni, hanem minél hamarabb, még a nemzetgyűlés összeülése előtt a minisztertanácsban végig akarta vinni a döntést. Maga a vallásoktatás ténye ellen is minden eddiginél jobban kikelt: kijelentette, hogy a lelkiismereti kényszernek azt a formáját, amellyel a vallásos tanokat rákényszerítik az ifjúságra, elítéli. Az egyháznak, mint hatalmi szervezetnek lehet érdeke az, hogy az állam hatalmának kihasználásával kényszerít alkalmazzon a felnövő nemzedék lelkiismereti szabadságával szemben, a vallásnak azonban nem érdeke az a kényszer, hanem éppen ellenkezőleg az, hogy felszabaduljon minden állami beavatkozás alól és az egyház minden állami ellenőrzés nélkül taníthassa azt. Kunfi hangoztatta, hogy a vallásoktatást egészen szabaddá akarja tenni, az államéból egészen az egyházak kezébe akarja tenni, azonban azt természetesnek tartja, hogy ennek színhelye nem az iskola, hanem a templom, vagy más vallási rendeltetésű hely legyen. Föltette a kérdést, hogy vajon azt kívánják-e a lelkészek, hogy a szülők ellenállásával szemben karhatalmi intézkedéssel törjenek utat a papnak az iskolában? Kunfi már a fenyegetéstől sem riadt vissza: óva intette az egyházakat attól, hogy szembehegyezkedjenek a forradalmi idők követelményeivel, amelyek között az egyik legszerényebbek egyike az iskola szellemének világivá tétele. Utalt bizonyos *„féktelen ellenforradalmi, szocialistaellenes és antidemokratikus”* agitációra is, amelyet állítólag egyes helyeken a hitoktatók folytatnak a vallásoktatás leple alatt az iskolás gyermekek körében. Ilyen határozott elutasítás után a küldöttség már csak azt kérhette, hogy a vallást érintő oktatási reformok kapcsán legalább hallgassa meg a kormány a papság illetékes tényezőit. Ez ellen Kunfinak sem volt kifogása.⁶²

⁶² Alkotmány, 1919. március 6. 2-3. o.

Természetesen ezzel párhuzamosan, Kunfi mind élesebb antiklerikális magatartása hatására az egyházak és a vallásos közvélemény is mind radikálisabban reagált a miniszter kijelentéseire. Már Kunfi kinevezése után – ismerve szándékait –, sorra keletkeztek immár az egyházi vezetőségek részéről is a hivatalos tiltakozó levelek és beadványok a vallásoktatás megszüntetése ellen. Csernoch János hercegprímás január 18-i levelében kifogásolta ezt,⁶³ a protestáns egyházi elnökségek pedig január 25-én nyújtották be tiltakozásukat ez ellen Károlyi Mihály köztársasági elnöknek és Berinkey Dénes miniszterelnöknek.⁶⁴ A katolikus püspöki kar január 28-i konferenciáját követően egy rendkívül ritka, csak különösen fontos esetekben szokásos lépést tett ennek érdekében: közös pásztorlevelet adott ki Prohászka Ottokár megfogalmazásában, amelyben felszólították a katolikus híveket, hogy védjék meg gyermekeik vallásos nevelését, és ne engedjék, hogy az iskolákban megszüntessék a kötelező hitoktatást. Itt már határozott ellenállásra hívták fel a híveket, és nagyon élesen támadták a radikalizmus és szociáldemokrácia törekvéseit: „(...) *Kérdezd meg a valláserkölcös nevelés ellenségeit, hogy hát mit adnak az isteni és krisztusi hit helyett a gyermeknek? Megmondom, hogy mit adnak: isteni hit helyett emberi csél-csap gondolatokat; krisztusi tanok helyett nagy hangú szólamokat; beszélnek a világról s hallgatnak Istenről, – beszélnek testről s hallgatnak a lélekről; szólnak az életről, de nem tudnak semmit az örök életről. Azt mondják ugyan, hogy ők nem tagadják a vallást s hogy semlegesen akarják nevelni a gyermeket, nem hajlítván lelkét sem ide, sem oda. Mindez azonban csak mondva van, mert azt megtenni egyáltalában nem lehet. Akik az Isten nevét minden könyvből kihagyják (...) már csak nem semlegesen, hanem nagyon is nemlegesen s Istennel szemben ellenségesen nevelnek. (...) Azt se mondja senki, hogy a szülők otthon taníthatják hitre és vallásra a gyermeket. Erre a felelet az, hát ráérnek-e azok a sanyargatott s sokfelé elfoglalt szülők gyermekeiknek illetően tanítására? (...) Itt esik le álarcra a hitetlen irányzatnak; ők nagyon jól tudják, hogy a szülők nem taníthatják oly jól s kiadósan hitre s erkölcsre a gyermekeket mint az iskola, s épen ezt akarják, hogy a gyermekek ne legyenek kioktatva a hitre: azt akarják, hogy ne értsenek semmit a krisztusi tanításból s így azután a közönynek s hitelenségnek essenek oda prédául. (...) Legyen a ti választotok: mi hitvallásos iskolát akarunk s abból nem engedünk.*”⁶⁵

A kérdés körül egész februárban izzottak az indulatok. Csernoch hercegprímás február 16-án egy újabb levelet intézett Károlyi Mihályhoz, melyben külföldi példákat hozva érvelt a valláserkölcösi oktatás mellett: „*Reméljük, hogy Magyarország radikalizmusban nem akarja túllícitálni a művelt államokat, hanem a pozitív vallásban rejlő kulturális és nevelő erőt megbecsülve igyekszik az állam erkölcsi*

⁶³ Prímási Levéltár (PL) Csernoch 1919 Cat. B. 500.

⁶⁴ RL C/197 31. d. A protestáns egyházi elnökségek 1919. január 25-i beadványa.

⁶⁵ Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár (SzfvPL). Körlevelek, 1919. január 28-i közös püspökkari körlevél.

*alapjait szilárdítani.*⁶⁶ A katolikus alsópapság forradalmi reform- és érdekvédelmi szervezete, a Papi Tanács intézőbizottsága is radikális határozottsággal foglalt állást a kérdésben, már nemcsak a közoktatásügyi minisztert és a szociáldemokratákat, hanem magát a kormányt is bírálva. Tiltakozott azt ellen, hogy a Szociáldemokrata Párt magánvélekedését a kormányzó hatalom az egész országra ráerőszakolja, és, hogy ilyen nagy horderejű kérdésben a kormány akar dönteni a törvényhozó testület nélkül. A köztársasági alaptörvények mellett a korábbi törvények a forradalom után is érvényben maradtak, így hát az új közoktatásügyi miniszternek nincs joga a magyar törvények által kötelezően előírt vallásoktatást az iskolákból kiküszöbölni vagy fakultatívvá tenni. Kijelentik, hogy az ilyen irányú rendeleteket nem fogják jogosnak és érvényesnek tekinteni, és a rendelkezésükre álló minden eszközzel a legélesebb küzdelmet fogják teljes erejükkel felvenni ellene.⁶⁷ De mint fentebb említettem, a vallásos sajtó is a legnagyobb agitációt fejtette ki a vallásoktatás védelmében, és sorra tartották a falvakban és a városokban is a hitoktatás melletti gyűléseket.

Különösen Kunfi miniszter fentebb ismertetett, az Országos Lelkészszövetség küldöttségéhez intézett rendkívül radikális hangvételű március 5-i nyilatkozata háborította fel nagyon a vallásos közvéleményt. A Papi Tanács intézőbizottsága másnapi ülésén nagy méltatlankodással tárgyalta a nyilatkozatot, és kijelentette, hogy a nemzet akarata ellen egyszerű bürokratikus úton ilyen nagyfontosságú kérdésekben nem lehet eljárni.⁶⁸ Turi Béla prelátus az Alkotmány március 7-i *Tisztázzuk a helyzetet* című vezércikkében megállapította, hogy Kunfi nyilatkozata olyan új helyzetet teremtett, „*melyet mindazoknak fontolóra kell venni, kik a szociáldemokraták a kormányzatban való részvételét és a jövő politikájának kialakításában a vele való együttműködést politikai szükségességnek ismerték fel*”. Vagyis, már a kormánykoalíció ellen foglalt állást, amennyiben a Károlyi Párt a szociáldemokraták ilyen ténykedését eltűri. Turi szerint ez már a kultúrharc kezdete, mivel Kunfi beszéde megvilágította azt is, hogy a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium kettéválasztása valójában a közoktatás teljes laicizálását jelenti.⁶⁹

Azonban Kunfi e nyilatkozata mégis új helyzetet teremtett, mivel ez indította el azt a párbeszédet, amely legalább ideiglenesen pontot tett az ügy végére. Ugyanis Kunfi beszédére válaszolva Prohászka Ottokár, a modern világ követelményei iránt leginkább nyitott katolikus püspök felvetett egy köztes megoldását, amely sikeresnek is bizonyult. A püspököt bizonyára a nyilatkozat rendkívül támadó hangneme vehette rá arra, hogy indítványával mentse a még menthetőt. Prohászka március 6-án az Alkotmányban közzétett cikkében felveti a fakultatív iskolai vallásoktatás lehetőségét, mint amelyet még az egyházak is elfogadhatónak tar-

⁶⁶ PL Csernoch, 1919 D/c 1177.

⁶⁷ Alkotmány, 1919. február 2. 5. o.

⁶⁸ Alkotmány, 1919. március 7. 2. o.

⁶⁹ Alkotmány, 1919. március 7. 1. o.

tanának, de élesen szembeszáll azzal, hogy az állam az eddigi „vallási kényszer” helyett „vallástalansági kényszert” vezessen be a szociáldemokraták elgondolása szerint. Prohászka püspök szerint megengedhető, hogy a szülő döntse el, hogy gyermekét akarja-e járatni az iskolai hittanra, vagy sem, de az nem, hogy az államhatalom döntse el a kötelező ateista világnézetet.⁷⁰ Egyébként ez alapvetően már nem volt új ötlet, a református Új Reformáció című lap már jóval Prohászka előtt, január 5-i számában kifejtette, hogy ezt tartaná kívánatos megoldásnak⁷¹ – csak éppen a kis példányszámú lap felvetése nem bírt semmilyen súllyal, nem figyeltek fel rá, szemben a katolikus püspöki kar legnépszerűbb tagjának ajánlatával.

Ezzel végre elmozdult az ügy a holtpontról. Ugyanis a fakultatív hitoktatást Kunfi is elfogadhatónak találta átmeneti megoldás gyanánt, igaz, csupán a nemzetgyűlési döntésig. Figyelemreméltó Kunfi visszakozása, mivel ekkor már ő is nem miniszteri illetve kormányzati rendeletről, hanem a nemzetgyűlés által hozott törvényről beszél! Kijelentette, hogy ennek azonnali életbeléptetése módot adna a kultúrharc elkerülésére, bár ahhoz ragaszkodott, hogy a hittan osztályzását, a szociáldemokrata tanítók december 30-i kívánságának megfelelően, eltöröljék. Hangsúlyozta, hogy más, ennél kevesebb megoldás el sem képzelhető, mivel „az csak mégsem tétélezhető fel, hogy a kormány karhatalmat akarna alkalmazni azok ellen a szülők ellen, akik a lelkiismereti kényszer alól felszabadulva, gyermekeik vallásoktatását nem óhajtják”.⁷² Felmerül a kérdés, hogy mi vette rá a március 5-i nyilatkozat után két nappal Kunfit eme jelentős engedmény elfogadására? Véleményem szerint azt kell feltételeznünk, hogy Kunfi egyrészt érezhette, hogy a Lelkészsövetség küldöttsége előtt már túlzottan elvetette a sulykot – amire az eddig minden szavát hangosan éltető radikális és szociáldemokrata sajtóban a nyilatkozatát követő csend is utalt⁷³ –, másrészt pedig bizonyára nem számított arra, hogy az iskolai vallásoktatás szerinte oly üdvös eltörlése a közvéleményből ilyen óriási felháborodást és ellenállást fog kiváltani, amely sem a kormánynak, sem a Szociáldemokrata Pártnak nem jött jól néhány héttel az áprilisra tervezett választások előtt.

A fentiekkel kapcsolatban március 10-én már arról értesülünk, hogy a kormány a fakultatív vallásoktatást vette célba,⁷⁴ és Kunfi is ilyen értelemben nyilatkozott a fővárosi tanítók átképző tanfolyamán március 13-án, megengedhetőnek tartva az iskolai vallásoktatást ott, ahol „a fejlődés még nem elég érett”.⁷⁵ De időszakunk végéig, a Tanácsköztársaság két hét múlva bekövetkező megalakulásáig már

⁷⁰ Alkotmány, 1919. március 6. 1. o.

⁷¹ Új Reformáció, 1919. január 5. 5. o.

⁷² Alkotmány, 1919. március 7. 2. o.

⁷³ Alkotmány, 1919. március 7. 1. o.

⁷⁴ EOL Egyházegyetem Elnöki értekezlet jegyzőkönyvei, 1919. március 10. 2. o.

⁷⁵ Köte Sándor (1963): *A magyar nevelésügy a polgári demokratikus forradalom és a Tanácsköztársaság idején*. Budapest. 24. o.

nem készült semmiféle rendelet vagy néptörvény a vallásoktatás rendjének megváltoztatásáról.

Kunfi Zsigmond március 21. után is megtartotta hivatalát, és közoktatásügyi népbiztosként folytatta eddigi oktatáspolitikáját, amely következtében hamarosan rendeletet adott ki az egyház és állam szétválasztásáról és a felekezeti iskolák államosításáról. Azonban az iskolai vallásoktatás kérdésében – feltehetőleg a közvélemény felháborodása miatt –, még mindig nem mert egyértelmű lépést tenni: rendeleti úton nem törölte el, hanem a helyi tanácsokra bízta a döntést megszüntetéséről vagy fenntartásáról. Kunfi jól számított: a fővárosban és sok vidéki iskolában ezek – sok szülő tiltakozása ellenére is –, eltörlték a hittant. Így a valláserkölcsi alapú oktatás elleni több évtizedes harc meghozta az eredményét a különböző antiklerikális irányzatok számára, azonban ez pürroszi győzelemnek bizonyult: a lakosság a vallásoktatás eltörlése miatti felháborodása még inkább fokozta a társadalom elfordulását a proletárdiktatúrától, és így siettetete annak bukását, mely hamarosan, 1919. augusztus 1-jén be is következett.

Felhasznált irodalom

- Agárdi Péter (2001): *Kunfi Zsigmond. Új Mandátum*, Budapest.
- Batthyány Tivadar (é. n.): *Beszámoló*. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest.
- Erényi Tibor (1978): *Kunfi Zsigmond*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Felkai László (szerk.) (1959): *A dualizmus közoktatásügyének bírálata a haladó sajtóban*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Hajdu Tibor (1958): *Tanácsok Magyarországon 1918-19-ben*. Kossuth, Budapest.
- Horváth Zoltán (1961): *Magyar századforduló*. Gondolat, Budapest.
- Juhász Nagy Sándor (1945): *A magyar októberi forradalom története*. Cserépfalvi, h. n.
- Kelen Jolán (szerk., 1958): *A szocialista tanítómozgalom Magyarországon 1900-1920*. Kossuth, Budapest.
- Köte Sándor (1963): *A magyar nevelésügy a polgári demokratikus forradalom és a anácsköztársaság idején*. Budapest.
- Köte Sándor (1975): *Közoktatás és pedagógia az abszolútizmus és dualizmus korában*. Budapest.
- Martinovich Sándor (1919): *Vallás és iskola. Vallásosság és Műveltség 12*. Pius Kollégium, Pécs.
- Mucsi Ferenc – Szabó Ágnes (szerk., 1984): *Kunfi Zsigmond írásai*. Kossuth, Budapest.
- Salacz Gábor (1974): *Egyház és állam Magyarországon a dualizmus korában 1867-1918*. Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae II. München.
- Tengely Adrienn (2007): *A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium kettéválasztása az öszirózsás forradalom után*. In: A Pécsi egyházmegye vonzásában. Ünnepi tanulmányok Tímár György tiszteletére. METEM, Budapest.

Az irodalom, mint nevelési eszköz Karácsony Sándor kezében

GERJÁK ESZTER

Bevezetés

Karácsony Sándor az egyetemen nem csak német nyelv és irodalomtanári diplomát szerzett, hanem magyar nyelv és irodalmat is. Ebből következik, hogy a munkáiban számos irodalmi utalás van, illetve készültek tisztán irodalmi művei is. Karácsony azonban elsősorban pedagógus volt, és mint jó pedagógus, az általa nagyra becsült értékeket be akarta vonni a nevelés folyamatába. Ennek köszönhetően lett az általa értékesnek tartott irodalom is a nevelés egyik eszköze. Dolgozatomban azt kívánom elemezni és bemutatni, hogy Karácsony miként használta az irodalmi műfajokat a különböző korosztályok nevelésében, illetve arra is kerestem a választ, hogy az irodalmi művek segítségével mire is akarja nevelni az adott korcsoportot. Feltételeztem, hogy a számos kritikával, recenzióval (és az általa írt irodalmi művekkel is) nem csak szórakoztatni, hanem kifejezetten nevelni is akart.

Bár elsősorban pedagógusként és filozófként tekint rá az utókor, és miután az elmúlt években felfedeztem Karácsony szépírói oldalát is, úgy gondolom, érdemes a hagyatékát tanulmányozva azzal is foglalkozni, hogyan hatott rá a szépirodalom. Ebben a dolgozatban – mivel ez pedagógiai, neveléseméleti jellegű –, e témát arról az oldaláról közelítem meg, hogy a nevelési módszerében hogyan nyilvánul meg a szépirodalom iránti szeretete, illetve honnan, milyen ifjúkori irodalmi tapasztalataiból gyökerezik ez a módszer. A téma feldolgozása során a lehetőségeimhez mérten igyekeztem a legjobban elmélyedni Karácsony munkásságában, szövegeit nem csak felszínesen olvasni, hanem kritikus szemmel tekintve elemezni is. Ezen túl nem csak az egyes művekkel kívántam foglalkozni, hanem igyekeztem rendszerben tekinteni az általa írt és ajánlott műveket, valamint az általa ajánlott és kritizált műveket és írókat. Azt próbáltam megfejtetni, vajon a kor virágzó és sokszínű irodalmi életéből miért éppen azokat a műveket választotta nevelési eszközül, amelyeket. Látható lesz majd, hogy a nevelési munkája során nem mindig a nagyközönség által már jól ismert és elfogadott szerzőket gyűjti maga köré, hanem csakis saját véleménye alapján, és nem a közvélemény befolyása alatt választja azokat. Éppen ettől lesz izgalmasak és vizsgálatra érdemesek Karácsony munkássága és nézetei.

Az irodalom, ahogyan Karácsony Sándor a nevelés során használja

„Minden művéből érezhető, hogy izig-vérig pedagógus, aki nemcsak leírja, hanem hiszi és hirdeti is meggyőződését. A nevelés és az irodalom tehát szinte elvá-

laszthatatlan nála” – írja Bognárné Kocsis Judit Karácsony Sándor irodalmi munkásságáról.¹

Karácsony elkötelezett híve volt a nevelhetőségnek, annak, hogy mindenkit érdeemes, kell, és lehet is nevelni. Ennek nem csak saját magát, mint pedagógust állította szolgálatába, hanem az irodalmat is, mégpedig a lehető legváltozatosabb módokon. A kisiskolásoknak nevelő jellegű színdarabokat írt, az ifjúságot írásra ösztönözte, könyveket ajánlott számukra, de a népművelés, a felnőttek nevelhetősége is foglalkoztatta, bár más csatornákon keresztül, de hozzájuk is szólt, és az ő figyelmükbe is ajánlotta az általa választott könyveket. A továbbiakban ezeket a módokat szeretném sorra venni, Karácsony hogyan használta az irodalmat nevelési eszközként.

A kisiskolások nevelése gyermekdrámákon keresztül

A legfiatalabb, irodalomba már bevonható korosztályt elsősorban a saját drámáival ismertette meg. Ezek főleg vallási neveléssel, vallási témán keresztül tágabb közösségi neveléssel kapcsolatosak, vagy – kisebb részük – a népi kultúra megismerésének és elsajátításának fontosságára hívja fel a figyelmet. Az 1. számú táblázat ezeknek a témáknak megfelelően csoportosítja Karácsony saját maga írt drámáit.

Karácsony nem csak írta a nevelési célzatú drámákat, hanem alapelveket is lefektetett: hogyan kellene mindenki másnak is gyermekdarabokat írnia úgy, hogy azok valóban használhatóak legyenek a nevelési folyamatban gyakorlati szinten is. Érdeemesnek tartom megvizsgálni, vajon az általa megfogalmazott drámaírásról szóló elveknek mennyire felelnek meg a saját drámái. Ehhez először is a Játékmester gyermek- és ifjúsági színpadon című, 1939-ben megjelent írásával kell megismerkedünk. Ez az a munkája, amelyben megfogalmazza azt a négy alapelvet, amelyet szerinte a gyermek- és ifjúsági darabok írásakor figyelembe kell venni.

Kell-e színdarab a belmissziós munkában? – teszi fel először is a kérdést,² hiszen attól, hogy ez a bevett gyakorlat, még megkérdőjelezhetjük (vagy ha ezt nem is tesszük, nem árt tisztában lenni a mierttel is): „*A gyerekek és serdülő miatt is kell. Először is a gyerek és a serdülő – gyerekek. Az ő természetük, gyermeki mivoltuk parancsolja a színdarabot nekünk. Másodszor: a gyerek és a serdülő nem önálló lények, hanem szülei és családjai függvényei. A család, főként a szülők miatt is kell a színdarab*”³ Miért? – lehet jogos ismét a kérdés. A válasz szerinte azért, mert „*abban szerepel a gyerek, már az előkészítés közben is lehetőség van a szülőkkel való érintkezésre; szabadabb, mint a szülők iskolába látogatása, valamint természetesen a darab tartalma is hatással van rájuk*”.⁴ Szerinte tehát fontos a gyerme-

¹ Bognárné, 2010.

² Karácsony; Szalay, 1939a. 7. o.

³ Uo.

⁴ Uo.

ken keresztül az egész család elérése, hiszen a nevelés mégis csak a pedagógus és a család közös munkája. Ezek után megfogalmazza az alábbi elveket, melyeket szerte be kell tartani minden gyermekdráma esetében:

1. A darabban sok kis szerep kell, hogy legyen.
2. Ne legyen sztárszerep – így mindenki egyformán fontosnak érezheti a maga szerepét, senkinek sem lesz sokkal fontosabb szerepe a másikinál. (Ez az első pontnak tulajdonképpen az indoklása.)
3. Ne egyéni probléma legyen a cselekmény, hanem általános emberi – annak erősebb tanító jellege van.
4. Továbbá ne kerüljenek sokba a jelmezek, hogy a családot anyagilag ne terhelje meg egy-egy színdarab.

1. sz. táblázat

Vallási/közösségi nevelés	Népi kultúra megismertetése
• Ki-ki világítson a maga helyén: Kis színdarab az iskolai életből illetve vasárnapi iskola, bibliakör vagy cserkészcsapat jelentőségéről négy jelenetben. Bp., Exodus, 1938. • A szeretet hatalmát áldom: Jelmezes ifjúsági színdarab két felvonásban. Bp., Exodus, 1938. • Karácsony Kiskoszmályon: Karácsonyi játék négy felvonásban. Bp., Exodus, 1939. • Kétféle Karácsony: Egyfelvonásos karácsonyi színdarab előjátékkal, három látomással és egy fehérszárnyú angyallal. Bp., Exodus, 1939. • Krisztus urunk kis-szógái: Hat előkép az utolsó ítéletről. Bp., Exodus, 1939. • Új háromkirályok csillaga: 5 gyermek-színdarab. Bp., Exodus, 1939. • Úrnak szolgálói mindnyájan: Színjáték 1 felvonásban. Bp., Exodus, 1949.	• Gergely bácsi levizitel: Énekes cserkészjelenet. Bp., Erő, 1931. • Lányok ülnek a fonóban: Népies magyar jelenet: Énekes jelenet fiú- és leányszereplőkkel. Bp., Exodus, 1939. • Aki dudás akar lenni. Kolozsvár, Exodus, 1943. • Pásztortüzek: Két egyfelvonásos játék: Este van, este van, ki-ki nyugalomba. Mintha pásztortűz ég. Bp., Exodus, 1943.

Karácsony azt szeretne volna, ha a darabjait valóban színpadra állítják, nem csak olvasásra szánta őket. Így kívánta gyakorlatiassá, hatásossá tenni ezeket, mert a nevelői szándékuk így érvényesültek volna a legerőteljesebben.

Ezek mind hangzatos elvek, de nézzük meg, hogyan is lehet ezt egy-egy konkrét darabon belül megvalósítani. Karácsony számos drámát írt. (A legelső még gimnazista korában, később nyomtatásban is megjelent az Úrnak szolgálói mindnyájan

címmel.) Véletlenszerű mintavétellel választottam tőle két ifjúsági darabot, hogy megnézzük, vajon következetesen alkalmazza-e ezeket az elveket a saját írói tevékenysége során (valamint, hogy legyen összehasonlítási alapom a drámák választottam egy felnőtteknek szánt művet is, hogy kiderüljön, vajon másképp kezelte-e ezeket a darabokat). Megvizsgálom azt is, hogy ezeknek milyen konkrét nevelő céltatuk van.

Ki-ki világítson a maga helyén (1938)

A történetről röviden: a kiskoszmályi árvaházra gyűjtenek a tanulók, ám 20 pengő eltűnik. Azon veszekedve, hogy ki lopta el a pénzt, összeverekedik a tanulók egy csoportja, és kicsapják őket az iskolából. Az új iskolában új tanítónőjük észreveszi, hogy nem érzik jól magukat. Elmondják neki, hogy hiányoznak a régi iskolatársaik, és, hogy unalmasnak találják Jákób történetét, amit éppen tanulnak. A tanítónő azt mondja nekik erre, hogy „*Haragszom, mert nincs külön bibliai történet és iskolai történet. A kettő egy.*”⁵ Ezután közösen eladalolják a Halleluja énekeskönyv 99. énekét: „*Jézus szól: világíts szép ékesen / Mint a kicsi lámpa tisztán, fényesen / E bűnös világnak sötét éjjelén / Ki-ki világítson a maga helyén // Jézus szól: világíts, érettem égj / Világosságomnak a visszfénye légy / Tudja ő a földnek sötét éjjelén / Ki világít híven a saját helyén.*”⁶ (Innen származik a cím, derül ki körülbelül a mű felénél.)

Az ének után azon tanakodnak a gyermekek, hogyan juthatnának vissza régi osztályukba. A tanítónő azt tanácsolja, maradjanak csöndben, majd Isten megmondja, mitévők legyenek. Nem sokkal később előkerül a 20 pengő: beszorult a kartondoboz hajtásába... Tanulság legyen mindenki számára, aki a darabbal megismerkedett, hogy ne egymásra mutogassunk egy kialakult rossz helyzet miatt, mert akkor a még nagyobb zűrzavarban az esetleges megoldást sem vesszük észre.⁷ A felszínen a darab egy osztályközösségnek, gyerekeknek szóló történetnek tűnik, de a tanulság végül is minden korosztályt érint. Igen széles körnek szól tehát az, amit tanítani akar ez a darab – azonban a kivitelezés és a konkrétumok miatt mégis csak a gyermekdrámák közé sorolható.

A szereplők száma variálható. A lényeg az, hogy a civil iskolások és a vasárnapi iskolások aránya 3:1 legyen. Mint az ehhez hasonló ifjúsági színdarabokban, ebben sincs sztárszerep, és ebből kifolyólag az egész kis közösség problémáját dolgozza fel. A darab extra jelmezeket nem igényel, mivel iskolás gyermekkel akar iskolás gyermekeket eljátszatni. Láthatjuk tehát, hogy a fenti elveknek ez a darab minden tekintetben megfelel.

⁵ Karácsony, 1939c. 20. o.

⁶ Uo. 21. o.

⁷ Uo.

Karácsony Kiskoszmályon (1939)

„Igaz történet” megjelöléssel adták közre a darabot. A felvonások előtt egy-egy felvezetés kapott helyet: az előszó leírása szerint ekkor egy gyermek kiáll és elmondja, hol, milyen körülmények között játszódik a következő felvonás. Karácsony ezt a Shakespeare-i színpaddal állítja párhuzamba.⁸ De amíg a reneszánsz színjátszásban erre azért volt szükség, hogy összefoglalja az addig történeteket azok számára, akik lemaradtak, vagy éppen megérkeztek (mint tudjuk, akkoriban a színházi közönség más összetételű és mentalitású volt, mint napjainkban), esetünkben arról van szó, hogy két síkon zajlanak az események, amelyek párhuzamos megjelenítése nem oldható meg összetettebb színpadtechnika nélkül. Az alaphelyzet a következő: az egyik helyszín a kiskoszmályi árvaház, de az ott zajló cselekmények alatt zajlik egy „égi harc” is az angyalok és ördögök között. Ezt egy sorompóval választják el az adott ponton, és nem pedig egymás felett lévő emelvényeken jelenítik meg. (Alapvető elv e daraboknál a költségkímélő tervezés, és nem sok iskola tehetné meg pl. egy forgószínpad építtetését, ez a megoldás ezért fontos!)

Az 1. felvonásban a marcelházi református paplak bibliaórájába kapunk betekintést. „*Milyen jó volt az apostoloknak, ott ült Jézus közöttük*” – nyitják a diákok a darabot.⁹ Úgy vágnak Jézusra, hogy még a tánc vagy a mozi sem érdekli őket. A tiszteletes néni felvilágosítja őket arról, hogy Jézus nem olyan formában jön, amilyenek a képeken őt általában ábrázolják (szőke, szakállas, szép ruhában stb.). Jézus árvák formájában jön majd. („*Ha valaki befogad egyet az én kicsinyeim közül, engem fogad be.*”¹⁰) Ha közelebről megvizsgáljuk ezt a mondatot, egy elképesztően modern vallásfelfogás bontakozik ki a szemünk előtt. Sokan még ma is ragaszkodnak a „klasszikus” Jézus-képhez. (Jézus, mint szőke, hosszú hajú, szakállas ember.) Karácsony viszont már több mint 70 évvel ezelőtt máshogy értelmezte őt. Ha Jézus árvák formájában érkezik, ő inkább azoknak a jócselekedeteknek a megtestesítője, amiket az igaz hívők tesznek, semmint a hús-vér ember lenne ő. Bár a felszínen ez a darab is gyermekdráma, ezzel a gondolattal nem csak a gyermekek szemléletét formálhatta, hanem a felnőttekét, az idősebbekét is. Karácsony mindig is az igaz református életre akarta nevelni az embereket, és az, hogy a jócselekedetek fontosságát hangsúlyozza a szép szavak szólása helyett, ennek a célnak van alárendelve.

A 2. felvonásban érkezik két tetves, koszos árva. Sokan elszöknek a velük való foglalkozás elől, ugyanis bűdösek és rosszak – ők csak addig vágytak Jézusra, amíg azt hitték, szép és szelíd lesz. Ebben a felvonásban egy sokkal mélyebb tartalom nyilvánul meg, mint amilyenek elsősre tűnhet. Valójában arról van szó, hogy sok

⁸ Karácsony, 1939b. 3. o.

⁹ Uo. 7. o.

¹⁰ Uo. 9. o.

ember csak addig vágyik Jézusra, amíg azt hiszi, csupán szép mondatokkal közel lehet hozzá kerülni, de amint valami kevésbé kényelmeset kellene tenni, ez a lelkesedés csökken, vagy elszáll.

A 3. felvonásban megtudjuk, hogy a kiskoszmályi árvaház megszállt területen van (itt látható a sorompóval való elválasztás az égi harctól), valamint hogy az ördögök meg akarják akadályozni az élelmiszer-utánpótlást és az ajándékok megérkezését. Az ördögök ellen csak az imádkozás hat, karácsonyra a közös ima után meg is érkezik a kiskoszmályi zsír és a liszt, a lévai iskolások önként felajánlott tízóraija és a különböző szép és hasznos játékok, ajándékok Budapestről. Ha minden együtt imádkozunk, ilyen csodás karácsonyt varázsolhatunk az árváknak, mondja a darab, majd a legvégén további imádkozásra buzdít, mert sok szegény árva él még megszállt területen.¹¹ Az imára való buzdítás tulajdonképpen explicit módon próbál személyiséget formálni, tehát a kezdettől vállalja, hogy nem csak szórakoztató művet akart írni Karácsony, hanem nevelni is akar vele.

A szerepeket, a darabhoz szükséges eszközöket és a tanulságot tekintve láthatjuk, hogy ez a darab is végig következetesen megfelel a Karácsony által megfogalmazott elveknek, a tanulságot illetően pedig szintén azt a következtetést vonatjuk le, mint az előző darab esetében, vagyis: a közös jóakaratra intést nem csak a gyermekek figyelmébe kell ajánlani, hanem minden korosztály számára érték kellene, hogy legyen.

Lányok ülnek a fonóban

Népies magyar jelenet: Énekes jelenet fiú- és leányszereplőkkel (1939).

Ezen a darabon érezhető leginkább a harmincas évek folklórmozgalmának hatása. Témájában eltér Karácsony eddigi drámáitól, elveiben azonban folytonosságot mutat velük. Elsőként: a szereplők száma variálható, hiszen a fonóban nem szükséges adott számú lánynak/asszonynak ülnie, valamint sok a dal a darabban, amelyeket közösen énekelhetnek létszámtól függetlenül. Ebből adódóan nincsen sztárszerep, itt sem egy egyén problémájával foglalkozik az író, hanem a közösségi életet, egy közösségi eseményt mutat be. Annak megfelelően, hogy a darabot éppen hol adják elő, a tájnak megfelelően lehet variálni a dalokat, viszont a szerző óva int attól, hogy olyasvalaki kezdjen a darab „megreformálásába”, aki nem jártas a fonók világában.¹² Ehhez kapcsolódik a másik alapelv: a ruhák legyenek reálisak. Ha az ember népi darabot rendez, kellemetlen, ha nem az adott térségben ismert dalokat adhatja elő, és ha még azokat sem az adott vidéknek megfelelő öltözetben. (Egyébként nem csak a terület számít a ruha szempontjából, hanem maga az esemény is. A lányok nyilván nem a vasárnapi ünneplőjükben dolgoznak a fonóban – ezért mond-

¹¹ Uo.

¹² Karácsony, 1939d. 7. o.

ja Karácsony, hogy ne kezdjen népi darab készítésébe az, aki nem ismeri a fonókat.) Mivel hétköznapi viseletekről és viszonylag díszletmentes helyszínről van szó, költséghatékonyan megoldható a rendezés. Kijelenthetjük tehát, hogy Karácsony alapvető drámairási elveinek abszolút megfelel ez a darab is, annak ellenére, hogy nem kifejezetten csak gyermekeknek szól. Az egyetlen eltérés az előzőekhez képest a történet vezetésében található. A darabnak nincs lineáris vonalú cselekményszerkezete, helyette a népszínmű-irodalomban megszokott zsánerképekből áll össze. A darab során számos dal, néhány népi játék és két mese kerül bemutatásra legények segítségével. (Természetesen az ő létszámuk sem kötött.) Inkább egyfajta néprajzi bemutató, életkép ez, mint valamilyen probléma bemutatása, ezért gondolom azt, hogy inkább cselekménye van ennek a darabnak, mint története. Viszont a közösforgalmazó erő ugyanúgy megtalálható benne, mint más daraboknál, és úgy gondolom, ez az erő az, amire nevelni kíván. Népszerűsíteni, megszerettetni akarja a népi kultúrát, és ez is egyfajta közösségi nevelés, nem pusztán szórakoztatás.

Az ifjúság irodalomművelésre való motiválása: tehetséggondozás Az Erőben

Karácsony tíz évig volt szerkesztője a Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség 1922-ben indult havi folyóiratának, Az Erőnek. Minden lapszám felépítése közel azonos, és ebből következően mindegyikben szerepelt az a rovat az adott szám legvégén, amelyben a beküldött olvasói levelekre válaszolt. Ezek legtöbbször a következő témákat ölelik fel: postán a szerkesztőségbe kritikára küldött rajzok és írások véleményezése (a legnagyobb részt ezek teszik ki), a folyóirat megjelenésével kapcsolatos válaszok (késés, ár vagy formátum változása, diákok javaslataira való reagálás), egymás címét levelezőbarátságra elkérő diákok egymásra találásának segítése. Ez a rovat olyannyira népszerű volt, hogy helyhiány miatt gyakran több válasz is áteszűszott a következő lapszamba. Azok számára viszont, akik nem akartak tovább Karácsony válaszára a következő hónapig várni, ott volt a szerkesztő fogadóórája, amelyen saját lakásában lehetett a kijelölt órákban felkeresni őt, és vele megvitatni bármilyen kérdést.

Az Erő számaint átolvasva azt láthatjuk, hogy Karácsony buzdítja a diákságot a rajzolásra és az írásra, mégis az utóbbi műfaj a népszerűbb, beküldött rajzokat csak elvétve találhatunk. Az írások színvonala éppen a tömegesség miatt rendkívül változó. Karácsony a kritikáit ennek a sokszínűségnek megfelelő árnyaltsággal fogalmazta meg. A valószínűleg igazán kiforratlan művekre például ilyesfajta módon reagált: „A versed bizony csak a papírkosárba való”¹³, „A versed még innen van a határon, de a prózától komolyan megijedtem”¹⁴ vagy „A versek jelentéktelenek”¹⁵.

¹³ Az Erő, 1927. április.

¹⁴ Az Erő, 1927. február.

¹⁵ Az Erő, 1924. december.

Karácsony kritikáinak vizsgálatához célszerű lenne magukat a rossz műveket is elolvasni, sajnos, erre azonban nincs lehetőség. Az ennyire gyenge műveket nem engedte megjelenni, és azokat nem is őrizte meg, tehát arra hagyatkozhatunk színvonaluk megítélésében, amit ő leírt róluk. Mindemellett szintén megdorgálva szólt azokhoz is, akik a beküldött műveiket (vagy egyáltalán leveleiket) nem írták alá saját nevükkel. A lapban volt lehetőség arra, hogy a művek álnév vagy monogram alatt jelenjenek meg, de Karácsony elvárta, hogy aki segítséget kér tőle, vagy csak beszélgetni szeretne vele, legyen olyan egyenes jellem, hogy felvállalja a nevét. A másik fél postacímének ismeretében akkor is levelezhetünk bárkivel, ha nem ismerjük a valódi nevét. Ezzel az egyszerű, de annál tisztességesebb gesztussal viszont, hogy név megadására szólította fel a különböző, néha vicces álnevű diákokat, egyenességre, becsületességre és jó modorra, udvariasságra is nevelte őket.

Ám természetesen azt is megírta, ha jónak vélte valaki művét, mert nem csak a teljesen negatív kritikáknak adott hangot. Viszont ezek megfogalmazásába is belevitte véleményét. (Pl. „*Kár, hogy van néhány lompos sor, de még így is jó*” – válasz Arady Zsolt VIII. osztályos tanuló Szegény koldus a templom ajtajában című versére, amelyet megjelentetni is engedélyezett.¹⁶) Úgy tűnik, hogy nem tartotta célravezetőnek az elfogult, egysíkú dicsérést, a fejlődés szempontjából nem ezt tartotta célravezetőnek, hanem inkább az őszinteséget.

A diákok műveit, amelyeket engedett megjelenni, főszerkesztőként Az Erő titkos belső Csittvári Krónikája¹⁷ című rovatban rendezte össze. Itt számos tanuló kapott lehetőséget a műve megjelentetésére, közülük azonban a többség felnőtt korára nem maradt az irodalom terepén. Zaka Sándor és Bóka László azok, akiknek a nevét ezen a téren később is fellelhetjük. Zaka verseskötetéről írt kritikát a Nyugatba (1931. 7. sz.), valamint felbukkan a neve az Új Idők 1938. októberi száma szerkesztői között, Bóka László pedig József Attila-díjas író és irodalomtörténész, egyetemi tanár lett. A harmincas években maga is szerkesztője a diákkorában olvasott Az Erőnek, később pedig az MTA tagja lett.

Karácsony fedezte fel az ifjú Weöres Sándort is, akinek 1928 őszén négy verse is megjelent Az Erőben (az Öregek, a Tájkép, a Szelek zenéje és a Percvonat). Karácsony nem akarta, hogy Weöres olyan fiatalon híressé váljon, mint ahogy az történt. Attól tartott, hogy a korai hírnév nem fog jót tenni neki, valamint azt sem akarta, hogy csak azért legyen híres, mert „csodagyerek”, hiszen ha kinövi ezt a „címet”, a széles közönség elveszítheti iránta az érkelődését. Ezért javasolta neki, hogy egyelőre ne lépjen nagyobb nyilvánosság elé, mint egy diákmagazin, ám nem tudta soha elrejtetni a siker elől az ifjú költő tehetségét.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Az Erő, 1924. november.

Az ifjúság irodalmi ízlésformálása az Erőben

Minden lapszámban jelenik meg valamilyen szépirodalmi írás, nem csak a diákok műveiből válogatva, hanem már érett korba lépett irodalmároktól is. A leggyakrabban visszatérők Kelecsényi Gabriella, Szilágyi Dezső és Szondy György.

Kelecsényi Gabriella éveken át vezette a Leányoknak című rovatot, amelyben a saját maga által írt rövidebb prózai írásokat közölt. Ezek mind olyan témákat érintettek, amelyekkel a fiatal lányok azonosulni tudtak, és természetesen, okulhattak is belőlük. Ezek nyíltan nevelő céllal íródtak. E művek a fiatal lányok viselkedését, illetve vallásos szemléletét igyekeztek befolyásolni. Az író nő alkalmanként a verseit is megjelentette ebben a rovatban. Az Erő volt leginkább a terepe ezek megjelenésének. (A Nyugatnak például csak egy számában jelentek meg a versei¹⁸, önálló kötete is mindössze egy 20 oldal terjedelmű volt.¹⁹) Amikor viszont nem éppen a saját műveivel töltötte fel a rovatot, ő vezette a Magyar írónők című sorozatot is a rovaton belül. Bár a Leányoknak című rovatot nem Karácsony vezette, felelős szerkesztőként mégis gondoskodott arról, hogy ebbe csakis nevelő célzatú, igaz református életre nevelő művek kerülhessenek.

Szilágyi Dezső 1926-27-ben publikálta a különböző írásait és kritikáit a Protestáns Szemlében, ezen kívül az ő irodalmi tevékenységének területe is kimerült Az Erő számára írásban. Részletekben közölt kisregényt, vagy rövidebb prózai alkotásait osztotta meg itt, amelyek megmutatták, a különböző helyzetekben egy ifjúnak hogyan kell helyesen viselkednie.

Szondy György velük szemben viszont nem csak e lap hasábjain kívánta nevelni az ifjúságot: tanárként tevékenykedett egész életében. Bár természettudományos tanár volt (természetrész-földrajz szakos), nem tévesztette szem elől az irodalom nevelő hatását. Gimnáziumi tanítása mellett számos ifjúsági regényt írt, valamint tanulmányokat is a magyar ifjúsági irodalom történetével kapcsolatban. Könyveit különböző kritikások előszeretettel ajánlják a Debreceni Szemle lapjain²⁰, valamint maga is írt ajánlókat az általa nevelő hatásúnak ítélt ifjúsági irodalmi művekről.²¹ Legideálisabb szintér számára viszont a korosztály miatt, amellyel foglalkozott, mégis csak Az Erő, mert korának egyik legnagyobb példányszámú ifjúsági lapja volt. Emellett más folyóiratokban is terjesztette a nézeteit az irodalmi neveléssel kapcsolatban, sőt, nem csak folyóiratokban, hanem önálló bibliográfiát is összeállított a gyermekeknek ajánlható könyvekről.²²

Az Erőben megjelenő szépirodalmi írások említésénél kihagyhatatlan a folyóirat Jókai-különszáma (1925. február). Ebben minden rovatot Jókai írásaival töltöt-

¹⁸ Kelecsényi, 1924.

¹⁹ Kelecsényi, 1928.

²⁰ Például: Péterffy, 1939. és Mendöl, 1936.

²¹ Szondy, 1929.

²² Szondy, 1933.

tek fel, még a Csittvári Krónikákban is Jókai ifjúkori írásai szerepelnek, valamint a Leányoknak rovatban is Jókai írásai vannak. Ezzel a különleges számmal ünnepelte és ünnepeltette Karácsony a száz évvel azelőtt született Jókait. Ha minden mű tartalmában kifejezetten nem is nevel (pl. Jókai gyermekkori költői próbálkozásai), maga a gesztus mégis azt tanúsítja, hogy milyen fontos a jeles évfordulókat megünnepelni, és megemlékezni bizonyos személyekről.

A Jókai-születésnap centenáriumaéhoz kötődő lapszám egy különleges példája annak, hogyan emlékezett meg egy klasszikusról Karácsony, ám a számokat olvasva láthatjuk azt is, (és főként azt), hogy nem feltétlenül csak széles körben ismert írókat preferált. A saját véleményében bízott. Szerzőit az ifjúság szeretete és a közös nevelési célok kötötték össze.

Népművelés az irodalom segítségével

*„A második világháborút követően kiépülő demokratikus berendezkedés keretei között új törekvések jelentek meg a közművelődés területén is. Megváltozott a közvetített kultúra tartalma. A korábbi divatos irányzatokkal szemben nagyobb hangsúlyt kaptak a klasszikusok, a kritikai attitűd és a népi hagyomány. Az eddig inkább a polgári rétegekre fókuszáló művelődési tevékenység helyett előtérbe került a parasztság és a munkás rétegek kulturális lehetőségeinek bővítése.”*²³ – foglalja össze Szórácz Ilona az 1947-48 között megjelenő Új Szántás szellemiségét. A lapban szereplő, Karácsony által írt szépirodalmi ajánlók valóban alátámasztják azt az állítást a folyóiratról, miszerint a klasszikusok előtérbe kerülnek. A Karácsony által ajánlott művek a következők voltak:

- Szabó Pál: A nagy temető (1947. január, 49. o.)
- Gorkij: Jegor Bulicsov és a többiek (1947. június, 369. o.)
- Balzac: Háború után (1947. november, 672. o.)
- L. Tolsztoj: Egy szegény asszony élete (1948. április, 251. o.)

Nem feltétlenül szükséges a művek tartalmának ismerete ahhoz, hogy látható legyen, az ajánlott könyvek nem a jómódú polgárok (vagy bárki más) gondtalan életéről szólnak. Már a címükről látszik, hogy az ajánlott könyvek mindegyikének olyan témája van, amellyel a munkás vagy a paraszti réteg azonosulni tud, amik közel állnak hozzájuk és életszerűek. E fenti listát áttekintve kiderül az is, hogy csak az első számban írt magyar műről, később az európai irodalom felé fordult. Ezt tulajdoníthatjuk annak is, hogy tágítani akarta a munkásság és a parasztság érdeklődési körét, ismereteit.

A Protestáns Szemle nagy közönségtáborának köszönhetően szintén alkalmas terep volt Karácsonynak az általa jónak tartott könyvek szélesebb körben való ismertté tételéhez. Az alábbiakban csoportosítva láthatóak azoknak a műveknek cí-

²³ Szórácz, 2013.

me, amelyeket a kilenc év alatt, amely során aktívan részt vett e folyóirat írásában, olvasásra ajánlott a szélesebb közönség számára. A művek legnagyobb része nem pusztán szórakoztató céllal íródott, illetve egyes műveket nem emiatt ajánl, hanem, mert ezekkel is nevelni, okítani kívánta a népet. Ezek neveléssel foglalkozó művek, amelyekből a szülőknek, a családoknak tanulniuk kellene. A hat mű:

- Imre Sándor: A családi nevelés főkérdései. (1926. 34. o.) *„Imre Sándor két nagyon fontos gondolatot idegzett be a magyar társadalom tudatába ezzel a könyvével. Az egyik vezető gondolat az, hogy a család a gyermeket életének leghajlíthatóbb időszakában legtovább, legkevesebb vetélytárstól zavarva és időrendben is legelőször neveli, még pedig akár akarja, akár nem, nevelő hatása tehát végzetes jelentőségű, amelyen a későbbi hatások már inkább csak módosíthatnak. A másik nagyon fontos gondolat, hogy csak tényekkel nevelhetek, s hiába beszélek a gyermekeimnek, ha az elveim nem azonosak egész életem folyásával.”*
- Bühler Sarolta: Az ifjúság lelki élete. (1926. 91. o.) *„Hézagpótló, munka, érdemes volt lefordítani, mert Gyermektanulmányi Társaságunk már van, de Ifjútanulmányi Társaságunk még nincs.”* Karácsony ebben a recenziójában kiemeli, hogy fontos lenne többet foglalkozni a serdülők lelki életével is, (ám mivel a gyermekekkel egészen egyszerűen könnyebb foglalkozni a tizenévesekhez képest, véleménye szerint ezért nem igazán születtek ilyen jellegű művek).
- Molnár Imre és Lajtha László: Játékország. (1929. 631. o.) Orvosságnak, jócselekedetnek nevezi a könyvet és megköszöni, mert a magyar gyermekek szerint ebből biztosan megtanulnak „magyarul játszani”.
- Makkai Sándor: Magunk revíziója. (1931. 312. o.) *„Uj pedagógia ez minden bizonnal, hiszen szokatlan és új a módszere. Mi még idehaza 'a magunk képére és hasonlatosságára' akarjuk 'átformálni' az utánunk következők lelkét, mely 'enged még s könnyen idomítható, mint a viasz'. Mi még a 'szoktatás' és 'ismeretközlés' revidélatlan fogalmait őrizzük nevelési rekvizitumaink között. Makkai revíziója tehát itt sem ment végbe haszon nélkül..., könyve nagyon sok fogalmunkat tisztázza. Ez maga nagy érdem.”*
- Dr. Csaba Margit és dr. vitéz Csia Sándorné dr. Leicht Mária: Amit egy nagyleánynak tudnia kell. (1932. 292. o.) *„...örömmel és hálával kell fogadnunk Csaba Margit és Csia Sándorné, e két melegszívű orvos pompás kísérletét... Fejlődő leánykák számára beszélnek több mint száz oldalon a legkényesebb kérdésről (amit minden nagyleánynak tudnia kellene ugyan, de alig egynéhány tud a maga valójában s az az egynéhány is csak szerencsés véletlenségből), a leányság titkairól: a serdülésről, menstruációról, szerelmi vágyról, házasságról, anyaságról s mindezek kísértéseiről, veszedelmeiről, perverzióiról, végül akadályairól és szublimációiról.”*
- Fináczy Ernő: Neveléelméletek a XIX. században. (1935. 317. o.) *„...hálásan ismerjük el, hogy Fináczy egyetemi előadásai segítettek bennünket ebbe az új*

korba, különösen pedig didaktikai kollégiumai differenciálták az övétől eltérő világnézetünk körének nevelésméleti cikkelyét gazdagabbá.”

Folklórral, magyar népi kultúrával, kuruc és tatár időszakkal foglalkozó írások, amelyeket Karácsony szerint a magyar embereknek forgatniuk kellene történetük jobb megismeréséhez (7 mű):

- Móra Ferenc: Georgicon. (1926. 194. o.) *„Móra Ferenc azért ellenállhatatlan a Georgiconhan, mert a parasztnak maradt paraszt érzéseit érzi és annak a szemével lát... Hálás, zavartalan gyönyörűséggel ismerem el, hogy a Georgicon így szép.”*
- Dr. Györfly István: Takarás és nyomtatás az alföldön. (1929. 281. o.) *„Mintaszerrű pontossággal és módszerességgel ismerteti a takarást a szerűkörítőt, hordást, ágyazást, nyomtatást, cséplést, szórást s kellő művelődéstörténeti háttérrel is adja az alföldi gazdálkodás ezen 'ázsiai' formájának.”*
- Budai György: Ifjúságunk népművelési feladatai és az alföldi rádióleadó. (1929. 727. o.) *„Az egyetemi ifjak ismerni akarják a falut és szolgálatára lenni, úgy, ahogy lehet.”*
- Dr. Szombatfalvy György: Társadalomrajzi feladatok az Alföldön; Buday György: A szegedi tanya problémái. (1931. 573. o.) *„Különösen a tanyai lélek elemeiről olvashatunk nagyon érdekes, közvetlen szemléletből nyert, meglepő adalékokat.”*
- Komáromi János: Ordások. (1932. 64. o.) *„Az író pártatlan és mesél nekünk arról, amiről eddig babonás rémülettel beszélni se mertünk, nehogy felébredjen és új borzalmak torát ülje meg rajtunk bosszúból, hogy a nevét ajkunkra merészeltük venni. Nem fáj az már igazán, amit elemlegetünk.”*
- Incze Gábor: Új „Kis Tükör”. Tíz magyarországi kép. (1935. 34. o.) *„Incze Gábor gondolatkelteő útítárs s utazni csak ilyen emberekkel érdekes meg érdemes.”*
- Makkai Sándor két regénye. (1935. 229. o.) *„...tudományos nyiltszívűséggel már egyszer kijelentettem, hogy engem (a XX. század negyedik évtizedének az emberét) nem a történelem érdekel, hanem a szintézise. Nos, ez a fajta érdeklődés varázsolja a tatárjárást, a mohácsi vést, a kurucvilágot, a szabadságharcot, vagy akár a honfoglalást és a hunidőket, meg a többi regényes korokat a mai kor kulcsregényeivé.”*

Szépirodalmi művek, amelyek valamilyen tanulságot fogalmaznak meg, vagy a mondanivalójukból adódóan személyiségformálásra alkalmasnak ítélte őket Karácsony (8 mű):

- Komáromi János: Az idegen leány. (1927. 50. o.) *„Komáromi János azt hiszi, regényt írt. Téved. Megírta magyar nyelven az egészséges szerelem eposzát. Prózában, de stilizáltan és nagy vonalúan.”*
- Bessenyei György: Tariménes utazása. (1930, 687. o.) *„Adassék tisztelet a professzornak... A regény világnézet formálására alkalmas, politikai öntudatoságra nevelhet.”*

- Magyar Irodalmi Ritkaságok. Szerkeszti Vajthó László. (1932. 137. o.) „*Vajthó László kezdeteiben is rokonszenves vállalkozása szemlátomást fejlődőben van.*” Az irodalmi ritkaságok szélesebb közönséghez való eljutása mindenképp pozitív egy olyan pedagógus, író szemében, aki minél szélesebb körű műveltséget szeretne népe szeme elé tárni, Karácsony ezért fogadta hát lelkesen a sorozatot.
- Komáromi János: Harangoz a mult. (1933. 189. o.) „*Komárominak az ember életéről szóló nagy regényciklusából ezúttal talán a legharmatosabb részlet született meg. Igazán olyan a hangulata, mint a távolról zengő harangszóé: lassankint halkul el, hirtelen szakad meg, de nem hagy maga után diszharmonikus érzést a hallgatásával.*”
- Szondy György: Testvérke naplója. (1934. 182. o.) „*...mindvégig leköt, sőt lenyűgöz bennünket egy izzig-vérig írói egyéniség látásmódja és hangja... A kiadás az Egyetemi nyomda ízléséről tesz újabb tanúbizonyosságot és technikailag is kifogástalan, mint rendesen.*” A történet során az olvasó egy fiatal lány életét, gyermekkori visszaemlékezéseit olvashatja; megmutatja a regény, hogy Szondy szerint a különböző helyzetekben hogyan reagálhat az ifjúság.
- A magyar nép irodalmi könyvtára. (1930. 416. o.) „*Klasszikusaink eljuttatása a néphez elsősorban csakugyan a tudományos akadémia feladata. Egy ilyen kiadványnak nagyon olcsónak kell lenni és bajosan lehet teljes kiadás.*”
- Temesi Győző: A csejennék romlása. (1929, 215. o.) Kiemeli, hogy reméli, a magyar ifjak szét fogják kapkodni a példányokat és okulni fognak a könyvből. Kivételesen tehát nem a felnőtt olvasóközönséghez szól. „*Szegény csejennék sorsa szimbólummá válik sajátmagunk magyar sorsának, nyílt kérdésül hagyva számunkra: hogyan lehetne azt egyrészt a világnak, másrészt magunknak okosabb úton és célirányosabban megoldás felé vinni.*”
- Dr. Panka Károly: A pataki diákvilág anekdotakincse. (1930. 779. o.) „*Ennek a gyűjteménynek két, minden esetleges hibát megbocsáttató erénye a kedély és a szeretet.*”

Vallási témájú művek, amelyek a református életre kívánnak nevelni, a hittell kapcsolatban akarnak gondolatokat ébreszteni (5 mű):

- Szabó Imre: Mi Atyánk. Tíz meditáció; Fiers Elek: Isten pénzügyei. (1927, 245. o.) „*Az egyik imádkozni, a másik gazdálkodni, pontosabb szóval sáfárkodni tanítja gyülekezetét.*”
- Rúzsás Lajos: A magyar országos református egyházi közalap reformja; Sebestyén Jenő: Neonacionalizmus és kálvinizmus. „*Örvendetes, hogy a szerző egész csomó megvalósítandó és megvalósítható ref. egyházi célt lát maga előtt igehirdetésen, hitoktatáson és egyházi adminisztráción túl.*”
- Makkai Sándor dr.: Aratás. (1930. 167. o.) „*Minden lelkesedésünket és segítségünket megérdemli Makkai Sándor, Istennek harcoló kedves embere... Az összehatás... nagy és tiszta lelki épülés.*”
- Csendes Esték. Szerkeszti Pap Géza. (1930. 81. o.) „*...úgy érezzük, valahogy*

így kell írni a mi református népünk számára. A szerkesztőt külön dicséret illeti meg azért a tervszerűségért, mellyel legfájóbb, legkényesebb problémáinkat egymásután meg meri és meg tudja szólaltatni.”

- Vitéz Komárnoky Gyula és Takáts Károly: Bibliai Képek. Ószövetség. (1931. 644. o.)

„A rajzokon semmi felesleges vonás nem nehezíti a megértést, de a lényeg és a lényeg részletei pontosan rajtok vannak.”

Irodalomtörténettel és -elmélettel, filozófia-, esztétikatörténettel kapcsolatos művek, amelyek nem a nagyközönség számára íródtak, hanem egy bizonyos érdeklődési körrel rendelkező szűkebb rétegnek (10 mű):

- Dr. Gulyás József: Csokonai tanulmányok; Szabó Richárd: Endrődi Sándor; Dr. Kristóf György: Három jellemzés. (1927. 644. o.) *„Három derék ember, tárgyukban otthonos, szép készültségű férfiak, bizonyos feladatot tűztek maguk elé, nem nagy igényűt, azt nem akarom állítani, de egészen megfelelő.”*
- Mitrovics Gyula: A magyar esztétikai irodalom története. (1929. 49. o.) *„Mitrovics könyve az én szememben ezen a területen az első döntő lépés valamegyes kibontakozás felé.”*
- Buday Júlia dr.: A magyar filozófiai irodalom bibliográfiája. (1930. 128. o.) *„Hézagpótló munka...”*
- Dóczy Jenő: Arany János. (1930. 327. o.) *„Minden sorából árad ez a nagy szeretet. Minden sorából egyforma intenzitással árad, legrégebben és legújabban szerzett életképeiből egyaránt. Ez a vonás még akkor is értéket jelentene, ha magától értetődő és mindennapi jelenség volna. Pedig hát nem az, sőt Horvát János egy régebbi megállapítása szerint tragikus mértékben épen a homlokegyenest ellenkezője áll: nem ismerjük, nem szeretjük, nem olvassuk Arany Jánost, legfeljebb nyilvántartjuk, respektáljuk és emlegetjük.”*
- Dr. Hoffmann Edith: Régi magyar bibliofilek. (1930. 415. o.) *„A magyar bibliofil társaság évről évre szép és értékes kiadvánnyal gyarapítja irodalmunkat.”*
- Kristóf György: Erdély Széchenyi Istvánja. (1930. 417. o.) *„Abban a nagyobb tanulmányban, amelyből kiszakítva megjelent, bizonyára ez a tanulmányrészlet is megkapja hangsúlyát és jelentőségét, különösen, ha a szerző felhívása olvasóhoz adatainak kiegészítésére, nem fog visszhang nélkül maradni.”*
- Vörösmarty Mihály: Csongor és Tünde. Megjelent születése 100 esztendő évfordulója alkalmából a Könyvbarátok Szövetsége kiadásában 1930-ban. A rajzokat Kádár Livia készítette. (1930. 196. o.) *„A Könyvbarátok Szövetsége megtalálta a legjobb, mondhatnám egyetlen módját a Csongor és Tünde feltámasztásának. Színpadon nem hat s azt hisszük a legravaszabb rendezői ötletek ellenére sem fog hatni sohasem. Nem odavaló. Közönséges olvasmányok viszont hosszú és nehéz. Most úgy kerül az olvasó kezébe, mint szép könyv.”*
- Voinovich Géza: Arany János életrajza 1849-1860. (1932. 431. o.) *„Első benyomásunk a könyv olvasása közben azonnal az a jóleső érzés, hogy végleges*

Arany-életrajz van a kezünkben. A szétszórt részletképek össze vannak gyűjtve, meg vannak rostálva, ki vannak egészítve benne nagyon gondosan, kellő kritikával.”

- Földessy Gyula: Tanulmányok és élmények az irodalomtörténet, esztétika és filozófia köréből. (1934. 586. o.) *„Mindent egybevetve: Földessy Gyula ezzel a könyvével belépett az alkotó művészek sorába. Interpretátornak ez a legnehezebb lépés s elég ritkán is adódó jelenség éppen ezért. De ugyanezért ritka nagy érzés is ilyen alkalommal tanúnak lenni, s én most megköszönöm Földessy Gyulának ezt az alkalmat s ezt az írást.”*

- György Lajos: A magyar anekdota története és egyetemes kapcsolatai. 250 vándoranekdota, az anekdota forrásai. (1935. 151. o.) *„Nagy szorgalomra, széleskörű olvasottságra, alapos tájékozottságra valló eredmény, érdekes olvasmány is, amelyet folytatni lehetne.”*

Egyéb témájú művek ajánlása (3 mű):

- Dr. Lukinich Imre (szerk.): Nagyenyedi Album. (1926. 580. o.) Az iskolát mutatja be az album, a bevételekből pedig az intézményt támogatják. *„Ez a könyv könyvnek is jó és tisztában vagyok vele, hogy mint könyvről is nagyon komolyan írunk kell róla.”*
- Asztalos Miklós dr.: Az erdélyi állam iskolapolitikája (1929. 727. o.) Oktatáspolitikai írás. *„Kincs belőle elvonnivalónk, hozzátenni valónk sincs annyi és olyan, hogy külön megemlítést érdemelne.”*
- R. Vozáry Aladár: Elszállt a turul. (1931. 169. o.) Újságcikkek gyűjteménye. *„Tisztesség adassék a Vozáry Aladároknak, akik a végsőig kitartanak és becsületes, élethalálra menő kézitusával próbálják fedezni ezt a hátuk megélmódott nagy visszavonulást.”*

Negatív hangvételű kritikát írt az alábbiakról, valamint meg is indokolja, miért nem ért egyet a szerzőkkel, miért nem ajánlja mások számára az adott művet okulásra (14 mű):

- Szabó Dezső: A magyar protestántizmus problémái. (1926. 629. o.) Egyetért az alapvető protestántizmushoz kapcsolódó problémákkal Karácsony is, de nem gondolja, hogy a Szabó Dezső által javasolt megoldások segítenének az aktuális helyzetben.
- Kortsák Jenő: A vasláda; Rácz Pál: A könyvnyitó asszony; Falu Tamás: Kicsinyesek. (1926. 333. o.) A három művet egy írásban tárgyalja, mert mindhárommal ugyanaz a problémája: nem realiztikusak, „dajkamese” mind, nem olyanok, mint a való élet.
- Szigetvári Iván: Kisebbségek munkái. (1927. 646. o.) *„Gyermeked novellák ezek...”*
- Komáromi János: Reménytelen szerelem. (1928. 211. o.) *„...regény szempontjából elhibázott alkotás, a mese nem érdekes, bonyodalma nincs, a hősök jellege nem a történet folyamán bontakozik ki, az epizód-alakok bábszerűek, sok benne az ismétlés, az ember szinte várja a Homéroszi fordulatot.”*

- Szalonnás János: A református ifjú. (1929. 110. o.) „*Ha ilyen a magyar református ifjú, akkor ötven év múlva hírmondónak sem hagynak belőle azok a katolikus ifjak, akiket a Tóth Tihamér könyvei, a Zászlónk és a Regnum Marianum lelkes, bölcs atyái mintegy huszonöt év óta féltő gonddal, nagy hozzáértéssel Isten előtti felelősséggel és szép egyetértéssel nevelgetnek.*”
- Tompa Mihály válogatott költeményei. (1929. 567. o.) Nem Tompa költészetét, hanem magát a könyvet kritizálja; a beválogatott versekkel és azok nem logikus sorrendjével van a problémája.
- Komáromi János: Az ősdíák. (1930, 118. o.) „*Komáromi János emlékezete ezúttal is hű, de művészi elhithető erejének nem sikerült kisülésig átpattintania a világháborús évek szigetelőjét most az egyszer.*”
- Milotay István: A függetlenség árnyékában. (1930. 251. o.) „*...jólesik mégis az ő pesszimizmust motiváló listáján néhány olyan rést láttatnunk, ahol a reménység meleg és ragyogó sugarai beáradhatnak.*”
- Dr. György Lajos: Andrád Sámuel elmés és mulatságos anekdotái. (1930. 510. o.) „*...sajnáljuk, hogy az újabb magyar adománygyűjteményeket nem méltatta nagyobb figyelemre a szerző.*”
- Farkas Gyula: A magyar romantika. (1930. 678. o.) „*Az is visszatetsző, hogy – bár új utakat akar törni, mégis – szinte sértő módon negligálja az előtte járókat. Még azokat is, akikről különben a teljes elismerés hangján emlékszik meg.*”
- Móricz Zsigmond: Forr a bor. (1932. 206. o.) „*Maga a mondanivaló, mint emberi dokumentum is egyoldalúan beállított súlyos tévedés.*”
- Fáber Kovács Gyula: Ballag már a vén diák... Pápai diákok regénye. (1932. 561. o.) „*Húsz egynehány esztendő fiatalembernek nem szabad ilyen regényt írni.*”
- Kiss István: Hála Istennek! Vége az ifjúságnak. (1933. 394. o.) „*Szinte kedvünk kerekedik perbe szállnunk az íróval. Nagy a kísértésünk megmondani neki, hogy hamis és igazságtalan beállítás (igaz, hogy múltban gyökerezően az) felelősségre vonnunk a társadalmat ígéretékért, amelyeket az sohasem tett.*”
- Br. Podmaniczky Pálné Vargha Ilona: Arany János és az evangélium. (1934. 515. o.) „*Arany életéből és költészetéből nehéz volna kielemezni Krisztust. A szívekbe és vesékbe csak Isten láthat.*”

Karácsony Protestáns Szemlében megjelent recenzióit megvizsgálva a következőket vonhatjuk le:

Amint azt az 1. számú ábra is mutatja, nagyobb arányban koncentrálnak arra, mi tetszik neki, mit ajánlana másnak is, mint arra, mi az, aminek inkább elrettentő, mint követendő példának kellene lennie.

1. számú ábra

Akár a negatív, akár a pozitív értelemben kritizált szépirodalmi műveket nézzük, témájukat tekintve ezek általában olyan írások, melyek az aktuális állapotokra reflektálnak, olyanok, melyek témájukban közel állnak a kor olvasójához. Fontosnak tartotta, hogy az olvasó azonosulni tudjon egy adott szépirodalmi műve, az azonosulás során pedig okulni is lehet belőlük.

Karácsony az általa különösen fontosnak tartott könyvismertetéseit, az egyes szerzőkhöz kapcsolódó írásait az 1941-ben megjelent *A magyar világnézet* című műben gyűjtötte össze. A kötetben összegyűjtött 142 ismertetés 8%-a pedagógiai jellegű, 54% szépirodalmi, 5% pedig pedagógiai és szépirodalmi együtt. (A további 7% néprajzi, 12% szociográfiai, 4% művelődéstörténeti, 10% történettudományi.)

Karácsony recenzióinak jellegzetessége, hogy nem csak az adott mű bemutatására törekednek, hanem saját észrevételeit, megjegyzéseit (néhol kőkemény kritikáit) is tartalmazzák, ezzel bepillantást enged a gondolkodásába.

Az irodalom hatása Karácsonyra

Az előzőekben igyekeztem azt alátámasztani több oldalról is, hogy Karácsony az irodalmat a nevelés eszközeként használta azoknál, akiket nevelni kívánt. Ugyanakkor érdekesnek tartom megnézni azt is, hogyan nevelte, hogyan hatott magára az ifjú, majd a pályakezdő Karácsonyra az irodalom, mert pedagógiája és módszerei saját élményeiből, személyiségéből gyökereznek.

Karácsony nem csak más ifjakat buzdított írásra, hanem maga is kipróbálta magát a líra területén még ifjú korában. Első írásai ezek, ám nagyon jól láthatjuk ezekből így utólag, hogy ő is ugyanazokon a fázisokon ment át irodalmi szárnybontogatásai során, mint azok a serdülők, akikhez később *Az Erő* hasábjain szólt. Minden bizonnyal azért értett olyan nagyszerűen szót az ifjú irodalmár-jelöltek

kel, mert egykor maga is még csak az volt, és nem felejtette el akkori helyzetét, érzéseit, gondolatait.

Ha Karácsony verseiről akarunk beszélni, mindössze egyetlen kötetet tudunk említeni, amely a Felkavart régi avar címet viseli. 1941-ben Csökmei Sándor névvel jelentette meg ezt a verseskötetét, ám ő maga mégis inkább azt kéri az előszóban az olvasótól, hogy inkább naplóként tekintsen e kötetre, s ne „esztétikai gyönyörűséget várván”.²⁴ Azt mondja, ezek a versek „csak azért versformájúak, mert szerzőjük 1914 körül éppen adolezskált s mindenáron halhatatlan műveivel kellett hatnia e világra”.²⁵ Fiatalságát, mint mentséget próbálja felhasználni a kötet védelmében. „Hiába, ez a biológiai törvény s tudvalevőleg már akkor is a papíros volt a legtűrlemesebb közeg s az író toll a legkönnyebben kezelhető szerszám.”²⁶ Magyarozatnak szép, de nem túl sok, mert azért nem minden tizenéves ír verset, Karácsonynak viszont már fiatalon megmutatkozott az irodalom iránti vonzalma. Viszont nem az irodalomszeretet az egyetlen kiváltó oka a költői próbálkozásoknak: háborús élményeit így próbálja feldolgozni. (Annak ellenére, hogy csak 1941-ben jelenik meg a kötet, – az első vers kivételével –, az első világháború alatt és után íródott!) A kötetben egyfajta kettősség tükröződik: egyrészt olyan általános én-problémák, amelyek a legtöbb tizenéves lelkében lejátszódnak, másrészt a háború leírását olvashatjuk.

„Szerencsésebb volna az eset, ha annak idején mindenütt egyformán lapszélig írja a sorait a nagyidők zsengekorású tanúja, de hát mit tehetni róla, ha másképp történt? Méltóztassanak talán ezt az előszót olybá venni, mintha a versek prózába áttett rövidített változata volna, a kötöttformájú szöveg pedig csupán melléklet a hitelesség igazolására” – mondja Karácsony saját művéről az előszóban.²⁷ Még ha az utókor nem is tartja számon a legnagyobb irodalmi alakok között, ha valaki felfedezi ezeket az elfeledett verseket, elismerően nyilatkozik a formáról, amit Karácsony maga megrótt. Kövendi Dénes szerint például versei „bravúros és modern verstechnikáról tanúskodnak”.

Az első sejtelem című versét – mint egy paratextus is elmondja –, 1914 tavaszán írta:

*Gyönyörű április,
Végy öledbe lágyan,
Csókold ki belőlem,
Valamennyi vágyam.
Édesedjen szádon
Az üröm mézcsöppé,
Kikelet, 'sz úgy eshet,
Sohse látlak többé.*

²⁴ Csökmei, 1941. 5. o.

²⁵ Uo. 5. o.

²⁶ Uo. 5. o.

²⁷ Uo. 6. o.

*Aranyos napsúgár,
Kékbe mosolygó ég,
Ne vess rám, hevíts is,
Tavaszi szél, tísis:
GyerekeMBER vónék.
Távolodó léptem
Cirógassa pázsit...
Messzire kivenni:
Vár az öreg Semmi,
Feketén rámásít.²⁸*

1914 tavaszán közvetlen előjele a világháborúnak még nem volt, de a márciusban Németország, Ausztria-Magyarország és Olaszország által kötött katonai egyezményből Karácsony nagyfokú történelmi érzékenységgel már egyfajta „sejtelmet” fogalmazott meg. Mint ma már tudjuk, okkal félt attól, hogy talán nem látja többé a kikeletet, hiszen novemberben súlyos sérülést szerzett.

A vers ellentétes hangulatú képekre épül: egy szép magyar tájat idézi fel a kék ég, a tavaszi szél (akár utalás is lehet az ismert népdalra), de a jövőképe a távolodást mutatja ettől a Semmi, a feketeség felé. Rímképlete az első versszakban még szabályos (x a x a), de ahogy sötétül a hangulat, a második versszakra ez a szabályosság kaotikussá válik. E vers leggyakoribb költői képe a megszemélyesítés. Az idilli magyar táj mint egy valós alak kerül kapcsolatba a költővel.

A Tanári vizsga után című versről mindenképp említést kell tennünk nekünk, akik főként a pedagógusi munkásságát ismerjük. Ez is egy 1914-es vers, ekkor végzett a budapesti Magyar Királyi Tudományegyetemen.

*Drága dolce far niente,
Hadd búcsúzzam tőled el.
Álmaim csucsulni, tente,
Már a szép idő letelt.
Ó, ki többször itta cseppet,
Mint szokás, mint illenék,
Nyalni talpat, vinni sleppet,
Komolyan beillenék?*

*Lesz belőlem, semmi kétség,
Rossz filiszter, naplopó,
Hűtlen sáfár, gaz cselédség,
Fűhő'-fáho' kapkodó...*

²⁸ Csökmei 1941, 10. o.

*Vagy vakondok, fáradhatatlan,
Tettek hév apostola...
Élet: üst, kemence, katlan,
Füst, parázstűz, szusztor.²⁹*

A vers elején naplopó diákként utal vissza magára. Komolyan vehetjük-e vajon ezeket a megnyilvánulásait? A második versszak adja meg a választ erre. Ebben a részben kiderül, hogy a jövőbeli énjéről sem gondol sokkal jobbakat, de mint tudjuk, nem igaz, hogy egy semmittevő személy lenne. Ez a vers tehát egyfajta önirónia, inkább humoros, amit nem kell komolyan vennünk.

Az idősíkokat tekintve szabályosan kettéosztható a vers: az első versszak a diákevekről szól, a második a jövő kétféle lehetséges mivoltát mutatja be. Lehet ő egyrészt „rossz filiszter naplopó, hűtlen sáfár” stb., vagy „fáradhatatlan, tettek hév apostola”. Mi, az utókor, már tudjuk, hogy a második kép vált valósággá, de annak ellenére, hogy ezt a verset megírta, nem gondolom, hogy valaha is valós lehetőség volt számára, hogy az első útra lépjen.

Az étellel kapcsolatban egy eredeti metaforasorral él: az „Élet: üst, kemence, katlan, füst, parázstűz, szusztora”. Csupa olyant hoz példának, melyek először üresek (a füst pedig illékony, mint az élet), de fényt és szikrát lehet gyűjtani bennük, és ezzel értelmesen ki lehet használni őket. Tanárként ő is ezt érezte feladatának: megtölteni az ürességet tartalommal.

Visszatérve a háborúhoz – mert a kötetben mégis csak a háborús versek vannak többségben –, az Utolsó raszt a front mögött című költemény egy érdekes történelmi adalékkal szolgál. Nem csupán a magyarok oldaláról mutatja meg a háborút, hanem utalást tesz a baráti lengyel-magyar kapcsolatra is. Hogy jó viszonyt ápoltunk a lengyelekkel, ezt a történelmi eseményekből tudjuk, de itt egy személyes formában mutatja be a kapcsolatot. „Egy lengyel főúr emlékkönyvébe” íródott a vers, mondja az alcím.

*Majd megdördülnek az egek,
Rajtok kis báránfyellegek,
Aljok pirosra gyúl...
Feldúlva, mit kezéd vetett,
Vérrel locsolja földedet
Vendéged, ó, Nagyúr.*

*Te csak vesd bé az ős ugart,
Piros vérem jó trágya rajt,
Nap süsse, érje szél:*

²⁹ Uo. 18. o.

*(Lengyel sóhaj majd lengeti,
Magyar tűz majd melengeti)
Meglásd, Uram, kikél!³⁰*

Tartalmát tekintve a magyar és lengyel nép sorsa között párhuzamot von, mert egyiknek sem felhőtlen a történelme, de itt a zárójeles rész belső formája is mutatja ezt. A vers rímképlete a szabályos aa b aa b / aa b cc b, ami talán annak köszönhető, hogy egy főúr könyvébe írta ezt a verset, és szerette volna nem csupán a tartalomban, hanem formai tekintetben is megütni azt a bizonyos színvonalat.

Ezzel a néhány kiemelt verssel szerettem volna rávilágítani arra, hogy Karácsony nem csak alap nélkül osztogatta tanácsait Az Erőben, hanem valóban megtapasztalta ő is a versírás kezdeti nehézségeit, valamint azt az érzést, amikor egy ifjú mindenképpen vágyat érez az írása iránt, még akkor is, ha a kezdeti művei tökéletlenek.

Karácsony a drámák mellett belekóstolt a regényírás műfajába is. Mivel elsősorban tanár, nevelő volt, nem meglepő módon mindhárom regénye (A Siccki-banda, Holdbéli diákélet, A csucsai front) az iskola világából táplálkozik. Ezek közül A csucsai front című, 1931-ben megjelent művet vizsgáltam meg alaposabban, ebben ugyanis pályakezdő időszakáról vall olyan részletességgel, ahogy más műveiben nem. Miért regény ez a szó szoros, irodalmi értelemben ahelyett, hogy didaktikai értekezés lenne? Egy korabeli kritikában³¹ Komlós Aladár bár azt mondja Karácsonyról: „*A pedagógus, sajnos, ezúttal erősebb volt benne, mint a művész*”, elismeri mindemellett azt is, hogy „*nem mindennapi ember és nem mindennapi művész írta*” ezt a könyvet.

Történetünk akkor kezdődik, amikor Karácsony megkapja az 1.a osztályt, hogy tanítsa nekik a latint. A diákokat így mutatja be: „*Rendetlen banda, akiket nem lehet csak úgy mirnixdirnix szeretni, hanem előbb kurta pórázra kell fogni őket, mert különben nem tanulnak és egyébként is el fognak csirkefogósodni*”.³² Emiatt aztán a fiatal tanár több problémával is szembesül – ezek a problémák a regény alappillérei. Egyszerre csak egyet jár körül, de ezeket időrendben tálalja, többek között ettől is lesz életszerű és valóban regényes a regény. Az idő előre haladtával ugyanis jellemfejlődésnek is tanúi lehetünk. Habár ezt a történetet meg lehetett volna írni egymástól elszigetelt pedagógiai esettanulmányok soraként is, Karácsony irodalomszeretete nyert, és pedagógiai értekezés helyett valódi személyes érzelmekkel átszótt regényt kapunk.

Elsőként a fegyelmezéssel és nyughatatlan tanulókkal gyülik meg a baja. Aztán az is zavarja, hogy van, aki inkább a szülőjétől, mint tőle tanul, meg aztán sokan azt sem tartják hasznosnak, amit ő tanít, nem érzik a gyakorlati hasznát a tanulás-

³⁰ Uo. 24. o.

³¹ Komlós 1931.

³² Karácsony, 1998. 8. o.

nak. Saját helyzetét többször írja körül irodalmi példákkal, hasonlatokkal. Kiderül, hogy Pláner István a papájától tanulja otthon a latint, ezért „elkottyantja” azt is, amit a többiek még nem tudnak.

„Jaj, megértem, hogy Oidippos király ellenállhatatlan vágyat érzett kikaparni a két látó szemét, mikor bizonyos képek nem akartak tágitani belső látásának a mezejéről.

Én is úgy halok meg, hogy látom az első á osztályt, magamat és a kis 'gusztu-sos' fiút, ahogy nevető szemmel újságolja: – Engem a papám minden este ölbe ölbe vesz és magarázza nekem a latint. Mert a papámnak nyolc évig mindig jelese volt latinból Makón.”³³

Nem csak ilyen formában utal azonban az eposz műfajára, maga is alkalmaz állandó jelzőnek minősíthető betoldásokat: a Pacal nevű fiú említésénél például mindig elmondja, hogy „Pacal mosolygott rejtélyesen, mint a királyfi menyasszonya”.³⁴ Ezen kívül az ismétléssel több helyen is él a regény során, az egyik legszembetűnőbb a „pukkadni fognak a béisták” megjegyzés, amit mindig Valnicsek tesz az utolsó padban.³⁵ (Pukkadni fognak, ti. őket nem tanítja Karácsony, és ők nem fognak annyi érdekes dolgot csinálni.)

A leghosszabb és legszebben kibontott irodalmi utalása azonban a magyar irodalomhoz kapcsolódik:

„Van egy szép magyar mese Árgirus királyfiról és Tündér Ilonáról. Az van benne, de valami gyönyörűségesen elmesélve, hogy Tündér Ilona találkozót ad Árgirus királyfinak – nagy hiába. Gonosz varázslat háromszoros egymásután álomba meríti Árgirus királyfit, valahányszor Tündérszép Ilona találkozni óhajt vele, így aztán nem is beszélhetnek egyszer sem egymással. Nem sokat ér ugyan ezzel a praktikával a gonosz varázslat, hiszen Árgirus királyfit és a tündérszép leányzókat egymásnak szánta az isteni gondviselés és ez ellen fölösleges jócselekedet akármit is csinálni. De annyit mégis elér, hogy a harmadik találkozó után messzi száll a tündérszép királykisasszony és szegény jó Árgirus királyfinak térdig kophat a lába, míg eljut az üveghegyen is túl és sok nehéz kaland végén feleségül veszi azt, akit könnyen elnyerhetett volna, ha háromszor egymás után el nem altatja a varázsital.

No hát, szakasztott így jártam én az első áistákkal. Szegény Árgirus királyfi is mindig talált egy-két arany hajszálat a mentéje prémjén, valahányszor felnézett a buta, nehéz kábulatból. Én is minduntalan utána vettem észre, hogy megint más-képp kellett volna történnie annak, ami történt, és nem egészen rendjénvalóképpen.”³⁶

Nos, valóban így járt az áistákkal Karácsony. Pedig egymásnak szánta őket a gondviselés, ez a regényből is kiderül. Például abból a gyönyörű vallomásából,

³³ Uo. 16.

³⁴ Uo.

³⁵ Uo.

³⁶ Uo. 9. o.

amikor azt mondja: „Isten abban az esztendőben rámbízta maradék Magyarország jövődjének arany kapukulcsát... Adott a kezem alá tiszta, őszinte, nagyokos, szúcstüeleven, ragaszkodó kisfiúkat. Meséljek nekik, azt mondta, vigye őket, ahova akarom.”³⁷ Egymásnak szánta őket maga az Isten, ahogy egymásnak lett teremtvé Árgyéus királyfi és Tündérszép Ilona is. De vajon az ő egymásra találásukat milyen akadályok próbálják meg nehezíteni?

Például a nyelv problematikája. Ez ebből a műből sem maradhat ki; szellemes feleseléssel illusztrálja: „Tanár úr elfelejtett magyarul” – mondta szemébe egy diákja, mire felvilágosítja: „Nem én felejtettem el magyarul öcskös, hanem te nem tanultál jól meg eddig még ebbe a nagy Pest városba”. A diák ezután sem fogja vissza magát, hanem szemtelenkedik tovább: „Higyje aki akarja – puszogta Sándor csökönyösen. – Fábavaló, eleven, bugyli, szöszmötöl, mókmók”. Erre aztán azok is hangosan nevetni kezdtek, akik eddig nem tették. „Így beszélnek Földesen, a szülőfalumban” – mondta igen határozottan. „Ott a ceruza fábavaló és ha elkopik, az elevenbe megy, mint a köröm, ha nagyon levágom, vagy behasad, vagy a sok dologba csak úgy elkopott, mint a fábavaló, amivel sokat írtak. A látatja-nincs munka szöszmötölés, az ügyetlen ember meg mókmók ember minálunk.” Határozott fellépése és az, hogy sértettség helyett magyarázni kezdett, bámulatot váltott ki, az egyik gyermek még a száját is eltátotta, mire egy másik „rehabilitálta az osztály előtt” szavahihetőségét. „Az ő édesanyja vidéken nőtt fel leánykorában és még mindig érzett a beszédjén, hogy nem Pestre való. Egonéknál lakott egyszer egy cseléd... annak alig lehetett érteni eleinte, mikor odakerült, a mondókáját... No és Szél Sanyi nagyapja? Makói ember, az is látszik a szaván” – és itt megfordul a kocka: kiderül, hogy „őt nem csak érdekes hallgatni, tanulságos is”; eszébe jut Sanyinak, hogy attól tehát, hogy valaki tájnyelvet beszél, még igenis lehet értékes, amit mond. Karácsony közben felidézi magában, hogy annak idején az ő latintanára is úgy tudta magát a szívébe lopni, hogy saját otthoni emlékeiről (főleg kutyáiról) beszélgettek az első alkalommal. „És ha nincs Szütyő és nincsen Dollár, bizony Isten nem bocsátottam volna meg Kulcsár tanár úrnak latin beszédjét.” Ezután a fordulat után (éppen, amikor elfogadta az osztály Karácsony tanár úr beszédmódját), közlik a hírt vele: a magyart is ő tanítja innentől az 1.a osztálynak.³⁸

Mindenféle szócséplés nélkül vág bele ebbe az új fejezetbe. „Elmeséltetem egy első áistával, hogy találtuk meg az állatkertben a beszédrészeket”³⁹ – és az ezt követő részből nőtte ki magát a későbbi Magyar nyelvtan társaslélektani alapon. Az a mű a vásár példájára épül, ez a fejezet pedig az állatkertre, de teljesen azonos a felépítése és a logikája. Később Gander Tibi új ruháját is kielemezik („Gander bácsi új ruhát vett Tibinek Neumannál.”⁴⁰) Úgy gondolja Karácsony, hogy ezzel a tanuló

³⁷ Karácsony, 1998. 120. o.

³⁸ Uo. 28-32. o.

³⁹ Uo. 33. o.

⁴⁰ Uo. 97. o.

a nyelvtant még inkább közelebb érezheti magához; majd saját személyes példát is hoz, amikor részletesen elmeséli, hogyan járt ő annak idején iskolába. Ebből kiindulva azt mondhatjuk, ez a regény a bizonyítéka annak, hogy Karácsony valóban a gyakorlatban is így tanította a nyelvtant, a Magyar nyelvtan társaslélektani alapon című könyvében nem csupán egy légből kapott elméletet ír le, hanem azt ki is próbálta. Szerették is ezt a gyerekek – na nem csak azért, mert állatkertbe is mentek, hanem, mert ez által kézzelfoghatóan érezték a nyelvtant: „*Mikor játszunk már egyszer megint nyelvtant, tanár úr kérem szépen?*”⁴¹

Am attól, hogy a nyelvtannal összebarátkoztak a tanulók, ők még gyerekek maradtak. Egyszer meg akarják győzni a tanárt, hogy maradjon el az óra. erre Karácsony erre frappáns megoldással áll elő: ha rendesen dolgozik a csoport, össze tud spórolni magának némi szabadidőt.

A tél beálltával egy ennél nagyobb problémával is szembesülnie kell az osztálynak: mégpedig a hideggel. Van, akinek nincs cipője, és mivel azokon a helyeken általában fűtés sincs, otthon fáznak a tanulók. Így kitalálják, hogy mi lenne, ha délután is az iskolába járnának. És ha már bejárnak, tanulhatnának is... Ahogy kezdenek belefáradni a télbe (nem csak a tanulók, Karácsony is!), fogy a lelkesedésük: „*Kiment belőlem minden erő... belérendült az első á... felbomlott a rend, mindenki felejt*”⁴² – mondja ki Karácsony nagyon egyszerűen, mintha már a szépítéshez sem maradt volna ereje. Az örökké aktív és mindig tevékenykedő Karácsony belefáradt volna a tanításba? Sok nehézséggel szembesült, mint bármelyik más kezdő pedagógus, és ő is ugyanúgy próbálgatta magát különböző szerepekben, mint bárki más.

Egyszer még meg is ütötte az egyik diákját, ami miatt rettenetesen szégyellte magát annak ellenére, hogy akkoriban ezért nem övezte volna közutálat; az esetleges testi fenyítést nem vették olyan szigorúan, mint napjainkban – ő mégis megvetette magát. „*Engem sehova nem lehet csupán kinevezni felülről*”⁴³ – mondja magáról, mert a meggyőzés híve, őt csak megszavazni lehet. S a tetteivel bizony ellenszegült saját elveinek, hiszen diktátori szerepet vett fel. Végül egy templomi prédikáció bilentette vissza a lelki egyensúlyát, aminek a következtében elgondolkozott azon, ki is az intelligens ember: „*Intelligens ember, akinek világnézete van. Akinek szellemében öntudatra ébredt a természet néma világa, a történet, az elmúlt idők átfordított lapja. Aki a múltban élő emberiséggel összefüggőnek tartja magát s a múlt szellemi vívmányait, mint kultúrát magában hordozza*”.⁴⁴

Az ezt követő tavaszon került kapcsolatba először a cserkészettel.⁴⁵ Ebből a regényből megismerhetjük Karácsony és a mozgalom legszemélyesebb oldalát is. A cserkészettel kapcsolatos műveitől eltérően itt azonban semmiféle útmutatást vagy

⁴¹ Uo. 36. o.

⁴² Uo. 47. o.

⁴³ Uo. 42. o.

⁴⁴ Uo. 55. o.

⁴⁵ Uo. 60-68. o.

elvi hitvallást nem ad, ellenben őszintén vall arról, mennyire zavarban volt, amikor egy ismerőse felkérte, hogy tartson vele a cserkészetet népszerűsítő előadására – és a helyszínen kiderült, hogy neki is elő kell adnia. Pedig akkoriban még nem sokat tudott a cserkészetről! Lefagyott, mint ahogy ez bármely előadóval megtörtént volna hasonló helyzetben, de mikor összeszedte magát, csak úgy ömlöttek belőle a szavak – igazán ekkor gondolkozott el először a mozgalom mivoltán, és ez nagyon magával ragadta, nemcsak őt, a közönséget is.

Érdekes módon azonban ugyanilyen lámpalázás volt az Ifjúsági Egyesületben tartott, a modern magyar drámaírásról szóló előadásán is, holott erre volt alkalma felkészülni. A nagy létszámú közönséggel volt gondja. Később ennél jóval nagyobb közönségek előtt is ad elő – de kezdetben ugyanolyan lámpalázás volt, mint sokan mások is.

A tanév végéhez közeledve a regény is a végéhez közeledik. Érzelmei nem csak lelkében áradnak túl, így is veti őket papírra, számos ismétléssel, szinte kántálva, költői szépségű képekkel. Ellentétek, megszemélyesítések, túlzások – valóban költői eszközökkel él:

„Jaj, soha többé nem lopjuk meg a délutánt és nem esteledik ránk mesecsalogató, lámpásgyujtogató, bársonyfeketéjű téli napszállat... Jaj, soha többé nem vár a Tiszviselőkonyha éhes ajtaja, hogy benyeljen és a maga módja szerint keblére öleljen, keményen-gyöngéden, gorombán-babusgatva jól tartson a többi rongyos úrral egyetemben... Jaj, soha többé nem vezetem kakaózni a kisfiúkat az Amerikai Akció teli csöbrei mellé, jaj, soha többé kis cipőket nem osztogathatok... Jaj, soha többé tiszta, fenékig megmutató tengerszem-tekintetet Eperjessy Sanyi már én rám nem vethet. Mert bizonyítványt adtam a kezébe és mától kezdve ez a horoszkópja... Jaj, soha többé nem 'játszunk' nyelvtanórát. Mert rend lesz jövőre, tanmenet és szakfelügyelő. Nyelvtankönyv lesz, kötelező könyvnelküli, előre meggyónt dolgozati témák...”⁴⁶

Két dolog mutatkozik meg szintisztán ebben a néhány sorban. Egyrészt az, hogy nagyon hagyta magát az aktuális lelkiállapotának alárendelni – még pályája elején van, nem igaz, hogy többé nem osztogathat kiscipőket. Dehogynem! De annyira hozzánőtt ez az osztály, hogy az első év lezárása túlságosan felzaklatta. (Hogy is lehetne ilyen egy leírást csak pedagógiai szempontból olvasni? Ez tiszta szépirodalom.) A másik dolog, amit még egzaktabban mondott ki, az a szabadságvágya. A szakfelügyelőt, a tanmenetet, még a tankönyvet is úgy éli meg, mint ami korlátozza saját tanítási stílusában; ez nagyon sokat elmond róla. Ez az iskolai merevséggel és kötöttségekkel szembeni ellenszenve a későbbiekben is megmaradt: a '40-es évek katedrapedagógusai közül Karácsony volt az, akinek didaktikai elképzelései a legtöbb rokonságot mutatták a reformpedagógiai irányzatok didaktikai újításaival.

⁴⁶ Uo. 117-119. o.

„*A csucsai front nem mondott csődöt, mert kiharcolta magának az őszinteséget és a ragaszkodást s fénykorában és bukásában egyként mutatta, hogy aztán csak így lehet valaki magyar diák. Ha őszinte és szereti tanárait.*”⁴⁷ Nem szokatlan az irodalomban, hogy a mű kezdetén nem értjük a címet, de Karácsony a magyarázatot a végletekig húzta (ezért hagytam én is a cím magyarázatát az elemzésem végére). És végül, amikor a 140 oldal elolvasása után is fúrta a kedves olvasó oldalát a kíváncsiság, mi is lehet ennek a látszólag semmihez nem kapcsolódó címadásnak az oka, az utolsó oldalon megkapjuk a választ: „*Az első á osztály negyedikes korában hazafias hévvel magára vállalta annak a frontnak a gondozását és kiépítését, amely Csucsán az oláhok előtt tizennyolcban összeomlott. Aztán rajtaragadt e név: csucsai front.*”⁴⁸

Mindamellettt tehát, hogy Karácsony a munkájával, a pedagógiával kapcsolatos élményeit kívánta megírni ebben a műben, világosan látható az is, hogy mindezt szépirodalmi stílusban tette a tudományos, az objektív helyett. Karácsony nem tudta félre tenni az irodalom szeretetét még akkor sem, amikor már ilyen jellegű témáról írt. Mivel ilyen erősen szerette az irodalmat, érthető, hogy a nevelési módszerébe is belevonta azt.

Összefoglalás

Karácsony számára az irodalom nem csak sok elemzésének tárgya volt, hanem aktívan használta is azt, valamint maga is művelte a gyakorlatban. Érdekes megnyilvánulás ez olyasvalakitől, aki egyébként úgy gondolta, hogy egy tanárnak nem kellene alkotóként az irodalom terepére tévedni. (A Magyarok kincseiben azt mondja a költő-tanárokról: „*A diákban is heveny gyulladásossá fertőzik az addig lappangó dilettantizmust.*”)⁴⁹ A diákokat mindazonáltal buzdította az alkotásra. Az Erő felelős szerkesztőjeként nemcsak várta a fiatalok beküldésre szánt műveit, hanem építő jelleggel kritizálta is azokat, és tanácsokkal látta el a rajzolásal, próza- vagy versírással próbálkozókat. (A legnagyobb hírnévre szert tett felfedezettje Weörös Sándor volt, aki 15 évesen az Erőben osztotta meg első versét a közönséggel.) Azt, hogy a szárnybontogató művészeket támogatni kell, olyannyira komolyan vette, hogy saját lakására is hirdetett meg fogadóórákat. Ezzel lehetőséget adott bármely irodalom iránt érdeklődő diáknak egy tartalmasabb eszmeeserére a folyóiratban helyszűke miatt általában tömör üzenetek helyett. Ezzel az alkotásra bátorítással párhuzamosan azonban fontosnak tartotta azt is, hogy a diákok megismerkedjenek a klasszikus szerzőkkel is. (1925-ben például egy teljes lapszámot szánt az Erőből Jókaira.) Tehát amellettt, hogy a fiatalok irodalmi próbálkozásait segítette, a már elismert írókkal is foglalkozott az írásaiban. Írt kritikát élő írókról, megemlékezése-

⁴⁷ Uo. 124. o.

⁴⁸ Uo. 133. o.

⁴⁹ Karácsony, 1944. 178. o.

ket elhunytakról, de készültek irodalomtörténeti tanulmányai is, amelyek nem csak önálló kötetekben jelentek meg, hanem folyóiratokban is, hogy minél aktuálisabban szóljanak a közönséghez. (Közönség alatt nem csak az ifjúságot, hanem a teljes magyarságot értette. Az Új Szántás című lapba szánt könyvajánlóival például nem a diákokat célozta meg, hanem a felnőtt közönséget.) Az irodalmat tehát sok oldalról, különböző nézőpontokból közelítette meg. Kétségkívül, a pedagógia volt az a terület, amelyen a legmaradandóbbat alkotta, mindemellett úgy vélem, nem szorosan kapcsolódik az irodalom is ehhez a területhez.

Mindig is úgy gondoltam, hogy az irodalom nevelő erejét nem szabad lebecsülni, Karácsony munkásságának egy részében pedig szintén ezt a gondolatot látom tükröződni. Annak, hogy milyen erős nevelő ereje van az irodalomnak, kortól független, viszont az, hogy az irodalom mely konkrét aspektusát választja a tanár nevelési eszközeül, az a tanárszemélyiségtől függ. Karácsonynak mindig is a közönség és a magyar lét volt a fő témája, így az általa ajánlásra választott és írt irodalmi művek is a közösségi neveléssel, valamint esetenként a magyar folklórral voltak kapcsolatosak.

Irodalomjegyzék

Bogárné Kocsis Judit (2010): *Karácsony Sándor pedagógiai modellje és recepciója a református felsőoktatásban*. Veszprém. (Doktori értekezés.)

<http://olvasas.opkm.hu/Plugins/KonyvEsNevelo/index.php?view=articlePrint&id=875>

(letöltés ideje: 2014. 11. 3)

Csökmei Sándor (1941): *Felkavart régi avar*. Exodus, Budapest.

Karácsony Sándor (1998): *A csucsai front*. Exodus, Budapest.

Karácsony Sándor – SZALAY Gizella (1939a): *Játékmester gyermek és ifjúsági színpadon*. Exodus, Budapest.

Karácsony Sándor (1939b): *Karácsony Kiskoszmályon*. Exodus, Budapest.

Karácsony Sándor (1939c): *Ki-ki világitson a maga helyén*. In: KARÁCSONY Sándor (szerk.): *Uj háromkirályok csillaga*. Exodus, Budapest.

Karácsony Sándor (1939d): *Lányok ülnek a fonóban*. Exodus, Budapest.

Karácsony Sándor (1944): *Irodalmi nevelés*. In: KARÁCSONY Sándor: *A magyarok kincse*. Exodus, Budapest.

Karácsony Sándor (2002): *Ocsúdó magyarság*. Széphalom Könyvműhely, Budapest.

Kelecsényi Gabriella (1924): *Vendégköszöntő; Őszi hozsanna; A nagy fal alatt*. Nyugat, 11. sz.

Kelecsényi Gabriella (1928): *Összetört ország lánya*: versek. Kárpát Kiadó, Budapest.

Komlós Aladár (1931): *A csucsai front*. Nyugat, 1931. június 16. <http://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm> (letöltés ideje: 2014. október 18.)

Kövendi Dénes (2002): *Az alkotó Karácsony*. In: LÉNÁRD Gábor (szerk.): *Gyökerek és Gyümölcsök: A Karácsony Sándor tudományos konferencia előadásai*. Debreceni Egyetem Neveléstudományi Tanszék, Debrecen.

Mendöl Tibor (1936): *Szondy György: A modern iskola és az ifjúság*. Debreceni Szemle, 2. sz.

Péterffy László (1939): *Szondy György új könyvei*. Debreceni Szemle, 2. sz.

Szondy György (1929): *Molnár Imre; Lajtha László: Játékkország*. Debreceni Szemle, 7. sz..

Szondy György (1930): *Ifjúsági irodalom*. Debrecen Szemle, 3.

Szondy György (1933): *Mit olvasson a gyermek?: az ajánlható ifjúsági irodalmi művek jegyzéke 3-14 éves korig*. Budapest, Studium.

Szóró Iлона (2013): *Az „Új Szántás” című folyóirat egy új művelődéspolitikai szolgálatában*. In: Karlovitz János Tibor (szerk.): *Társadalomtudományi gondolatok a harmadik évezred elején*. Komárom, International Research Institute S. R. O. <http://www.irisro.org/tarstud2013aprilis/48Szorollona.pdf> (letöltés ideje: 2014. október. 18.)

Egy reformkori pápai diáklap, a Rózsa és munkatársai

KERPEL PÉTER JÓZSEFNÉ

A Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményének számos felbecsülhetetlen jelentőségű egyház- és iskolatörténeti dokumentuma között nem kis meglepetéssel bukkantunk rá egy, a pápai diákok által összeállított folyóíratra az 1836-37-es tanévből. A Rózsa „szépművészeti folyó-irat a' Pápai Ref. Tanuló Ifjúság próbadolgozataiból” nyújt válogatást. Műfaji sokszínűség jellemzi: epikát, lírát, sőt drámát is olvashatunk az egységes kötetbe összefűzött, kéziratos kolligátum oldalain, de megtalálhatók benne a hírlapirodalom sajátosságai is aktuális hirdetések, adomák, találós kérdések, rejtvények formájában.

Mielőtt részletesen ismertetnénk e gondosan megszerkesztett diáklap anyagát, vessünk egy pillantást a környezetre, amelyben készült. A pápai önképzőkört Pétőfi Sándor és Jókai Mór egyidejű jelenléte országszerte ismertté tette, tudományos kutatások tucatjai irányultak a Képzőtársaság működésének feltárására, a két géniusz tehetségének alakításában betöltött jelentőségére. A szervezett társaság 1841 áprilisában jött létre, és május 9-én a tanárelnökké felkért Tarczy Lajos jelenlétében rendezte meg első gyűlését.¹ Az önképzőkör előzményeiről is olvashatunk a Képzőtársulat Jegyzőkönyvében: „A történet intőszava 's jelenkorunk tanítása megihleték főiskolánk növendékeit, s ők megérték ébredő honunk, meg a' jelenkor kívánatát. Már évekkel ezelőtt egyesültek literaturánk virágainak megszerzésére, 's azok olvasása általi önképzésükre. Hogy ezt csak első lépésnek tartották, 's hogy nem vélték elégnék a közmunkásságot munkátlanul szemlélni, mutatják kéziratban levő dolgozataik – egy képzőtársaság utáni bár homályos, de folytonosan élő vágyuk létesítésének félreismerhetetlen tanui.”² Hetenként kétszer, vasárnap és szerdán rendezték gyűléseiket, amelyeken három tag felolvasta munkáját, s ugyanannyi szavalt is minden alkalommal. Kiemelhetjük még azokat az örömnépeket, amelyekről 1841 és 1842 tavaszán tudósított a diáktársaságokat szemmel kísérő sajtó, s hosszú készülődés után 1843-ban az Athenaeumnak részletes beszámolót küldtek ők maguk is addigi munkájukról. Itt olvashatjuk: „Bírunk mindazáltal egypár kötet kéziratot azon korból, mint az önmunkásság gyümölcseit. Ezen gyűjtemény ívei hetenként jelentek meg és kerengtek a főiskolában, de a képződésnek ezen neme egyoldalú volt 's megsűnt.”³ A diákság eme beszámolója alapján feltehető, hogy történet kísérlet a képességeiket fejlesztő, irodalmi érdeklődésüket kielégítő egyesület létrehozására, de mindeddig a Képzőtársaság előzményeként csak az 1840-től működő, Bocsor István által szervezett olvasó társaságról tudunk.⁴ A Rózsa egyetlen

¹ Trócsányi Zsolt (szerk., 1981): *A pápai kollégium története*. Tankönyvkiadó, Budapest.

² Képzőtársulat Jegyzőkönyve 1841-61/2. 1. o.

³ Bodolay Géza (1963): *Irodalmi diáktársaságok 1785-1848*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

⁴ Szinyei József (1891): *Magyar írók élete és munkái* I. k.

kutatónál fordul csak elő, Bodolay Gézának az irodalmi diáktársaságokat és a pápai kollégium történetét feldolgozó tanulmányaiban, de csak, mint „kéziratot verses-kötet” szerepel, s feltételezi, hogy Bocsor tanítványaitól származik.⁵ Bocsor István joghallgatóként köztanítója is volt az iskolának, 1835-től rendes tanárrá nevezték ki, de két évre tanulmányútra külföldre utazott.⁶ Így tehát azt, hogy az 1836 novemberében megindított szépirodalmi próbálkozások szervezője és irányítója ő lenne, nem állíthatjuk, annál is inkább nem, mivel a szerkesztő, az ellenőr (javőr) és a segédtsásk neve minden lapszámban megtalálható, és ezek között egyetlen akkori tanár neve sem szerepel.

A Rózsa című szépirodalmi folyóirat feltárása pótolja a helytörténet számára azt a hiányt, amely a pápai diákság írásbeliségében az 1803-as Próbadarabok és az 1840-es évek önképzőkori alkotásai között mindezidáig fennállt. A természettudományi, filozófiai, történelmi és bibliai tárgyú értekezéseket magyar nyelven felvonultató Próbadarabokkal rokonítja a Rózst a benne publikálók álneves szerepeltetése, de egyúttal különbözik is, mert az 1803-as keletkezésű kézirat nyolc diákja valódi nevét nem ismerjük. Az 1836-ban induló folyóirat álneves szerzőinek valódi nevét pedig pontosan feltüntetik a 17., és az utolsó, a 30. szám után. Földi, Vigfi, Sente, Búvár, Éles, Kertész, Kemény és Lanti közül csak ez utóbbi neve kapcsolódik össze a költéssel. (Cs. Vitézhez, A' Poézisről, Edgy Vén Ember.) Céljuk „*Nem a' hírnév nemtelen vadászása, hanem önnön tehetségeink pallérozása.*”⁷ 1837-ben a Rózsa-ban ugyanez a gondolat így hangzik el: „*A gondolatok kicserélésében és közlésében lelkes öröm várja a csüggedhetetlen fáradozót.*”⁸ Ez összecseng Tarczynak a Tavasz zsebkönyv Előszavából jól ismert elveivel: „*Az ifjak közti véleményközlés, eszmezsurlódás – azon kívül, hogy folytonos gyakorlás által a gondolatok elmondásában bizonyos bátorságot s ügyességet teremt – az egyes tárgyakról nézetet hatalmasan tisztítja, sőt némely tán örökre rejtve maradt magvakat is csírázásra bír.*”⁹

A reformátusok pápai főiskolájának részletes, szakszerű, tudományos igényű feldolgozását Kiss Ernő, a gimnázium igazgatója végezte el.¹⁰ A több mint háromszáz év történetét áttekintő hatalmas munka néhány olyan vonatkozását szeretném kiemelni, amelyek a Rózsa szempontjából fontosak lesznek. A református kollégium diákjainak életét szigorú törvények irányították. Ezek legrégebbike, az 1585. évi Leges illustris Scholae Papensis, még szigorúan tiltja az anyanyelv használatát: „*Mindenki csak latin nyelven beszéljen, mert csak így szokás a római ékes beszéd-*

⁵ Trócsányi, i. m. 230. o.

⁶ Kiss Ernő: *Bocsor István emlékezete*. In: A Dunántúli Ev. Ref. Egyházker. Pápai Főisk. Értesítője 1907/08. 15. o.

⁷ *Próbadarabok 1803*. Pápa. Dunántúli Református Egyházkerület Történeti Gyűjteményei (a továbbiakban: DRETGY), O. 500. 5. o.

⁸ *Rózsa 1836-37*. Pápa. DRETGY O. 533. 119 o.

⁹ Tarczy Lajos (1845): *Előszó*. In: Tavasz zsebkönyv. Pápa.

¹⁰ Kiss Ernő (1896): *A Dunántúli Ev. Ref. Egyházkerület Pápai Főiskolájának Története 1531-1895-ig*. Pápa.

ben gyakorlottságot nyerni.” Az iskola azon diákjaira, akik bizonyos hivatalokat vállaltak, külön törvények vonatkoztak, ezek előírták a senior, az ellenőr (a *contrascriba*), a *publicus preceptor* kötelességeit és jogait. Azért ezeket emeljük ki a többi más feladat közül, mert bár a törvényt többször átdolgozták (1798-ban és 1836-ban is), ugyanezek a feladatkörök határozták meg azoknak az ifjaknak az életét is, akik szabadidős hetilapjukat újtára indították 1836-ban. „*A senior a rector jelenlétében szavazat útján választatik, az ifjuságtól rájuk bízott tisztet bírság büntetése alatt elfogadni tartoznak.*”¹¹ Kötelessége az összegyűlt bírságpénzt és egyéb javadalmat elosztani, azaz a segélyosztás, és a törvénsértőktől a köteles bírságot levonni. Az otthonukba vagy máshova utazókat, távollevőket számon tartják és az iskola rectorának jelentik. A senior tehát a diákság legprominensebb képviselője, szinte igazgatóhelyettesi jogkörrel rendelkezik.¹² A Rózsa 1-17. számaiban mindennütt a következő jegyzet található a lapszám legalján: „*T. Vály Ferencz Senior. T. Kun Pál Ellenőr 's a' közönséges Tanító Urak felügyelések alatt szerkeszti Csilus, – segéd társak: Jeremiás, László, Bátki, Fördös, Fekete, Szücs Urak.*” A *contrascriba* tiszte a sáfárokat éber figyelemmel kíséreni. A sáfárság az a feladatkör, amelynek megismerése alkalmat nyújt a kollégiumi diákéletbe való bepillantásra. A sáfár feladatköre oly széles volt, hogy aki ezt ellátta, a tanulást szükségszerűen elhanyagolta, ennél fogva hetenként váltották egymást a sáfári tisztet betöltő ifjak. Teen-dőit tizennyolc szakaszra osztva tárgyalta a *Leges speciales officialium Coetus*.

A *publicus preceptor* feladatkörét olyan felsőbb éves tógátus diák tölthette be, akit erre méltónak találtak. Viselkedését a fegyelmezővel kapcsolatban, az iskolából való eltávozásról, a közterhek alóli mentességükről, a helyettesítésükről és a tanórák pontos megtartásáról a már említett törvénykönyv írta elő. A *publicus praeceptor* tehát olyan „közönséges tanító”, aki maga még diák, de a rector engedélyével az alsóbb osztályokban taníthat. Az előbb említett sáfár felettesük volt. A lapkészítésben felügyelőként közreműködő közönséges tanító urak tehát ilyen, felsőbb évfolyamon tanuló ifjak. *Publicus praeceptor* volt 1833-34-ben Vály Ferenc, aki *syntactikát* tanított. 1836-37-ben seniorként a könyvtárnoki feladatokat is ő látta el. Bizonyára így került kapcsolatba a főiskolán keringő hetilappal, amelyben ő nem közölt alkotásokat. Vály Ferenc neve azért is ismert Pápán, mert 1849-től az akkor felállított neveléstan tanszék tanára lett, felesége Jókai Eszter, a nagy író, Jókai Mór testvérnénje volt.¹³ Kun Pál, aki a Rózsa ellenőre, 1834-35-ben *poeticát* tanított. A joghallgatók közül fontos Boross Mihály neve, akit az irodalmi köztudat majd mint lapszerkesztőt tart számon. A diáklapban neve Borosként szerepel, de az életrajz ismeretében¹⁴ minden kétséget kizáróan ugyanazon emberről van szó. Boross Mihály 1835-től a pápai kollégiumban jogot tanult (azon a tanszéken, amely

¹¹ Uo. 31-32. o.

¹² Uo. 32. o.

¹³ *Váli Ferenc*. In: Szinnyei, 1914. 795-796. o.

¹⁴ *Boross Mihály*. In: Új Magyar Irodalmi Lexikon, 1994. 270. o.

1832-től állt fenn, a vezetője Stettner-Zádor György), és 1842-ben már végzett diákként a Képzőtársaság tiszteletbeli tagja.

Ha annak az okait nyomozzuk, hogy mi készíthette zsenyéik publikálására az amúgy igencsak elfoglalt ifjakat, kötelességünk arra a kiváló tehetségeket felvonultató fiatal tanárgárdára ráirányítani a figyelmet, amely az 1830-as évek elején került az ősi alma mater falai közé. Tarczy Lajos, Bocsor István, Stettner-Zádor György voltak azok, akik az egész tanítási rendszert latinról magyar nyelvre tették át.¹⁵ Stettner magyarul kezdett előadni 1832-ben a jogi tanszéken, a hegelianus Tarczy a filozófiai tanszékre kerülésekor, 1833-ban már magyarul mondja a székfoglalóját, az önképzőkör lelkes híve, az ifjúság barátja, Petőfi által a legszeretettebb tanár. Bocsor magyarul tanította a poeticát, és amikor a történelem tanszéket is elfoglalhatja (1837), anyanyelvünkön beszél a francia forradalomról és a szabadságról. Egyet kell értenünk a kort kutató történészekkel, amikor azt mondják, hogy „valóságos őr-ségváltás volt ez”¹⁶, ami a 30-as évek elején megindult Dunántúl Athénjában. Az anyanyelv alkalmazása a tanításban azért is rendkívül fontos, mert a törvény csak 1844-től teszi ezt lehetővé a középiskolák számára.

Az ifjú Tarczyról, kisugárzásáról sokan vallottak már életében is. 1837. február 6-án a Kisfaludy Társaság alakuló ülésén e jutalomkérdést jelölték ki pályázatok alkalmául: Mi befolyása vagyon a drámai literatúránknak a nemzet erkölcsi életére s miért nálunk magyaroknál oly kevés eddig az eredeti drámai munka?¹⁷ Tarczy tollat ragadott, s kifejtette gazdag filozófiai, neveléstani érvekkel alátámasztott véleményét. 1838-ban tíz arannyal jutalmazták. A kérdés első felére így válaszol Tarczy: „*Novellák, regények, színművek sokkal szerencsésebben fejtendik a lelkeket, mint akármilyen reáltudomány, mert ez többnyire csak az ismeretek tárát nagyobbítja, de formát nem ad, az erkölcsi érzelmet nem tisztítja, az igazság általános elveiről nem ihleti a lelkeket.*”¹⁸ Literatúránk drámaszegénységének okai a történelmi, társadalmi, gazdasági összetevőkön kívül az, hogy a magas rangú családok házaiban idegen nyelvek lettek otthonosak, amely idegen nyelv sosem alkalmas a költészetre.¹⁹ Ezért nem jöhetett létre a magyar színház, s ennek hiánya miatt az írókban a drámaalkotási vágy nem bontakozhatott ki, s maguk a színészek pedig nálunk lenézett lények voltak. Tanulmányát Vörösmarty Szózatából vett idézettel zárja, az utolsó öt versszakot idézi.²⁰

A Philosophiai vázlatok című értekezését az 1837-ben alapított Athenaeum 31. (október 15.) és 33. (október 22.) száma közli, s az 1838 januári első (január 4.) és

¹⁵ Antal Gábor: *Tarczy Lajos emlékezete*. A Dunántúli Ev. Ref. Egyházker. Pápai Főisk. Értesítője 1907/08. 23. o.

¹⁶ Sebestyén Dávid: *Tarczy Lajos életrajza*. A Dunántúli Ev. Ref. Egyházker. Pápai Főisk. Értesítője 1907/08. 32. o.

¹⁷ Szinnyei József (1909): *Magyar írók élete és munkái* XIII. k. 1304. o.

¹⁸ Sebestyén Dávid, i. m. 45. o.

¹⁹ Uo. 46. o.

²⁰ Uo. 46. o.

második (január 7.) számban folytatja.²¹ Legfontosabb az oktatásról és nevelésről vallott nézeteinek felidézése, mert hangsúlyozza, hogy a nevelő részéről feddhetetlen élet, tiszta, nemes gondolkodás kívántatik meg, a növendéktől pedig szigorú engedelmesség. „Nagylelkűnek, erénytelinek, szilárdnak nem születik senki, ezekre csak fáradtságos munka által tehetünk szert ..., s az ismeret, a tudomány arra való, hogy az életre, az erkölcsiségre hassanak.”²² Az iskolai képzés feladata pedig az életre nevelés.

Azért időztünk ilyen hosszasan Tarczynál, mert ő „egy nagy és nemes tradíciónak a képviselője volt, annak a tradíciónak, amely a protestáns főiskolákat az újkori szabad filozófia tűzhelyévé tették. A protestáns szellem kedvezett ennek az új filozófiának, megengedte az autonóm állásfoglalást, a kritikai szellemnek kifejlődését, s így alighogy modern filozófia keletkezett, annak nyomai mutatkoztak a protestáns iskolában. Volt két elve Hegelnek, amely őt a magyar szellem előtt kedvessé és a magyar kultúra számára termékkennyé tette. És ez a két jellemző vonás volt a szellem szabadságának gondolata és a fejlődés gondolata.”²³ A hegeli tanításokat dunántúli talajba elsőként ő ültette át, s tudjuk, nézetei miatt kezdetben sok támadás érte. A képzés módszertanáról vallott elvei csengenek ki az 1845-ben Pápán nyomtatásban megjelent Tavasz zsebkönyv Előszavából is, amelyet ő fogalmazott. „Mint ifjúság barátja engedtem a meghívásnak, úgy levén meggyőződve, hogy csak a magányszorgalom minél hívebb ápolása s élesztése által lehet az értelmi sulyt folyvást magasabb fokra emelni – mire nekünk magyaroknak oly kiváltképeni szükségünk van.”²⁴

Ha kitekintünk a pápai ősi alma materből, s azt vizsgáljuk, hogy az ország jeles felekezeti középfokú iskoláiban hogyan folyt a diákság önművelődése, ki kell emelnünk a diáktársaságok létrejöttét. Az 1820-as évektől kezdve Selmecen, Eperjesen, Késmárkon, a '30-as években Sárospatakon is működött már társaság, Debrecenben ekkortájt még csak olvasótársaság alakulhatott.²⁵ A magyar nyelv ápolása a latin nyelv egyeduralkodó miatt az iskolák falain belül ezekre az alkalmakra korlátozódott. Az ifjúság politikai véleményének formálásától való félelmében a Helytartótanács és az erdélyi Gubernium a diáktársaságok betiltását határozta el: 1835-ben a kolozsvárit, 1836-ban az enyedit és a marosvásárhelyit oszlatta fel. Magyarországon betiltásra 1836-ban került sor, ugyanakkor, amikor bebörtönözték a pozsonyi ifjúság vezetőit, pert indítottak Kossuth és Wesselényi ellen.²⁶ Az újrainduló társaságok alapszabályukba külön pontként felvették, hogy politikai kérdé-

²¹ Uo. 49. o.

²² Uo. 55. o.

²³ Alexander Bernát: *Üdvözlő beszéd*. A Dunántúli Ev. Ref. Egyházker. Pápai Főisk. Értesítője 1907/08. 74. o.

²⁴ Tarczy Lajos (1845): *Előszó*. In: Tavasz zsebkönyv. Pápa.

²⁵ Bodolay, i. m. 41. o.

²⁶ Uo. 45. o.

sekkel nem foglalkoznak. Pápán ilyen szervezett, működésének elveit alapszabályzatban rögzítő társaságot majd 1841-től kezdve találunk.

Debrecenben Péczely József ifjú professzor volt a kollégium szellemi mozgatója. A történelem, a latin, és a görög nyelv tudósa kissé költő is volt. 1828-ban antológiát nyomtatott műveiből, a Pallas Debrecinát. Ezt követte 1832-36 között egy évenként megjelenő zsebkönyv, a Lant. „*Nem a debreceni kör szellemében dolgoztak már, hanem az Aurórában, finomkodó, nyelvújítási szókinccsel.*”²⁷ A Lant munkatársai között fölbukkan Kuthy Lajos és Obernyik Károly, a későbbi drámaíró. Toldy Ferenc után azt is tudhatjuk Péczelyről, hogy „*házához hívogatta kitetszőbb tanítványait, olvasni, írni valót adott; munkáikat megigazgatta, majd nagyobb ösztön kedvéért, világ elibe adta.*”²⁸ Csakúgy, mint Pápán Tarczy, aki a német lírikusokból válogatott verseskötetet szerkesztett Gyöngyök a német költészetből címmel. Az irodalmi diáktársaságok történetének áttekintése igazolja, Eperjesen a Jácint zsebkönyv 1836-ban,²⁹ Nagyenyeden a Virágos Kosár című nyomtatott kiadvány,³⁰ hogy a diákság alkotótevékenysége ekkor országszerte élénk volt.

A folyóirat, amely ilyen rejtőzködő életet élt, és melynek jelentőségét az önképzőkör tevékenysége elhomályosította, mégis fontos adalék a Pápai Református Kollégium történetéhez, valamint a kor közköltészetére nézve.

A népköltészetnél átfogóbb irodalmi, azzal rokon jelenséget a folkloristák és más kutatók közköltészetnek nevezik, s szembeállítják a műköltészetrel. A kétfajta irodalom különbözősége abban is jól mérhető, hogy a közköltészet az adott korban mindenki által ismert, széles skálájú, beletartoznak a magyar nóták, frázisok, viccek, közhelyek. A közízlést kielégíteni törekvő alkotások nem lesznek halhatatlanok, sokszor a műköltészetből vagy a népköltészetből vett motívumokat, probléma megoldási módokat tipizálják és alkalmazzák újra és újra. A diákköltészet ezen belül egy olyan speciális helyzetben lévő ág, amely az adott iskolai közeg elvárásai horizontjához illeszkedik, magán viseli a diákság izlésének jegyeit, témaválasztásában megszólaltatja az aktuális problémáit.

A kézirat felbukkanása annak köszönhető, hogy a Dunántúli Ref. Egyházkerület Nagykönyvtárának Kéziratkatalógusa (1850 előtti kéziratok), amelyet Szabó György szerkesztett, rögzítette a létezését. Az O. 533-as jelzet alatt ezt olvashatjuk: „*Rózsa szépművészeti folyó-irat a' Pápai Ref. Tanuló Ifjúság próbadolgozataiból.*” Műfaji megjelölés: „*Versek, elbeszélések, értekezések, bírálatok.*” Dátum: Pápa, 1836-37. A keletkezésére vonatkozó adalék: „*Eredeti és másolt kézirat, több kéz írása.*” Magából a kötetből is, és a katalógusból is tudjuk, hogy Császár István lelkész tulajdonából került a könyvtár állományába 1923-ban. (Possessor: Császár István, Pápa, 19. sz. vége.) Valószínűleg ekkor végezték el az oldalak számozását

²⁷ Toldy Ferenc (1908): *Gyászbeszéd Péczely József felett.* Akadémiai Értesítő, Budapest. 502. o.

²⁸ Juhász Géza (1943): *Csokonai utódai.* Protestáns Szemle, 139. o.

²⁹ Bodolay, i. m. 659. o.

³⁰ Uo. 661. o.

is, mindig csak a jobb oldalt jelölve, így 442 oldal terjedelemről beszélhetünk. Az egyes lapszámok kötetbe rendezése viszont korábbi, ezt mutatja a rongált, préselt papír kötéstábla, valamint az utolsó oldalon álló bejegyzések, amelyek között az akadémikus Ballagi Mór neve is feltűnik, és egyéb, a Rózsából vett szerzői álnévek és műcímek (pl. Rényfi, Szirtfoki Remete stb.). A lapokat minden bizonnyal az összes szám elkészülte után fűzték egybe. Nemcsak az bizonyítja ezt, hogy a bal oldalon lévő írás a sorok végén nehezebben olvasható, és helyenként inkább csak következtetünk az utolsó betűkre, hanem a Rózsa 12. számának végén, a 140. lapon közölt hirdetmények: „*Majd minden számjai Rózsánknak össze törve 's piszkolva jöttek vissza: ezennel kéri a Szerkesztőség a' Nagy érdemű olvasó Urakat méltóztassanak nagyobb figyelemmel iránta lenni.*”

A lap fontos ismertetőjegye volt, hogy megjelent „minden héten egyszer Hétfőn”. Kézről kézre jártak a példányok, és mindig hétvégén kerültek vissza a szerkesztőhöz. Azt, hogy ezt valóban be is tartották, a következő felhívás igazolja: „*Rózsánk a' határ napon pontosan megindul mégis az a' panasz a' N. Ifjuságnak, hogy hétfőnapján, szombaton vagy vasárnap látja csak, néha akkor sem, 's nem olvashatja egész figyelemmel az idő szük volta miatt; ezennel kéri a szerkesztőség a' N. Érdemű Urakat ha el olvasták tüstént tovább küldeni méltóztassák.*” (Rózsa, 140. o.) Csak karácsonykor, húsvétkor, és az év végi kötelező vizsgák táján telt el hosszabb idő az egymást követő lapszámok megjelenése között, ezért a Rózsát folyamatosan szerkesztettnek tekinthetjük. 1836. november 13. a lap első számának megjelenése, ettől kezdve 1837. április 24-ig, a 17. számig, Csilus János volt a szerkesztő. A 19. számtól, azaz 1837. május 22-től az augusztusi utolsó számig pedig Tóth Antal látta el ezt a feladatot. Kivétel a 18. szám, amely nem nevezi meg a szerkesztőt, nyilván ekkor történt a váltás. Nemcsak az ő nevüket ismerjük meg, hanem a seniort, Vály Ferencet is, aki felügyelte az ellenőrrel, Kun Pállal „s a közönséges tanító Urakkal”, a publicus praeceptorokkal a lap összeállítását. A szerkesztő segédtségi között főként a publikáló diákok szerepeltek, így eredeti kézírásukkal nyújtották át zsengeiket. Néha olyan neveket is találunk a segédek között, akiktől nem olvashatunk alkotást, valószínűleg szép írásuk miatt alkalmazták őket. Ma is csodálatra méltó az a műgond, amellyel nyomtatott sajtó hiányában bejegyezték gondolataikat a jól olvashatóság szempontját szem előtt tartva. Soráthúzást csak egyetlen esetben látunk, a 28. számban, Rényes Szeget szeggel című tréfás történetéből Vály Ferenc, mint felügyelő, törölt két sort. (Rózsa, 399. o.)

A címválasztás a kor irodalmi ízlését tükrözi. Az almanachlira virágkultuszát ismerhetjük fel abban a szimbolikában, amely az irodalmi alkotásokat nyíló virághoz hasonlítja. Bajza József, aki ez idő tájt az Auróra szerkesztője volt, így vallott erről a Kritikai Lapokban 1833-ban: „*Igenis tanít a poézis, tanít a regény, s tanítson is minden nagyra, nemesre szépre, de csak úgy, mint az a nyíló és hervadó virág, mely némán beszél és szótlán ábrázolja képét a leányka szépségének.*” Amikor tehát a címlap belső oldalára egy-egy virágzó és bimbós piros színű rózsát pingál-

tak a hajdani diákok zöld levelekkel és a szárazon gondosan rajzolt tüskékkel, az alkotásaikat kívánták jelképezni. Mellette egy aláírás is látható, de megfejteni sajnos nem tudtuk. A bírálatokban többször is történik utalás a Rózsára, pl. *„Egy évi nyílta után hullatja leveleit Ró'sánk, köszöni az ápoló kezeket, nem akar szótlán megválni, hálát rebeg azoknak, kik keblekre méltatták, hálát kik plántálták, hálát kik öntözték.”* (Rózsa, 432. o.)

A 17. számig tizennégyen, a következő tizenhárom számban pedig heten látják el publikációikkal a folyóiratot. Az alkotók munkáikat maguk választotta álnév alatt küldték a szerkesztőségbe, ennek oka a verseny tisztaságának megőrzése volt. A már említett szám végén a szerzők valódi nevének ismertetése előtt felhívást olvashatunk, amely azt kéri az ifjaktól, hogy kilétüket szigorúan tartsák titokban *„zárt levélen mellékeljék irományaikhoz”*. (Rózsa, 220. o.) Az utolsó lapszám végén azoknak az álneveknek a megfelelői olvashatók, akik 1837. május 22-től szerepeltek a Rózsában. Hat olyan személyről beszélhetünk, akik mindvégig publikáltak, bár különböző álneveken: Boross Mihály, Dömjén Ferenc, Fekete János, Halka Sámuel, Szücs Dániel és Tóth Antal. A szerkesztésben történt változás, és az alkotók számának jelentős csökkenése arra is utalhat, hogy ezek a felsorolt ifjak kiváltak az eredeti csapatból, s átvették az irányítást. Tóth Antal szerkesztőbizottságához alkotóként sem csatlakozott nyolc, korábban lelkes diák.

A Rózsa összes számát tekintve megállapíthatjuk, hogy együttvéve 15 személy publikált a lapban 36 féle álnév alatt. Sajnos, néhány elnevezés megfejtésével adósok maradtak, pl. Ábrándffy, Soroksári, Buksai, ezeket a személyeket ma már nem lehet egyértelműen megállapítani. A folyóirat összeállításának folyamatára világitanak rá a 32. és a 60. oldalon található hirdetmények, amelyek felszólítják a publikálókat, hogy *„tisztán, minden helyes írási hiba nélkül méltóztassanak beküldeni irományaikat a szerkesztőséghez, mert ezentúl változtatás nélkül fognak azok lemásoltatni 's kibocsátatni”*. (Rózsa, 32. o.) Az 5. szám végén pedig *„Jelentetik, hogy mai számunktól kezdve már azon módon másoltatnak le a munkák, mint beküldetnek, mely mód ezentúl is meg fog tartatni.”* (Rózsa, 60. o.)

Az 1837-es év második lapszámában a következő hirdetmény fogadta az olvasókat: *„a' helyes írásra kevés figyelem fordítatik... a helyes írási hibák ellen már a jövő alkalommal bírálati lapok fognak Rózsánkhoz csatoltatni – figyelmeztetvén egyszer – mivel a Bíráló Urakat a helyes írási hibák szoros megrovására. E' mellett szivesen vétetnek is elfogadtatnak a' szóragsztás szabályai ellen ejtett hibákra küldendő bírálatok is, valamint némely helytelen 's tárgyhoz nem illő szavaknak kimustrálása is”*. (Rózsa, 76. o.) A cél tehát egyértelmű volt. Ami azonban következett, túlmutat a szándékon, mert nemcsak a helyesírás pontatlanságait, hanem a témaválasztást, a stílust, és általában az anyanyelv kevésbé igényes használatát is kifogásolták. Összesen nyolc bírálatot olvashatunk, ebből csak a legelső szorítkozik a helyesírásra. Szerzője Zádori, azaz Fördös Lajos. A 10. számban reflektál az előző bírálatra, egyúttal felszólítja Gergyeni urat, hogy saját neve alatt ne közöljön

máshonnan, pl. régi kalendáriumokból kilopott 'gyűjteményeket', s ezáltal „ne fertőztesse a szent célt”. (Rózsa, 112. o.) 1837 februárjában olvashatták Fekete János [Zöld Úr] értékelését Tóth Antalnak a Kén-esső 's a szerencsétlen házasság című elbeszéléséről és a Rózsa 10., 11., 12. számairól. A válasz gyorsan elkészült és a következő héten már közölték is Rényfi [Szücs Dániel] tollából.

Hosszú szünet következik, csak a 26. szám után, azaz 1837 júliusában találunk a szerkesztőtől, Tóth Antaltól egy értékelést a Csontváz című elbeszélésről, amely hangsúlyozza, hogy nem fordítás. Három éles hangú bírálat zárja a sort a 29. és a 30. számban. Az első a Rózsa 27. számában található De'só és Vilma, valamint a Hüllám-sír című elbeszéléseket marasztalja el, erre kap választ az utolsó számban Uri úrtól, azaz Mizskes Imrétől, és a bírálatok sorát Sirormy, azaz Boross Mihály zárja.

Talán nem járunk messze az igazságtól, ha feltételezzük, hogy ez az önkéntesen szervezett és csak diákok által felügyelt lap azért halt el és maradt csupán előzmény, mert a szakmai bírálat személyeskedéssé fajult. „*A múlt Rózsa nem volt tövises, hanem ez igen is tövises, melly tövisek a ró'sa bimbóit az olly ártalmas Férgektől, mint Bíráló Úr védik.*” (Rózsa, 440. o.) [Sirormy]

Úgy véljük, ha vizsgálódásainkat azokra irányítjuk, akik e diáklapnak mindvégig hűséges munkatársai, alkotói maradtak, lehetőség nyílik számunkra a kor irodalmának költészetébe, diákköltészetébe bepillantani. A szerkesztők, Csilus és Tóth kivételével, az előbb már felsorolt ifjak munkáit vetjük vizsgálat alá. Érdekes módon mindhárom műnemnek vannak domináns képviselői. Boross Mihály elsősorban epikával foglalkozik, Dömjén Ferencet a színpadok világa, a drámai műfajok érdeklik, Fekete János, Szücs Dániel és Halka Sámuel a lírai műfajokkal jegyzik el magukat.

„... még a vér is meghült ereimben ...”
(Kísértethistóriák Boros Mihálytól)

A „szépművészeti folyó-irat” egyik legszorgalmasabb alkotója Boross Mihály, nevét a továbbiakban a Rózsában bejegyzett szerint fogjuk írni (Boros). 1835-ben kezdte tanulmányait a Pápai Református Főiskola Jogi Karán, és ő az egyetlen a diákszerzők közül, aki egész életében szoros kapcsolatban maradt a hírlapirodalommal. Életéről és pályájáról pontos képet kapunk a Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái című lexikonból, valamint az Új Magyar Irodalmi Lexikonból. Ezekből tudhatjuk, hogy a szabadságharc ideje alatt főjegyzőként működött, Világos után két év várfogságot kellett elszenvednie Josephstadtban (1855-1857).³¹ Alkotói pályafutása rendkívül gazdag, történelmi, politikai és jogi tárgyú tudományos igényű munkái mellett számos szépirodalmi próbálkozása is volt, két színművet is írt, A nyeglék, valamint a Csáb és könnyelműség címmel. Lapszerkesztőként is fontos név

³¹ Szinnyei József (1891): *Magyar írók élete és munkái*, I. k. Budapest, 1243-1244.

az övé, hiszen nemcsak a Kalauz című ismeretterjesztő és szépirodalmi hetilapot (1857 júl.-1858 jún.), hanem a Társalgót (1857 aug.-nov.), a Székesfehérvárt (1876) és a Fehérvári Híradót (1880-83) is ő szerkesztette.³² Álneveket használt a Pesti Divatlapban, az Életképekben is, de nem a Pápán ismerteket. A Rózsa 1. számától az utolsó, 30. számig rendszeresen közölt alkotásokat, azaz 1836 novemberétől 1837 augusztusáig, s jellemző, hogy az utolsó publikáció is az ő tollából származik. Szinte minden műfajban kipróbálta magát, a tréfás rövid történetektől az epigrammán keresztül az elbeszélésekig és a versekig.

Hat itt közölt elbeszélése közül négy érdemel figyelmet, versei közül néhányat főként azért szeretnénk kiemelni, mert ezek témaválasztása közel áll az elbeszélésekéhez. Választékos álneveket talál ki magának. Legtöbbször Széplényi, Repdesy és Sirormy aláírással szerepel, de a játékos Robosorobi, Lubóczky és Lényfi is őt takarja. Elbeszélései közül az elsőt, amelyet szeretnénk narratológiai szempontból elemezni, nem értéke, hanem a korizlést, a populáris elbeszélés módszereit, technikáját jellemző sajátosságai alapján, amelyet A' szerelmesek sirja vagy a' ki holt család címmel teszi közzé. A Rózsa 12. és 13. számában két részben jelent meg ez az alkotása. Műfaji megjelölése nincs, álnevét is csak a befejező rész után tudatja. Az 1837. február 20-án megjelent számban olvasható első rész rövid, éppen csak elkezdődik a történet egy hosszú lélegzetvétélre sikeredett bevezetővel. „*Létünk piruló hajnala gyakran el földi bibor palástjával a' duzzadó bajokat ... azt véljük, hogy a boldogság fény özöne terül el létünk rögzös határain: holott csak olyan az, mint a Rózsa melly virul s szétt terült levelei alatt szúrós tövissek nyulnak agyarkodva a' szakasztani akaró kezéhez.*” (Rózsa, 134. o.)

Ha a narrátor – e szövegben igen jellegzetesen létrehozott – nézőpontját Borisz Uspenszkij: A kompozíció poetikája című tanulmánykötete alapján próbáljuk megközelíteni, a viselkedés leírásának pszichológiai síkján külső és belső nézőpontot kell elkülönítenünk.³³ Az idézett részben, a mű elején, az elbeszélő szubjektív nézőpontból indít, közösséget vállal az „ifju”-val, ezt fejezi ki a többes szám első személyű névmás használata is, de a fiatalság sok tévelygését már a múlt eseményeként, retrospektív értékeli. Tapasztalatösszegző általánosításait igyekszik a kor biedermeier nyelvezetén, finomkodó kifejezésekkel, túldíszített mondatokkal, rózsahasonlatokkal árnyalttá tenni. Klasszikus műveltségét tükrözi az antik irodalom mitológiai alakjainak szerepeltetése, pl. Schylla és Charibdis, Zephir, Boreas. Váratlanul változás áll be az elbeszélő pozícióban, mert ezt olvashatjuk: „*Az Ifju a képzetek Sebes szárnyain ábránd világ felé leng, a' silány porban is mennyet alkot ...*” (Rózsa, 135. o.), és nem számolva a realitással, vesztébe rohan. A narrátor itt már mindezt a külső megfigyelő szemével látja, egyes szám harmadik személyben összegzi véleményét. „*Így volt Károly Bettivel*” (Rózsa, 136.o.) – mondja a min-

³² Boross Mihály. In: Új Magyar Irodalmi Lexikon, I. Budapest, 1994. 270. o.

³³ Borisz Uspenszkij (1984): *A kompozíció poetikája*. Európa Könyvkiadó, Budapest.

dentudó megfigyelő, aki ezután a hősnőt, a kor nőideáljaként ábrázolja. „Szép volt Betti, mint a himzett hajnal, teste deli, nyaka gyenge mint a’ Maiusi regg szülte harmat gyöngy cseppje, melle fehér, mint a hó, de heves mint a tűz ... lelke tiszta mint a’ kristály patak.” (Rózsa, 136. o.) Bár zord atyja nevelte, ki hajósként kereste meg vagyonát, a lány természetébe „vadság nem került”. (Rózsa, 136. o.)

Itt ért véget az első rész, de nem kellett sokat várniuk az olvasóknak, mert a következő számra a szerzőnk elkészült a folytatással. Megtudjuk, hogy Betti és apja Rév-Komáromban éltek, itt, a virágos kertjében szokott találkozni a lány a jólelkű, ám szegény származású ifjúval, Károllyal. Az öreg hajós gazdag kérészt szánt a lányának, így titokban kellett tartaniuk a szerelmüket. A fiatalok boldogságát „egy német földről hozzánk vándorolt rossz ivadék” (Rózsa, 143. o.), Grósz Cili irigyelte meg, aki megpróbálta elcsábítani Károlyt. Miután kosarat kapott, bosszút forralt, s a lányt félrevezetve elhitette vele, hogy Károly nem szereti. Betti belehal a bánatába, és követi apja is, így a családjuk kihal. A cím tehát erre utal. Az ifjú Károlyt boldogtalansága szintén korán sírba viszi. Itt jegyezzük meg, hogy a szerelmébe belehaló hősnő alakja rokon Vörösmarty Szép Ilonka című művével. A német, mint negatív figura szerepeltetése is a kor sajátja.

Az elbeszélés dinamikáját, lendületét vizsgálva Gérard Genette Az elbeszélő diszkurzus című tanulmányában négy – számunkra is felhasználható – kategóriát állít fel: kivonatos elbeszélést, leíró szünetet, jelenetet és ellipszist,³⁴ azaz kihagyást különböztet meg. Ezek közül a kivonatos elbeszélés túlsúlyát mutatja a szöveg, mindössze két jelenetet találunk benne, de párbeszédre nincs is példa. Az első jelenet az, amikor a komáromi kertbe ős vándor állít be, egy levelet nyújt át Bettinek, aki elolvassa azt, majd elájul. A másik jelenet kevéssel ezután következik, amikor másnap reggel Grósz Cili „örjöngve futott be az ajtón” s azt kiabálta: „én öltem meg”. Így lepleződik le a cselvető. Leíró szünetre is találunk példát, ekkor a narrátor elhagyva a történet menetét, saját véleményét beleszövi a leírásba, s így informálja az olvasót: „Egész pompájában virul a’ rózsza bokor mikor bimbai feselnek ... de sziszegő kígyó lappang a’ levelek alatt melly mérges fullánkjával ijeszti a szakasztót.” (Rózsa, 143. o.) A párhuzam Grósz Cili és a kígyó között egyértelmű. Érzékletes hasonlattal ábrázolja a hősnő szenvedését: „Mint a’ virulo Rózsa mellyet nyilo korán a’ féreg megrág, lassanként veszve díszét el hervad – így sorvada el a’ belgyötrelmek alatt a’ szép Betti.” (Rózsa, 145. o.) Kár, hogy e találó kép jelentését átírja a következő sorok jelenete, amikor Grósz Cili már másnap Betti halálhírét hallja. Szintén rontja a hatást az öreg édesapa siettetett halála is. „Orvosok jártak hozzá, de siker nélkül – a’ mély fájdalom szívét megrepeszté, s kevés idő múlva lánya után költözött ’s az egész család ki holt.” (Rózsa, 146. o.)

A narrátor pozíciója a jelenetek elmesélésekor megváltozik, a kertbe belépő vándort Betti vagy az apja szemével látjuk, és nem tudjuk, hogy kit rejt a furcsa öltö-

³⁴ Gérard Genette (1996): *Az elbeszélő diszkurzus. Az irodalom elméletei II.* Jelenkor, Pécs.

zet, ezáltal fokozódik a feszültség. A tettes leleplezését pedig a hírre a házhoz jött kíváncsiskodók csodálkozó nézőpontjából követhetjük nyomon. Az elbeszélő ezalatt Károlyt meg sem említi, a bajról csak sejtései lesznek, „*midőn Komárom minden tornyainak ércz nyelvei szomorúan kongottak*”. (Rózsa, 147. o.) Jellemző időpontválasztás a hősnő haláláé, „*mikor a Szent András torony órája éjfelet ütött*”. (Rózsa, 145. o.) Szokványos befejezést írt a szerző, a közös sírba temetett szerelmek porából kinőtt nefelejcsvirág az emlékezésé. A korai romantika temető- és kísértetkedvelő hajlamát már itt is megcsillantja, amikor azt írja, hogy éjjelente valaki térden állva imádkozik a sírnál, s talán az öreg hajós az – vélik az emberek. De a mindentudó narrátor felfedi az igazságot, Grósz Cili esdekel bocsánatért. A történet végére rövid versikét is illesztett:

„Letüntek a jók, s rideg
sírjok felett keserg ...
ki életükbe ürmöt kevert.” (Rózsa, 148. o.)

A temető a helyszíne a Rózsa 2. számában megjelent versének is, címe: Linám sírja. Ezt is Széplényi néven írja alá. Kedvese, Lina sírján búslakodik, a síron nyílt virágokból koszorút kötöz; megszólítja a Holdat is: „*Ti égiek! / Figyeljetek / A bú miként emészt./*”. (Rózsa, 148. o.) A záróképben: „*S a bús rögök közül / Alak búvik fel / Ti Égiek! / Segítsetek / Linám alakja ez*”. (Rózsa, 148. o.)

Boros Mihály elbeszéléseit vázlatosan említve jelezzük, hogy témaválasztása gyakran a temető, sírok, kísértetek körébe viszi az olvasót. Így van ez a Jég Leány és a Csontváz című elbeszéléseiben is, ez utóbbi folytatása az előbbinek.

Ugyanabban a számban, amelyben az említett történetét befejezi, kezd bele a Gyertya szentelő Napja vagy a Jég Leány című elbeszélésebe. Egyes szám első személyben meséli el egy vadászkalandját, amely egy nagyon hideg téli napon történt vele. Anekdotázó stílusban népies motívumokat felvonultatva ábrázolja a körülményeket: „*A juhászok azt szeretik, ha ilyenkor a farkasok ordítanak bé ablakjaikon, a' medve is ekkor pusztítja vagy építi barlangját*.” (Rózsa, 149. o.) Gyertyaszentelő napján nem tanácsos vadászatra indulni – mondja az elbeszélő – „de „Püspök Póliékhoz” vadat kell vinnie „Asszony Néninek az esti bálhoz”, melyet lánya, Apollónia névnapja miatt adnak. A kaland majdnem rosszul sült el, mert öt farkast látott meg néhány méterre magától, de szerencséjére, nem bántották. Bár a fabula ugyancsak mesebeli, nem fogta vissza a fantáziáját. A folytatásban még izgalmasabb és csodásabb dolgok történtek vele: a tóból, amely mellett elhaladt, egy jégleány emelkedett ki, s megszólította: „*Béke néked meleg teremtés*”, „*Én szerencsétlen vagyok, de nem gonosz ... és semmit sem kívánok, csak barátságodat ...*”. (Rózsa, 158. o.) Meglepődését és ijedelmét ilyen kiszólásokkal érzékelteti: „*Hát uram fia! hiszed-e tisztelt olvasó! hogy még most is borsószik bele a hátam*.” (Rózsa, 157. o.) A jele-
netek közti eseményeket kivonatos elbeszélések közlik.

Másnap (ellipszis) a jéglány, Eliza, elmondja a történetét. Kojtár és Milka, a gazdag ifjú és a szegény lány gyermekkorukból szerették egymást, de az egybekelésük

gondolatától is visszariadtak az apák haragja miatt. Kojtárt apja Pozsonyba küldi, a szegény leánya többé hiába várta. Eliza monológjában egy jelenet következik, „*egy ősz vándor lép be porleple, 's levelet nyujt Milkának s távozik tüstént*”. (Rózsa, 165. o.) Az első elbeszélésben, A' szerelmesek sírjában ugyanez történt, vagyis ismétlődő motívumot találunk. Milka a levélből megtudja, hogy „*Kojtár Pozsonyban róla elfelejtkezvén mint méh egyik virágról a másikra száll*” (Rózsa, 165. o.), s bánatában a tóba öli magát. Elizát a hűtlen fiú feleségül veszi, majd hazatérnek. Milka a tónál kísért, éjjelente a vízen jár. A történet tragédiába fordul, a férj megöli feleségét és önmagát is. „*Borzasztó félelmek között haza tértem és magamban erősen fel tettem, hogy soha hold világon a' Kerek Tóhoz nem megyek vadászni.*” (Rózsa, 168. o.)

Valószínűleg, ezzel a történettel az olvasóit is jól megborzongathatta a szerzőnk, mert az ezután következő alkotásaihoz vidámabb témát és stílust választott. Újabb epikus műve, a Csókvágy, a 15. számban jelent meg, szintén élménybeszámoló, de ezúttal hihetőbb, egy szerelmi találka humoros körülményeit meséli el. Egy este a folyosón Borissal lett volna találkája. Először a csúnya szolgálóval téveszti össze, s annak kérges kezeit csókolja meg, majd pedig „*a' kanász kezébe lévő hójagot Boris puha kezének vélvén*”. (Rózsa, 175. o.) „*Marczi kanász ebét szállíttá azt vélvén a' csókolónak.*” (Rózsa, 176. o.) A szolgálónak (inasnak) összetévesztése a kedvessel a kor népszerű vígjátékainak egyik helyzetkomikuma volt. Bizonyára látott ilyen jelenetet valamely vándortársulat előadásában, vagy hallott hasonló történetet, és ezt ügyesen illesztette az elbeszélésébe. Végül csak megérkezik a lány, de a randevú másnapra halasztódik. Várakozását találó hasonlattal fejezi ki: „*Frissebben fel öltöztem mint Gyermek koromban ha a' szállóba nem az Iskolába küldtek.*” (Rózsa, 177. o.) Humoros hasonlatai megmosolyogtatják az olvasót: „*ugy hullott arczomra a' csok mint az Izraelitákra az úgy nevezett Manna. Úgy folytak a' hóditó 's biztató szók Borcsa szájából, mint az esső Noé idejében ...*”. „*Az ő bájos tekintete, az ő deli termete úgy le vert, mint Sámson fegyvere, úgy meglepett mint Sáska az Aegyiptomi földet.*” (Rózsa, 178. o.)

Borishoz verset is írt Kyprisz' Ajándéka címmel, amelyben az istennő így dönt: „*Szép arczal és kökényszemekkel / Jó szívvel és Helena testtel / Ruházom á kegyest ki hozzánk / Hasonlatos már eddig is.*” (Rózsa, 180. o.) Elbeszélést, verset és népdalt is közölt egyszerre ugyanabban az időben, az áprilisi első szám tehát Boros Mihályé volt. Lényfi néven közli ezt a versét, és Borisról beszél a Barátság, Szerelem című is: „*Míg szűmbe ég Ámor szikrája / Boris tenéked hódolok.*” (Rózsa, 180. o.)

Május 22-én a Rózsa 19. számában A' Távolba című költemény a Borcsa után epekedő szerelmes vallomása: „*Álmaimban tán karommal / Ált szorítom á kegyest / Csókjaimban tán feresztem / Képzetemben a' kedvest.*” (Rózsa, 250. o.) Hiába hívja az álmat, nem jön. „*Bánat tépi hő keblemet: / Nincs sebemre semmi ír!*” (Rózsa, 250. o.) Vallomását Robosorobiként közli, most először – talán túlzottan személyes jellege miatt –, a bánatáról diszkrétebben nyilatkozott, mint a boldogságáról.

A népdalok szókincsét és képi világát is felhasználja néhány szerelmi tárgyú versében. Legsikerültebb ezek közül az Egy hattyu fürdött a' minap kezdetű:

„Amint a' galamb turbékolt, / Azt véltem hogy Rózsám danolt”. (Rózsa, 84. o.)
 „Átkozott az á Szerelem / A' melly mindég jádzik velem” (Rózsa, 84. o.) – sóhajtja a „költő”, s bizonyára tetszést aratott, mert ez a népdal kétszer megtalálható változatlan formában a Rózsa 8. és a 15. számában. (Rózsa, 84., 173-174. o.)

A 24. és 25. lapszámában újabb elbeszélést közöltek Boros Mihálytól, mintha csak az előző kísértettörténet folytatását olvasnánk. „Ha kiket, tisztelt olvasóim közül Jég Leánnyal történt kalandom figyelemre indított egy kissé, figyelmet érdemel a' Csontvázal lett összejöttöm.” (Rózsa, 334. o.) Vagyis a Jég Leányhoz hasonló történetet ígér. Kivonatos elbeszéléssel tudatja az előzményeket egyes szám első személyben, azaz az elbeszélő és a hős azonos. Semmiképp sem akart többet a Kerek Tóhoz menni, ezért útja a temetőn vitt keresztül, amikor az egyik kriptából kiemelkedett egy csontváz. A jelenet ugyanaz, mint a Jég Leányé volt; „boldog, nálam ezerszer boldogabb meleg teremtés ne reszkess tőlem ... én vagyok a boldogtalan Eliza ...”. (Rózsa, 335. o.) Csak a helyszín változott, a csontváz által elmondott történet lényegileg ugyanaz maradt. Mégis, most Milka alakja sokkal gonoszabbra sikerül, varázslattal próbálja Kojtár érzelmeit uralni. Mesés elemeket is használ, pl. hét hajszállal „köti” magához a fiút. Mindezt Eliza meséli el hősünknek, és újabb találkozót kér tőle, amire várni kell, mert csak akkor lehet, amikor a hold a legfényesebb. „Végre csakugyan tisztán ragyogott 1835-iki és utolsó Éjje volt.” (Rózsa, 336. o.) Itt ér véget az első rész, de egy hét múlva az előbbieknél még félelmetesebb és kísértetesebb folytatás következett.

Eliza a mindentudó megfigyelő nézőpontjából meséli el Milka és Kojtár történetét, amely annyiban módosul, hogy a nászéjszakán megjelenő Milka átváltoztatva a szép menyasszonyt, Elizát csontvázvá, és a hűtlen ifjú ijedtében szörnyethalt. Amikor Eliza szereplőként belép a történetben, az elbeszélői pozíció egyes szám első személyre vált. Eliza a monológját így kezdi: „Történt egyszer, hogy táncmulatságot adott Anyám ...” (Rózsa, 343. o.) Érdekes narrátori megoldású a következő mondat: „Azolta itt szenvedek – itt szava elált, és sűrűn folyának szép szemének könnyei arcza hó szín halmain”. (Rózsa, 344. o.) Vagyis, Eliza egyes szám első személyű elbeszélését a hallgató kommentárja követi, a fiú szemével látjuk Elizát, azaz nézőpontváltás történt egy mondaton belül. A találkát egy síri hang szakítja félbe: „Rémek 1 óra” (Rózsa, 375. o.) kiáltással, amely csakis Milkától származhat. Eliza búcsúzóul azt kéri, hogy szabadítsa meg őt az ifjú. Május első éjjelén Milka ki fog jönni a sírból „hét hajszállal a feje körül, szivárvány hab szövetű lepelben”. (Rózsa, 375. o.) Aki elragadja tőle a haját, és hétszer körbefutja vele a kriptát, az megtöri Milka hatalmát Eliza felett. Hősünk majdnem lekési a randevút, de egy csodás álm figyelmezteti a feladatára. A szellemek anyja kéri fel Eliza megmentésére, és megígéri a segítségét. A fiú először tétozik, majd megfogadja ezt: „Elmegyek érte a halottak országába, 's felforgatom a' borzasztó koponyákat 's tetemeteket, és ha

már lehunytak is szemei, kihozom őt a világosságra.” (Rózsa, 348. o.). Álmában „*a Gönczölnek szép szekerén ült középen, mint valami Thrónon királyilag Szellemelek Annya*” (Rózsa, 346. o.) „... száz tündérek áltak a’ Thrón körül, mind a’ Szellemelek Annyának szolgálók”. Lábai előtt „*az ifjuló Tavasz szép virágai ... a forró Nyár ... az ősz vizes országa ... a havasok és jégbérce*” (Rózsa, 346. o.) helyezkedtek el. A földiek és az égi szellemek között egy galamb volt a közvetítő. Álmából ébredt ugyan, mégis sietett megmenteni a szép Elizát, és Milkát legyőzni. A szellemasszony segítségével sikerült Milka hatalmát megtörni, és ő denevérré változott.

A befejezés sem kevésbé színpadias és mesebeli: Elizát menyasszonyi koszorúval fején hét angyal vezeti a fiú elé „*s ’a ragyogó nap mosolygó fényt vete boldog szerelmünkre*”. (Rózsa, 354. o.) Ez a legterjedelmesebb Boros Mihály elbeszélései közül, nehezen követhető a szerteágazó leírások miatt, mondatszerkesztései nehezkesek, túlbonyolítottak. Ugyanazt a fabulát másodsorra próbálta tökéletesebben papírra vetni, viszont ez a terve nem sikerült, azaz a folytatás nem lett jobb, mint az első történet.

A sírok világa a következő két művében is meg-megjelenik, a Deső és Vilma vagy a’ hívség sírja (27. sz.) és a Hullámsír (28. sz.) című történetekben. Mindkettőt Sirormy álnéven teszi közzé, de a közönségnek egyik sem tetszett, sőt szigorú kritikákat kapott: „*Sirormy Úr mindég sírokkal vesződik, tán nevével ragadt reá ezen bús képzelgés? A hívség sírja és a Hullámsír czimök – igaz, hogy sírhat rajtok az Ember egy két bosszú ’s méreg könnyeket.*” (Rózsa, 415. o.)

A Rózsa 27. számjára bírálatul című kritika szerzője részletesen végighalad mindkét szövegen. A Deső és Vilmáról ezt írja: „*Elbeszélés, de minő?*” (Rózsa, 413. o.) Hiányolja a költői szépséget, „*a legmindennapibb, a csömörlésig megunt tárgyat*”. (Rózsa, 413. o.) kifogásolja. „*A munkában hát nincs érdekes bonyolodás és kifejlés ’s vég ... mi van hát? Tán erkölcsi hatás vagy művészi lélek – vagy érdekes jelenetek ’s Character rajzok? ... De van dagályos, érthetetlenül zavart nyelv pl.: ’a sir jajjra jajduló százados visszhangjai kettőzve verték jajjait a légen át.*” (Rózsa, 414. o.) „*A visszhang hát visszaveri a hangokat?*” – bosszankodik jogosan a névtelen bíráló. A Hullámsír még „*az előbbinél is gyéreb, anyiban hogy csupán egy gyáva lelkü szeretőnek vízbe ugrását tárgyazza ki után a’ hivtelen szerető is – elég aljasan – utána ugrik. A Gond és Csin ezen munkában semmivel sem több, mint az előbbiben.*” (Rózsa, 414. o.)

Mindkét elbeszélés elolvasása után be kell látnunk, hogy teljesen jogosak az előbbi kifogások, nehezen érthető, nehezen bogozható ki mindkét történet cselekménye. „*Elbeszélései és regényei kezdetlegességük és önállótlanágul ellenére is népszerűek voltak a Bach korszakban*”³⁵ – olvassuk az irodalmi lexikonban. A kortárs bíráló diák véleménye is összecseng ezzel: „*Ne gondolja a’ Szerző itt, hogy tehetséget fitymálnám csak abbéli gondatlanságát, hogy úgy vélte, hogy ... hirtelen öszve*

³⁵ Új Magyar Irodalmi Lexikon, I. k. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994. 270. o.

hányt darabokkal a Ró'sát és az olvasó közönséget ki elégítheti ... midőn mai hazánk nyelvén is valóban szép és remek művek jelennek, miket olvasni mindenkinek lehet és kell ... az ifjúság szelleme magasabb szellemű művek felfogására meg van érve.” (Rózsa, 415. o.)

„Szabad lélekkel élj ...”

(Három pápai dalköltő: Fekete János, Szücs Dániel, Halka Sámuel)

A Rózsa alkotógárdájában találjuk azt a Fekete Jánost, aki később megbecsült levéltáros³⁶, ismert író, költő lesz. Ekkor ugyan még csak joghallgató, de zsenéiről az alma materből való távozása (1839) után sem feledkeztek meg volt tanárai, diáktársai. A Pápan 1845-ben nyomtatásban megjelent Tavasz című zsebkönyv is közli négy versét, bár ezek már nem itt keletkeztek. Publikált a Pesti Divatlapban (1844-46, munkatársa is volt a lapnak), a Kovács Pál által Győrött szerkesztett Hazánk című folyóiratban (1847-48-ban) és a Hölgyfutárban (1852-1854).³⁷ Fontos munkája az Életiskola a magyar nép számára (Pest 1858), verseiről Arany János is írt bírálatot.³⁸ 1836-37-ben a diákok szépirodalmi folyóiratában Örhalmi Tivadar (Örhalmy), Zöld úr és Scorbuntius álnevekkel szerepel. A Rózsa első számában az első alkotás tőle származik, egy németből (Achtól) való fordítás, címe: Linámhoz a távolból. A téma a következő: a kedvese után epekedő, annak hűségében kételkedő ifjú vallomása. Stílusa magán viseli a szentimentalizmus jegyeit. A klasszicizmus kísérőjelenségének sajátossága a reménytelenség megszólaltatása, amihez vigasz a természet, vagy a magány.³⁹ A fiatal Kölcsey mélabús sóvárgásai, Kisfaludy Sándor A kesergő szerelem⁴⁰ című költemények jól illusztrálják ezt a stílust.

„Itt, messze tőled sóhajtok
Linám itt hol vad
hol sötét minden, hív szívem
Érted itt olvad” (Rózsa, 11. o.)

A „hív” szó mint jelző vagy határozó háromszor ismétlődik egymás után, szintet soronként előfordul: „hív szívem” (3. sor); „hív maradsz” (6. sor); „hív vár rám” (7. sor). A négy versszakból (16 sor) álló lírai alkotás tetőpontja :

„S ha most is úgy ver a szíved
Mint a' mikor el –
Váltam tőled, akkor érted
Ég csak e' kebel” (Rózsa, 11. o.)

³⁶ Fekete János, Uo. 573. o.

³⁷ Fekete János. In: Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái, III. k. Budapest, 1894. 302-304. o.

³⁸ Uo. 304. o.

³⁹ Szabó Zoltán (1986): *Kis magyar stílustörténet*. Tankönyvkiadó, Budapest, 137. o.

⁴⁰ Uo. 145. o.

Ha azonban már nem szereti: „*Akkor Éró s isten nyila / Csapja – meg szíved –*” mondja szinte csattanószerűen a befejező sorban, melybe némi humor is vegyül.

Talán méltóbb a figyelemre a Rózsa 2. és 10. számában közölt két „hangzatka”, azaz szonett. Az első címe Panasz, a másodiké Vigasztalás. A szonett, mint tudjuk, kötött rímképletű lírai műfaj, és Virág Benedek óta nevezték magyarul hangzatkának. Örhalmy mindkét szonettje követi a klasszikus mintát, azaz két négysoros és két három soros versszakaszból épülnek fel.

A Panasz című szonett hangulati szempontból a lemondást a jelen állapotok fölötti kesergés formájában juttatja kifejezésre. A versindító képek a múlt boldogságát festői leírással érzékeltetik :

„Vigan óh mint a’ friss folyó hala
Dalolva mint madár kies berekben
Úgy éltem én nem földi érzetekben
Míg rám mosolygott éltem hajnala.” (Rózsa, 19. o.)

Jellegzetesen biedermeier képek a folyóban fürdő halacska, a „kies berek”, a „nem földi érzetek ...”, boldogságának helyszínei.⁴¹ Az első két sor vidámságával szemben áll a második versszaké, amely a jelen szomorúságát ábrázolja: „*Nem így, nem így most minden elhala*”. Kölcsey hatására ismerhetünk a „*nincs érzés, nincs lángszív az emberekben*” sorban.

„Ti boldog órák rózsás Édenek. –
Te hajdan boldogító édes álom
Hiába esdek én eltűntenek.” (Rózsa, 19. o.)

Fájó lemondással sóhajt a lírai én, küzdelem helyett az álmodozással, s az örök álom, a szép halál gondolatával vigasztalja magát szabályos szonett-rímképletbe öntve a mondandót (a b b a; a b b a; c d c; d c d).

„... édes vágyimat még feltalálom
Ha lány ölébe zár csendes halálom.”

A tragikus véglet lényege az önméztetés szomorúsága, a halál ünnepélyessége, az érzelmi tiltakozás szelídsége.⁴² „*A tragikus esetek tolmácsolásában valamilyen visszafogottság, tompítás érződik, aminek az a következménye, hogy a stílusban is a finom, a szelíd és halk hatáskeltés eszközei dominálnak.*”⁴³ Az almanachlira virágkorát élte az 1820-as évektől egészen a forradalom felé siető ’40-es évekig. Az irodalmi közízlést a legnépszerűbb divatlapok (Auróra, Hébe, Uránia, Emlény, Nefelejcs) változatos témájú, de hasonló stílusú alkotásai szemléltetik.⁴⁴ Lány és finomkodó szavakat használnak, keresettség, szokatlan szóösszetételek jellemzik e darabokat. A kor jelentős költői Eötvös József, Vörösmarty Mihály, Kisfaludy Károly ugyanúgy írtak almanach-típusú verseket, mint a másodvonalbeli szerzők vagy

⁴¹ Zolnai Béla (1935): *Irodalom és biedermeier*. Szeged, 40. o.

⁴² Szabó Z., i. m. 141. o.

⁴³ Uo. 141. o.

⁴⁴ Uo. 181. o.

a ma már alig ismertek.⁴⁵ (Pl. Papp Endre, Vachott Sándor.) Vörösmartynak is kedvelt fantáziaképe volt a hervadás, az elmúlás, a szerelmükért harcolni nem tudók fájó beletörődésének ábrázolása. (Pl. Pásztorlány dala, 1826.)

A jelenből való elvágyódás a csöndes halálba mint álomvilágba, a biedermeier eszmeiségének egyik fontos ismertetőjegye. A biedermeier irodalmi vonatkozásait Magyarországon először Zolnai Béla monografikus igényű, szociológiai jellegű tanulmánya igyekezett bemutatni. A jelenség átfogó magyarázatát a közelmúltban Wéber Antal végezte el.⁴⁶ A 19. század első felének Közép-Európájában alakult ki, társadalmi hordozó rétege a polgárság, amely nálunk főleg német eredetű, környezetidegen, életmódját szigetszerűség jellemzi.⁴⁷ A biedermeier kezdetben „*az intimszféra védelmét, a kisvilág kultuszát szolgálta az abszolutizmus ellenében, később az idealizált alattvaló stilizációja lesz*”.⁴⁸ Valóságérzékenységét, a jelenségek részletező igényét bizonyítja az életkép-irodalom fellendülése, a családkultusz, a házi körben folytatott művelődés, a művészetnek kellemes időtöltésként való befogása.⁴⁹ „*Ebben a típusú művelődésben számolnunk kell egyfajta eltömegesedéssel – hangsúlyozza az említett tanulmány –, megjelenik a szó modern értelmében vett kommersz irodalom, a lektűr, a szórakoztató irodalom.*”⁵⁰ Korántsem hatástalanul, hiszen La Fontaine, Dumas, Sue inspirálják az ifjabb nemzedéket.⁵¹ A művészetek befogadásának sajátos rituáléjához tartozik a zsebkönyvek, az almanachok divatja.⁵²

Fekete János másik szonettje a Vigasztalás címet viseli, mintha csak az előzőre (a Panasz-ra) lenne válasz. Szonett formába (a b b a; a c c a; d e d; e f f) öntött bordal:

„Bort bort fiú! mit mostanába szűre
Iszik borúra is iszik derűre.” (Rózsa, 111. o.)

Eközben megfogalmazza életbölcességét, amellyel a pillanat örömeiben való elmerülést hirdeti ekképpen:

„Szabad lélekkel élj – ’s mit a’ jelen
Lét nyújt, vedd el, – ne légy békételen.” (Rózsa, 111. o.)

Nem idegen ez a műfaj a kor biedermeier polgárától. Az irodalmi élet tanyát üt a kocsmákban, vidám cimborákkal, gondúzó itallal.⁵³ Esetleg a szerző maga előadó is. Találunk erre jó néhány példát a későbbi években is. (Pl. Petőfi bordalai.) A francia irodalomban Beranger az, aki a bordalköltő típusát megteremti és népszerűsíti

⁴⁵ Uo. 182. o.

⁴⁶ Wéber Antal (1999): *A biedermeier-jelenségről*, I-II. Helikon Kiadó, Budapest.

⁴⁷ Uo. 37. o.

⁴⁸ Uo. 46. o.

⁴⁹ Uo. 42. o.

⁵⁰ Uo. 43. o.

⁵¹ Uo. 43. o.

⁵² Uo. 45. o.

⁵³ Uo. 45. o.

ti.⁵⁴ A pápai gimnázium könyvtárában volt egy 1815-ös kiadású Beranger-kötet, de bővebb információink sajnos nincs róla, mert mára már elkallódott.

Később kialakul a hazafias bordal tipikusan a magyar biedermeier termékeként, miszerint, aki bort iszik, az rossz hazafi nem lehet, s ezt viszi világirodalmi tökélyre Vörösmarty a Fóti dal című versében. Diákszerzőnk szerény alkotásában a búslakodás okát ugyan nem találjuk, de a vers felütése, a komor sorssal való szembe fordulás és a megszólalás előtti intés Kölcseyhez rokonítja. (Vö. Kölcsey: Huszt.)

„Nem! a derék remegve nem tekint
A' sorsra a' komor tekintetőre
Ha a' búk mellyeket békével türe
Erős szívet nyomnak csüggesztnék ínt –
Békés orczával a' gyermeknek ínt.” (Rózsa, 111. o.)

Az élet töredelmeit úgyis „a komor halál” tetőzi be: „*Miért törődnél óh maroknyi por / Miért csorogna izzadásod árja?*”

A bordalköltő életbölcssége tehát epikureusi, minden napra jusson valami örömteli, cél a megelégedettség, a jelenben való gyönyörködés.

Örhalmytól a soron következő Rózsában szereplő alkotás egy népdal, amely címet a műfaji megnevezésen túl nem kapott. Öt versszakban meséli el egy kökény szemű „lyány” iránti érzelmeit. Népdal helyett népies műdalnak nevezhetnénk. Ritmusa hangsúlyos vagy magyaros, úgynevezett felező nyolcas, a verssorok vége öszszecseng, páros rímeket találunk, amelyek közül az 1. és 3. versszak megegyezik: (a a b b ; c c d d ; a a b b ; e e f f ; g g h h). A ritmus ügyesen igazodik a mondandóhoz, kár, hogy éppen az első sorokban az ütemhangsúlyos szótag nem szókezdő, hanem szóbelseji.

„Bokrok közt kö | kénynt szed a' lyány
S a szél susog | barna haján” (Rózsa, 61. o.)
„Kezét tövi | sek karcollják.”
„S piros vérrel | bemázolják” (Rózsa, 61. o.)
„Még is csak kö | kénynt szed a lyán”
„Még szellő bolyg | fodros haján.” (Rózsa, 61. o.)

A befejezés jól sikerül, ritmikailag és tartalmilag is játékos, vidám hangulatú:

„Megállj babám megkereslek
'S a farsangon majd elveszlek.” (Rózsa, 61. o.)

A kökény, mint a lány szemének színe, és mint szúrós növény szerepel, mindkettő szúr, a növény a lányt, a lány szeme a fiút. Metaforái népiesek: „barna galambom”. A viszonylag hosszú szótagszámú sorok nehézkessé teszik, a témához (boldog szerelem) könnyedebb ritmus illenék. A beszélt nyelvhez közelít, élőnyelvi a szóhasználat. Petőfi és Arany népies stílusforradalmát megelőzően, a romantika népieségét vizsgálva, két fő irányt különíthetünk el: a Kisfaludy Károly-féle után-

⁵⁴ Zolnai, i. m. 80. o.

zó népköltészetet, amely a folklór stílus eszközeit a műköltészettel kívánja megnevesíteni, és a Kölcsey, Bajza irányt, amely saját líráját próbálta a népköltészetből merítve megújítani. E kettő keveredik Vörösmartynál is - vallja Horváth János.⁵⁵

Még két lírai alkotását szeretnénk néhány gondolat erejéig kiemelni Örhalmi úrnak: A' Honhoz című óda-kísérletét és A' megvetett Szerető című elégiát. A' Honhoz címűben a megszólított a haza, aki hőseit hagyja feledésbe merülni, s túri, hogy másé legyen a koszorú.

„S a' század lángkeblű 's eszű lényét
Megtörve mutatja a' világ tüköre.”

A kiemelt szavakban Kölcsey, és esetleg Vörösmarty egy-egy ismert ódájára aszociálhatunk.

„Nem kér lepke hímzetű jutalmat
A' Honfi melly törpék napi bére
Nem kíván ő porhanyo hatalmat
Csak redőtlen arczal nézz érdemére.” (Rózsa, 139. o.)

Elégiája (A' megvetett Szerető a Rózsa 20. számában) a hűtlenné vált kedves, Lotti iránti érzéseit tárja elénk:

„Köszívűvé levél hűségtelen Lotti
Szívből költ átkaim üldözzenek téged.” (Rózsa, 265. o.)

Búslakodásában a helyét is hiába keresi a világban: „*Most tova vándorlok, túl hegyen, túl bércezen ... Elmegyek a' forró szerecsen homokra ... Rémes kiestelenben vályok ki barlangot ... Tar sziklabérczeken víz hangokat az lélek.*” (Rózsa, 266. o.) A táj festői képei már a korai romantika vadregényes helyszínei, ahonnan az éjféli bagolyhuhogás sem hiányozhat. Még mielőtt halálba fordulna, hirtelen összeszedi magát a „hősünk”, és így kiált:

„Én egy márvány szívért éjnek-e hijába!
Nem! többé szerelmet nem szabad ézenem.
A' reményt átkozom, 's a' csalfa szerelmet
Sem remény, sem Ámor nem tart többé fogva.” (Rózsa, 266. o.)

Fekete Jánostól ez az utolsó alkotás a folyóiratban, bár ekkor új álnevet használva Scorbuntiusként írja alá a versét.

A szerelemről való lemondás a témája a Morpheushoz című publikációjának (a Rózsa 11. számában), Laurája halálán mereng a lírai beszélő, a környezet ezúttal már a temetőkert: „*– óh jőjj 's vezess keresztül a' sárga koponyákon oda, hol Laurám sírján rémlik fel a bánatos kereszt ...*” (Rózsa, 118. o.)

Szentalista lemondás, szenvedés érzékeltetésére a könyörgésért esedező, a szoltárokéval rokon sort is becsempész fogalmazványába:

⁵⁵ Horváth János (1978): *A magyar irodalmi népiesség Faludtól Petőfig.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 129. o.

„Elfojnak az én napjaim
mint a sziklák közt megtöredezett
csermelynek szökött habjai.” (Rózsa, 119. o.)

A klasszicizmust idézi még az antik istenek, Morpheus és Minerva szerepelte-
tése a szövegben, s a vadromantika fantéziadús képei: „*gyász kendők lobognak a'
néma sirhalmokon*”. (Rózsa, 119. o.)

Fekete János munkáit vizsgálva fontosnak tartjuk kiemelni a Rózsa 13. számában
megjelent Zöld úr névvel jegyzett bírálatát a Kén-esső 's a szerencsétlen házasság
című elbeszélésről, amelyet Kék úr (Tóth Antal) szerzett. Ahogyan a kék ellentéte
a zöld, úgy ellentétezi Fekete bíráta az elbeszélést.

A Kén esső 's a szerencsétlen házasság története két részre osztható: a beveze-
tésben egy szokatlan természeti jelenséget kénesőnek vélnek R. faluban. Az elbe-
szélő (én-elbeszélés) azonban felvilágosítja a bírót, hogy amit látnak, nem kén-tó-
csa, hanem: „*midőn az essőt megelőző szél lekapkodván himporait a' virágoknak
magával ragadja 's a reá következő esső ezeket levervén hasonló tünet szárma-
zik a 'kén-essőhöz '.*” (Rózsa, 117. o.) „*Itt hát az Isten nem csapást, hanem áldást
akar az emberekkel, mert ilyenkor hordatnak el a' virágok himporai a' himszálról
a bibére 's így lesz a' virágmag.*” (Rózsa, 117. o.) A helyzetkomikum forrása a bí-
ró és a falubeliek tudatlansága és babonás félelme. A fiatalúr felvilágosítását nehe-
zen fogadják el. Ez a bevezető rész csak nagyon lazán kapcsolódik az elbeszélés-
hez, amely egy szokásos udvarlási és házassági történet, s az ifjú feleség hirtelen
halálával gyászos véget ér.

A bíráló Zöld úr, azaz Fekete János mégsem a bevezetést kifogásolta, hanem a
történet kimenetelét. A Rózsa 13. számában közölt bírálatát három részre osztotta,
Elő-szó-ra, Bírálat-ra és *Utóhang-ra*. Bíráta elején azon problémázik, hogy vajon
melyik szereplő volt idősebb, s megállapítja, hogy „*ha a' Leány volt öreg, ön fiatal
nem csapás sött áldás nője halála önre nézve, mert egy vén házi keresztől megválni
mindég áldás*”. (Rózsa, 153. o.) Rényfi, azaz Szücs Dániel majd reagál Fekete bírála-
tára, megvédi az elbeszélés szerzőjét, s megállapítja, hogy az előszó üres, az egész
hiábavaló, és kimaradhatott volna. Meglátása helyesnek mondható, Fekete talán a
figyelmetlen olvasás vagy némi rosszindulat miatt magyarázta félre a diskurzust.

A bírálat központi része azonban az utókor számára nagyon fontos lehet, hiszen
itt nem tesz mást Zöld úr, mint számba veszi a mű szerzőjének helyesírási hibáit.
„*Először tehát egy sarkalatos hibát rovak meg Kék úr el beszélésében mely a' bög-
dösi mely itt cselekvő ige, határozott formája egyes harmadik személyében jön elő,
mely inkább bökdösi /bökdözi:/volna, mert bökni-nem pedig bögni-nem dimi-
nutivuma ez. – Az egy birtok többes harmadik személyének ok, jok, ök, jök, helyt,
uk, juk, ük, jük, táj divatos ragokkal különböztetés 's jobb hangzat' kedvéért, él-
hetni p.o. halaványságok s.t.b. helyt,- mi a' halaványságnak személyrag nélküli
többes száma is – halaványságokkal. – Hiány jelt ohajtának a' ki hagyott birtokos
-nak, -nek; ezekben gondolatim mélyibe, beszédünk tárgya, ember minden idegeit.*”

A' köt-jel vagy kapcsoló jel multhatatlanul meg kívántatik eme kérdő betűnél e így ön el beszélésében látja e ugy e Gyulám, kell é házasodni köt jeleket kívánnak minden esetre.” (Rózsa, 159. o.)

„Vagynak oly közép igék törzsökei, melyekben az ik az ingo divat szerint majd jelen van majd ki hagyatik millyenek enyész – enyészik, tenyész – tenyészik, 's önnnek tenyésze mellett is ez kezeskedik. Fojo talán folyo lessze, - menyet inkább megnyyet. A 'Kü-esső kigyelmed büdös-kü egy falusi öreg Biró szájában jól jönnek ki de Rekturam helyt inkább Rektorum – Rektoramot fog mondani. Még két hiba mely talán inkább a' le íróé mint öné ezen csinofság, éresztetek e helyt Csinofság érezte-ték.” (Rózsa, 160. o.)

Hiába vezette be mind ezt azzal, hogy tudja megbocsáthatóak „mellyeket a' vi-gyázatlan-ság szült, gyakorlatlan-ság nevelt” mégis sértődötten kikéri magának az efféle megállapításokat az ellenbírálattal szerzője. Válaszul felsorolja Szücs Dániel, azaz Rényfi a bíráló „Zöld Úr” hibáit.

Itt jegyezzük meg, hogy Vörösmarty szervezőtevékenységének köszönhetően, 1832-ben kiadták A magyar helyesírás és szóragasztás szabályai címmel azt a szabályzatot, amely a helyesírás elveit és gyakorlatát egységesítette az Akadémia országos tekintélyével. Eldöntötte a jelhasználat kérdését, pl. nem -ok, -ök, hanem -uk, ük, a ragozást, pl. nem -bul, -bül, hanem -ból, -ből. Fekete ezt minden bizonynyal ismerte, sőt Szücs Dániel szintén, mert alkalmazta.

Fekete Jánosnak Pápan 1842-ben a Tavasz zsebkönyvben megjelent versei a következők: Az Anya, Gyűléseink, Rabének és Sírkertben.

A Sírkertben (Tavasz, 228-230. o.) rokonítható A' Honhoz cíművel, „régii agg idő-ről”, „régii agg apókról” beszél, a magyar nyelv fontosságát hangsúlyozza, ebben más, mint a néhány évvel korábban írott költeménye.

„És ha nemzetemléket keresne
Lelne majdán síri kólapot.
És fölötte Róma régi nyelvét,
mondaná: hogy itt magyar lakott.
Melly a harci vér kövérítette
Földön ősi nyelvét elfeledte.” (Tavasz, 229. o.)

Zárása a reformkor lelkesedését tükrözi: „Hogy jövője lesz a szép hazának.” (Tavasz, 230. o.)

A Rabének című verse lengyelsírató, amely téma a Rózsában még nem jelenhetett meg, viszont a '40-es évek elején közkedvelt volt, mint a levett és elnyomott lengyelek iránti rokonszenv kifejeződése. A Tavaszban több ilyen is találunk, pl. Kolmár József Lengyel keservek című versét. A nyomtatott alkotások kevésbé botladozóak, mint első zsengei ennek a középmezőnybelivé vált szerzőnek. A kor csúcsteljesítményeit meg sem közelítik a próbálkozásai, viszont a korról és a diákkori közízlésről jobban tájékozottak, mint nagyjaink remekei. Olvasottsága kölcsönös szóhasználatában, témaválasztásában nyomon követhető.

A Rózsa másik ifjú poétája, Szücs Dániel, pápai teológus, a Kisfaludy Társaság későbbi tagja.⁵⁶ A kollégium tanulói ifjúsága az általa költött Tiszteletversekkel köszöntötte Pázmány Dénest, a Dunántúli Ref. Egyházkerület világi főgondnokát a hivatalba lépésekor, 1837. július 5-én. Ez ifjúi szárnypróbálgatásainak sikerét is jelentette.

Az irodalmi közéletben epigrammaival, és főleg az ó-görög irodalomból vett műfordításaival tűnt fel. Kezdetben az Athenaeumban (1840. II.), a Nemzeti Almanachban (1841-42) és az Országgyűlési Almanachban (1843) jelentek meg alkotásai,⁵⁷ 1845-ben a Pápán kiadott Tavasz zsebkönyvbe is válogattak a verseiből Tarczay Lajos és az önképzőkör tagjai. Lucanus-fordítását az Akadémia jutalmazta, Szophoklész színműveinek fordítását is felvállalta (1847), és 1848-ban lett a Kisfaludy Társaság tagja.

Folyóiratunkban a diák Szücs Dániel három álnevet használ, Eromachus, Rényfi és Virányi. Versei mellett az előbb említett bírálatot olvashatjuk tőle, de a 19. szám után egyetlen sort sem közöl, s az új szerkesztő, Tóth Antal segédtsége között sem szerepel a neve. Hogy miért, sajnós, nem tudjuk.

A Rózsa 3. számába bejegyeztek Eromachus álnév alatt egy Teusi lantos után szabadon alcímmel ellátott verset, amelynek a címe: Rózsáról. „Zengd lantom” – indítja sorait szerzőnk, s „az illatajkú rózsát”, mint a virágok királynéját igyekszik lefesteni. A rózsa „égi / lakók kecses virága” – s egyúttal „a mosolygó / Hölgy dísz-e és gyönyörje”. (Rózsa, 27. o.) A rózsa jelzői a kor kissé erőltetett, almanachlira nyelvezetének típusai: „illatajkú, kecses virág, illatárja”. Szokatlan szóösszetételeket is találunk, pl. „rózsaujju hajnal, rózsakarral.”, „Cypris arcza / Ha rózsa láng-ra lobban”, (Rózsa, 27. o.) – varázslatosan szép, lelkesedik poétánk.

„Dalold tovább, dalold lant! / E’ szép növény eredetét” – hangzik az újabb témakijelölés. A nemes virág akkor született, midőn Cyprus (Küpros) szigetének partjainál a szép Cythere⁵⁸ kiemelkedett a habokból, s akkor, amikor Pallasz Athéné Zeusz fejéből sisakban és vértben kipattant. De nemcsak a szerelem, a tudományok és a bölcsesség istennője, hanem még a bor istene (Dionüszosz) is élvezheti a rózsát, mivel az a „bú oszlató növénye” is – állítja a fellelkesült fordító. A kissé hosszabb lélegzetvételi költemény szabályos hét szótagú sorokba rendezett, s igyekszik az időmértékes verseléshez szabni a mondanivalóját. Többnyire jambikus lejtésűek a sorok, amely arra világít rá, hogy a fordítónak nagyon fontos volt az eredeti szöveg metrumának betartása. Valószínűleg emiatt, vagyis a formai pontosságra való törekvés miatt vált helyenként nehézkesé a tartalom közvetítése. A tanítási órákról is alapos mitológiai ismeretekkel rendelkezhetnek, de a témaválasztás és a formai szabályok betartásának önkéntes vállalása is komoly érdeklődésről árulkodik.

⁵⁶ Szücs Dániel. In: Szinnyei József (1909): Magyar írók élete és munkái, XIII. k. Budapest, 1172 o.

⁵⁷ Uo. 1173. o.

⁵⁸ Cythere. In: Tótfalusi István (1993): *Ki kicsoda az antik mítoszokban*. Móra Könyvkiadó, 40. o.

Gyöngybetűkkel írták be a folyóirat 9. és 10. számába Az Éjkirálynéhoz című nagyobb terjedelmű, patetikus hangú ódát, amelynek a kezdő képeiben lunáris motívumrendszer, holdszimbolika szerepel. Az éjszaka asszonyát ostromolja kérésével a vándor „*ki busongva jár / Nem birva fáradalmaival*”. (Rózsa, 89. o.) A panaszos kétségbeesés oka Vilma hűtlensége: „*Ah! kérlek öntsd csalárd Vilmám setét / Szívébe tiszta lángodat / Gyűjtsd értem égő tüzre érzetét.*” (Rózsa, 97. o.) Endümion⁵⁹, a pásztorfiúból lett király segítségével reménykedik. Futnak a tíz és nyolc szótagból álló sorok, s egy könnyedebbre sikerült rész refrénként ismétlődik:

„Ah! csókolom kegyarczodat
 ’S ha még kicsiny hevem, jer szállj belém
 Endümion szent szelleme!
 Így majd szerelmesen mosolyg felém
 A pártütő kökény-szeme
 S e két rokon láng egybe olvadoz
 Mint egykor a sziklák ölén
 Az álnok angyal értem gyulladoz” (Rózsa, 97., 99. o.).

Szókinszéről még jegyezzük meg, hogy az előzőleg tárgyalt költeményéhez hasonlóan kissé erőltetett túldíszítettség, biedermeier-keresettség jellemzi, pl.: „riszató rémzetek”, „lepke kényeit”, „vezuvarázs”, „tűzajkán”, „csókszárnyakon”, „csókvízzel”, „szív-éremény”. Néhol hasonlattal él: „*Hideg vagy most, mint grölly zuzmarás / Jégszellem ...*”. (Rózsa, 90. o.) A 9. számban közölt első rész sorai rímelenek (a b a b), és szabályos négy soros versszakokba rendeződik a tartalom. A folytatásban a patetikus szárnyalás feloldja ezt a szigorú formát, a rímelés eltűnik, csak helyenként bukkan fel olykor-olykor, csupán a verssorok szótagszáma nem változik, spondeusok és jambusok sorjáznak. Ennek oka lehet a sietség is, hiszen csak egy hét állt rendelkezésére a megkezdett vers befejezésére.

A bordalaihöz jó érzékkel választott másik álnevet. A 19. számban egymást követő három „Anakreón után szabadon” magyarázattal ellátott bordal ügyes tollú versfaragóra utal. Legtökéletesebb az első, amely valószínűleg szintén átköltése egy antik darabnak. Az anakreóni költészet a felvilágosodás hatására újra meghódította az irodalmat, mintaként Anakreont, Horatiust választotta. Fő témája a barátságban, a borozgatásban valamiféle idill felidézése, és eközben elfeledkezik a komor valóságról. Nálunk Csokonai Vitéz Mihály a legrangosabb képviselője, aki kötetnyi verset írt Anakreóni dalok címmel. Hogy mennyire elterjedt idehaza a jambikus lejtésű, hét szótagos versszakokból építkező anakreóni verssor, talán azzal is bizonyíthatjuk, hogy a mi Szücs Dánielünk, ha nem is játszi könnyedséggel, de gördülékenyen fogalmazta meg a maga mondandóját ebben a formában. Lássunk néhány példát:

⁵⁹ Uo. 76-77. o.

„A' Rhetorok fogásit
Nekem miért tanítod
Szónok belőlem úgy is
Soh sem leszen minek hát ...
Inkább taníttst meg inni
Tokaj borát, barátom!
Taníttst meg engem inkább
Lányok szemébe nézni”
(Bor, Szerelem. *Rózsa*, 244. o.)

Nemcsak a „hat évű borból”, hanem a mádíból is jóleshetett a szomjas ifjakkak néhány pohár, amint ez a következő sorokból kihallatszik:

„Ha Mádi bort iszom vad
Gondot szalasztok azzal
A' kincsre sem sóvárgok
Dal ébred e kebelben” (*Rózsa*, 245. o.)

Néhány sor után így folytatja: „*Csatára menj te ádász / Pinczébe lejték én le / Gyerkőcze tölts pohár bort / Mert jobb ha mámorosan / Mint halva fekszem Úgy-e?*” (*Rózsa*, 245. o.).

A harmadik borversének indítása kissé komor színezetű: „*Pályát lefutni 's akkor / Ki mulni, lettem én is*”. (*Rózsa*, 245. o.)

A mai olvasó számára talán behallhatók e sorokba Kölcsey máig felejthetetlen Zrínyi-dalának részletei: „*És hol a nép, mely pályát izzadni / S izzadás közt hősi bért aratni, stb. ...*”⁶⁰ Bordialhoz nem illenek a mélyenszántó gondolatok, „félre vad gond” – szól poétánk, s vallja: „*Ha jó szeszű borom lessz / Úgy tánczolom le éltém*”. (*Rózsa*, 245. o.).

Virányin és Eromachuson kívül még egy megnevezéssel használ Szücs Dániel, s ez a Rényfi. Stílusos, mert egy komor hangú bírálat alá kerül ez a megnevezés. Az ellenbírálat pedig az előzőleg tárgyalt Kén-esső című elbeszélés kritikájának ellenében íródott. A kemény hangú bírálatot kifogásolja, s ostorozza Zöld úr helyesírási hibáit, pl. „*anyival; annyival helyett, jegybe; jegyben helyett, beszéllés; beszélés helyett, válni el; válni-el helyett*” (*Rózsa*, 172. o.) „*Intem Zöld Urat ..., hogy illyenektől magát meg tartoztatni el ne felejtse, mert valamint Kegyed sem ment a' hibáktól, minden gyakorlottsága mellett is; úgy mások is hibázhatnak, kik valamint Kegyed, Ők sem szeretnek gyakorlatlanoknak kikiáltatni.*” (*Rózsa*, 172. o.).

„... *Egy arany lovag, Hajnal nevű ...*” – írja a folyóirat másik szorgalmas munkatársa, Halka Sámuel, aki csakúgy, mint Szücs Dániel, lelkész lesz, sőt a csurgói református gimnázium tanára is egy ideig. A pápai alma materben a gimnázium 4. osztályától kezdve tanult a teológiai akadémia elvégzéséig. Költeményeit a Honmű-

⁶⁰ *Kölcsey Ferenc összes versei*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1990.

vész (1839-40), a Koszorú (1840) című folyóiratok közölték,⁶¹ szerepel alkotása a Tavasz zsebkönyvben is. Teológus korában készítette el az az értekezését, amelyet a Diáky Alapítvány jutalomban részesített. Címe: Jelen korunk micsoda kellékeket igényel egy protestáns lelkészben és mi módon lehet azoknak megfelelni? Később is publikált a Fördös által szerkesztett Papi Dolgozatokban (1857). Ugyanebben az évben Kecskeméten adták ki a Templomi imák advent köznapjaiban⁶² című imádságos verseit.

Mint említettük, a buzgósága feltűnő, hiszen a Rózsa második számától kezdve az utolsó, a harmincadik számig folyamatosan publikál. Tollából Tavy Ödön és Álmos álnév alatt dalok, ódák és tanulságos állatmesék kerülnek ki. Lírájának két fajtáját lehet elkülöníteni egymástól, a könnyed hangvételű szerelmi dalokat és a magasztos tárgyat témául választó ódákat. Kölcséyt magasztalja a folyóirat 5. számában olvasható négyyszer négy soros verse, amely a nagy költő génuszáról beszél: „... egy halhatatlan / Mennyei hont szerez ő magának”. (Rózsa, 45. o.) „Már látlak ott fenn fényleni a’ / Csillagos ég kiderült honában” – mondja 1836 decemberén Halka Sámuel, bár ekkor még senki sem sejtette, hogy 1838. szeptember 8-án a Himnusz szerzőjének véget ér földi pályafutása.

Nem a Kölcséyhez című költemény eszmeiségét, hanem nyelvtani-helyesírásbeli hiányosságait kifogásolja majd egy bíráló: „Ha végig nézzük a’ Rózsának eddig megjelent számjait, azt kell valósággal és fájdalommal megvallanunk, hogy az írók vagy a’ léirók igen keveset haladnak előre a helyesírásban” (Rózsa, 76. o.), pl. Kölcséy nevének helytelen írását („Kölcséi”), vagy „Ragyogni fogsz míg él magyar ál buda”. (Rózsa, 45. o.)

Hasonlóan komoly témát választ a Világunk című ódájában, amely rímelés nélküli hosszabb sorokba ömlesztett aggodalom a lét, nemlét kérdése felett. Amint azt Szücs Dánielnél is megállapítottuk, itt is belehallható a reménytelenségbe a herderi jóslat, amely szerint a mások közé ékelt kisszámú magyaroknak századok múltán már nyelvét sem lehet majd felfedezni. Diákunk ezt megközelítőleg sem tudja olyan megrázóan megfogalmazni, mint Kölcséy később a Zrínyi második énekében, de Tavy is megpróbálja. „Nincs már Magyar – leszz csak jel arról / Hogy Magyar is vala a’ világon.” (Rózsa, 141. o.) A pusztulás az isteni elrendelés természetes következménye: „A’ kezdet és vég egybe ragadva van / Mi lett az el múlt”. (Rózsa, 141. o.) „Az alkotó itt pontos igazgató.” (Rózsa, 141. o.)

Lírája másik rétegét a bensőséges, kissé szomorúságos, elégikus hangvételű költemények képviselik: az Álom-hon, az Hajnali dal és a Búcsú ’s Kérelem című versek. Az Álmos név választása illik az Álom-hon című, 1837. június hónapban megjelent műhöz. A sok keresgélés után végre megtalált kedves (ezúttal Ida) másé lesz. A konklúzió pedig: „Mert álmot űzöl csak ’E világon / S’ boldogságod itten / Csak

⁶¹ Halka Sámuel. In: Szinnyei József (1896): Magyar írók élete és munkái, IV. k. 350. o.

⁶² Uo.

álm-hon.” (Rózsa, 333. o.). Társai és önmaga számára életbölcsessel is szolgál: „Tanúságot Fiú / Vegyél ’s használd / Ifjuságod öröm / Telt poharát!” (Rózsa, 334. o.) Összecseng ez az antikvitás és a biedermeier életfilozófiájával. Az öt versszakból álló négysorosok minden másodika rímelni igyekeznek, a sorok nyolc és négy szótagosak, hangsúlyos vagy magyaros verselésűek. Megszerkesztettségét bizonyítja, hogy a cím megegyezik a vers utolsó szavával, és ez máshol így nem fordul elő.

A hajnali táj romantikus leírását adja a következő verse, amely két számmal későbbi Rózsa-ban jelent meg. (Rózsa, 26. sz.) Címe: Hajnali dal. A tájbrázolás érzélgőssége figyelhető meg, amely a szentimentalista líra utözengése a diákköltészetben: „Fölbred a nagyvilág zaja, / föl Szent Sionnak / Szent hymnusa”. (Rózsa, 357. o.) A négy versszak első kettője boldogságtól sugárzik, ám a másik kettő gyászról beszél, amelynek okát a zárlat adja meg:

„Mert az ő lelke
A’ kedvelté
Mennybe költözött
Hajnal felé” (Rózsa, 358 o.)

Így összességében melankolikussá válik a költemény.

A folyóirat utolsó számában olvashatjuk Halka Sámuelnek szintén Álmos álnév alatt egy olyan versét, amely több szempontból rokonítható az antikokat fordító és átköltő Eromachus [Szücs Dániel] Rózsáról című költeményéhez. A Búcsú ’s Kérellem virágszimbolikája miatt is jelentős: „Kegynő! virágim / Őr angyala / Hald zeng a’ kertész / Bucsudala” (Rózsa, 431. o.) Ideálját, választott kedvesét virágok jelképezik: „Az ideál egy / virág vala / virágok dísze / A’ szép rósa” (Rózsa, 431. o.) A tartalom jelentéktelenné minősül, esemény mindössze a búcsúzás, de hogy ki kitől kényszerül elválni, azt nem fejthetjük meg. Népies, műdalszerű: „Virágok nyílnak / majd utamon” (Rózsa, 432. o.). Befejezése hasonlatos egy imához:

„Üdvöz légy már
Te szép angyal
Váló sugárt hint
Az esthajnal” (Rózsa, 432. o.)

Az epika műnemén belül egy műfajban próbálja ki magát Halka Sámuel, ez a tanulmányos állatmesé, amelyet az antikvitásból Aiszophos és Phaedrus meséiből ismerhetett, valamint Heltai Gáspár fabuláin kívül Fáy András meséi és aforizmái közkedveltek voltak ekkoriban. Öt alkalommal olvashatunk rövid mesés történeteket: A havi rózsa (2. sz.), A sas és foglyok (5. sz.), A’ Fülmile (20. szám), A Fecskék (21. sz.), valamint A’ Csalány és Repkény (28. sz.). A Rózsa 5. számában található mese arra keres magyarázatot, hogy miért bujkálnak a sas elöl az apróbb termetű madarak, pl.: a barázdabillegető és a fogoly. büntetésül kapták ezt, mivel a madarak nagygyűléséről elkéstek: „átkom reájok – harsog a szirtok lakója – örökös fogolyság legyen tetteik érdemlett díjja” (Rózsa, 59. o.). A’ Fülmile mélyebb értelmű, a madarász a fogságban tartott madárnak „természeti dalát mesterséges dalokkal

tanítgatá vegyíteni” (*Rózsa*, 270. o.), ámde amint hazatért és dalra kezdett, rokonsága kinevette. Ezzel talán a sok tanulás ellen próbált vicces formában felszólalni, ám a következtetést nem vonja le, a mese társadalmi olvasata nála mindig elmarad.

„Szűk színházunkba elmenék ...”
(Drámakísérletek a Rózsában)

Folyóiratunk anyagának feltárása során drámakísérletekre bukkanunk. A szerző személyében azt a Dömjén Ferencet ismerhettük fel, akinek a neve eddig csak az önképzőkörrel kapcsolatban került elő. Életéről szűkszavúan nyilatkozik a Szinyeyei-lexikon, mindössze hivatását (református lelkész), és néhány munkáját nevezi meg. Elsőként az 1845-ben Pápán kiadott Tavasz zsebkönyvet, amelyben több alkotást is találunk tőle. Neve a Képzőtársaság Jegyzőkönyvében és a legjobb verset tartalmazó ún. Érdekműgyűjteményben gyakran szerepel. A Tavaszban nyomtatásban megjelent fordítása, a János mester⁶³ és a Bársony kalap⁶⁴ című elbeszélései alapján tudjuk róla, hogy németül és franciául is jól beszélt. A gymnasialis praeceptor⁶⁵ feladatait látta el az 1841-42-es és az 1842-43-as tanévben. Neve Dömjénként és Demjénként egyaránt előfordul, ezért a Rózsában használt változatot alkalmazzuk vele kapcsolatban.

Először Kedvtelen álnéven mutatkozott be a 11. számban egy verssel (*Farsangi Köny*), később elbeszéléssel próbálkozott (*Pünköszt Napja*), de írt epigrammát, mesét, viccet, azaz „Nevettető Pilulát” is. Álnevei az említett mellett ötletesek, Szinpadi, Rögtönis, Addteli, Váczi és csak a monogram: D.

A színpadok világa olyannyira érdekelte szerzőnket, hogy a vígjátékban és a szomorújátékban egyaránt kipróbálta képességeit. A Pénz Emberség című egyfelvonásos élvezetes alkotás, két egymást követő lapszámban (16-17.) közölte az összesen húsz jelenetből építkező vígjátékot. A cselekményt a leánykérés problémája adja, két kérő vetekszik egymással inasik segítségét is igénybe véve. Az apa, Farkafi, falusi táblabíró, a pénzforgató polgár és a maradi köznemes sajátos ötvözete.

A korabeli színi előadások címlapjainak tanúsága szerint Pápán 1824. december 7-én színre került A kérők mulatságos Víg Játék Kisfaludy Károly Úrtól⁶⁶, s olyannyira bővelkedik Dömjén szövege párhuzamokban a témaválasztásban, a szereplők felvonultatásában, de a helyzet- és jellemkomikumok szerepeltetésében is, hogy joggal feltételezzük, ismerte Kisfaludy remekét. Ha nem a Kilényi Nemzeti Színjátászó Társasága, akkor valamely más vándorszínész társulat közvetítette a diákszerzőnk számára a máig közismert darabot, amelyet Thalia papjai 1819 óta a siker reményében gyakran tűztek műsortervükbe.

⁶³ *Tavasz zsebkönyv*. Pápa, 1945. 24. o.

⁶⁴ Uo. 20. o.

⁶⁵ Kiss Ernő (1896), i. m. 198. o.

⁶⁶ Nádasdy Lajos (1981): *A pápai kőszínház története (1817-1931)*. Veszprém, 18. o.

Mielőtt részleteznénk e párhuzamokat, röviden a vígjáték műfaji előtörténetére szeretnénk kitérni. A magyar dráma színpadi műformáinak kialakulását a német színészet közvetítése miatt a bécsi kedvelt műfajok adták. Amint azt Solt Andor már 1933-ban hangsúlyozta, a lovagdráma és a végzetdráma mellett a tündérbohózat jellegzetes műfaji sajátosságai szívódtak fel a magyar irodalomba.⁶⁷ *„Két ellentétes világ érintkezik a tündérbohózásban: a mindennapi valóság és egy fantasztikus szellemország ... Szerkezetileg: tündéri keretben érzelmes és vígj történet, erkölcsi célzatú, szerencsés megoldással.”*⁶⁸ *A harmincas években érkezett ez el hozzánk, de magyar színpadon csak a hazai közönség tudatában élő szellemet lehetett szerepeltetni, így a legtöbb magyar tündérbohózat Árgyirus alakját vinni színre.*⁶⁹ *Vörösmarty Csongor és Tündéje rezonál erre a műfajra, lírai vallomását mesedramában fejezte ki a költő. A tündérbohózatok tenyeres-talpas mindennapi hőseivel a népies ízlés és népies érzés vonult be a színpadra, a falu hősének tündérszerencséje már a regényesség szellemében született.”*⁷⁰

A drámatörténet a magyar vígjátékírást atyjának nevezi Kisfaludy Károlyt, akinek *„vígjátékai meglehetősen hű másolatai annak a német komédiának, amely felsőbbrendű irodalmi ambícióktól nem háborgatva, beérte azzal, hogy ellátja a nagy városok szórakozni óhajtó tömegét és a kisvárosi nyárspolgárságot a színház mindennapi kenyérével. Mindamellet nem vitatható, hogy az erős ítéletű, ép komikai érzékű és jó humorú költő itthon is körülnézett és a múlt század eleji köznemesi világnak, amelyben ő is otthon volt, nem egy mulatságos alakját vitte a színpadra. Természetesen kellőleg eltorzítva, hogy a karzat is mulathasson rajta, de nem annyira elégtelenítve, hogy a földszinten ülők egyike-másika magára ne ismerhessen a külföldet majmoló mágnásban, az örökké latinizáló táblabíróban, a vén, hiú aggszűzben és a vaskos, parlagi Mokányban.”*⁷¹

Színművei a műveltség kérdéseit állítják centrumukba, amely műveltség egyre több nemzeti jeggyel gazdagszik. *„A hősiesség lelkierőt felváltó szép és szelíd érzések, ahogy Kisfaludy Károly fogalmaz, nemcsak a személyiséget”*⁷² *módosítják, de a közösséget is, melyhez – ez jórészt műveltsége által – kötődik. A műveltség átalakulása éppen ezért járulhat hozzá a nemesi életforma, a társadalmi nyilvánosság, az intim szféra, a nőkérdés s a boldogságról alkotott felfogás módosulásához.”*⁷³ A leánykérés helyzetére épülő szerelmi témát feldolgozó vígjátékok a kérők különböző műveltségtípusainak bemutatása és szembesítése a leány választásával vala-

⁶⁷ Solt S. Andor (1933): *A magyar dráma színpadi formáinak kialakulása a XIX. sz. első harmadában*. Budapest, 6. o.

⁶⁸ Uo. 35. o.

⁶⁹ Uo. 32. o.

⁷⁰ Uo. 40. o.

⁷¹ Sebestyén Károly (1919): *Dramaturgia. A drámai műfajok története és elmélete*. Budapest, 289. o.

⁷² Nagy Imre (1993): *Nemzet és egyéniség. Drámai irodalmunk az 1810-es években: a hazafiság drámái*. Argumentum Kiadó, Budapest, 213. o.

⁷³ Uo. 213. o.

mely kívánatosnak tartott műveltség népszerűsítését teszi lehetővé. Ezek közül pedig legmesteribb A kérők. A szereplők egyéni dialektusát, eltérő szolamú beszédét Nagy Imre tanulmányozta behatóan. A kérők Széhlázy bárójának francia kifejezésekkel, modoros frázisokkal telített, felületes retorikájú, laza beszédmódja mellett Perföldy pedáns, feszes-latinos szóhasználatát halljuk, valamint Baltafy ízes-magvas, töröl metszett, ám némileg avított magyar beszédét, Margit ájtatos-kellemkedő fontoskodását, míg Károly és Máli Hymfin iskolázott stílusban szólal meg, amihez viszonyítva az előbbieket szófűzése kacagtatóan parodisztikus ízt kap.⁷⁴

Dömjén szerzeményéről vázlatosan szólva megállapíthatjuk, hogy a kor kedvelt színpadi témáját másolja, karikírozni igyekszik a leányát gazdag ifjú számára tartogató apát, akit Fukarfi névre keresztel. Solt Andor is felhívta a figyelmet arra, hogy régi vígjátéki hagyomány volt, „*oly humoros népetimológiájú nevekkal ellátni a szereplőket, melyek már önmagukban előre jelezték az illető személy jellemét*”⁷⁵ A beszélő nevek a magyar színpadon Kisfaludy óta gyökeresedtek meg. Fukarfi-ról azonnal eszünkbe juthat Molière Fösvény című drámája, ám a pénzsóvárságon kívül más nem rokonítja őket. A latinizálni igyekvő táblabíró Fukarfi alakjában a pénzforgatásból élő polgár és a maradi köznemes figurája olvad sajátosan egybe, és mintha A kérők latinos műveltségű Perföldyje és Baltafy kapitány ízes-magvas magyarsága⁷⁶ ötvöződnék.

Amíg azonban Kisfaludy legjobb vígjátékaiban „*a leány (vagy ifjú özvegy) kezére pályázó kérők, akik egy-egy magatartásformát, műveltségtípust és beszédmodot képviselnek – pontosabban: jellegzetes beszédmódjukba építve hordozzák a jellemüket determináló kulturális arculatot*”,⁷⁷ a mi szerzőnk nem tudja ily mértékben kihasználni a szereplők karaktereit. Igazából nem a két kérő, hanem az apa és az egyik kérő (Gatey) ellenpontozza egymást, Retekit Széhlázy báróhoz csak szándéka, az érdekházasság terve közelíti. Az apa jellemzésére szolgálnak az ilyen és ehhez hasonló mondatai: „*... én magam örömet pénzes zacskóvá válnék*”, (Rózsa, 186. o.) vagy „*... nem volt, nem is lesz szebb Ember a pénznél*”. (Rózsa, 186. o.) A szavakon túl a tárgyi környezet felépítése is jellemábrázoló erő. Az első jelenésben az asztalon két könyv van, az Álmoskönyv és az üzletkönyv. Ez utóbbiban azok neve szerepel, akiknek kölcsönt adott. Amikor az egyik inas hangosan olvasni kezdi, ezt halljuk: „*Jakab zsidó be hozta a nála levő Summa interestét 200 forintot. Az Izsaknál levő 800 forintot Zczignek ígértem, mert az egy forinttal többet ígért az egészre.*” (Rózsa, 189. o.) Nemcsak pénzsóvár, hanem babonás is, színrelépésekor rögtön éjjeli álma jelentését kutatja az Álmoskönyvben, és örömmel nyugtázza, hogy pénz áll majd a házhoz. „*Miolta ezek a Neologusok vagynak, minden in-*

⁷⁴ Nagy Imre (1998): *Heraklit és Demokrit. (A kora reformkori vígjáték dramaturgiája.)* Irodalomtörténeti Közlemények '98. 513. o.

⁷⁵ Solt Andor, i. m. 35. o.

⁷⁶ Nagy Imre, i. m. 513. o.

⁷⁷ Uo. 514. o.

versa ratione megy. Újságot is azért nem járatok, hogy tele vagynak ujj szavakkal, s csak úgy csuklik bele az Ember szeme.” (Rózsa, 184. o.) A kérő megnyerése érdekében azonban maradiságát palástolni akarja: „*Gatey a’ mint levele mutatja olyan újj gesztusú ember, azért hát én is valami könyvet szeretnék olvasni”.* (Rózsa, 186. o.) Leánya erre egy zsebkönyvvel segíti ki, amelynek a címét sajnos, nem közli a szerző, de azt tudjuk, hogy a zsebkönyvek divatja akkoriban, amikor e vígjáték kísérlet született, igen nagy volt, nyilván ezért kap szerepet a kellékek között.

Az események menetét a két kérő és a két inas megjelenése bonyolítja, de nem pusztán versengés folyik, hanem szerepcseré is zajlik, a szélhámos Reteki, aki vagyont peres úton elvesztette, a szerencsés Gateynak adja ki magát, hogy így elorozza a menyasszonyt. Szerencsére, a másik kérő sem késlekedik, és hamarosan fény derül a turpisságra.

A kora reformkor vígjátékait vizsgálva Nagy Imre megállapítja, hogy e színműtípusok dramaturgiájában alapvető szerepet játszik az intrika, s az intrikus célja elérése érdekében megtéveszti, legtöbbször manipulálja a többieket.⁷⁸ A szituációs vígjáték, amelyben a helyzet dominánsabb szerepet játszik mint a jellem, Kisfaludy második vígjátékírói korszakában újabb változatokat teremt. Így láthatjuk benne A leányörzö (1826) vagy a Három egyszerre (1829) komikus jeleneteit Dömjén szerény próbadolgozatába.

A párhuzam kedvéért jegyezzük meg, hogy a vendéglátás, névnap dínom-dánom szerepeltetésének színpadi hagyománya az iskoladrámák idejéig nyúlik vissza, hiszen ez már a kegyesrendi szerző, Pállya István 1768-ban a Ravaszy és Szerencsés című drámájában fellelhető. A tanácsosi tisztség elnyerése érdekében a kapitány névnapit köszöntőt rendel egy poétánál⁷⁹, s a mi Fukarfink is Gergely napot tart, azaz névnapját ünnepli.

A pápai szabadidős hetilap vígjátékában a lányos házhoz másodikként érkezett ifjú az apa előtt Kergeteges bárónak, Eszter előtt festőnek adja ki magát, s így mindkettő rokonszenvét elnyeri. Romantikus udvarlásából idézünk néhány sort: „*Ne hidd, hogy elunná magadat, le festem a’ világ öt részeit el utazunk föld abroszokon. Megnézzük a föld legnevezetesebb városait, száraz lábakkal megyünk által az Ocean zajgó hullámain, megnézzük a szabadság honát, s innen meglegedve ’s hazánk szomorú emléke vezérlése alatt haza ballagunk”.* (Rózsa, 204. o.) Gatey vallomása a diák Dömjén széles érdeklődési köréről árulkodik, a világ csodás tájainak felfedezésére vágyakozik.

A kérők 3. felvonásának 6. jelenetében⁸⁰ Székházy báró tévedésből János inas kezét csókolgatja, ezt másolja az a jelenet, amikor Reteki ölelgeti az általa Eszternek vélt Ferkó inast. (Rózsa, 188. o.) Ugyancsak A kérőkbeli inasok bölcselkedése, Fe-

⁷⁸ Uo. 518. o.

⁷⁹ *Magyar drámairók, XVI-XVIII. század.* Szépirodalmi könyvkiadó, Budapest, 1981. 763 o.

⁸⁰ *Kisfaludy Károly válogatott drámái.* Unikornis Kiadó, Budapest, 1999. 159. o.

renc és Tamás okoskodása (a 2. felvonás 1. jelenésében)⁸¹ mintázhatta Miska inas és Ferkó fecsegését a Rózsában.

„Az akadémia olyan hely, a' hol nagy vastag könyvekből olyan szakállas Tudósok tanítanak.” (Rózsa, 198. o.) A filozófus helyett Fülesmókust mondanak, Miska inas Joseph Orrfülszájnak nevezi magát Fukarfi előtt, szavajárása a „Fót hátán fót” (Rózsa, 184. o.), míg Ferkó unos-untalan ismételt szava a Merevén.

Határozottan eltér diákszerzőnk darabja Kisfaludy vígjátékaitól a női főszereplő karakterének megformálásában. Eszterben nyoma sincs Máli, Lidi, Ida vagy Emmi talpraesettységének, az ügyefogyott, bátortalan kérőből is hálás férjet faragó tehetőségének. Sokkal inkább rokon a biedermeierből itt maradt női eszménnyel, amely házias, szerény, az atyai uralmat csöndesen viseli, s csupán a körülmények kedvező alakulásának köszönheti boldogságát. „az Ifjú szívében ég lakik, 's abba szerelmi boldogság az üdv” (Rózsa, 186. o.) – áradozik Eszter, de tettekre semmiképpen sem vállalkoznék.

A Kisfaludy-remekék játék a játékban „kettőzött fikciójáról”⁸² sem beszélhetünk a Pénz Emberség kapcsán, hiszen az eltérő dialógusok egymásba szövődésére nem találunk példát. Csupán a leányórzés motívumának és az ellesett színpadi fogásoknak némi diákos izlésű fűszerezése Dömjénnek ez a komédiakísérlete, amelyet saját kézírásában nyújt át az olvasónak.

A vígjátékban Reteki számára megtanulandó 'actioma' (pénz = emberség) Dömjén másik drámakísérletében is fontos momentum. A Rózsa vagy a' Kétszínű című szomorújátékban ezt az elvet vallja a cselvető Ravaszdy is: „a pénz az élet 's a szegénység a halál”. (Rózsa, 254. o.) A választott műfaj azonban előrevetíti a tragikus véget, a bármi áron boldogulni vágyó hősök sorsa szomorú véget ér. Rögtönis álnév alatt a folyóirat 20. számában kezdte közölni a három felvonásból álló drámát, s csak a befejezés után, a 24. szám végén ismerhetjük meg a szerző kilétét. A ma már kevésbé ismert műfaji megjelölésről, a szomorújátékról a következő felvilágosítással szolgál a Világirodalmi Lexikon: tágabb értelemben használt fogalom, olyan drámai műveket is így jelölnek, amelyeknek hősei szenvedéseket vállalva elpusztulnak ugyan, de nem tragikus hőökként, hanem mártirokként. Az újkori tragédiát a szakirodalom egy része Ph. von Zesen 1641-ben bevezetett szakkifejezése (Trauerspiel) nyomán szomorújátéknak nevezi.⁸³ Magyar színpadon az 1810-es évektől jelentkezett két arculata, az egyik az áltörténeti „herosi”, ide tartoztak a Hamlet-variációk: a Lear király, a Macbeth; a másik pedig az ún. polgári szomorújáték, amelynek országszerte elterjedt képviselője Schiller Ármány és szerelem című drámája volt.⁸⁴ A klasszicizáló szomorújátékot főleg Erdélyben kedvelték az iskolai színjátszás és a nemesi műkedvelés következtében. Wesselényi is szorgal-

⁸¹ Uo. 141. o.

⁸² Nagy Imre (1998), i. m. 513. o.

⁸³ Világirodalmi Lexikon, 15. k. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993. 756. o.

⁸⁴ Kerényi Ferenc (1981): *A régi magyar színpadon 1790-1849*. Magvető Kiadó, Budapest, 135. o.

mazta e műfajt a hazafiságot hirdető programja megvalósításához. Hiába hangsúlyozza Kazinczy még 1814-ben is a verses megfogalmazás szükségességét, a fennmaradt szövegekben csak prózai változatokat találtunk.⁸⁵ Eltűnik a hármas egység követelménye, együtt szerepel a magyar történeti (Hunyadi János, Kinizsi) és a klasszicista hatalmi témaválasztás (Titus, Pompejus) lehetősége.⁸⁶ A szomorújáték műfaji nyitottságát mutatja, hogy az érzékenyjáték és a harsány vitézi játék bizonyos elemei is beleolvadnak. Az Ármány és szerelem ez idő tájt már gyakran játszott darab volt a hazai vándortársulatok színpadjain, 1804-től általában Fortély és szerelem címmel szerepelt a korábbi Szövevény és szerelem helyett. „A’ Szerelem féltésnek gyászos következesei”⁸⁷ magyarázattal ellátott címlap arról árulkodik, hogy Pápán 1824. április 20-án előadtak egy öt felvonásos szomorújátékot, amelynek a pontos címét sajnos nem ismerjük. Akár a Schiller-dráma egyik magyarázata is lehetett. Dömjén drámaszövege azonban ezzel csupán a női főszereplő tragikus halálában rokonítható.

A Rózsa, mint műcím, a magyar drámairodalomban először Katona József A rózsza, vagyis a tapasztalatlan légy a pókok között című, 1814-es keltezésű vígjátékában szerepel. A szív törvényeire hallgató Elek tapasztalatlansága miatt képtelen eligazodni a színlelés világában, ahol a központi szerepet játszó női alak nemegyszer álarcot visel.⁸⁸

A cselvetés drámaszerző ereje érvényesül Katona másik színpadi művében is. Az 1812-es keltezésű Monostori Veronka, vagy a harc két ellenkező igaz ügyért című műben. „Az ilyen színmű a csel, a cselvetés motívumára épül, vagyis az egyik szereplő (nem minden esetben a főhős, de általában az) cselet vet, csapdát, kelepccét állít valamely másik szereplőnek vagy a szereplők egy csoportjának. Tették az önzés, a hatalomvágy, valamely súlyos vagy annak célt sérelemből táplálkozó bosszú ...”⁸⁹ Amint arra Nagy Imre még rávilágít, a drámai cselekményt mozgó intrikus széles mezőben képzelendő el a bosszú tébolyult megszállottjától a vígjátékok furfangos játékmesteréig.⁹⁰

Mindezt azért részletezzük, mert a Rózsa vagy a’ Kétszínű szerzője szomorújátékot szeretne alkotni, mégpedig annak polgári vonatkozásában, s témául a szerelemféltést választja. A végzetes félreértéseket egy cselvető, Ravaszdy terveli ki, ő komponálja az eseményeket. Egy gazdag földbirtokos egyetlen lányát, Ágneszt nem választottjához, Hiszfalvy Gyulához, hanem az arisztokrata Fennlakyhoz szeretné feleségül adni. A szerelmesek elválasztására törekszik Ravaszdy is, aki látszólag Fennlaky útját igazítja a lányhoz, valójában saját maga szeretné nőül venni De-

⁸⁵ Uo. 138. o.

⁸⁶ Uo. 139. o.

⁸⁷ Nádasdy, i. m. 17. o.

⁸⁸ Nagy Imre (1993), i. m. 151. o.

⁸⁹ Nagy Imre (1998), i. m. 517-518. o.

⁹⁰ Uo. 518. o.

li Ágnest. Terve eléréséhez cselet eszel ki, akkor, amikor Hiszfalvyt már gyanúba keverték az apát megtámadó haramiák, ő elhiteti az ifjúval, hogy Ágnes már nem szereti. Tanácsolja, hogy bosszúból gyorsan vegyen felségül egy özvegyet. A meglehetősen gyerekesen gondolkodó Gyula meg is teszi ezt: „*Megmutattam, hogy nemcsak egyedül ő az, a'kit én az oltárhoz vezetni tudok.*” (Rózsa, 310. o.) A lány kedvese hűtlensége halálos kórba juttatja, élete hamarosan véget ér. Ám a gonosz Ravaszdy és Fennlaky is tragikus sorsra jut, és Hiszfalvy számára sem marad más lehetőség, mint az, hogy önkezével vessen véget életének.

A rózsa a szerelmesek boldogságát, egymás iránti hűségét hivatott jelképezni. Fennlaky egy éjjel meg akarja rongálni a növényt, hogy ezzel igazolja Ágnes előtt a távollévő Gyula hűtlenségét. Tették végrehajtásában megzavarja Maszlag, aki egy cigányasszony jóslata miatt el akarja lopni Ágnes rózsáját beteg szeretője, Kati számára, azért, hogy az meggyógyuljon tőle. Ravaszdy és Fennlaky ármánykodásáról a rózsa egyik fiatalt sem 'tájékoztatja', Ágnes vakon bízik kedvesében, aki pedig könnyen hitelt ad barátja szavainak. Így rendelődik hozzá a rózsához értelmező jelzőként a kétszínű.

Az események bonyolításában fontos szerep jut az erdei haramiáknak. Fennlaky mint haramia vezér lép elénk a második felvonásban, és megbízásából megtámadja a legények Deli Jónást. Fennlaky menti meg a rablóktól, s ezzel hálára kötelezi a lány apját. Káka, Gazfi, Csákány, Balta és Maszlag az erdőben egy tisztás körül ülnek, és somlai bort iszogatnak a harmadik felvonás nyitójelenetében:

Így énekelnek:

„A hüs erdő magányába
Minden bükknek árnyékába
Van a' hazánk 's életünk ...
Igyunk ne lássunk bánatot
Nem szolgálunk mi robotot.” (Rózsa, 309. o.)

A haramiák ilyen sokoldalú, a cselekmény szövéseben való döntő szerepeltetése arról árulkodik, hogy szerzőnk láthatta színpadon Schiller drámáját. 1793-ban Darvas János már lefordította Hegyi Tolvajok címmel, sőt még egy fordítása készült el Bartsai László révén [A' Tolvajok], s ez az Erdélyi Játékos Gyűjteményben meg is jelent.⁹¹ A művet 1794-ben színre is vitték, valószínűleg ez volt hazánkban az első Schiller-előadás, a cenzúra azonban további bemutatását egyelőre nem engedélyezte.⁹² Minthogy a magyar műsorra Schiller a cenzúrától késleltetve jut el, a Haramiák tartósabban csak a XIX. század elején kap színpadot: Debrecenben 1806-tól, Pesten 1810-től játsszák.⁹³ Angyal Bandi, Zöld Marci címmel készülnek el a magyarított utánzatok, amelyek hősei gyakran az életből vett szereplők, a betyárok. Bár Nádasdy Lajos kutatási eredményeit is igyekeztünk felhasználni, a kora-

⁹¹ Kerényi, i. m. 39. o.

⁹² Uo. 117. o.

beli címlapok nem tudósítanak bennünket a Haramiák egyetlen pápai előadásáról sem. Mivel azonban a '30-as években ezek a rablójelenetek gyakran előfordultak egy-egy szomorú- vagy érzékenyjáték betétjeként, biztosra vehetjük, hogy az, aki részt vett vándorszínész-előadásokon, látott ilyet a színpadon.

Folyóiratunk egyetlen szomorújátékát színesíti a vígjátékokból kölcsönzött 'fér-fialó' özvegy szerepeltetése. Csipkeváríné már két urát is eltemette, újra házasodni kíván, ezúttal Ágnes kedvesével vezeteti oltár elé magát. Kacagatóan enyeleg Gyulával: „*reménylem, hogy a' szépen kinyilt 's illatozó virágot ha letöri gondosan fogja ápolni*”. (Rózsa, 320. o.) Az ifjú férj válaszul „Kelepityeségednek” szólítja asszonyát.

A színpadok világa felé óhajtozó szerző drámájának megszerkesztettségét kutatva megállapíthatjuk, hogy kellően át nem gondolt témát vetett papírra, következetlenségei, a cselekmény szétburjánzása, a szálak elvarratlansága nehezíti a megértést. A cselvető motiváltsága sem elég indokolt, a szereplők jellemábrázolása egysíkú. A sorsát saját kezébe véve irányítani képtelen tragika alakja pedig végletesen egyszerű. Ravaszdy önvádolásának előkészítésére nem maradhatott ideje és módja a szerzőnek, hiszen négy egymást követő számban jelent meg munkája, feltehetőleg csupán pár nap állt rendelkezésére a folytatások megírásához.

A már ismertetett vígjáték és szomorújáték, mint a drámai műfajok Rózsabeli képviselői mellett meg kell említenünk azt a „Néző Játékot”, amely Jó Fiú címmel kapott helyet a Rózsa első öt számában. Szerzője az a Csilus János, aki a folyóiratot 1837. április 24-ig szerkeszti. Alkotása kevésbé ötletes, mint Dömjén Ferencé, a szereplők nevei (Firmin, Marcelle) idegen hatásról árulkodnak. A cselekmény egy váltó körül zajlik, mely a szerelmesek közé áll, de végül minden jóra fordul, és a két fiatal egymásé lehet. E három drámakísérlet is igazolja, hogy elvárásaikat, igényeiket a korabeli normához igazították. A helyi diáklap színvonalát ezek a drámakísérletek lényegesen emelik.

„... *Szent Lugos titkunk tudója ...*”,

(Dömjén Ferenc útkeresése epikai és lírai műfajok között)

Lírikusként a Rózsa-ban publikált: a Farsangi köny, a Színészet és a Lugos című költeménye érdemel figyelmet. Az elsőben a farsang harsányságával állítja szembe a szerelmi csalódása miatt halálba vágyódó lírai ént. Hangulatát még aláírása is egyértelműsíti, Kedvtelen. (Rózsa, 114.o.). Érdekes továbbá az is, hogy 1837. február közepén, azaz farsangkor írta.

A Rózsa 20. számában, amelyben szomorújátékát kezdte közölni, tőle az első alkotást, ezúttal Rögtönis álnéven jegyzi le, a címe Színészet. Akár élménybeszámolóknak is tekinthető:

„Szűk színházunkba elmenék
 Oszlatni gondomat
 Adott darabba meglelém
 Lefestve sorsoma.” (Rózsa, 251. o.).

A hasonlóság közte és a színpadi hős sorsa között természetesen a csalódás, az örök női hűtlenség. Mondanivalója szerint a barátság és a szerelem egyaránt merő képmutatás, azaz színészkedés.

A Lugos a legutolsó verse, ezt a 27. számban olvashatjuk. Témája: a váratlanul visszatért ifjú hűtlenségen éri volt kedvesét, aki ezúttal az Ilka névre hallgat, s fájaldalmában véget vet a saját életének. A cím a tragédia helyszínét jelenti, boldog órák helyett gyilkosság tanúja lesz a lugas.

Ideje szót ejtenünk Dömjén Ferencnek az 1841. tavaszutó [május] 9-én megalapított főiskolai Képzőtársaságban játszott szerepéről. Az önképzőkör üléseiről fennmaradt jegyzőkönyvben⁹³ sok helyen találkozunk nevével. Már az előtörténeti részben a fölállított társaság legelső tagjai között szerepel.⁹⁴ „*Baráth József a' költészet nyilvános tanítójának fölszólítására számosan összeálltak egy illy társaság alakítására*”⁹⁵ – olvashatjuk mindjárt az első oldalon. „*A társaság célja, hogy az abban részt venni kívánó ifjak szavalás, dolgozatok, 's ezek bírálata által szellemi erejüket műveljék és neveljék.*”⁹⁶ A további szabálypontok között találjuk azt, amely a bírálói feladatokat rögzítette: „*A' bírálók által, szigoru megrostálás után méltókkal ítélt munkák, ha a társaság ülése ellenkezőkép nem ítélné, szerzőik által a' titoknoknál e végre álló Érdemkönyvbe beírassanak a' szerző nevének kitételével.*”⁹⁷ Vagyis nemcsak az alkotásban, hanem a kritikai gondolkozásban és véleményközlésben is jártasságot szerezhettek. Dömjén gyakran szerepel alkotóként, bírálóként egyaránt, sokszor előfordul vele, hogy jobbításra visszaadják a munkáit. Így történt ez pl. a Képzőtársaság V. ülésén, 1841. Tavaszutó 19-én, amikor Eöri Sándor a Lengyelhon és a Véghír című költeményeket bírálta: „*Az elsőre nézve megjegyztetett, hogy benne költői igazságszolgáltatás nincs, a második érdemkönyvre méltónak ítéltetett.*”⁹⁸ Amikor Dömjénnel, mint bírálóval találkozunk, hasonló kritikát hallunk. Ezért hát nem csodálkozhatunk azon, hogy az 1841 őszi tanulmányait a Pápán folytató Petőfi, ekkor még Petrovics Sándor, költeményeit is bátran kritika alá vették a diákköltők.

Az 1841. ősziutó [november] 10-én tartott második ülésen Tarczy Lajos elnök jelenlétében olvasta fel Petrovics a Tűnődés, a Zsarnok és az Eskü című verseit. A bíráló Dömjén volt, s a jegyzőkönyv a következőket dokumentálta: „*Az elsőben köl-*

⁹³ A Képzőtársulat Jegyzőkönyve, 1841-61/2. 1. o.

⁹⁴ Uo. 2. o.

⁹⁵ Uo. 1. o.

⁹⁶ Uo. 3. o.

⁹⁷ Uo. 5. o.

⁹⁸ Uo. 10. o.

tői nyelv, lírai érzelem található, melyet érdemkönyvre méltónak ítéltetett, a lírai egységet sértő kifejezés kiigazítása mellett. A' Zsarnok című egy kényur gaz érzelmeit festő költeménynek – mint drámai magánybeszédnek dramatizálására utasított a szerző. Az Esküben egy Bachy tisztelője hajthatatlan hűségű bajnokává esküszti magát a csapatban, mely mű kivált kerekdedsége által figyelemre méltó, de mind e mellett is csak az egyik részében előmlő póriasság letisztítása mellett ítéltetett érdemkönyvre méltónak.”⁹⁹ A 14. ülésen [1842. január 16.] följegyezték, hogy Petrovics „...a Tűnődést kiigazította, s helyesnek találtatott dala”.¹⁰⁰ Az önképző-kör 30. ülésén [1842. április 20.] több új művel lépett elő. A Kuruttyó című ballada kiigazítás végett visszaadatott, a Helikoni zárandok és a Viszónlátás „epigrammá dolgozása ajánltatott”.¹⁰¹ A bíráló ezúttal is Dömjén volt.

A diákköltő Petrovics pápai alkotásait legutóbb Veress Zsuzsa vette górcső alá. A Tavaszbeli költemények ismeretében hangsúlyozza: „A többiek a maguk tisztas középszerűvel, csinoska vagy olykor bájosan esetlen műveikkel úgy vélték, hogy minden további nélkül versenyezhetnek Petroviccsal. Primátusa tehát korántsem volt nyilvánvaló a kortárs diákok számára.”¹⁰² Petőfi pedig, akinek nem volt stílusa versei korrigálgatása, inkább veszni hagyta néhány zsengejét.

Dömjén Ferencről még epikai szárnypróbálgatásai kapcsán kell említést tennünk két elbeszélés erejéig, a Pünköst Napja és a Búcsú című kispikákig. A Pünköst-Napja című rövid terjedelmű elbeszélés szintén a párvalasztást, a gyermekkorban kijelölt mátká elnyeréséért folyó küzdelmet ábrázolja vallomásszerűen, egyes szám első személyben. Hőseink, Gyula és Róza, gyermekkori barátságuk után hosszú időre el lettek egymástól távolítva, melynek okát Gyula édesanyjától halljuk: „Az egymást felváltó szerencsétlenségek minket [tu. Gyula szülei] szegény sorsra juttattak, Téglásiékat pedig a szerencse szárnyán hordozta, az óta Róza Szülői hidegek hozzánk ...”. (Rózsa, 241. o.)

Az elbeszélést indító képek egyfajta idillt sugároznak: „Vérben hunyt le a' jótékony nap a' kőszegi kéklő hegyek megett 's már hallatszottak a hazatérő nyájj kolompjai 's a' csalogány estveli hangjaival szépen hangzott össze a' pásztor furugája ...”. (Rózsa, 390. o.) Érdekes, hogy a táj nyugalmit ellentétbe helyezi az emberek közt folyó dühös vitával, azaz a külsőt a belsővel állítja szembe: „... néma csend kezdé ereszkedni a' szendesező természetre csak a Vámhidi bíró Úr szobájába folyt négy szem között heves beszélgetés csüggedni nem akaró tüzzel”. (Rózsa, 390. o.)

Szerelmük életben tartására és a szülői ellenszenv leküzdésére Róza keres megoldást, gróf Tordyt megkéri, hogy Gyulát ügyvédjének válassza. Így azonban a fiatalembernek újra el kell utaznia, s a távollét alkalmat ad arra, hogy a szülők a

⁹⁹ Uo. 35. o.

¹⁰⁰ Uo. 40. o.

¹⁰¹ Uo. 48. o.

¹⁰² Mezei Zsolt (szerk., 2001): „A kényes úrfi s a rongyos baka.” Tanulmányok két halhatatlan pápai diákról (Petőfi Sándor, Jókai Mór). Pápa, 152. o.

lányukat gyorsan máshoz adják feleségül. Erről Róza levele értesíti választottját. Az esküvő Szigligety Károllyal pünkösöd másnapjára van kitűzve: „*Ah! Gyulám! hervad kevés idő múlva a' feselő Róza*” – sóhajtja a menyasszony. (Rózsa, 267. o.) Az ifjú természetesen azonnal hazautazik, s csak a szerencsés véletlen változtatja meg az események alakulását, mégpedig az, hogy a hirtelen háborgó „Szőke folyón” csónakázó apát, lányát és annak jegyesét Gyula menti meg a vízbefulladás-tól. A hála persze nem marad el, s így beteljesülhet szerelmük. Hősünk elégedetten jegyzi meg: „*Mennyire szelídek voltak szép Rózám Szülői e' bal eset után ki nem mondhatom*”. (Rózsa, 268. o.)

A stílusát vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a múltba visszatekintő, retrospektív nézőpont, a kevés párbeszéd kissé egyhangúvá teszi az elbeszélését, amelyet a levél beiktatásával, természetleírásokkal próbál színesíteni. Csupán egyetlen izgalmas – feszült – jelenetet látunk: „*Lárma hallatszék messzéről, kettőztetém lépésemet. Segítség hallatszék, Nagyságos Téglasy Ur lányával 's ennek jegyesével mindjárt vízbe fülladnak.*” (Rózsa, 268. o.) Az elbeszélésben egyetlen kiszólást találunk: „*– gondold érdemes olvasó, mi okozá e' változást bennem? Nem tudod? én megmondom*”. (Rózsa, 236. o.) Találkoztunk már ilyen fogással a Rózsa egyik elbeszélőjénél, Boros Mihálynál is. Lehet, hogy A' szerelmesek sirja vagy a' ki holt család népszerűsége is bátorította erre Demjént.

A Rózsa utolsó előtti számában szereplő másik elbeszélése, A' Búcsú, kis meglepetéssel is szolgált, mert annak betétdalában a Lugos című versre ismerhettünk. A hősnő, Amália a zongoránál ülve így énekel:

„Magam lakom csak néma búval
A' Lugos hűvös árnyain
Hol édesen reám simulva
„Tiéd” rebegék ajkaid
Hang hang után szelíden elhalt
ütött az óra rémesen
Szerelmi csillagunk leszálla
Vihar setétes fellegen ...” (Rózsa, 407. o.)

A Lugos parafrázisa a cselekményben is megjelenik: „*Észrevétlenül suhant ki a szobából (Amália) egyenest a' kertbe ment, 's a' szent rósa lugasba ült. – Bájosan emelé fejét a' távolból a' sápadt éjji vándor, gyenge fénye rezegve jádzott a' lugos ágain*” ... „*Most megzörren az ág ... Rémfy közelítt - Drága Kisasszony! im az üres képzelt helyett maga a' való jön*”. (Rózsa, 408. o.) A szerelmi téma tehát most is hasonló, mint az összes többinél, az egymást szerető fiatalokat a zord atya egymástól elszakítani igyekszik. Ehhez egy neki megfelelő kérést „kerít”, s a fiatalok sorsa vagy jóra, vagy rosszra fordul. Itt ez utóbbi történik: a fiúból katolikus pap lesz, a lány apácának készül, találkoznak, és a hősnő meghal a bánatában.

Végül elmondhatjuk, hogy bár epigonként másolta a kor népszerű alkotásait, íz-

lését a divatos közízléshez szabta, és elvárasi horizontját jelenéhez, és nem a jövőhöz igazította. A Rózsa alkotógárdájában az övé a leggazdagabb termés.

„... önmunkásságuk gyümölcsei...”

Összefoglalás

A Képzőtársaság történetét feldolgozó kutatóktól, Borsos Károlytól¹⁰³, Szabó Imrétől¹⁰⁴ és Bodolay Gézától¹⁰⁵ eltérően, nem az önképzőkör működésére, hanem annak előzményeire fordítottuk a figyelmet, amikor a pápai diákok több mint másfél évszázaddal ezelőtti próbadolgozatait vizsgáltuk. Bepillantást nyertünk zsengeiken, mint egy kinyitott ablakon keresztül, a reformkor közköltészetébe.

A közköltészet fogalmának pontosítására is vállalkozott az a kiadvány, amely a 18. század kéziratos és nyomtatott ponyvaköltészetét rendszerezte.¹⁰⁶ Stoll Béla definícióját alapul véve hangsúlyozza, hogy ez a hosszú ideig tovább élő, folyton variálódó, közösségi jellegű költészet bizonyos tekintetben átmeneti típus a folklór és a műköltészet között: a népköltészettől határozottan elkülönül szerzői, másolói iskolázott, értelmiségi volta következtében.¹⁰⁷ A 18. század népszerű katonaverseinek, szerelmi énekeinek, egyházi jellegű énekköltészetének szerzői és fenntartói kollégiumi diákok voltak. „*Ez a népiesnek tűnő költészet nem az orális, népi hagyományból érkezik, hanem a kollégiumokban együtt élő, eltérő gazdasági és szociális háttérrel rendelkező, különböző kultúrájú diákság együttes alkotása, ízlésének, tudásának közös terméke.*”¹⁰⁸ Diákjaink kéziratos hetilapja a protestáns iskolák ezen hagyományában gyökerezik, s több ponton érintkezik a közköltészetrel. A folklór és az elit kultúra közötti jellegét műfaji sokszínűsége adja, hiszen a „kökény szemű barna lány”-tól „Endümion szent szellemé”-ig, azaz a népdaltól az ódáig szárnyal poétáink képzelete. A folklórból merítenek a „falusai csöp” és a „gondolattöredék” témái, ízlésvilágukban meghatározóak a népdalok hasonlatai, metafórai. Fekete szonettjei, Szücs és Halka ódái és bordalai, Boros rémtörténetei és Dömjén szindarabjai az elit kultúra irodalmi kánonjához igyekeznek hasonlítani.

Ha az epika műnemén belüli próbálkozásokat összegezzük, megállapítható, hogy az a műfaji átalakulás, amely a reformkor első (1825-1830) és második szakasza (1830-41) között a történelmi tárgyú hősi eposzról a regényre helyezi a hangsúlyt, némiképp Pápán is tetten érhető. A közreadott dolgozatok között egyetlen egy hőseposz-kísérletet sem találunk, annál több elbeszélést és novellát olvashatunk, még La

¹⁰³ Borsos Károly (1892): *A pápai ev. ref. főiskolai Képzőtársulat története 1841-1891*. Pápa.

¹⁰⁴ Szabó Imre (1913): *A pápai ev. ref. főiskolai ifjúsági Képzőtársulat története 1891-1912*. Pápa.

¹⁰⁵ Trócsányi (1981), i. m. 1981. Tankönyvkiadó, Budapest.

¹⁰⁶ Bíró Ferenc (szerk., 2000): *Közköltészet I. Mulattatók*. Balassi Kiadó, Budapest.

¹⁰⁷ Uo. 21. o.

¹⁰⁸ Uo. 22. o.

Fontaine-től is fordítottak A' Nagyszívű Ember címmel. (*Rózsa*, 8., 9., 10. sz.) Mint láttuk, érzékenyen reagáltak, ha eredetijeiket fordításként hallották emlegetni (pl. Tóth Antal). Nem lennének igazságosak, ha a legtöbb epikai szöveget publikáló diákot, Boros Mihályt, túlzottan lebecsülnék kezdetleges történeteikért, hiszen a magyar regény fejlődésének útja igencsak nehézkes, az 1832-es A Bélteky-ház után csak 1836-ban látnak napvilágot újabb sikeres epikai művek Jósika Miklós és Gaál József tollából. Fáy Andrásnak a magyar társadalom ábrázolására tett kísérletét történelmi tárgyú regények követik, hiszen az Abafi, a Zólyomi és a Szirmay Ilona is helyszínül a régmúlt Magyarországot választja. Bajza József a *Kritikai Lapok* hasábjain (1833-ban) „a regény-költészetről” is értekezett. A valódi regénynek nagy és nemes célja van, az emberiség karakterét kell ábrázolnia. A novellában szigorú egységnek kell lennie, mivel a cselekményt kénytelen szűkebbre szabni az alkotó. „*Míg a regény a dolgokat eredetöknél fogja fel, a novella oly körülményeknél kezdődik, melyek már a kifejlésnek bizonyos pontján állanak, a történet fonala feszült állapotban van*” – hangsúlyozza. Ha felidézzük a *Síromyt*, a Boros Mihályt ért szemrehányásokat, a karakterrajz hiányát, a cselekmény laposságát stb., ráismerhetünk Bajza gondolataira, amelyek bizonyos mértékben begyűrűztek az irodalmi ízlést fejlesztő körökbe, így a pápai hetilap szerkesztőségébe is.

A líra területén a Rózsaiban ígértes útkeresések szemtanúi lehetünk. A korban népszerű almanach-költészet kissé erőltetett, mesterkéltséggel hangvétele főleg Bajza Aurórabeli publikáció miatt vált ismertté. A Lanthoz, az Esthajnal vagy A violához címűek magukon viselik e stílus fő sajátosságait. A szentimentalizmus és a biedermeier pedig kísérőjelensége mind az epikában, mind a lírában született műveknek, hiszen Eötvös *A megfagyott gyermek* című 1833-as verse, sőt még Petőfi: *Szeptember végén* című költeménye is szerepelteti motívumként a temető kísérteties helyszínét. Fekete, Szücs és Halka már említett szerelmi poézise mellett a biedermeier sajátosságaira ismerhetünk Fördös Lajos *A' rózsa bimbó*, vagy Kálmán Károly *Virágaim* című dalában is. A kissé elégikus hangvételt a környezetrajz festi alá, amely a lírai én érzéseinek ábrázolására hivatott. Érdekes módon a hazaszeretet érzése ritkán kerül megverselésre, egy-egy példát láttunk a haza nagyja, Kölcsey előtti tisztelgésre. Talán a szervezett társaság védelmének hiánya, s az adott kor politikai háttere miatt óvakodtak ettől a témáról. Néhány év múlva az önképzőkör ülésein majd egymást érik a lengyelsiratók, a hazaszeretet versei, dalok a szabadságról. (Petrovics is szavalt Gaál József *Az ólmos botok* című költeményét.)

Cs. Gyimesi Éva a lírai fikciót¹⁰⁹ vizsgálva hangsúlyozza, hogy a teremtett világ fontos kérdése az, hogy milyen a viszony a költői alany és a leképezett világ között. Ábrázoló, azaz tárgyyszerű, vagy én-szerű. Petőfinél jól elkülönülnek az alanyra és a világra vonatkozó tényezők, közöttük bizonyos távolságtartás áll fenn. Tompa, Vajda, Reviczky és Ady költészete a világszerűség különböző megvalósulásának a

¹⁰⁹ Cs. Gyimesi Éva (1987): *Teremtett világ*. Bukarest.

csomópontjai. Az almanachlira mesterkéltége éppen abban nyilvánul meg, hogy a helyszín, a valós környezet túlságosan légiesített, hangulati elemekkel átszőtt, a tartalmi mondanivaló elsikkad a formai elemek között (pl. Bajza: Esthajnal).

Lapok és folyóiratok kapcsán az almanachokról és más diáktársaságok irodalmi zsebkönyveiről már szoltunk. A '30-as évek első felének legjelentősebb folyóirata, a Kritikai Lapok (1831-1836), de a szépirodalmi, szórakoztató jellegű első divatlapok is ekkor jelennek meg: a Regélő (1833-1841) és melléklapja, a Honművész, a Rajzolatok (1834-39). Az első modern magyar újság, a Jelenkor (1832-1848), a közvélemény alakítását tűzte ki feladatául. 1837 az Athenaeum című kulturális folyóirat indulásának éve, a Pesti Magyar Színház működésének kezdete, s Pápan ekkortól áll a professzorok rendelkezésére a munkáik kiadásához a Főiskolai Nyomda.¹¹⁰

A Pápai Református Kollégium évszázadok óta (1531-től) a protestáns értelmiség képzésének nemes feladatát szolgálta. Elsősorban református lelkészek, jogászok és tanárok kerültek ki a falai közül. A protestáns iskolák anyanyelvi képzésének magas színvonalát a magyar nyelven végzett istentiszteletek rendje követelte meg. Minden gyülekezet papjának birtokolnia kellett a gondolatok árnyalt kifejezése képességét, választékos szóincessel, olvasottsággal és tájékozottsággal kellett rendelkeznie, hiszen általában környezete egyik legképzettebb embere volt. Hivatása teljesítéséhez ismernie kellett a népies szóhasználatot, kifejezésmódot is. Ezeknek az elvárásoknak való megfelelést célozta a diákkori tanórán kívüli önképzés szorgalmazása, amely találkozott a szórakozni vágyás irodalmi igényével, és elindulhatott a Rózsa című hetilap megjelenése. Az álneves szerzők a publikációiknak igyekeztek egyéni ízt adni, de a siker reményében előszeretettel vettek át egymástól közkedvelté vált témát és stílust. Mindezek eredményeképpen az egységes kötetű összefűzött kézirat feltárása során átfogó kép bontakozott ki előttünk reformkori diákjaink ízlés- és gondolatvilágáról, anyanyelvi kultúrájáról.

Nemes igyekezetük ékes bizonyítéka a Rózsa.

Felhasznált szakirodalom

- Alexander Bernát: *Üdvözlő beszéd*. In: A Dunántúli Ev. Ref. Egyházkerület Pápai Főiskolájának Értesítője 1907-08.
- Antal Gábor: *Tarczy Lajos emlékezete*. In: A Dunántúli Ev. Ref. Egyházkerület Pápai Főiskolájának Értesítője 1907-08.
- Bíró Ferenc (szerk., 2000): *Közköltészet I. Mulattatók*. Balassi Kiadó, Budapest.
- Bodolay Géza (1963): *Irodalmi diáktársaságok 1785-1848*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Borsos Károly (1892): *A pápai ev. ref. főiskolai Képzőtársulat története 1841-1891*. Pápa.
- Cs. Gyimesi Éva (1987): *Teremtett világ*. Bukarest.
- Gérard Genette (1996): *Az elbeszélő diskurzus Az irodalom elméletei II*. Jelenkor, Pécs.
- Horváth János (1978): *A magyar irodalmi népiesség Faluditól Petőfiig*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Juhász Géza (1943): *Csokonai utódai*. Protestáns Szemle.

¹¹⁰ Trócsányi (1981), i. m. 232. o.

Képzőtársulat Jegyzőkönyve 1841-61/2.

Kerényi Ferenc (1981): *A régi magyar színpadon 1790-1849*. Magvető Kiadó, Budapest.

Kisfaludy Károly válogatott drámái. Unikornis Kiadó, Budapest. 1999.

Kiss Ernő: *A Dunántúli Ev. Ref. Egyházkerület Pápai Főiskolájának Története 1531-1895-ig*.

Kiss Ernő: *Bocsor István emlékezete*. In: A Dunántúli Ev. Ref. Egyházkerület Pápai Főiskolájának Értesítője 1907/08.

Kölcsey Ferenc összes versei. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest. 1990.

Magyar drámaírók XVI-XVIII. sz. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest. 1981.

Mezei Zsolt (szerk., 2001): „*A kényes úrfi s a rongyos baka*.” Tanulmányok két halhatatlan pápai diákról (Petőfi Sándor, Jókai Mór). Pápa.

Nádasdy Lajos (1981): *A pápai kőszínház története (1817–1931)*. Veszprém.

Nagy Imre (1998): *Heraklik és Demokrit. (A kora reformkori vígjáték dramaturgiája)*.

Irodalomtörténeti Közlemények.

Nagy Imre (1993): *Nemzet és egyéniség. Drámairodalmunk az 1810-es években: a hazafiság drámái*. Argumentum Kiadó, Budapest.

Próbadarabok 1803. Pápa, DRETGY O. 500. (kézirat)

Rózsa 1836-37. Pápa, DRETGY O. 533. (kézirat)

Sebestyén Dávid: *Tarczy Lajos életrajza* In: A Dunántúli Ev. Ref. Egyházkerület Pápai Főiskolájának Értesítője 1907/08.

Sebestyén Károly (1919): *Dramaturgia. A drámai műfajok története és elmélete*. Budapest.

Solt S. Andor (1933): *A magyar dráma színpadi műformáinak kialakulása a XIX. sz. első harmadában*. Budapest.

Szabó Imre (1913): *A pápai ev. ref. főiskolai ifjúsági Képzőtársulat története 1891-1912*. Pápa.

Szabó Zoltán (1986): *Kis magyar stílustörténet*. Tankönyvkiadó, Budapest.

Szinnyei József (1891): *Magyar írók élete és munkái I. kötet*. Budapest.

Szinnyei József (1894): *Magyar írók élete és munkái III. kötet*. Budapest.

Szinnyei József (1896): *Magyar írók élete és munkái IV. kötet*. Budapest.

Szinnyei József (1909): *Magyar írók élete és munkái XIII. kötet*. Budapest.

Szinnyei József (1914): *Magyar írók élete és munkái XIV. kötet*. Budapest.

Tarczy Lajos (1845): *Előszó*. In: Tavasz zsebkönyv. Pápa.

Toldy Ferenc (1908): *Gyászbeszéd Péczely József felett*. Akadémiai Értesítő. Budapest.

Tótfalusi István (1993): *Ki kicsoda az antik mítoszokban*. Móra Könyvkiadó, Budapest.

Trócsányi Zsolt (szerk., 1981): *A pápai kollégium története*. Tankönyvkiadó, Budapest.

Új Magyar Irodalmi Lexikon I. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1994.

Uspenszkij, Borisz (1984): *A kompozíció poétikája*. Európa Könyvkiadó, Budapest.

Világirodalmi Lexikon 15. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1993.

Wéber Antal (1999): *A biedermeier-jelenségről*. Helikon I-II.

Zolnai Béla (1935): *Irodalom és biedermeier*. Szeged.

Melléklet: A Rózsa tartalomjegyzéke

Pápa, őszutó [november] 13-án, 1836.

1. szám, 5-12. oldal.

Szerző	Cím	Oldal
Fövényi [Csilus János]	Elő-hang Daulnoytól - versfordítás	5. o.
	Jó Fiú Néző Játék három felvonásban 1. felv. 1-2. jelenés	5-10. o.
Orhalmy [Fekete János]	Linámhoz a távolból vers, fordítás Achtol	11. o.
Lány [Kálmán Károly] Órhalmy	Apróságok Apróságok I.-II.	12. o.
Széplényi [Boros Mihály]	Falusi csöp	12. o.
	Talány	12. o.

T. Vály Ferencz Javór, T. Kun Pál Ellenőr, 's a közönséges Tanító Urak felügyelések alatt szerkeszti Csilus János. Segéd társak Jeremiás, László, Bátki, Fördös, Kálmán Szücs, Fekete Urak

Pápa, őszutó [november] 21-én, 1836.

2. szám, 13-20. oldal

Szerző	Cím	Oldal
Széplényi [Boros Mihály]	Linám sírja - vers	13-14. o.
Fövényi [Csilus János]	Színműnek folytatása [Jó fiú], 3.,4.,5.,6. jelenés	14-19. o.
Órhalmy [Fekete János]	Panasz Hangzatka – szonett	19-20. o.
Tavy [Halka Sámuel]	Mese A Havi rózsa	20. o.
Könnyes [Jeremiás Lajos]	Számrejtvény	20. o.

Az 1. számbeli rejtvény megfejtése

Pápa, őszutó [november] 28-án, 1836.

3. szám, 21-32. oldal.

Szerző	Cím	Oldal
Zsarnoki [Fördös Lajos]	A' Patakhhoz - vers	21. o.
(Fövényi)	Színműnek folytatása [Jó Fiú] 2. felv. 1-2. jelenés	21-27. o.
Eromachus [Szücs Dániel]	Rózsáról Teusi lantos után szabadon - vers	27-29. o.
Eromachus	Apróságok	29. o.
Széplényi [Boros Mihály]		29. o.
Eromachus		30. o.
Széplényi		30. o.
Zsarnoki [Fördös Lajos]		31. o.
Gergyeni [Bátki István]		31. o.
Lány [Kálmán Károly]	Kérdő Rejtvények	32. o.
Toldi	Kérdő Rejtvények	32. o.
Telekdy [Perei János]	Rejtvény	32. o.
	Hirdetmények	32. o.

Pápa, télelő [december] 5-én, 1836.

4. szám, 33-44. oldal.

Szerző	Cím	Oldal
Széplényi [Boros Mihály]	Barátság, Szerelem – vers	33. o.
(Fővényi)	Színműnek folytatása [Jó Fiú] 4-8. jelenés	33-40. o.
(Könnyes) [Jeremiás Lajos]	Fortély 's Csalódás Elbeszélés hat levelekben 1. levél	41-42. o.
Zsarnoki [Fördös Lajos]	A' rózsa bimbó – vers	43-44. o.
Órhalmi [Fekete János]	Apróságok	44. o.
Gergyeni [Bátki István]	Rejtvény	44. o.

A 3. számbeli rejtvény megfejtése

Pápa, télelő [december] 12-én, 1836.

5. szám, 45-60. oldal.

Szerző	Cím	Oldal
Tavy [Halka Sámuel]	Kölcseyhez – óda	45. o.
Fővényi [Csilus János]	Színműnek folytatása 's vége 3. felv. 1-5. jelenés	45-56. o.
(Könnyes) [Jeremiás Lajos]	Fortély 's Csalódás 2. levél	56. o.
Zsarnoki [Fördös Lajos]	Csónakázás - vers	57-58. o.
Gergyeni [Bátki István]	Apróságok	58-59. o.
(Tavy)	Mesék A' bagoly és kakas	59. o.
Tavy	A' sas és foglyok – mese	59-60. o.
Lángy [Kálmán Károly]	Mari - epigramma	60. o.
Könnyes	Rejtvény	60. o.

Pápa, télhó [január] 9-én, 1837.

6. szám, 61-69. oldal.

Szerző	Cím	Oldal
Órhalmy [Fekete János]	Népdal „Bokrok közt kókényt szed a lyány”	61. o.
(Könnyes) [Jeremiás Lajos]	Fortély 's Csalódás 3., 4. levél	62-65. o.
Órhalmy	A' Színek – elbeszélés	65-67. o.
Ormosi [Csilus János]	Apróság	67. o.
Lángi [Kálmán Károly]	Kérdő Talányok	68. o.
Toldi		
Lángi	Rejtvények	68. o.
Széplényi [Boros Mihály]		

Az 5. számbeli rejtvény megfejtése

Pápa, télhó [január] 16-án, 1837.

7. szám, 69-76. oldal.

Szerző	Cím	Oldal
Solymosi [Fördös Lajos]	Tihamér – verses epika	69-71. o.
Könnyes [Jeremiás Lajos]	Fortély 's Csalódás 5., 6. levél	71-75. o.
Kék [Tóth Antal]	Apróság Rejtvények	75. o. 76. o.
Gergyeni [Bátki István]	Rejtvények	76. o.
	Hirdetmény	76. o.

A 6. számbeli talányok megfejtése

Pápa, télhó [január] 23-án, 1837.

8. szám, 77-88. oldal.

Szerző	Cím	Oldal
Solymosi [Fördös Lajos]	Dal – vers	77-78. o.
(I. T.) [Kálmán Károly]	A' Nagy Szívű ember (La Fontaine után) – elbeszélés, fordítás	78-84. o.
Széplényi [Boros Mihály]	Népdal „Egy hattýú ...”	84. o.
Könnyes [Jeremiás Lajos]	Apróságok	85. o.
Kék [Tóth Antal]		
Gergyeni [Bátki István]	Rejtvények	86. o.
Könnyes		

A 7. számbeli rejtvény megfejtése

Szerző	Cím	Oldal
Zádori [Fördös Lajos]	Bírálat	87-88. o.

Pápa, télhó [január] 30-án, 1837.

9. szám, 89-96. oldal.

Szerző	Cím	Oldal
Eromachus [Szücs Dániel]	Az Éjkirálynéhez - óda	89-91. o.
(I. T.) [Kálmán Károly]	A' Nagy Szívű Ember (folytatás)	91-96. o.
Könnyes [Jeremiás Lajos]	Apróság	96. o.
Kék [Tóth Antal]	Csererejtvény	96. o.

A 8. számbeli rejtvény megfejtése

Pápa, télutó [február] 6-án, 1837.

10. szám, 97-112. oldal.

Szerző	Cím	Oldal
Eromachus [Szücs Dániel]	Az Éjkirálynéhez – óda	97-99. o.
I. T. [Kálmán Károly]	A' Nagy Szívű ember	100-107. o.
(Kék) [Tóth Antal]	Kén-esső 's a Szerencsétlen házasság – elbeszélés	107-109. o.
	Epiramma – Ál-tudós	109-110. o.
Bajnoky [Papp Lajos]	Alap mondatok	110. o.
Órhalmi [Fekete János]	Vigasztalás Hangzatka – szonett	110-111. o.
Könnyes	Rejtvény	111-112. o.

Szerző	Cím	Oldal
Ajax Oileus [Simony Imre]	Bírálat	112. o.

Pápa, télutó [február] 13-án, 1837.

11. szám, 113-120. oldal.

Szerző	Cím	Oldal
Kedvetlen [Dömjén Ferencz]	Farsangi könyv - vers	113-114. o.
(Kék) [Tóth Antal]	Kén-esső 's a Szerencsétlen házasság (folytatás)	114-118. o.
Órhalmi [Fekete János]	Morpheushez – elbeszélés	118-120. o.
L. [Kálmán Károly]	Szám Rejtvény	120. o.

10. számbeli rejtvény megfejtése

Szerző	Cím	Oldal
Belzebub	Bírálat 8., 9., 10. számra	121-124. o.

Pápa, télutó [február] 20-án, 1837

12. szám 125-140. oldal

Szerző	Cím	Oldal
Solymosi [Fördös Lajos]	Intés – vers	125-126. o.
Kék [Tóth Antal]	Kén-esső 's a' szerencsétlen házasság	126-134. o.
(Széplényi) [Boros Mihály]	A' szerelmesek sírja vagy a' ki holt család	124-136. o.
Órhalmi Tivadar [Fekete János]	A' Honhoz – óda	137-139. o.
Kék [Tóth Antal]	Csererejtvény	139-140. o.
	Hirdetés	140. o.

A 11. számbeli rejtvény megfejtése

Pápa, télutó [február] 27-én, 1837.

13. szám, 141-156. oldal.

Szerző	Cím	Oldal
Tavy Ödön [Halka Sámuel]	Világunk – óda	141-142. o.
Széplényi [Boros Mihály]	A' Szerelmesek sírja vagy a' ki holt Család	142-148. o.
(Széplényi)	Elbeszélés Gyertya szentelő Napja vagy a' Jég Leány	148-151. o.
L. [Kálmán Károly]	Virágaim – vers Rejtvény	151-152. o. 152. o.

A 12. számbeli rejtvények megfejtése.

Szerző	Cím	Oldal
Zöld [Fekete János]	Bírálat a 10., 11., 12. számra	153-156. o.

Pápa, tavaszelő [március] 6-án, 1837

14. szám 157-169. oldal

Szerző	Cím	Oldal
Széplényi [Boros Mihály]	Gyertya szentelő Napja vagy a' Jég Leány	157-168. o.
L. [Kálmán Károly]	Népdall „Csöndes éj van ...”	168-169. o.

A 13. számbeli rejtvény megfejtése.

Szerző	Cím	Oldal
Rényfi [Szücs Dániel]	Ellenbírálóat A' Szerencsétlen házasság 's a Kénessó című mű bírálótra	170-172. o.

Pápa, tavaszhoz [április] 3-án, 1837.
15. szám, 173-180. oldal.

Szerző	Cím	Oldal
Széplényi [Boros Mihály]	Népdal „Egy hatyú fürdött ...” – ism.	173-174. o.
Sz.	A' Csókvágy – elbeszélés	174-178. o.
Tavi [Halka Sámuel]	A' havi rózsza – ism.	178-179. o.
Lényfi [Boros Mihály]	Kyprisz Ajándéka – vers	179-180. o.
Lillay	Rejtvény	180. o.

Pápa, tavaszhoz [április] 17-én, 1837.
16. szám, 181-196. oldal.

Szerző	Cím	Oldal
D. [Dömjén Ferenc]	Pérez Emberség eredeti Vig Játék egy felvonásban 1-8. jelenés	181-196. o.
Kék [Tóth Antal]	Csererejtvény	196. o.

A 13. számbeli rejtvény megfejtése

Pápa, tavaszhoz [április] 24-én, 1837.
17. szám 197-220. oldal

Szerző	Cím	Oldal
D. [Dömjén Ferenc]	Pérez Emberség 9-20 jelenés	197-219. o.

Azon Nemes Ifjaknak, kik Irataikkal Rózsánk lapjait díszesíték álneveik és valódi nevük

A 16. számbeli rejtvény megfejtése

Pápa, tavaszutó [május]1-én, 1837.
18. szám, 221-234. oldal.

Szerző	Cím	Oldal
Emlényi [Tóth Antal]	„Lanyha szellő ...” – vers Néki ígértetett 's másé lett – novella	221-222. o. 222-233. o.
Andalgó	Az epedő – ism.	233-234. o.
Robosorobi [Boros Mihály]	Epigramma A pór-góghöz	234. o.

Pápa, tavaszutó [május] 22-én, 1837.
19. szám, 235-250. oldal.

Szerző	Cím	Oldal
Robosorobi [Boros Mihály]	Miért? Azért – vers	235. o.
Váczi [Demjén Ferencz]	Történet és Elbeszélés Pünkösti-napja	236-243. o.
Virányi [Szücs Dániel]	Bor, Szerelem - vers	244-245. o.
Addteli [Demjén Ferencz]	Epigramma A' kikopott orvoshoz	245. o.
Lubóczky [Boros Mihály]	Gondolat töredékek	246. o.
Robosorobi	Gnomák Emlék vers	247. o.
Addteli	Nevettető Pilulák	247-248. o.
Búsfy	A' meglegedés - vers	248-249. o.
Robosorobi	A' Távolba - vers	250. o.
Lubóczky	Terkához - epigramma	250. o.

T. Vály Ferencz Senior, T. Kun Pál Ellenőr, 's a' közönséges Tanító és Esküdt Urak fölügyelésök alatt szerkeszti Tóth, - segédtársak, László, Fördös, Fekete, Boros, Halka és Dömjén Urak.

Pápa, tavaszutó [május] 29-én, 1837.
20. szám, 251-270. oldal.

Szerző	Cím	Oldal
Rögtönis	Színészet – vers	251-252. o.
D. [Dömjén Ferenc]	Rózsa vagy a' Kétszínű Eredeti szomorújáték három fölvonásban	253-265. o.
Scorbuntius [Fekete János]	A' megvetett Szerető – elégia	265-266. o.
Váczi [Dömjén Ferenc]	Pünkösti-Napja	267-268. o.
Lubóczky [Boros Mihály]	Gondolat-töredékek	269. o.
Almos [Halka Sámuel]	Az álmodó Atya – vers Mesék A Fülmile	269-270. o. 270. o.

Pápa, nyárelő [június] 5-én, 1837.
21. szám, 271-293. oldal.

Szerző	Cím	Oldal
D. [Dömjén Ferenc]	Rózsa vagy a' Kétszínű	272-292. o.
Abrándffy	Az alvó Nelli – vers	292. o.
Addteli [Dömjén Ferenc]	Gondolat töredékek	292. o.
Lubóczky [Boros Mihály]	Szippantás a tréfa szelencéből	292. o.
Abrándffy	Rejtvény	292. o.

Pápa, nyárelő [június] 12-én, 1837.
22. szám, 293-309. oldal.

Szerző	Cím	Oldal
[Dömjén Ferenc]	Rózsa vagy a' Kétszínű	293-306. o.
Abrándffy	A' Temetőben andalgó – vers	306-307. o.
Almos [Halka Sámuel]	Mese A' Fecskék A Kolompáros	307-308. o. 308. o.
Lubóczky [Boros Mihály]	Democritusi csöpp	308. o.

Pápa, nyárelő [június] 19-én, 1837.

23. szám, 309-324. oldal.

Szerző	Cím	Oldal
[Dömjén Ferenc]	Rózsa vagy a' Kétszínű	309-321. o.
Ábrándffy	Lantomhoz - vers	321-322. o.
Robosoróbi [Boros Mihály]	Gondolat töredék	323. o.
Szinpadi [Dömjén Ferenc]	Mesék	323. o.
	Gerény és a' kakas	
Rögtönis [Dömjén Ferenc]	A vén és kölök eb	323-324. o.
Addteli [Dömjén Ferenc]	Nevettető Pirulák	324. o.

Pápa, nyárelő [június] 26-án, 1837.

24. szám, 325-340. oldal.

Szerző	Cím	Oldal
Rényes	Az öngyilkos	325-326. o.
Rögtönis [Dömjén Ferenc]	Rózsa vagy a' Kétszínű	326-333. o.
Almos [Halka Sámuel]	Alom-hon - vers	333-334. o.
Repdesi [Boros Mihály]	Elbeszélés – A' Csontváz	334-340. o.
Repdesi [Boros Mihály]	Emilhez -vers	340. o.
Szinpadi [Dömjén Ferenc]	Mese	340. o.
	A' Fogoly és Gólya	

Pápa, nyárhó [július] 3-án, 1837.

25. szám, 341-356. oldal.

Szerző	Cím	Oldal
Ábrándffy	Egy haldokló ifjú vég szavai – vers	341-342. o.
Repdesy [Boros Mihály]	Elbeszélés	342-354. o.
	A' Csontváz	
Zs. [Zsarnoki]	Fürdéskor - vers	354-355. o.
Szinpadi [Dömjén Ferenc]	Mese	355-356. o.
	A Tyuk és Csirkéi	
Szemlényi	A' haldokló Szerető - vers	356. o.

Pápa, nyárhó [július] 10-én, 1837.

26. szám, 357-372. oldal.

Szerző	Cím	Oldal
Álmos [Halka Sámuel]	Hajnali Dal – vers	357-358. o.
Epedő [Tóth Antal]	Rege	358-370. o.
	Elek vagy a' Szirtfoki Remete	
Ábrándffy	Egy széphez – vers	370-371. o.
Álmos	Epigramma	371. o.
[Tóth Antal]	Rövid mentése a múlt számba kijött illy című munkának „Csontváz”	371-372. o.

Pápa, nyárhó [július] 17-én, 1837.

27. szám, 373-388. oldal.

Szerző	Cím	Oldal
Rögtönis [Dömjén Ferenc]	Lugos – vers	373-376. o.
Síromy [Boros Mihály]	Desó és Vilma vagy a' hívség sirja	376-381. o.
Repdesy [Boros Mihály]	A' bajnok – Hölgy – verses epika	381-385. o.
Síromy	Hullám-sir - elbeszélés	385-388. o.
Álmos [Halka Sámuel]	Epigrammák	388. o.

Pápa, nyárhó [július] 24-én, 1837.

28. szám, 389-404. oldal.

Szerző	Cím	Oldal
Repdesy [Boros Mihály]	Virágimhoz – vers	389. o.
[Szinpadi]	Elbeszélés – A' Búcsu	390-395. o.
Robosorobi [Boros Mihály]	Panasz – szonett	395-396. o.
Rényes	Szeget szeggel (humorisztika)	396-398. o.
	Szerelmi tréfa – vers	398-399. o.
	Csillag-vizsgálás	399. o.
Síromy [Boros Mihály]	Terához	400. o.
Epedő [Tóth Antal]	A' babonás kut – vers	400-403. o.
Almos [Halkal Sámuel]	A' Csalány és Repkény	403. o.
Lubóczky	A' Szellőhöz	403-404. o.
Epedő [Tóth Antal]	Nevettető Pirulák	404. o.
Addteli [Dömjén Ferenc]		

Pápa, nyárhó [július] 31-én, 1837.

29. szám, 405-416. oldal.

Szerző	Cím	Oldal
Úri [Mizskes Imre]	A' bolygó Leány – vers	406. o.
Szinpadi [Dömjén Ferenc]	A' Búcsu - elbeszélés	406-412. o.
Epedő [Tóth Antal]	Leány-hűség - vers	412-413. o.
Soroksári	Szippantás a' tréfa Szelenczéből	413. o.
	Egy-két szó a' Rózsa 27. számjára bírálatul	413-415. o.
Robosorobi [Boros Mihály]	Búcsú – vers	416. o.

Pápa, nyárutó [augusztus] 7-én, 1837.

30. szám, 417-441. oldal.

Szerző	Cím	Oldal
	A költész és Lyánka – vers	417-418. o.
Úri [Mizskes Imre]	A' borzasztó Földrengés - novella	419-421. o.
Szamóczásy [Tóth Antal]	Védirat Síromytól – repelle	421-422. o.
	A Földrengés - novella	423-431. o.
Almos [Halka Sámuel]	Búcsú 's Kérelem - vers	431-432. o.
Úri	Bírálat	431-438. o.
Síromy	Ellenbírálat	438-441. o.

Az 1837. félévi Rózsaiban dolgozó tagok álnevei és valódi nevei, 441-442. o.

KÖZLEMÉNYEK

A székesfehérvári Hosszúsétatéri Óvoda története

TAKÁCS ILDIKÓ

A székesfehérvári Hosszúsétatéri Óvoda történetének 37 éve során több változás történt az oktatáspolitikában, a jogszabályokban, a gyermeklétszámokban, a pedagógusok képzésében, de történtek jelentős fejlesztések, események is. A célom az, hogy bemutassam, intézményünk milyen fejlődési folyamatokon keresztül jutott el a mai szakmai szintjére.

Óvodánk története Elek Erika vezetése idején (1978-1983)

Az óvoda építése

A székesfehérvári Hosszúsétatéri Óvoda az 1978-1979-es években épült az angol „Clasp” építési rendszerrel, amit a Fejér megyei Állami Építőipari Vállalat honosított meg Magyarországon. Ezt a rendszert leginkább bölcsődék, óvodák, iskolák építésekor alkalmazták, mert könnyűszerkezetük miatt viszonylag gazdaságosan, gyorsan nagy területet lehetett beépíteni. (<http://www.e-epites.hu/>). Ezt bizonyítja, hogy intézményünk építése is 10 hónap alatt megvalósult.

A tárgyi feltételek

Az óvoda kinevezett vezetője Elek Erika lett, aki az építkezés ideje alatt elvégezte azokat a munkákat, amelyek egy új intézmény indításához szükségesek voltak.

Minden nap figyelemmel követte az építkezést, és szabad kezet kapott az alapvető felszerelések, berendezések és eszközök beszerzésére. Ezzel tette teljessé az induló óvoda felszerelését, amely az óvodás korú gyermekek még nagyobb kényelmét, fejlődését, elégedettségét voltak hivatottak szolgálni.

A személyi feltételek

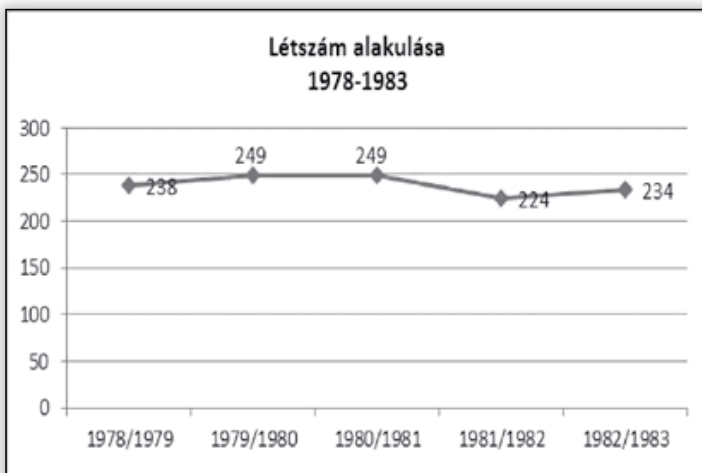
Bár az óvoda csak 1979. február 7-én nyitotta meg kapuit a gyermekek előtt, Elek Erika gondoskodott arról is, hogy teljes óvónői és egyéb alkalmazotti gárda (gondozónő, adminisztrátor, takarítónő, szakácsnő, konyhalány, udvaros) várja őket. (*Óvodai törzskönyv*, 1978) Mivel akkor Székesfehérvár más intézményeiben munkaerőhiány volt, a Hosszúsétatéri Óvoda alkalmazottai az építkezés ideje alatt – 1978. szeptember 1. és 1978. december 31. között –, a város más óvodáiban dolgoztak.

A Hosszúsétatéri Óvoda műszaki átadására 1979. január közepén került sor. Ekkortól az intézmény minden dolgozója részt vett az óvoda otthonosabbá tételében. Ehhez külső segítséget is kaptak: az udvar szépítésében, virágosításában a székesfehérvári Ikarusz Makarenko Szocialista Brigádja is részt vett.

A gyermekek 1979. február 7-én vették birtokba az óvodát. Az ünnepélyes intézményátadásra 1979. március 23-án, Székesfehérvár „felszabadulásának” 34. évfordulóján került sor.

Az óvodások adatai

A 150 férőhelyes óvodában már a megnyitás után nagy volt a túljelentkezés. A csoportszobák mérete ideális esetben 25 gyermeknek biztosítottak kényelmes tevékenykedést, ennek ellenére a gyermekek létszáma hosszú évekig 39-42 között volt. (*Óvodai Törzskönyv*, 1978)

Az intézmény pedagógiai munkája

1971-ben vezették be országosan az Óvodai Nevelési Programot, amely derűs légkörben való képességfejlesztést, a differenciált bánásmódot, a változatos tevékenykedtetést tűzte ki célul. Meghatározta az elérendő neveltségi szintet testi fejlettség, közösségi magatartás területén is. A program fontosnak tartotta a gyermekek testi, erkölcsi, értelmi, esztétikai, anyanyelvi nevelését, a környezet megismerését, és nagy hangsúlyt helyezett a gyermekek elsődleges tevékenységi formájára, a játékra is. (Sztrinkóné, 2008. 145. o.)

A gyermekeknek minden nap nyolc óráig kellett megérkezniük, és kettő, kötelezően előírt frontális formában levezetett foglalkozáson kellett részt venniük, hogy ezzel biztosítsák mindenki számára a változatos ismeretszerzést, tevékenykedtetést. Ezen kívül minden délelőtt és a délutáni ébredés után az óvónők testnevelést szerveztek számukra. Az étkezések meghatározott keretek között és időrendben történtek, és az életkori sajátosságokra leginkább jellemző játékokra is nagy gondot fordítottak.

A politikai célok a pedagógiában is teret hódítottak: a beszélgetések, a megfigyelések, a zenei foglalkozások és az óvodai ünnepélyek is a szocialista világnézetet voltak hivatottak megalapozni, erősíteni. (Sztrinkóné, 2008.142. o.)

Óvodai ünnepélyek

Elek Erika korabeli feljegyzéseiből kiderül, hogy a gyermekek már az óvodában megemlékeztek március 15-ről, március 21-ről, április 4-ről, május 1-ről és november 7-ről is. Ezen kívül télapó, fenyőünnep, farsang, anyák napja, évszáró, búcsúzó műsorokra is felkészítették a gyermekeket. Ebben az időben nagyon sok küldöttség látogatott az intézménybe az ország különböző városaiból, sőt más országok testvérvárosából is, hogy a „Clasp” rendszerrel épült intézményt tanulmányozzák. Ezeket a látogatókat az óvodások műsorokkal fogadták. Az óvónők figyelmességéből a vendégek anyanyelvén is tanítottak a gyermekeknek énekeket: orosz és olasz dalokkal, táncmozdulatokkal is megismerkedtek az akkori óvodások.

Szakmai továbbképzések

Az intézményvezető sok időt és energiát fordított a pályakezdő kollegák szakmai látogatására, segítségére, továbbképzésükre. Rendszeresen ellenőrizte az adminisztratív és a szakmai munkájukat, hogy észrevételeivel, ötleteivel, tanácsaival hozzájáruljon mindegyik óvónő fejlődéséhez. Logopédiai, ábrázoló, gyermekvédelmi, matematikai, ének-zene, testnevelés, báb munkaközösségekbe szervezte kollegáit, de nagy hangsúlyt fektetett arra is, hogy néhányan politikai oktatásban is

részesüljenek. Ezen kívül házi továbbképzéseket szervezett évi öt alkalommal a közeli Dr. Münnich Ferenc lakótelepi óvoda nevelőtestületével együtt.

Két évvel az óvoda megnyitása után két kolleganő már városi, később megyei szintű továbbképzési munkaközösséget vezetett testnevelés és ének-zene művelődési területeken. Ezeken kívül más városok óvónőinek, sőt a Művelődési Minisztérium küldöttségének is tartottak szakmai bemutató foglalkozásokat.

A kapcsolattartás formái a szülőkkel

A szülőkkel való kapcsolatteremtés, kapcsolattartás szülői értekezleteken, családlátogatásokon és társadalmi munkák szervezésében valósult meg.

A *családlátogatások* elsősorban a gyermekek szülői háttérének megismerése céljából történtek. Ilyenkor nyílt lehetőség arra, hogy az óvónők mélyebben belelássanak a gyermekek életébe, és problémák esetén a szülőkkel összefogva megpróbálják orvosolni azokat.

A *szülői értekezletek* célja abban az időben olyan nevelési helyzetek megbeszélése volt, ami minden szülőt egyaránt érintett. Az óvónők ezekre az alkalmakra előadásokkal, a gyermekek életét befolyásoló pedagógiai témákkal készültek.

A *társadalmi munka* során az óvoda dolgozói a szülőkkel együtt festették le az intézmény kerítését, a mászókákat, lapátolták a homokot, fákat, bokrokat, virágokat ültettek.

A vezető óvónő távozása

Elek Erika 1978. szeptember 1. és 1983. február 28. között állt az intézmény élén, ezt követően a város vezetése a Gazdasági szervezet élére nevezte ki. Az óvodában eltöltött öt évben jelentős nyomot hagyott az intézmény életében, mert az ő munkája teremtette meg az alapot ahhoz, hogy a Hosszúsétatéri Óvodának jó szakmai híre legyen. Az irányítása alatt indult intézménynek öten ma is dolgozói, ami szintén azt bizonyítja, hogy olyan szakmai és emberi kollektívát sikerült összekovácsolnia, amit „nem kezdett ki az idő vasfoga”. Ők a közösségünk tartó pillérei, akik a mellékük kerülő fiataloknak átadták a tudásukat, tapasztalatukat, tenni akarásukat. Elek Erika könyvet írt a város óvodáiról. Távozása után a Hosszúsétatéri Óvoda vezetői feladatait 1983. március 1-je és 1983. augusztus 31-e között Kulbertné Virág Zsuzsa vezető-helyettes látta el meghatározott idejű kinevezéssel.

Óvodánk története Ujházi Gyuláné vezetése idején (1983-1999)

Ujházi Gyuláné 1983. szeptember 1-től került a Hosszúsétatéri Óvoda élére. Ő addig a Mészöly Géza úti FORFA óvodát irányította, de annak épületét a városi uszoda építési tervei miatt lebontották.

Az új vezető az első évben arra helyezte a legnagyobb hangsúlyt, hogy megismerje a kollektíva minden dolgozóját, az intézmény életében addig kialakult hagyományokat, szokásokat, és ezek ismeretében állította fel a következő évektől kezdődően megvalósítandó terveit, céljait. Ezek a célok leginkább arra helyezték a hangsúlyt, hogy a gyermekek derűs légkörben nevelődjenek, illetve tartalmas és bizalommal teli atmoszférát alakítson ki a dolgozók körében is.

Személyi feltételek

A FORFA óvoda kollektívájából a vezető óvónő három óvónőnek tudott állást biztosítani a Hosszúsétatéri Óvodában, mert ekkor éppen három pedagógus álláshely üresedett meg pályamódosítás, illetve családalapítás miatt. Így az 1983-as tanévet a vezető óvónő 12+1 pedagógussal indította el. A fluktuáció az ő vezetése alatt is igen nagy volt, mert a törzsállományból többen gyermekeikkel voltak otthon. A pedagógusok létszámának csökkenése képesítés nélküli óvónők alkalmazására kényszerítette az óvodavezetőt, akik a csoportokban a délután folyamán nevelték a rájuk bízott gyermekeket. 1983-tól nyílt lehetőség arra is, hogy a gondozónői álláshelyek száma 6-ra emelkedjen, így ettől kezdve minden csoportnak saját dadusa lett. Ez nagyban megkönnyítette az óvónők gyermekek gondozásával kapcsolatos munkáját, mert ezekben az években is 40 fős óvodai csoportok működtek.

1992-től az óvoda újból visszakapta a főzőkonyha feletti rendelkezés jogát, így törzsállománya három fővel egészült ki. (*Óvodai Törzskönyv*, 1983-1999)

A tárgyi feltételek

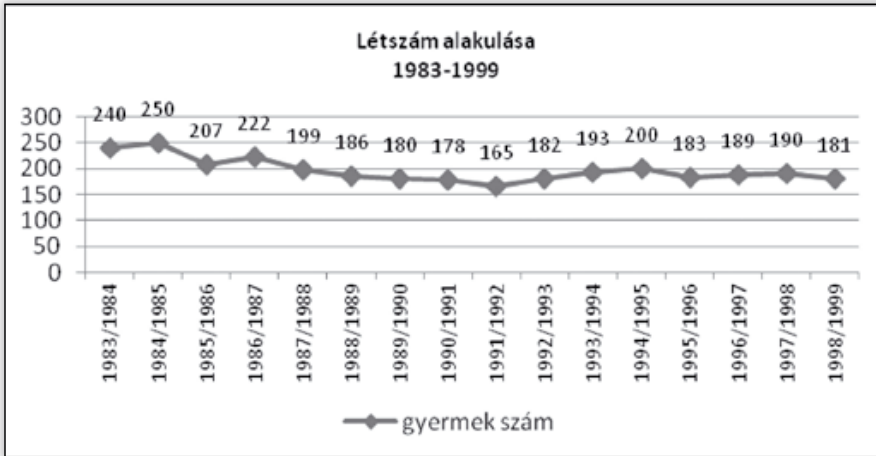
Ujházi Gyuláné vezetése alatt az intézmény eszközállománya fokozatosan gyarapodott. Az évek folyamán folyamatosan cserélte a bútorokat, textíliákat, gondoskodott a szertár bővítéséről, a legújabb audiovizuális eszközök beszerzéséről. Az óvoda udvarára babakazát építtetett, ahol a gyermekek a nyári melegben szerepjátékokkal tölthették az idejüket.

A legnagyobb felújítási munka az óvoda épületén a magas tetőszerkezet építése volt 1994 májusában. Erre a felújításra a nyár folyamán került sor, így a gyermekek 1994 szeptemberében már új tetőrendszerű óvodában kezdték meg a nevelési évet. (*Iktatókönyv*, 1994)

1992-től Szülő-Pedagógus Jótékonysági Bál került megrendezésre, amelyek bevételéből az intézmény udvarát újították fel. A vasműszerekat korszerű famászókák váltották fel, amiket 1998 tavaszán a gyermekekkel közösen ünnepély keretében avatták fel az óvoda dolgozói.

Az óvodások adatai

A 150 férőhelyes óvodában ezekben az években is nagy volt a zsúfoltság. A gyermekek csoportlétszáma az 1991-92-es nevelési évben csökkent „csak” 27 főre, de jellemzően a csoportokba 35-42 fő közötti óvodás járt. (*Óvodai Törzskönyv, 1983-1999*)

Az intézmény pedagógiai munkája

A nevelőmunka alapelveit kezdetben az 1971-ben bevezetett Óvodai Nevelési Program határozta meg. Az 1980-as évek második felében azonban reformfolyamatok indultak el egy új pedagógiai gyakorlat kialakítására. A törekvések arra irányultak, hogy az intézmények nagyobb pedagógiai szabadságot, nagyobb mozgásteret kapjanak. Eltűnt a nevelési tervből, a foglalkozási anyagból a szocialista ideológia, az óvoda iskola-előkészítő tevékenysége visszaszorult, illetve újból kiemelt pedagógiai cél lett a 3-6 éves gyermekek szocializációja. Lehetővé vált, hogy az óvodák alternatív nevelési programot vezessenek be, ezért Ujházi Gyuláné a Freinet-szellemű pedagógiai program megismerésére motiválta a pedagógusait.

Célestin Freinet francia tanító volt, akinek fő pedagógiai gondolatai a következők voltak: természetközeliség, életközeliség, szabad önkifejezés.

Ennek a szellemnek a pedagógiai munkánkba való bevezetése az óvónői szerepek nagyfokú változását igényelte, mert a hagyományos nevelő-oktató keretek felbomlottak, a nevelésre helyeződött át a hangsúly. (*Németh-Skiera, 1999*) Az óvodai élet megszervezésekor a nyitási, zárasi idő, valamint az ebédeltetés volt meghatározott, a nap többi részében a gyermekek életkorához, érdeklődéséhez, igényeihez szerveztünk tevékenységeket, programokat. Ez a csoportok életében is változást hozott: a gyermekek napirendje kötetlenebb lett, teret biztosítottunk a gyermeki spontanei-

tásnak, a figyelem középpontjába a differenciált bánásmód, a tehetséggondozás, a felzárkóztatás kerültek. Több élményt biztosítottunk a szabadban, ahol a gyermekek az őket körülvevő természettel, az életüket befolyásoló élethelyzetekkel ismerkedhettek meg. Az ismeretek elsajátítása kisebb csoportokban, a gyermekek fejlődési üteméhez alkalmazkodva történt.

Ebben az időben vezettük be a vegyes korcsoportos formát. Kezdetben ezt a helyzetet a kényszer hozta létre, mert a beiratkozásnál életkori aránytalanságok alakultak ki, illetve egyre több szülő fordult az óvoda vezetéséhez azzal a kéréssel, hogy a testvér vagy barát gyermekek kerüljenek egy csoportba. Az évek alatt az óvónők megszerették ezt a csoportalkotási formát, ezért a kialakításuk heterogén módon történik. Ennek a csoportkialakítási módnak több előnyét is megtapasztaltuk: (*Helyi Nevelési Program, 1998*)

- a családi légkör miatt felgyorsul a szocializáció folyamata,
- a különböző életkorú testvérek egy csoportba járhatnak,
- a nagyobb gyermekek mintaként szolgálnak a kisebbeknek, akik így gyorsabban önállósodnak, illetve könnyebben sajátítanak el ismereteket,
- a nagyobb gyermekekben megerősödnek a társaik iránt kialakult érzelmek, az összetartozás, a védelmezés, az empátia, a tolerancia érzése,
- magasabb szintű és változatosabb a gyermekek játékkultúrája. (www.deakovi.hu)

Helyi Nevelési Program

A kilencvenes évek közepétől a magyar óvodapedagógiát komoly változások jellemezték. A központi tartalmi szabályozás megszűnt, így az óvodások érdekében Ujházi Gyuláné irányítása alatt 1998 szeptemberétől a Hosszúsétatéri Óvodában bevezette a kollektíva által megírt, és a Székesfehérvár Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatala által elfogadott Helyi Nevelési Programot. Ennek a bevezetése egyéni arculatot, sajátos profilt adott intézményünknek. Mi határoztuk meg a nevelési koncepciókat, értékeinket.

Programunk alapját az Óvodai nevelés országos alapprogramja irányelvei adták, ezt egészítettük ki az általunk megismert és bevezetett Freinet-pedagógiával. Megfogalmaztuk az intézmény nevelési célját, alapelveit, feladatait, a tárgyi és a személyi feltételeket. Ezekon kívül tartalmazta még a programunk a különböző tevékenységformákat, azok célját, feladatait, tartalmát és a fejlesztés várható eredményét az óvodáskor végére. Rögzítettük az óvoda hagyományait, kapcsolatait, a gyermekvédelmet, szolgáltatásainkat. (*Helyi Nevelési Program, 1998*)

A saját, helyi nevelési programunk megírása az egész nevelőtestület felelőssége volt, és a bevezetésétől a gyakorlatban alkalmaztuk ennek elveit.

A cigány gyermekek integrációja

Az 1980-as évektől kezdődően óvodánk közelében két nagyobb cigány telep volt, így természetes, hogy a cigány családok gyermekei a mi óvodánkba kerültek. Óvodánk nevelési programjaiban, terveiben ezért mindig kiemelkedő jelentőségű volt a cigány gyermekek befogadása, integrációja, mert minden gyermeknek joga van az intézményes neveléshez, oktatáshoz, joga van ahhoz, hogy megismerje és kibontakoztassa képességei maximumát, valamint joga van ahhoz, hogy felnőve megtalálja a helyét a társadalomban. Hiszünk abban, hogy a pozitív diszkrimináció növeli az esélyegyenlőséget a társadalomban.

De nagy kihívást jelentett számunkra az is, hogy a magyar szülőkből meglévő előítéleteket csökkentsük, majd megszüntessük. Erre mindenképpen szükség volt ahhoz, hogy a szülőkből kialakult ellenállást a gyermekek ne vegyék át, mert a gyermek minden előítéletet a szüleitől, a környezetétől tanul meg. Ennek kivédésére elsősorban a mi példamutató, mintaadó magatartásunkra volt szükség azért, hogy a gyermekek naponta érzékeljék azt az elfogadó, támogató, megértő, igazságos és leginkább: a szerető magatartásunkat, ami azt közvetítette számukra, hogy nekünk minden gyermek egyaránt fontos. Ezt a viszonyulást a gyermekek átvették, majd a saját családjuk felé is közvetíteni kezdték. Így nyílt lehetőségünk arra, hogy a gyermekeken keresztül a szülőket is formáljuk.

Fontosnak tartottuk, hogy a szülők a cigányságot ne, mint asszimilációs csoportot lássák, hanem mint a társadalmunk részét. (Perlai, 2002. 14-17. o.) Éppen ezért figyeltünk arra, hogy az ő hagyományaik, kultúrájuk is megjelenhessen az óvodánkban. Lehetőséget biztosítottunk arra, hogy a roma gyerekek a magyar gyerekeknek cigány kifejezéseket, illetve cigány öltözetben cigány táncot tanítsanak. Ezeket többen megtanulták és alkalmanként a szüleiknek is bemutatták. Tapasztalatunk szerint ekkorra már a szülőkből is csökkent az ellenállás, de ezeket a kapcsolódási pontokat látva, a gyermekeik bontakozó barátságait tapasztalva, szinte meg is szűntek. Látták, hogy gyermekeik – ezeknek a számukra idegen hagyományoknak a megismerésétől, elfogadásától – csak többek és tartalmasabb, gazdagabb ismeretekkel rendelkezők lettek.

Természetesen szükség volt arra is, hogy a cigány családokkal is megértessük, hogy gyermekeik felemelkedésének egyetlen útja van: az intézményes nevelés, az iskoláztatás. Le kellett győznünk több család ellenállását, a segítő szándékok elutasítását. Szükség szerint meglátogattuk őket otthonukban, de a napi beszélgetések során is igyekeztünk megismerni örömeiket, problémáikat. Lehetőséget biztosítottunk számukra ahhoz, hogy megismerjék az óvodai élet sajátosságait, gyermekeik óvodás hétköznapjait. Kérdésekkel, kérésekkel fordulhattak hozzánk, és mi is igyekeztünk tapintatosan érdeklődni a segítségadás lehetőségei iránt.

Igyekeztünk felfedezni a cigány gyermekekben rejlő képességeket is, hogy lehetőséget biztosítsunk számukra az azokban történő kiteljesedésükre. Nem a for-

málásra, hanem az önkibontakozás legkedvezőbb feltételeinek a megteremtésére helyeztük a hangsúlyt. Volt olyan gyermek, akinek a kez ügyessége, a hallása, a hangja, vagy éppen a mozgása volt kiemelkedő. A szülők elfogadták a véleményünket, hogy a gyermeküket milyen területen találjuk tehetségesnek, így az iskolaválasztáskor ezt szem előtt tartották. (Perlai, 2002. 25-29. o.)

Óvodai ünnepélyek

Az évszakokhoz kapcsolódó nemzeti és hagyományörző ünnepekről Ujházi Gyuláné vezetése alatt is megemlékeztünk. A rendszerváltást követően azonban a szocialista ideológia megszűnésével átalakult az óvodai ünnepélyek rendje.

A nemzeti ünnepek közül március 15-e került megünneplésre, de ebben az esetben is – az óvodások életkorára, érdeklődésére való tekintettel –, inkább a tavasz-köszöntésre helyeztük a hangsúlyt az ünnepi műsor összeállításánál.

Különböző jeles napokkal folytatódott és egészült ki a gyermekek óvodai élete:

- Advent, ami megismertette a gyermekekkel a várakozás, a karácsonyi készülődés örömét.
- Mikulás napja, amikor minden csoportba ellátogatott a Mikulás.
- Luca napján a gyermekek Luca-búzát ültettek és felelevenítették a népszokásokat.
- Karácsony ünnepe – ekkor az aulában elhelyezett közös nagykarácsonyfa előtt betlehemes játékot játszottak a gyermekek.
- Farsang, a télbúcsúztatás tréfás, maskarás módja.
- Kiszebáb készítése és elégetése – ekkor a néphagyomány szerint a téltől, a betegségektől szabadulhatunk meg.
- A húsvét ismét a néphagyományok ápolását tette lehetővé (tojásfestés, locsolás).
- Megemlékeztünk az anyák napjáról, de ezt visszahelyeztük a családok életébe. (*Helyi Nevelési Program, 1998*)
- Évzáró ünnepélyeinken a szülők ízelítőt kaptak az év közben tanult versekből, mesékből, énekekből, dalos játékokból.
- Búcsúzó – a nagycsoportosok elbúcsúztatása az intézményből.
- Kirándulás, amit a gyermeknap tiszteletére szervezünk a gyermekeknek. Kezdetben az óvoda minden gyermeke a Pentelei erdőbe közösen kirándult. Ezt váltották fel a csoportonként – különböző közeli helyekre – szervezett élményszerző séták, kirándulások, túrázások.
- Megemlékeztünk a gyermekek születésnapjáról is különböző apró ajándékokkal, kedves énekekkel, mesékkel.

Ezen az ünnepélyeken kívül a gyermekek műsorral köszöntötték minden évben október 1-jén a város nyugdíjasait az Idősek Világnapja alkalmából, illetve karácsonykor és anyák napja alkalmából műsorral látogattak el egy öregek otthonába.

Szakmai továbbképzések

1998. január 1-jétől életbe lépett a hétévente kötelező pedagógus-továbbképzési rend, amelyet a 277/1997. (XII. 22.) rendelet szabályozott. Ennek a jogszabálynak eleget téve a városi továbbképzéseken túl is kötelezték az óvónőket arra, hogy képezzék, fejlesszék magukat.

Ujházi Gyuláné vezetése alatt az óvodapedagógusok több tanfolyamra jártak, és ezen kívül a városi ének-zenei, anyanyelvi, testnevelési munkaközösségeknek is aktív tagjai voltak. Többen az óvoda nevelési programjának megírásakor vettek részt továbbképzéseken, ami nagy segítséget jelentett az program elkészítésében.

1985-ben az óvoda pedagógusai a minőségi szakmai munka tervezésére, szervezésére és ellenőrzésére munkaközösséget hoztak létre, aminek célja a nevelőmunka és a pedagógusok módszertani kultúrájának fejlesztése volt. Egymás látogatásakor bepillantást kaptunk a csoportban folyó munkáról, a gyermekek tevékenységeiről, a csoport szokásrendszeréről. Így tudtuk bővíteni az ismereteinket, módszereinket, repertoárunkat.

A kapcsolattartás formái a szülőkkel

A Helyi Nevelési Program nyilvánossá tételével a szülők információkat kaphattak az óvodában folyó munkáról, az óvónők nevelési koncepcióiról, az intézmény cél- és feladatrendszeréről.

Ujházi Gyuláné bevezette a *Nyílt játszódélutánt*, amikor a gyermeküket beírató szülők és a gyermekeik megismerkedhettek az intézménnyel és azokkal az óvónőkkel, akiknek a csoportjába kerültek a következő nevelési évtől. Az első értekezleten tájékoztatta ezeket a szülőket a házirendről, valamint az óvodába lépés szokásairól, a szükséges felszerelésekről. Ezen kívül évente két alkalommal (ősszel és tavasszal) is tartottunk csoportos szülői értekezletet, ahol a szülőket foglalkoztató nevelési kérdéseket vitattuk meg.

Családlátogatásokon az óvónőknek lehetőségük volt arra, hogy megismerkedjenek a családok életével, a nevelési elveikkel, a gyermek szokásaival, fejlettségével, játékaival.

Fogadóórát alkalmanként szerveztek az óvónők az aktuális gyermeki helyzetek diszkrét megbeszélésére.

1992-től közös rendezvényként *Jótekonysági bált* szerveztünk a szülőknek, amikor kötetlenebb körülmények között ismerhették meg egymást és a gyermekeikkel foglalkozó felnőtteket. A bál bevételét minden évben az óvoda udvarának fejlesztésére fordítottuk.

Az óvoda ünnepélyei mindig nyitottak voltak az érdeklődő szülők részére. (*helyi nevelési program, 1998*)

A vezető óvónő távozása

Ujházi Gyuláné 1999. augusztus 31-ig állt a Hosszúsétatéri Óvoda élén. 36 évig volt óvónő, amely időből 23 évet vezető óvónőként dolgozott. A mi intézményünket 16 évig igazgatta a gyermekek, a szülők és az intézmény minden dolgozója meglegedésére. Ujházi Gyuláné megkezdett munkáját folytatjuk az intézmény mindennapjainak szervezésekor, mert az általa teremtett értékek adják nevelőmunkánk alapját. Emellett még két látványos emléket hagyott távozásakor az óvodában: egy diófát ültetett, aminek gyümölcsét már élvezik a gyermekek; illetve az óvodai aula egyik falát, amelyet az 1999-ben végzett nagycsoportosok festményei díszítenek. Ezt az ő ötlete alapján készítették a gyermekek. Így maradt, marad Ujházi Gyuláné emléke a Hosszúsétatéri Óvoda történetének felejthetetlen része.

Óvodánk története Kulbertné Virág Zsuzsa óvodavezetése idején (1999–)

Kulbertné Virág Zsuzsa 1999. augusztus 1-jétől áll a Hosszúsétatéri Óvoda élén. Ő maga is a „törzsgárda” tagja, aki a főiskoláról kikerülve aktívan részt vett az intézmény elindításában. Csoportos óvónőként dolgozott, és a városi testnevelés továbbképzést irányította. Munkája elismeréseként 1982. szeptember 1-től vezető-helyettesé nevezték ki.

Amikor Elek Erika 1983. február 28-a után a GESZ vezetője lett, a Városi Tanács Kulbertné Virág Zsuzsát bízta meg az óvoda vezetésével. Ujházi Gyuláné vezetői kinevezésétől újból vezető-helyettes lett. Három választáson szerezte meg mind a nevelőtestület, mint a Székesfehérvár Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatal támogatását, így 17. éve áll az óvoda élén.

Személyi feltételek

Az elmúlt 17 évben a fluktuáció már jóval kisebb volt az előző időszakokhoz képest, aminek leginkább az volt az oka, hogy a dolgozók családalapítási időszaka lezárult. Két óvónő pályát módosított, illetve egy óvónő és két dajka ment nyugdíjba. Helyüket határozatlan idejű kinevezéssel szakképzett óvodapedagógusok és dajkák vették át.

Nagy változás volt az intézmény életében, hogy 2004. augusztus 19-étől az intézmény főzőkonyha jellegét a Székesfehérvár Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatala megszüntette. Ennek oka az volt, hogy a konyhák működésével kapcsolatban országsszerte bevezetésre került a HACCP-rendszer¹¹¹, aminek megfeleltetés-

¹¹¹ HACCP: Hazard Analysis Critical Control Points = Veszélyelemzés, kritikus elemzési (szabályozási) pont = (Értelemszerűen:) Élelmiszerbiztonsági rendszer.

se fedezetét a város önkormányzata nem tudta átvállalni a 22 óvoda számára. Ezért vállalkozásoknak adta ki a konyhák működtetését. Az intézményben megszűnt a főzőkonyha, és 2004 szeptembere óta csak tálalókonyhaként történő működésére van lehetőség. Ennek következtében egy szakácsnővel és két konyhalánnyal csökkent az óvoda személyi állománya. (*Óvodai Törzskönyv, 1999-2016*)

Nagy változást hozott még az intézmény életébe az, hogy 2012 szeptemberétől a „bokrosítás” következtében intézményünket összevonták a Tóvárosi Óvodával. Az egységesített óvoda székhelye a Hosszúsétatéri Óvoda lett, és kiegészült a Tóvárosi Óvoda Intézményegységével. Így az óvoda személyi állománya 12 óvodapedagógussal, 6 dajkával, 1-1 adminisztrátorral, udvarossal és takarítónővel bővült. A Tóvárosi Óvodában egy tagintézmény-vezető segíti az igazgatónő munkáját, illetve a két intézményben összesen három vezető-helyettes lát el adminisztratív és irányítást segítő feladatokat.

Minden óvónő és dajka a munkájához elvárható és nélkülözhetetlen legmagasabb iskolai végzettséggel rendelkezik. (*Óvodai Törzskönyv, 2012-2016*)

A tárgyi feltételek

Kulbertné Virág Zsuzsa vezetése alatt megújult az óvoda épülete.

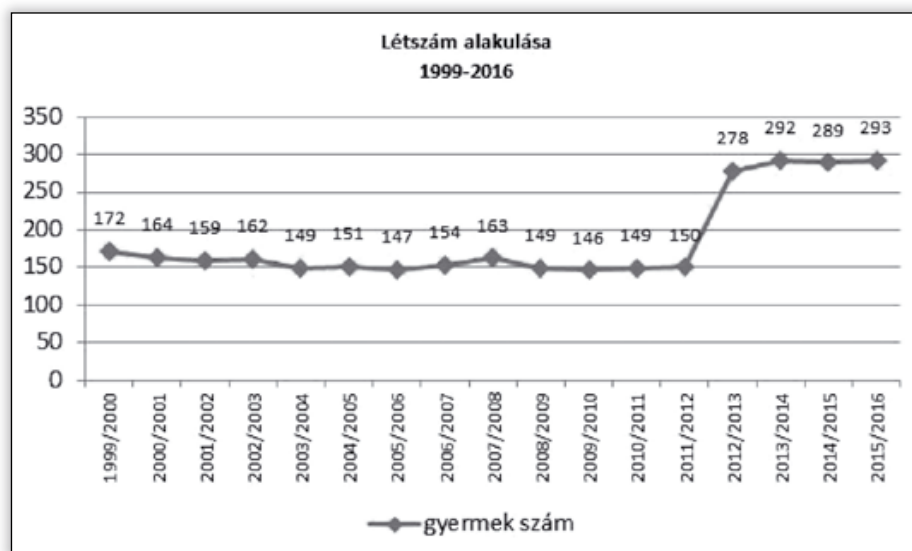
2002. április 18-án került bejegyzésre az óvodai alapítvány *Alapítvány az óvodáskorú gyermekek harmonikus fejlődéséért* néven, amely ma is működik a szülők és az intézmény dolgozói támogatásával. Az alapítvány jövedelméből került sor a mozgáskotta megvásárlására, ami mozgásos, játékos kereteken közt alakítja a gyermekek testi, érzékszervi, kognitív tulajdonságait.

Az intézmény fennállásának 30. évfordulóját 2009-ben ünnepeltük. Erre az alkalomra Kulbertné Virág Zsuzsa ötlete és szervezése alapján egy óvodai logót terveztünk. Ennek a jelnek a használata valósul meg a mai napig az óvoda hivatalos levelezésében, illetve minden – az intézménnyel kapcsolatos – nyomtatásban. Ekkor készítettük el az összetartozásunkat jelképező, logóval ellátott *sárga pólót*, amit minden közös programon, jeles napon viselünk.

Az óvodások adatai

Az elmúlt években a gyermekek létszáma fokozatosan csökkent. Ennek következtében ideálisan, az óvodai csoportok befogadóképességének megfelelően alakultak a létszámok. A 2003/2004-es nevelési évtől az óvoda gyermeklétszámát a Székesfehérvár Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatala 150 főben maximalizálta. Ettől csak a 2007/2008-as évben voltunk kénytelenek eltérni, mert akkor a demográfiai hullám emelkedésének következtében kényszerhelyzet állt elő.

Az óvodák összevonása már 319 gyermek óvodai ellátására ad lehetőséget.

Az Alapító Okirat módosítása

Pedagógiai programunk tartalmazza a sajátos nevelési igényű, és beilleszkedési, tanulási, magatartási nehézségekkel küzdő gyermekek nevelése, oktatása alapelveit is. (*Pedagógiai Program*, 2012. 16. o.) A Köznevelési Törvény célja, hogy a sajátos nevelési igényű gyermekek együtt nevelődjenek más gyermekekkel, mert így minden gyermek lehetőséget kap arra, hogy felzárkózzon.

A hatályos Köznevelési Törvény (1993 évi LXXIX törvény a köznevelésről) értelmében az inkluzív intézményünk olyan feltételeket teremt, hogy az eddig külön nevelődött gyermek is megjelenhet az intézményben, illetve sikeresen nevelődhetnek: a sajátos nevelési igényű gyermekek beillesztése történik ép társaik közé. Így intézményünk az integrációt felvállalva inkluzív válik. Ez már az integráció egy magasabb foka. (*M. Tamás*, 2006. 13-15. o.)

2013. szeptember 1-jétől a Hosszúsétatéri Óvodát a város közgyűlése kötelezte az Alapító Okirat módosítására, ezért az Alapító Okirat a következőkkel egészült ki: „*A többi gyermekkel együtt nevelhető sajátos nevelési igényű gyermekek óvodai nevelése: akik a Szakértői Bizottság szakértői véleménye alapján értelmi fogyatékosok, beszéd-fogyatékosok, vagy egyéb pszichés fejlődési zavarral (súlyos tanulási, figyelem- vagy magatartás szabályozási zavarral) küzdenek.*” (*Alapító Okirat*, 2013)

Természetesen az integráció folyamatában nem elég a szeretet, a segítség szándéka, komoly szemléletváltásra volt szükség az óvodapedagógusok részéről. El kellett fogadnunk, hogy az integráció következtében az óvodánkba kerülő ilyen gyermekek életük minden területén mások, de ugyanolyan emberi lények, mint az ép gyermekek. Ennek emberi, elméleti megnyilvánulása eddig is ismert volt számunkra, de a mindennapi, gyakorlati megvalósítása új kihívást jelentett számunkra. Meg

kellett tanulnunk, hogy a személyiségük kibontakoztatása más körülmények között, más módszerekkel, más tempóban valósítható meg. Célunk egy olyan elfogadó környezet megteremtése volt, ahol a sajátos nevelési igényű gyermekek önállósága, együttműködése, képességeik kibontakoztatása és fejlesztése lehetővé válik, mert az érzelmi biztonságot nyújtó közeg felerősítheti az érzelmi, értelmi fejlődést és a közösséghez tartozás élményét. Ezzel egy időben alkalom nyílik arra is, hogy az egészséges gyermekek elfogadást, türelmet, toleranciát, segítségadást, egymásra figyelmet, nagyobb empátiát tanuljanak, ami a mai individualista szemléletben nevelt gyerekek számára ajándék, és elkíséri őket egész életükben. (pszk.nymf.hu)

Az intézmény pedagógiai munkája

Az óvodapedagógusok nevelőmunkáját az 1998-ban elkészített Helyi Nevelési Program határozza meg. Ennek alapját a Freinet-szellemiség adja, ami lehetőséget biztosított az óvónőknek arra, hogy a gyermekek életkorához, érdeklődéséhez jobban alkalmazkodjanak.

Ezt a programot többször átdolgoztuk, kiegészítettük, de az alapkoncepció végig ugyanaz maradt:

„Nevelőmunkánkra a gyermekközpontúság jellemző. Célunk, a gyermeki személyiség teljes kibontakoztatása, a gyermekeket megillető jogok, az egyenlő hozzáférés, a gondoskodás biztosítása. A személyiség nevelés eszménye olyan gyermekek nevelése, akik nem azzá lesznek, amivé tenni akarjuk őket, hanem amivé segítségünkkel lehetnek.” (Pedagógiai Program, 2012. 3. o.)

A Hosszúsétatéri Óvoda nevelőtestülete által készített és évekig megvalósított pedagógiai hitvallásunk legnagyobb változása 2012-ben történt, amikor a polgármesteri hivatal által kezdeményezett fokozatos intézmény-összevonási terv a mi óvodánkat is érintette. Így a Tóvárosi Óvoda a Hosszúsétatéri Óvoda tagóvodájává vált.¹¹² Ez az intézkedés a két intézmény pedagógiai munkájának egységessé tételét igényelte. Szükséges lett egymás nevelőmunkájának beható tanulmányozása, hogy együtt egy új, közös arculatot alakítsunk ki.

Hosszú egyeztetések, kompromisszumok keresése és megtalálása eredményezte annak a pedagógiai programnak a létrejöttét, ami által mindkét intézményben ugyanazon célok, feladatok, tartalmak biztosításával garantáljuk, hogy a gyermekek az intézmény bármely épületében is kerülnek elhelyezésre, ugyanolyan marandó értékeket tartalmazó nevelőmunka által fejlődhetnek.

Az óvodák sikeres nevelőmunkájának alapja a rugalmas, a gyermekek igényeihez igazodó heti- és napirend bevezetése volt, ami elegendő időt biztosít a gyermekek számára a fő tevékenységi formájukra, a játéokra.

¹¹² Székesfehérvár Megyei Jogú Város Közgyűlése 284/2012. (V. 30.) sz. határozata a Tóvárosi Óvoda beolvasásáról és a Hosszúsétatéri Óvoda alapító okirata módosításáról. (Pedagógiai Program, 2012. 57 o.)

Más változatos tevékenységek szervezésével is igyekszünk eljuttatni a gyermekeket a képességeik maximumára: a napirend keretein belül lehetőséget biztosítunk a szülők által fizetett szolgáltatások nyújtására is (úszás, angol nyelv tanítása, néptánc oktatása).

Minőségbiztosítás

Az óvodai minőségbiztosítás elkészítését az 1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról 40. § (10.) és (11.) bekezdései írják elő. „*A minőségpolitikát és minőségfejlesztési rendszert a közoktatási intézmény minőségirányítási programjában kell meghatározni (a továbbiakban: intézményi minőségirányítási program).*” (*Minőségirányítási Program, 2009. 3. o.*)

Ennek az előírásnak eleget téve Kulbertné Virág Zsuzsa irányításával a nevelőtestület 2009 márciusában megírta és elfogadta, valamint 2009. szeptember 1-jétől a visszavonásig bevezette az óvoda minőségirányítási programját. Elkészítésének az volt a célja, hogy az intézménnyel kapcsolatos elvárások figyelembevételével határozzuk meg az intézmény minőségpolitikáját, fejlesztési céljait, illetve az óvoda jövőképét. Ezért a minőségirányítási program a pedagógiai programmal együtt garancia arra, hogy az intézmény biztosítja a gyermekek magas szintű nevelését-oktatását.

A feladatok ellátásához a kolléganők tanfolyamon szereztek speciális képesítéseket. Létrehoztuk a minőségbiztosítási csapatot, aminek a feladata az intézményben zajló folyamatok, a meglévő dokumentációs anyagok vizsgálata, korrigálása, összehangolása, szabályozása volt.

A minőségbiztosítási programunk tartalmazza az óvodánk minőségpolitikáját; minőségfejlesztő rendszerét; az intézményi mérést, ellenőrzést, értékelést; a vezetői ellenőrzést, értékelést; az intézmény önértékelési rendszerét. (*Minőségirányítási Program, 2009. 1-4. o.*)

Óvodai ünnepélyek

Az elmúlt években a gyermekekhez közel álló ünnepekre, népszokásokra való megemlékezéseket a hagyományos keretek között tovább folytattuk. Ennek voltak külsőségekben megnyilvánuló jelei is, mint az óvodai és a csoportszobai dekorációk, illetve az óvodai póló viselése. De ennél fontosabbnak tartottuk a gyermekek érzelmi felkészítését az ünnepekre, valamint a közösen átélt élmények közösségformáló hatásának erősítését.

Az Ujházi Gyuláné által meghonosított ünnepeinket Kulbertné Virág Zsuzsa három új témakörrel egészítette ki: Őszi váltóverseny, Egészségnap, Kihívás Napja.

Szakmai továbbképzések

Az elmúlt 17 évben Kulbertné Virág Zsuzsa minden óvónőnek biztosította hétévente a 120 órás kötelező továbbképzésen való részvételét. Mindegyik pedagógus az érdeklődésének, habitusának, tudásvágyának megfelelő, azt maximálisan kielégítő tanfolyam elvégzését vállalta és teljesítette.

Életpálya-modell

2013. szeptember 1-jei hatállyal életbe lépett, a 326/2013 Kormányrendelet a pedagógusok előmeneteli rendszeréről. (<http://net.jogtar.hu/>) A törvény bevezetését az indokolta, hogy a pedagógusok társadalmi presztízse alacsony, a terheltség nagy, és emiatt sok a pályaelhagyó. Ezért egy olyan rendszer bevezetésére került sor, amely több, a pedagógusokat motiváló tényezőt, nagyobb fejlődést, előmenetelt biztosít a tanárok számára.

Intézményünkben kilenc óvónő készítette el a portfólióját, akik közül négyen már átmentek a minősítési eljáráson, illetve újabb két kolleganőnek van kijelölt időpontja. A másik három pedagógus előreláthatóan a következő nevelési évben kap teljes körű szakmai ellenőrzést.

Tanfelügyeleti ellenőrzésre eddig két óvónőt jelöltek ki, és további egy várja rövid időn belül a külső szakmai ellenőrzést és értékelést.

A rendszer bevezetésének célja az volt, hogy növekedjen a pedagógusok társadalmi elismertsége, megbecsülése, valamint az, hogy a szakma kiváló pedagógusai maradjanak az általuk választott pályán, hivatásuk gyakorlásában, mert ez szolgálja a felnövekvő nemzedék érdekeit. (*Pedagógiai Életpályamodell, ppt*)

A Jövő lehetőségei

Intézményünk történetében az elmúlt 37 év legnagyobb változása előreláthatóan 2018 szeptemberében fog bekövetkezni. Ekkor az intézmény vezetője és az alapítók közül négyen kezdik meg nyugdíjas éveiket.

13 óvónő kezdett együtt a Hosszúsétatéri Óvodában 1979-ben, de mára csak öten maradtak. A többiek elköltöztek, pályát módosítottak. Az öt óvónő és az intézmény együtt alakult, fejlődött. Ők voltak azok, akik az első gyermekcsoportok nevelésével szerezték meg a szakmai tapasztalataik alapjait, akik ennek az intézménynek nevet, sőt hírnevet szereztek. A távozásukkal visszavonhatatlanul véget ér egy korszak. Nekünk, még a pályán maradóknak az a célunk, hogy megőrizzük és továbbfejlesszük az óvodánk jó hírnevét, szakmai munkáját.

Az alapítók helyére lépő óvónőkkel meg kell ismertetnünk az intézmény életében hatékonyan működő szokásokat, az elfogadó, meleg, családias légkör kialakításának a módját, a játékhoz, tanuláshoz, alkotáshoz való lehetőségek végtelen

tárházát, kapcsolatrendszerünk építésének és ápolásának gyakorlati lehetőségeit. Figyelnünk kell arra, hogy a mentori tevékenységünk az új kollégák számára megkönnyítse a szakmai szocializációjukat.

Törekednünk kell arra, hogy a különböző személyiségű dolgozók lehetőséget kapjanak hivatásbeli erősségeik kibontakoztatására, átadására. Az óvoda megalapítása óta minden vezetőnek fontos volt a szakmai megújulásra, a repertoár bővítésére lehetőséget adó házi továbbképzési rend, ami egy egészséges kritikai rendszerrel a segítségnyújtást támogatta. Ennek folytatása továbbra is biztosíthatja, hogy a két intézmény dolgozói megismerjék egymás szakmai munkáját, módszertani kultúráját.

Fontosnak tartjuk, hogy a székhelyintézmény és a tagóvoda munkája összehangolt maradjon, mert csak egyesült erővel és értékekkel tudunk hatékony pedagógiai, nevelői munkát végezni. A közös munka nemcsak a nevelésben kell, hogy egységes maradjon, de együtt kell törekedni arra is, hogy az intézmény versenyképes maradjon. Még nyitottabbá kell válnunk a pályázatok írására, fokozni kell kapcsolatainkat a családokkal, más intézményekkel, szolgáltató egységekkel, így érhetjük el a jövőben is azt, hogy óvodánk még szélesebb körben váljon ismertté, elismertté.

Óvodánk alapvető nevelési elve a gyermekközpontúság, amely nem változhat az intézmény új vezetése alatt sem: „*Minden gyermek egyszeri, megismételhetetlen csoda, a hozzá vezető útnak is annak kell lennie!*” (Pedagógiai Program, 2012. 9. o.)

„*Kisgyermekkorban a világ még egy és oszthatatlan, műfajok nélküli szépség. Egybefolyik játék, tanulás, művészet és munka, álom és valóság.*”

(Zsámboki Károlyné-Eperjesi Barnáné)

Felhasznált irodalom

A székesfehérvári Hosszúsétatéri Óvoda Helyi Nevelési Programja, 1998.

A székesfehérvári Hosszúsétatéri Óvoda Iktatókönyve, 1994.

A székesfehérvári Hosszúsétatéri Óvoda Minőségirányítási Programja, 2009.

A székesfehérvári Hosszúsétatéri Óvoda Törzskönyve, 1978-2016.

Alapító Okirat

Németh András–Ehrenhard Skiera (1999): *Reformpedagógia és az iskola reformja*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

Pedagógiai program, 2012.

Perlai Rezsőné (2002): *A család és az óvoda kapcsolata, különös tekintettel a hátrányos helyzetű cigány gyermekekre*. Magyar Óvodapedagógiai Egyesület, Budapest.

M. Tamás Márta (szerk., 2006): *Integráció és inklúzió. Fejlesztő módszerek a közoktatásban*. Trefort Kiadó, Budapest.

Sztrinkóné Nagy Irén (2002): *Óvó-iskola, gyermekkert, óvoda. A kisgyermekkor neveléstörténete*. Didakt KFT., Debrecen.

Webográfia

http://jelesnapok.oszk.hu/prod/unnep/a_kihivas_napja

http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1300326.KOR

http://www.deakovi.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=30:az-ovodai-csoportok-tiszta-csoport-vegyes-csoport&catid=2:bemutakozas&Itemid=61 vegyes csoport

<http://www.e-epites.hu/a-clasp-konnyuszerkezetes-epitesi-rendszer>

PPT Pedagógus életpályamodel

pszk.nymf.hu

Pedagóguspálya az Osztrák-Magyar Monarchiától napjainkig (Három generáció)

SZÜCS FERENC KÁROLY

Szüleim több mint ötven évet tanítottak. Én így már második, a gyermekeim pedig harmadik generációsoknak számítanak a pedagógus pályán. Apai ágon dédszüleim valamennyien a devecséri gróf jobbágyaiként születtek. Nagyapám hűgától tudom, hogy dédnagyapám három hízott libát adományozott Gárdonyi Géza tanító úrnak, hogy nagyapámat a második elemiből, mint képezhetetlen, tanácsolja el, (akkor már a kötelező népoktatásról szóló törvény életben volt), mert a családi gazdaságban szükség volt a gyermek-munkaerőre is.

Nagyapám 1899-ben megnősült, és 1900. június 22-én született édesapám. E tényből komoly bonyodalmak származtak, ugyanis a Szücs-családban volt egy több mint háromszáz éves hagyomány, hogy az elsőszülött fiút mindig Pálnak keresztelték. Nagyapám ezt az ősi hagyományt megszegte, az elsőszülött fiát Ferencnek kereszteltette. Ez is közrejátszott abban, hogy 1905-ben családjával és három fiával Budapestre költözött. Itt először a lámpagyárban dolgozott, majd a III. kerületi Kórház utcai elemi iskola pedellusa lett. Az első világháborúba bevonult a 32-esekhez és az olasz frontra került, ahol 1918-ban elesett. Ettől kezdve nagyanyám egyedül nevelte négy gyermekét.

Édesapám az elemi iskola hat évét a Kórház utcai elemi iskolában végezte, majd a X. kerületben a Liget utcai polgári iskolában folytatta a tanulmányait. Ennek első osztályát – a hat elemis végzettségére való tekintettel –, nem kellett elvégeznie. A polgári iskolai tanulmányainak befejeztével az iglói tanítóképző diákja lett. Az első két év elvégzése után azonban vissza kellett jönnie Budapestre, és itt folytatta tanulmányait. 1919-ben a Budai Tanítóképző végzős évfolyama testületileg beállt a Vörös Hadseregbe, ahol a románok bevonulásáig szolgáltak. 1920 december 10.-én sikeres képesítő vizsgát tett, oklevél helyett azonban csak egy Igazolványt kapott 1921. január 4.-én a képző igazgatójától, melyben az igazolja, hogy sikeres képesítő vizsgát tett, de az oklevelét mindaddig visszatartja, amíg az előző évek bizonyítványait, „melyek megszállott területen vannak”, meg nem kapja. Édesapámnak bár oklevele nem volt, de rögtön helyettes tanítói állást kapott, és elkezdte a tanulmányait a Fővárosi Pedagógiai Szemináriumban, melynek elvégzése kellett a székesfővárosi tanítói véglegesítéshez. 1922. április 12.-én Budapest Székesfőváros Tanácsa édesapámat elemi iskolai tanítóvá választotta. Az eskütételére április 29.-én délelőtt került sor az Újvárosháza közgyűlési termében.

Tanulmányait tovább folytatta a Pedagógiai Szemináriumban, ahol gyógypedagógusi, illusztráló tanfolyamot végzett, majd gyakorlati munka (slőjd) polgáriskolai tanítói képesítést kapott 1928-ban.

Édesapám további munkássága:

- 1935-ben a budapesti tanítótestület május 15.-i közgyűlése titkárává választotta meg.
- 1936-ban a Váci úti fi iskola kézimunka tanára.
- 1938-tól a Mester utcai irányító polgári iskolában iparismereteket és műhelygyakorlatot tanít.
- 1947-ben a fővárosi Neveléstudományi Intézet kézimunka tanszékére adjunktusnak hívták meg.
- 1948-ban a saját tanársegédje feljelentette, hogy reakciós kijelentéseket tett az előadásokon. Azonnali hatállyal felmentették, a Belügyminisztérium Államvédelmi Osztályának a munkatársai minden egyes hallgatót kihallgattak. Az állítólagos kijelentéseket azonban egy sem hallotta, így a fél évvel későbbi fegyelmi tárgyaláson „bizonyítékok hiányában” a legenyhébb büntetést kapta: általános iskolába került létszám feletti helyettesnek ugyanabba az Egressy út 69. szám alatti fiúiskolába, ahol a tanítói pályáját kezdte.
- 1954: A III. kerületben a tanítóképzőben műhelygyakorlatot tanít.
- 1952: A Mávag Kultúrotthon gyerekköreit vezeti.
- A gyakorlati foglalkozás újbóli bevezetésekor szakfelügyelő 1965-ig.
- 1965-től 1971-ig a központi műhelyvezető a X. kerületben.
- 1970-ben megkapta az Aranydiplomáját.
- Az Oktatás Kiváló Dolgozója volt.
- 1975-ben egy személygépkocsi halálra gázolta.

Anyai ágon székely vagyok. Dédszüleim valamennyien Gyergyóalfaluban született lófő székelyek. Nagypapám lakatosmester volt, a két világháború között az erdélyi magyar iparosok testületének az elnöke. A faluban az volt a vélemény róla, hogy a Koncsag Imre nagyon okos ember volna, ha nem lenne „bolond”, mert faluhelyen leánygyermeket taníttatni nem volt „épeszű dolog”, márpedig nagypapám mind a négy lányát zárdába küldte, hogy tanítókisasszonyok legyenek.

Édesanyám, Koncsag Mária Margit, 1910. december 29.-én született. Az elemi iskolai tanulmányait a gyergyóalfalvi római katolikus felekezeti elemi népiskolában végezte el, majd tízéves korában a nagyszebeni ferences rendi zárda növendéke lett. 1929-ben fejezte be a tanulmányait, és kapta meg a kántori oklevelét. Képesítő vizsgát azonban csak a román kormány által delegált vizsgabizottság előtt tehetett. Tanulmányai befejezése után a gyergyóalfalvi felekezeti iskolába került, ahol többek között román nyelvet is tanított. (A két világháború között nemzetiségi iskolában csak nemzetiségi anyanyelvű taníthatta a román nyelvet.) Azonban rendszeresen román nyelvvizsgákon kellett részt vennie, hogy elég jól tudja-e ezt a nyelvet. Aki ezen a vizsgán megbukott, az nem taníthatott, és ha egy iskolában nem volt román nyelvet tanító tanár, akkor azt az iskolát a hatóság azonnal bezáratta. Egy ízben a vizsgán a vizsgabiztos, ránézve édesanyám nevére, kijelentette, hogy „Konsájn”

románból nem vizsgálhat, azonnali hatállyal felfüggesztették az állásából. Bármilyen fórumhoz is fordult, falakba ütközött. Ekkor nagyapám, mint az erdélyi magyar iparosok testületének az elnöke, írt a Népszövetségnek. Fél évvel édesanyám felfüggesztése után szóltak neki az iskolából, hogy miért nem megy tanítani. Természetesen, azonnal ment. Egy héttel később megjelentek a Népszövetség küldöttei, hogy kivizsgálják az esetet, de mivel már tanított, így nem volt mit vizsgálni.

1944 nyarán Szegeden egy kéthetes továbbképzést tartottak pedagógusoknak. A szüleim itt találkoztak és házasodtak össze. Édesanyám gyógypedagógus lett. 1965-ig Budapesten a XIV. kerületi kiegészítő iskola tanára volt, majd nyugdíjba vonulása után a VIII kerületi Nap utcai kiegészítő iskolában tanított a nyugdíj megtartása mellett teljes állásban 1980-ig. 1990. december 28-án, egy nappal a nyolcvanadik születésnapja előtt, őt is egy személygépkocsi gázolta halálra.

Szüleim házasságából két gyermek született: Ferenc Károly (1945) és Pál Ödön (1946). Pál 1971-ben végzett villamosmérnökként és mérnökatanárként a Budapesti Műszaki Egyetemen. Azonnal tanárként helyezkedett el a Salgótarján úti Híradástechnikai Szakközépiskolában. Még ugyanabban az évben megnősült. (Felesége Mezei Mária dr. építészmérnök, műemlékvédelmi szakmérnök, mérnökatanár.) Négy fiúk született.

Öcsém másfél év múlva továbbképzési szakfelügyelő lett a Fővárosi Pedagógiai Intézetben. Ezzel egyidejűleg óraadóként tanított a Budapesti Műszaki Egyetemen és a Kandó Kálmán Villamosipari Műszaki Főiskolán is a mérnökatanár-képzésben. Közben bölcsészdoktorátust szerzett, majd a Kandó Mérnökatanár Tanszék adjunktusa lett. Huszonkilenc évesen kinevezték Veszprémbe az Országos Oktatástechnikai Központ főigazgató-helyettesének. Mint főigazgató-helyettes, továbbra is óraadóként tanított a BME-en, és sikeresen megvédte a kandidátusi disszertációját. Az 1980-as évek végén a Művelődési és Közoktatási Minisztérium főosztályvezető-helyettese lett. A rendszerváltás után megalakult Munkaügyi Minisztérium Szakképzési Főosztályát vezette. Időközben megvédte a Magyar Tudományos Akadémián a doktori disszertációját. 1994-ben a Budapesti Műszaki Egyetem Mérnök Továbbképző Intézetének lett az igazgatója az 1995-ben bekövetkezett haláláig.

Jómagam 1969-ben kaptam meg a villamosmérnöki diplomámat. Tanulmányim során hat félévet elvégeztem a tanári szakon is, pszichológiából és pedagógiából szigorlatoztam. Az Elektronikus Mérőkészülékek Gyárába mentem dolgozni, a számítógép-gyáregységbe. A gyár szakmérnöki képzésre küldött, amelyet 1974-ben sikeresen be is fejeztem. 1972 októberében megnősültem, Székely Veronika gyógypedagógus lett a feleségem. Neki nem tetszett, hogy sokat vagyok vidéken, ezért 1973. január elsejével a Salgótarján úti Híradástechnika Szakközépiskolában mentem tanítani. 1974 tavaszán – miután sikeresen államvizsgáztam a szakmérnöki képzésben –, írtam egy kérvényt a Budapesti Műszaki Egyetem Villamoskari dékánjának, járuljon hozzá ahhoz, hogy különbözeti vizsgák letételét követően befejezhessem a tanári tanulmányaimat. Erre a levélre a Tanárképző Intézet igaz-

gatója, édesapám második unokatestvére, tagadólag válaszolt: kezdjem előlről az egész tanári tanulmányaimat. A levele kézhezvétele meglehetősen érdekes időpontban történt, ugyanis másnap a mérnökstanár szakos hallgatóknak tartottam előadást, így elgondolkoztam, hogy ilyen esetben én, mint hallgató, jelen vagyok-e az előadáson, és ha nem, akkor igazolt vagy igazolatlan-e a távollétem. Az önmagamnak feltett kérdésre nem tudtam válaszolni, de úgy döntöttem, hogy inkább maradok a mérnöki pályán és a Központi Fizikai Kutató Intézet Mérés és Számítástechnika Kutató Intézetébe a számítógépfejlesztő csoportba mentem dolgozni.

Fejlesztő mérnökként 1975-ben óraadóként elkezdtem tanítani a Kandó Kálmán Villamosipari Műszaki Főiskola Híradástechnikai Intézetében, amelyet tíz éven keresztül folytattam. A KFKI-en belül kétszer váltottam: 1980-ban a központi szervezethez kerültem, ahol szabadalmi ügyekkel foglalkoztam. 1985 decemberében az Országos Találmányi Hivatal elnöke kezébe tettem le a szabadalmi ügyvivői esküt, 1989-ben pedig visszamentem a szakmamba és az Atomenergiái Kutató Intézet Számítógépes reaktor Irányítási osztályának lettem a hardware fejlesztője.

1992-ben a frissen megalakuló Fővárosi Oktatástechnikai Központ főmérnöke lettem. Még ugyan abban az évben újra óraadó a „Kandón”, de már a Tanárképző Tanszéken. 1994-ben végleg a mérnökstanárképzés mellett döntöttem 1996-ig mint adjunktus, majd ezután docensként tevékenykedem a többszörös átszervezéssel érintett Budapesti Műszak Főiskola Tanárképző és Mérnökpedagógiai Központjában. 1995-ben megkaptam eurómérnöki diplomámat. Tagja lettem a Szabadalmi Ügyvivői Kamarának. 2003-ban az Európai Szabadalmi Hivatal is nyilvántartásba vett, mint a Brüsszeli Központi Hivatalban képviseleti joggal rendelkező európai ügyvivőt. Végül 2000-ben megkaptam a mérnökstanári okleveletem is. (A fiammal együtt végeztem.)

Két gyermekem van:

Attila (1974 -)

- elektronikai műszerész,
- honvéd hadnagy, villamosmérnök,
- házasságkötés (Veres Ildikó diplomás ápolónő, óvodapedagógusként végez. Gyermekük: Pál, Zsuzsanna, Krisztina, Levente),
- mérnökstanár,
- híradástechnikai szakmérnök,
- jelenleg szakcsoportvezető és oktató tiszt a Kinizsi Pál Tiszthelyettes-képző Iskolában honvéd őrnagy rendfokozatban.
- Jelentkezett az MA kiegészítő mérnökstanárképzésre.

Imola (1976-)

- mérlegképes könyvelő saját cégében,
- tíz éve házas (Vas György informatikai szakmérnökkel),
- konzervatóriumot végzett,
- diplomás kántor.

Jelenleg harmadéves a Miskolci Egyetemen szolfézs-zeneelmélettanár-karvezető tanszakon. Egyúttal végzi az előkészítőt, hogy tanulmányait MA muzikológusként (régábbi nevén zenetudomány-tanár) folytathassa.

MEGEMLÉKEZÉSEK

Kiss Áron, az elfeledett közösségépítő

KRISTON VIZI JÓZSEF

Köszönhetően a szervezők figyelmességének, témánk, illetve az ennek apropóját szolgáltató jeles elődök egyike, Kiss Áron élete, és a minket közelebbről érdeklő pályájának több szelete kapcsolódik a 2017. október 20-a délutánja előadásaihoz.

Mint a több évszázadra visszanyúló *Hegymegi Kissek* leszármazottja, az ösztöveségi ihlettségű (tisztánlátó) Áron nevet a 19. században másodikként viselő ifjú ember a családi hagyomány és indíttatás szerint maga is a pataki skóla diákja volt 1858 és 1866 között. Az 1845 júniusában Szatmár vármegyei lelkész családba született fiút, a később Nagykőrösön évtizedekig iskolaigazgató testvérével, Kálmánnal együtt előbb a nagyszülők szigorú igazságossággal maguk nevelték Szatmárnémetiben, majd rövid otthoni, porcsalmai tartózkodás után kerültek „szokás és rend szerint” Patakra. (Édesapjuk, a legendás és hosszú életű lelkész, majd később tiszántúli püspök Debrecenben, a sorban V-ik Áron a „kossuthi forradalomból” komolyan kivette részét, és ezért egy ideig bujdokolni is kényszerült. Állását nehezen, de végülis megtarthatta, és eközben árván maradt gyermekeinek új anyát, magának új asszonyt kellett találnia...)

Kiss Áron 1862-ben tett érettségi vizsgát, majd ősziától szintén Sárospatakon, az Akadémia filozófiai tagozatán folytatta tanulmányait, szokás szerint teológiát és jogot hallgatott. Gimnáziumi, majd „akadémiai” (főiskolai) éve alatt egyaránt nevelősködött jobb módú családok ifjai körében. Kiss Áron először Galgóczy Imre fiainak nevelője lett. *„Áron nevelősködött még egy Fried nevű bérlőnél is, Dögében, aki a báró Vay László birtokát bérelte. Itt szomorúan tapasztalta, mint fűtenek a Vay László gazdag és fényes könyvtárának darabjaival... Majd a Csoma, Meczner és Téglássy urfiak mellé kerestek nevelőt, akik az egész Bükk-ház földszintjét lakták Patakon.”* Kiss Áron érdeklődési körét szélesítették akkor Patakon Erdélyi János, Árvay József és Csécsi Pál bölcsészeti, pedagógia módszertani és teológiai oktatók. Gyulai Ágost, Kiss Áron tudományos pályájának és emberi jellemének kiváló megrajzolója pedig így szól a nyomtalanul el nem múló szellemi hatásokról: *„Hogy az értékes egyéniségekkel való érintkezése nem maradt reá hatástalan, arról már ebben az időben, a Sárospataki Füzetekben megjelent komolyabb irodalmi dolgozatok tanúskodnak, köztük egy nagyobb értekezés a magyar irodalom első nagyobb rajongójáról, Szenczi Molnár Albertről.”* Ugyancsak a Sárospataki Füzetekben, ennek 1869-ik évfolyamában Kiss Áron *Szózatot* tett közzé a bibliafordítás ügyében.

„Akadémiai” tanulmányai után, 1868-ban, a preparandiában segédtanársággal bízták meg, de előtte egy évvel Patakon letette segédlelkészi vizsgáját is, és (ugyan-

csak ideig-óráig, de) káplán lett Porcsalmán atyja, a frissen kinevezett szatmári esperes mellett. Helyét és pályáját keresve nem sokkal később joggyakornok lett, de érezte, nem erre van predestinálva, bár 1870-ben Eperjesen bírói, majd ügyvédi vizsgát is tett! E közben vette át a jeles Uray- és Galgóczy-családok ambiciózus, és egyben tehetséges ifjainak tanító nevelői státusát, akikkel Eperjes, Pozsony jó nevű középiskolái után Pestre kerültek. Szállást a nagy hírű Kálvin téri református egyházi épületben Farkas teológiai professzoréknál kapott, s itt nyílt alkalom arra, hogy gyakori találkozások révén megismerkedhessen a nagy Török Pál (1808-1883) püspökkel. A püspök házában sokan fordultak meg a dunamelléki református egyházkerület irányadó férfiai közül, s ezekkel szintén találkozott az ifjabb Kiss Áron. Az egyházkerületi jegyzőkönyv 1870. június 15-i jegyzőkönyvének bejegyzése szerint „*Török Pál püspök, Fördös Lajos esperes és Dr. Ballagi Mór teológiai akadémiai tanár és egyházkerületi tanácsbíró ajánlatára, a Dunamelléki Református Egyházkerületi Közgyűlés Kiss Áron nevelőt, a volt sárospataki református praeparandai segédtanárt a nagykőrösi református tanítóképző intézet igazgatójává választotta meg egyhangúlag, kitűnő képességéről tanuskodó bizonyítványai és igazolványai alapján.*” Az akkor még mindössze 25 éves (!) fiatalember – egzisztenciája kilátásban lévén –, megkérte, majd még ugyanezen a nyáron el is nyerte pártfogója leánya, Török Erzsébet kezét.

Kiss Áronnak öt éves nagykőrösi működéséről és tanártársai korszakos tevékenységéről a nevelés- és intézménytörténeti értekezések, az Új Pedagógiai Lexikon immár részletesen szólnak, az intézmény és szellemi kapcsolódásairól pedig Szenczi Árpád számos dolgozata, és nem oly régen PhD-disszertációja ad részletes és nagyívű bemutatást. Nagykőrös, mint szellemi és lelki véderő, becses helyként ott van a reformált egyház térképén úgy is, ha felemlítjük: Arany János itt tartózkodása idején valóságos kis akadémia működött ott, befogadtatva a korszerű eszmék üzzetése idején! A nagykőrösi tanítóképezde élén is megtartotta nevelői gyakorlatát Kiss Áron, így a neveléstudomány és az egyháztörténelem összes ismeretét tanította; a második tanévben segédkezett a gimnázium természetrajz óráinak megtartásában is. Tagja volt a Dunamelléki Református Egyházkerület tanügyi bizottságának és közgyűlésének, választott tagja a református egyházmegye kecskeméti tanügyi bizottságának, képviselte az egyházkerületet az egyetemes tanügyi bizottságban, s tagja volt az egyházi tankönyvkészítető bizottságnak is. A kor elvárásai szerint a városi és az úri kaszinó is soraiban tudhatta, és ezt kihasználva számos esetben e körben is gyűjtést szervezett a nehéz helyzetben lévő segédtanítók számára. Tankönyvírói munkássága itt kezdődik igazán, miként az egyre elmélyültebb nevelés- és egyháztörténeti tevékenysége.

Trefort Ágost vallás- és közoktatásügyi miniszter 1875 májusában pályázatot hirdetett meg alapos felkészültséggel rendelkező tanár számára a magyar és a neveléstan tárgy oktatására. Kiss Áron is megpályázta ezt, a polgári iskolai tanítók képzésére létrehozott (budai) Paedagogium állását, amit el is nyert, így a következő

tanévet már ott kezdhette meg. Az akkor már pedagógiai doktor Kiss Áron mellett a legendás Gyertyánffy István hosszú igazgatósága alatt olyan kiválóságok voltak még a tanári karban, mint Király Pál író, nyelvész, Herman Antal levéltárnok, bölcsészdoktor, a szőlész, nemzetgazdász Weber Ede, Kovács János székelykeresztúri származású tudós, Kozocsa Tivadar neves természettudós, Suppan Vilmos későbbi miniszteri főtisztviselő és Radó Vilmos, a neves és népszerű tankönyv-, gyermek- és ifjúságkönyv-író, szépirodalmi szerkesztő. Kiss Áron tanári, majd (1894-től 1907-ig tartó) igazgatói munkája mellett folytatta neveléstörténeti-szakirói tevékenységét. Belső munkatársa volt a Néptanítók Lapjának, 1875-76-ban a Kovács Albert szerkesztette Reform című lap iskolai rovatának a vezetője, szerkesztette a Felső Nép- és Polgáriskolai Közlönyt, valamint a Népnevelők Könyvtára című kiadványsorozatot. Ez a két évtized pedagógusi, oktatásszervezői és tankönyvírói, valamint közéleti munkásságának valódi megerősödése és kiteljesedése volt. „30 évig szolgálni a modern magyar államot akkor, amikor egész erővel kezd beavatkozni a nevelés és oktatás ügyébe, és szolgálni a Kiss Áron kötelesség tudásával, az ő nyughatatlan, mélységtől és magasságtól nem irtózó lelkével, lángoló nagy szenvedélyével, – ő, ez nem közönséges emberi feladat.” – írta róla nem indokolatlan emelkedettséggel nekrológ gyanánt a Sárospataki Református Lapok névtelen szerzője.

Kiss Áron szakmai és társadalmi közösség-szervezői tevékenységének egy jelentős részét a neveléstudomány elméleti és gyakorlati művelőinek különféle összefogási kísérletei, vagy később szárba szökkenett kezdeményezései jelentették. Ilyen volt az 1877-ben megalakult, a neveléstudomány lelkes művelőinek szánt Paedagogiai Társaság, amely a megszűnést követően 1891-ben alakult teljesen újjá a ma is működő, és ismét egyre elszántabban tevékenykedő Magyar Pedagógiai Társaság néven. A magyar népiskolai tanítás története című kétkötetes munkája pedig ma is izgalmas alapvetés – amelyet ha méltatlanul elfeledve, sokszor pontatlanul idézve, meg nem is hivatkozva, de többen és többször beépítettek felekezeti hovatartozás nélkül –, reformeszméikbe és nevelési vezérfonaluknak tették meg azt. Az 1883-as magyarországi egyetemes tanügyi kongresszus szervezésének, megvalósításának, és az ottani tézisek java megfogalmazásának, s ami még fontos, az elvek minél következetesebb, hosszú távra gondolkodó harcosa volt Kiss Áron. Ez az az időszak, amikor pl. megfogalmazódik a nagy-magyarországi viszonyok közt gondolkodó, az oktatás és a mindennapi nevelés számára kincsbányaként szemlélt magyar és magyarországi játékkincs összegyűjtése, majd kiadása, és mielőbb közkinccsé tétele. Életpályájának ezt a szakaszát, illetve ez irányú, javarészt etnográfiai irányultságát és érdeklődését az elmúlt két-három évtizedben feldolgoztuk, azt igyekeztünk visszahelyezni az őt megillető helyre.

Ismereteim szerint Kiss Áronnak a többihez – és később röviden említésre kerülő fáradozásaihoz is – képest kevésbé ismert az az elszánt ténykedése, amellyel ő és társainak egy csoportja a budai reformátusok térfoglalásában jeleskedett. Nem volt könnyű, és mint látni fogjuk, nem is elsősorban a kormányzati hozzáállás vagy

más felekezetek gáncsoskodása miatt! Emlékezzünk tehát: éppen a 133 évvel ez előtt, az 1884. október 21-én megtartott közgyűlés tárgyalta teljes nyilvánossággal – a néhai Török Pál püspök útmutatása alapján – dr. Hegyemegi Kiss Áron „Felhívó Szózat”-át az 1686-ban megszűnt budai református anyaegyház visszaállításaért. A csekély számú, de mégis gyarapodó, addig eléggé szervezetlen budai reformátusság vallási igényét jobbra az egykori honvéd főparancsnoki palota helyén lévő evangélikus templom szolgálta. A rendszeres hitélet elsajátítása és gyakorlása érdekében előbb a pesti anyaegyház a budai középiskolák, majd a népiskolák számára képezett ki és küldött vallástanárokat. Egyre inkább érződött, hogy (Pest-Buda egyesítése, a hidak jelenléte és az alagút megépítése ellenére is) jelentős anyagi akadályt jelent – főleg a szegényebb néposztályok tagjai számára – a Kálvin téri templom használata és a lelkeszi szolgálat igénybe vétele. E közgyűlésen a budai reformátusok tehát szép számmal jelentek meg, és kimondták az egyházzá alakulást. Erről aláírták a nyilatkozatot, választottak egy szervező bizottságot, amelyet a további lépésekre teljes hatalommal ruháztak fel, és utasították a pesti református tanácscsal való kapcsolatfelvételre. Megindították az adakozást, elsőként is saját köreikben. A pesti egyház példája szerint haladtak: amikor Pest Óbuda leányegyháza volt, a pesti reformátusok éppúgy jövevényekből álltak, és a számuk még annyi sem volt, mint 1884-ben a budai reformátusoké. Az előterjesztést még az év végén megküldték a pesti református egyházi tanácshoz, kérve az önállósodáshoz szükséges szervezeti, anyagi és személyi feltételek megteremtésben való hathatós közreműködést.

Kiss Áron naplójából a lelkesedés mellett azonban a megrökönyödés érződik ki, amikor is a kezdeményezők *„a pesti oldalról, de saját anyaegyházunk bokraiból tapasztalnak sanda felvetést, akarnok törekvéseket, nem Isteni féltést, hanem hiú féltékenységet; érthetetlen ezen szándék!...”* Ez annak fényében is visszás volt, miszerint a főváros szívesen nyújtott volna szinte kérés nélkül is segílyt, elsősorban egy templomhely, paplak és iskolatelek biztosításában. Az ezt követő, a budai leányegyház tiszti kara és jegyzője, a Kiss Áron által megfogalmazott 12 pontos posztulátumát a pesti bizottság indulattal és haraggal utasította el, Kiss Áront pedig – mentora, példaképe (s egyúttal apósa), Török Pál halála után, egyre gyakrabban és vadul – durva támadások érik. (Így van ez akkor is, amikor már túl van a Magyar Országos Tanítói Árvaház megalapításán, az állami és egyházi tanügyi reform egyik felkért szakembere, és így tovább...)

Végre az egyre népesedő és izmosodó budai magyarság, a reformátusság segédlelkészt is kap, aki a következő húsvéti beszédében – még az evangélikusok templomában – az alapigékről szól, majd két koporsóhoz vezette a híveket. Az egyik a Krisztusé, ez üres, mert hiszen föltámadott. A másik a megölt budai református egyházé. Az is üres, mert már a budai református egyház is föltámadott. Kiss Áron sok levelében beszámol az ügyek további haladtáról, s főleg a templom helyének kiválasztásáról, az építkezés anyagi alapjainak megteremtéséről, a templomavatásról, és így tovább. Először és hosszú ideig a Krisztinavárosban, a (Szt.) János

téren tervezik az új református hajlék megépítését, de a városrendezési tervek változása és módosulása és az építetők lobbicsoportok érdekei miatt is, másfelé fordul a figyelem. Nem részletezzük a hosszadalmas folyamatot, most legyen elég annyi, hogy végül is 10-12 év elteltével, 1896 virágvasárnapján avatták föl az új református templomot a Tisza Lajos által váltig szorgalmazott helyen, a (korábbi Fazekas, ma már) Szilágyi Dezső téren. Az új papot, „a rendes lelkészt” Haypál Benő személyében is ekkor iktatták be. Kiss Áront és néhány társát még ezt követően is nagyra-vágyással vádolták a hátuk mögött, és avval, hogy hosszú időkre költségekbe verték az egyházi alapot. Egyik későbbi méltatója így ír: *„Ne legyünk rövid látók! A Tiszák a jövő kálvinista egyházát látták a szemök előtt. A tervet jól csinálták, de Kiss Áron még saját módján felül is meghozta áldozatait: a márvány keresztelő medencze is az ő és neje adománya...Ő a Svábhegyre is akart építtetni egy kálvinista templomot s mellé lelkészt, tanítót is gondolt...”*. De végül is nem maradt el egyháza felől az elismerés: Kiss Áront 1902-ben az egyházkerület tanácsbíróvá választotta. A magas testület egyúttal a tanügyi bizottságba osztotta be, s különösen a Baár-Madas-féle intézet szervezésénél végzett kiváló munkát. Ki gondolta volna, hogy a tanácsbírói munkatér akkor nyílt meg számára, amikor élete már alkony felé fordult? Nem sokkal nyugalomba vonulása után, 1908. október 15-én elhunyt.

A családi feljegyzések szerint az előző év nyár végén bátyjával, Kálmánnal, utoljára még ellátogattak Sárospatakra, fölkeresték a régi skólát. Szeretett iskolájának akkor két könyvet vitt és adományozott. Az egyik az *Ars concionandi* Amiensena volt, a másik Tolnay István Kalauza. Az addig szomorú és szótlan Kiss Áron doktor, volt pataki növendék, Pest-Budára került keresztyén ember arca ettől kezdve mosolygóssá vált. Megnyugodott, tudta, hazatért!

Tisztelt Hallgatóság! Néhány új vagy kevésbé ismert adat itteni felemlítése talán nem volt hiábavaló, inkább ez volt a mostani célunk. Nem szóltam e helyütt külön és hosszabban pl. Kiss Áron és társai elévülhetetlen érdemeiről a Nagypénteki Református Társaság életre hívásában, és az ennek nyomán (Budaörs-)Kamaraerdőn létrejött, és még évtizedekig működött Erzsébet Otthon jelentőségéről. Minderről majd máskor, a nagyszerű szellemi és közösségi vállalkozás megindulásának 125. évfordulóján lesz mód és lehetőség beszélnünk.

INTERJÚ

Élet az Eötvös Kollégiumban

Az alábbi írásunkban a Kazinczy-díjas oktatáspolitikussal, nyelvessel, Bencédy Józseffel¹ készítettünk interjút. A 94 éves, kiváló szellemi frissességgel rendelkező tudóst Eötvös-kollégiumi élményeiről kérdeztük. Mint ismeretes, Eötvös Loránd francia mintára, 1895-ben tanárképző intézetet létesített. A kollégium a szerényebb pesti elhelyezése után 1900-ban a kiváló építész, Végh Alpár által tervezett Ménesi úti „palotába” költözött. Az alapító célja főként vidéki szegény sorsú tehetséges fiatalok értelmiségévé történő nevelése volt. A diákokkal jeles professzorok foglalkoztak részben a kollégiumban, részben az egyetemen. A méltán híres kollégium számos tagja a kollégiumot elhagyva tudósként, tanárként, közéleti emberként vált ismertté. A kollégium történetével számos írás foglalkozott. Az interjúban Bencédy József személyes élményeit közöljük.

– *A rangos intézménybe való bejutás nyilván 1940-ben sem lehetett könnyű, hiszen a felvehető hallgatók száma évenként mindössze 15 volt, de a tehetséges jelentők száma vélhetően sokkal több volt. Önnek hogyan sikerült?*

A felvételi vizsga – ahogy akkor mondták, a „fejkopogtatás” –, egy hétig tartott. Különböző továbbtanulási irányomat kiváló ciszterci magyartanárom befolyásolta. Megkérdezte tőlem, hova készülök? Sebész vagy tanár szeretnék lenni – feleltem. Te tanár leszel fiam! Már mondtam is az Eötvös Kollégium igazgatójának, hogy küldök neki egy tehetséges tanulót. Persze, az ajánlás nem mentesített a felvételi alól.

¹ Az interjú 2016 tavaszán készült. Bencédy József (*1921) 95 évesen, 2016. október 17-én hunyt el.

– *Egy hét alatt már elég jól megismerhető egy fiatal, áttekinthető a tudása, felkészültsége, műveltsége. Milyen feladatokat kaptak, miket kérdeztek a vizsgáztatók?*

A felsőbb évfolyamos kollégisták voltak a kérdező, a feladatokat kijelölő „tanárok”. Rólam tudták, hogy a cisztereknél végeztem, ezért erotikus latin verseket fordítottak velem. Volt, aki regényrészletet, verset, novellát fordított, és úgyszólván mindenkit megkérdeztek a gimnáziumi önképzőköri tevékenységéről. Emlékszem arra a társamra, aki önképzőköri, kissé gyenge versével vidámította meg a felvételiztetőket. Később, amikor a gólyák hagyományos év végi vidám műsorában újra előadta ifjúkori zsenégjét, már nyíltan nevetett a publikum, hullámozott a kacagás a teremben. Az alkalmi poéta nem vette a lapot, nem érezte a nem is olyan finom gúnyt, elismerésnek könyvelte el a hahotázással egybeforrt tapsot.

– *Vidám műsor egy ilyen nagy hírű tudományos műhelyben?*

A derűnek szinte mindenütt helye van, de a diákközösségekben kiváltképpen a tanulmányi időszak lezárásakor. Ilyenkor jól esik visszaidézni a vidám percek, kifigurázni tanárainkat, professzorainkat, önmagunkat. Derűs eseménynek tartotam az úgynevezett „lehúzást is”.

– *Mit húztak le?*

A gólyák közül néhányan kissé gögősek, nagyképűek lettek annak tudatában, hogy Eötvös kollégisták, és olyanok is akadtak, akiknek túlzottra értékelt tudásuktól dagadt a mellük. A „szarvuk” letérésére eszelték ki a „lehúzást” a felsőbb évfolyamosok. Ez azt jelentette, hogy a kiszemelt elsőévest az asztalra fektették és a pucér fenekére a tenyerükkel egyet, kettőt ráütöttek a „tanárok”. Nem volt ez komoly verés, inkább figyelmeztetés: „Ne bízd el magad, nem te jelented a tudomány csúcsát!” A lehúzás néha akkor is kijárt a gólyának, ha rosszul viselkedett. Az idősebbeknek szent meggyőződésük volt, hogy a gólyákat néha meg kell fegyelmezni.

– *Az efféle figyelmeztetésekből következtethetünk a fiatalabbak és az idősebbek közötti viszályra?*

Még rossz viszonyra sem! A kollégisták négyfős családokat alkottak. Egy család két idősebb fiúból (apa, anya), és két gólyából állt. Ők egy asztalnál ültek étkezéskor, sőt más alkalmakkor is. Kérdezték az elsősöket a tanultakról, tesztelték a műveltségüket, tippeket adtak nekik az olvasáshoz, mozizáshoz, színházhoz, hangversenyhez. A gólyák rendszerint „családjukban” sajátítottak el a viselkedési, barátkozási, kollégiumi szokásokat.

– *A tanárok nem nehezteltek azért, hogy a diákok céltáblái az év végi kabaréműsorban?*

Kollégiumi tanáraink a jóízű tréfát kedvelték, kivétel volt Sz. Miklós, aki éppen az én időmben volt a kollégium igazgatója. Őt kivételesen a névnapján figurálták ki. Olyan jól sikerült, hogy halálosan megsértődött. Minthogy én voltam a családfők szervezetének az elnöke, a műsor után hosszan magyarázott nekem a felnőttek, a professzorok iránti tiszteletről, az élcelődés színvonaláról. Másnap az irodájába rendelte a családapákat és a családanyákat, és nekik is megtartotta a hegyi beszé-

det, majd Platon egyik híres filozófiai művéből, a Lakoma címűből felolvasott egy részt, ami szintén példázat az öregeknek kijáró tiszteletről. Zárszóként bejelentette a kollégiumi önkormányzat feloszlását és az elnök elcsapását.

Nem volt humorérzéke, ezért gyakran kifigurázták a kollégái is. Amikor pedig a németektől megkapta a Sas-rend kitüntetését, a hallgatók egy kisebb része felhőrdült és az igazgató nevetségessé tételén törte a fejét. Maguk közül megválasztották a kitüntetés őrét, valahonnan szereztek egy Sas-rendet, amit nemzeti színű szalaggal átkötöttek, és egy teljesen pőrére vetkőztetett hallgatóra akasztották. Így a testét csupán a Sas-renddel takarva futkározott a lehúzások alkalmával. Amikor aztán az oroszok elfoglalták Budapestet, a kollégisták jobbára a német kitüntetés miatt, elkergették az igazgatót. Végül családjával együtt szinte menekült az intézményből.

– *Furcsa, kissé érthetetlen, hogy ilyesmi megtörténhetett egy olyan magas rendű és rangú felsőoktatási intézményben, mint éppen az Eötvös Kollégium.*

Kétségtelen, ám vegye figyelembe, hogy a kollégisták zöme kimaradt az „illetlen” tréfából, és háborús időket éltünk, amikor a szélsőség az élet sok területét jellemezte, de ugyanakkor jelzi a kollégisták náciellenességét is.

– *Kik voltak a kollégium tanárai?*

A kollégium tanárai a tudományoknak, szakterületüknek is kiváló tudósai, ismerői is voltak. Így például a filosz Pajzs Dezső, a nyelvész Bárczy Géza, az angolos Ország László, a pszichológus Mérei Ferenc, a matematikus Novobáczky László és Varga Tamás, a biológus Balogh János, és még sorolhatnám.

Ezeket a tanárokat jobbára a középiskolákból csábították el. Tudományos felkészültségük mellett jól ismerték szakjuk módszertanát, és ez érződött előadásaikban is.

– *A kollégium komoly szellemi műhelynek számított, ahol a derűs órák számához bizonyára mérni se lehetett a kemény tanulással, felkészüléssel eltöltött időt. Ennek ellenére a visszaemlékezők soha nem panaszkodnak a feszített tempóra. Mit gondol, miért?*

Tanulni mentünk az egyetemre, a kollégiumba. Olyasmit, ami érdekelt bennünket, amivel szívesen töltöttük az időnket. Heti tizenhat órában szemináriumi foglalkozás volt a kollégiumban, és tíz órát vettünk fel az egyetemen. Remek tanárok, professzorok foglalkoztak velünk, akik megkövetelték tőlünk a készülést. Ehhez ki se kellett mozdulnunk a kollégiumból, hiszen a hatvanezer kötetes szabadpolcos könyvtárunk kínálata meghaladta több más könyvtárét. Nem kellett várni a kiköcsönzött kötetek visszaérkezésére sem, és az olvasóban, a nagy asztalokra egyszerre tíz, tizenöt könyvet is kirakhattunk. Mondhatom, a feladatok megoldásához volt elég könyv, segédanyag, folyóirat, újság. Sőt, jó néhány idegen nyelvű külföldi kiadvány is. Jó volt továbbá, hogy szakonként külön termekben helyezték el a könyveket. Hét végén mi, filoszok, gyakran beültük más szakosok, például a kollégiumi nyelvben „dögészeknek” (biológusok) hívottak termeibe ismerkedni más tudomá-

nyokkal. Sokat kellett tanulni, erre utal a kollégiumról szóló könyvek egyikének a címe is: Ahol a maximum volt a minimum.

– *Annak idején a párizsi École Normale Supérieure mintájára liberális szellemenben jött létre a kollégium. Mennyire érvényesült itt a szabadelvűség a negyvenes években?*

A kollégium egyik, vagy talán a legnagyobb érdeme a liberális gondolkodás, a kritikai szellem volt. Mint említettem, hozzájutottunk külföldi újságokhoz, folyóiratokhoz, filmekhez, a szemináriumokon pedig a professzoraink mindig felhívták a figyelmünket a kétkedés, a kritikai gondolkodás fontosságára. Felnyitották a szemünket azzal is, hogy ráirányították a fegyelmünket az érdekes, a hivatalos irányzatoknak gyakran ellentmondó könyvekre, cikkekre, színházi előadásokra, filmekre. Ezt értettük akkor liberális gondolkodásnak.

– *A kritikusság, a liberális szellem nem mindig tetszik a hatalomnak. Igyekeztek szemmel, illetve féken tartani a kollégiumot?*

Igen, hiszen a Ménesi úton a szellemi élet sokszínű volt, és egy-egy szín könnyen meghatározóvá válhatott. Szerencsére, a tanáraink tudták kezelni az extravaganciát is. Más kérdés, hogy 1945 után a kollégium nemkívánatossá vált. Éppen a szabad szellemisége, az ellenzékiisége miatt.

– *Minden fiatal szeret kirúgni a hámból. Az Eötvösben mennyire volt elfogadott például a kártyázás, az italozás, az éjszakázás?*

Tarokkoztunk. Volt egy csapat, amelynek tagjai idővel neves tanárok, professzorok lettek. Ital? Volt a Móricz Zsigmond körtéren egy Zonik nevű vendéglő vagy korcsma, ahova évente talán kétszer mentünk be egy-egy pohár kocsis borra. A jót, ha volt is, nem tudtuk megfizetni. Egyébként hatvan fiatalból mindig akad egy-két ívós fajta, azonban ők is évente talán egyszer öntöttek fel a garatra. Éjszakázásról nem igen lehetett szó, a házirendet ugyanis szigorúan betartatták.

– *Lányok, nótázás?*

A mindennapokban nem hiányoztak a lányok, azonban májusban mindig volt táncmulatság az ebédlőben. Összetoltuk az asztalokat, szereztünk valamilyen zenélő alkalmatosságot és táncoltunk a meghívott lányokkal. Úgy emlékszem, senki sem volt közöttük különösen jó táncos. Ezek a bálók sem húzódtak az éjszakába, általában délutántól estig tartottak. Néha nótára is rázendítettünk, például a kollégiumi kabaré betétdalára, ami egyben intézményünk himnusza volt. Máig emlékszem rá: Gumiarabikum, ez volt a címe és egyben a szövege. A zeneművészetre járó kollégánk Beethoven-tól szerzett hozzá zenét (az Örömdótot). Némely professzorunk szentségtörésnek vélte a komolyzene ilyen átíratát, nevetségessé tételét. Mi örömmel fújtuk a szövegét, hallgattuk a zenéjét.

– *Aktív korában sokat foglalkozott a tanárképzéssel. Nem akarta újraéleszteni az Eötvös Kollégiumot a negyvenes évekre emlékeztető szellemiségevel?*

Voltak kísérletek ennek az elit intézménynek az újraindítására. Próbálkozott vele Köpeczi Béla a minisztersége idején, és jómagam is mellálltam. Fel is élesztettük,

de nem lett, nem lehetett az igazi. Más volt a korszellem, és a diákszallók szelleme, élete is beszivárgott az Eötvösbe, ahova nem volt való.

– *De térjünk vissza a korábbi időbe! Milyen volt a kollégiumi élet?*

A kollégiumi élet rendkívül érdekes, izgalmas volt. Nagyon kedveltük a kiegészítő foglalkozásokat, az idegen nyelvek tanulását, a művészeteket, a testnevelést, és mindenekelőtt nagyon kedveltük azokat, akik e foglalkozásokat vezették. Az említett órákon, foglalkozásokon kialakult bennem és sokunkban az értékek megbecsülése, szeretete és azoknak a megbecsülése, akik közvetítették ezeket az értékeket. Éreztem is ekkor, és így alakult ki őszinte és nagy barátság Keresztury Dezső irodalomtörténésszel, Fábián Pállal, leendő tanszékvezetőmmel, és Lőrincze Lajossal, aki már ekkor egyre intenzívebben foglalkozott nyelvtudománnyal. Őket tekintettem példaképeimnek a későbbi tanári pályámon.

– *Hogyan alakult volna az élete, ha mégsem veszik fel az Eötvös Kollégiumba?*

Bizonyára sebész lettem volna. Mindenképpen olyan foglalkozást akartam választani, amellyel segíteni lehet az embereken. Ilyen a sebészi és a tanári pálya is, mindkettő az emberek segítésére van szabva. És ez missziós feladat.

Köszönöm a beszélgetést!

Az interjút *Novák Gábor* készítette

KÖNYVISMERTETÉSEK

Kováts-Németh Mária: 50 év a hivatás szolgálatában 1967-2017. Győr, 2017. 109 o. – 2017. április 27-én a veszprémi MTA-székházban az MTA Területi Bizottság Neveléstudományi Szakbizottsága, valamint a Kodolányi János Főiskola rendezésében konferenciával egybekötött életmű-kötet bemutatásával köszöntötték Kováts-Németh Mária egyetemi magántanárt. Az 50 év a hivatás szolgálatában című könyve bemutatóját konferencia előzte meg. Az évforduló alkalmat adott arra, hogy a jelenlévők kifejezzék tiszteletüket Kováts-Németh Mária gazdag életműve iránt. A győri tanítóképző tanárai konferencia-előadásai témájukban a neves neveléstörténész kerek évfordulós életművét reprezentáló főbb kutatási területeit érintették: Varga József a Scherer Gyula iskolateremtő tevékenysége című előadásával az iskolatörténész, Lamperth Bálint A helyidentitás jelentősége az Erdőpedagógiai projektben című előadásával a környezeti nevelés ismert és elismert kutatót, Németh Ferenc, Mészáros Angelika, Varga Józsefné és Borbély Károly előadásukkal a hazai és a határon túli művelődés és művészet örök értékeit is kutató Kováts-Németh Máriát köszöntötték.

Az ünnepeelt pedagógiai pályafutását bemutató, kitűnően szerkesztett és illusztrált, a kronológia rendezőelvet példásan követő életmű kötet hat fejezetből áll: Életút; Pályakép; Publikációk; Recenziók; Interjúk; a Vezetése alatt készült rigorózus munkák és PhD-disszertációk. Kováts-Németh Mária a Pécsi Tanárképző Főiskola magyar nyelv és irodalom, orosz nyelv szakon szerzett kizárólagos tanári diplomát; ötéves vidéki iskolában töltött tanári gyakorlat után szakfelügyelőnek nevezték ki. Szakfelügyelőként az ellenőrzés és értékelés témakörben végzett kutatásokat. 1982-ben az ELTE Bölcsészettudományi karán pedagógia szakos diplomát szerzett. Egyetemi doktori értekezését A tanulói teljesítmények irányító értékelése kritériumrendszer segítségével címmel a didaktika tárgykörében védte meg 1984-ben. Kandidátusi disszertációját 1990-ben művelődés- és neveléstörténet témakörben írta. Értekezésének címe: Kultúra és politika Kornis Gyula közoktatás-politikai tevékenységében. Munkájában a magyar művelődéstörténet olyan érdemtelenül mellőzött, kitűnő személyiségének tevékenységrendszerét mutatja be, és olyan összefüggésekre hívja fel a figyelmet, amelyek a korábbi feldolgozásokból hiányoznak. Napjainkban Kováts-Németh Mária Kornis Gyula életművének legavatottabb hazai kutatója.

1991-től a soproni Erdészeti és Faipari Egyetem docenseként dolgozott. Tanszékvezetőként feladata volt a mérnök-tanár-képzés megszervezése. Az egyetemen új tantárgyak bevezetését kezdeményezte. A történeti és elméleti vezetés tan, valamint A környezeti nevelés alapjai című jegyzeteivel emelte a mérnök-tanár-képzés színvonalát. Az 1990-es évektől Kováts-Németh Máriát a környezetvédelmi oktatás országosan elismert oktatójaként és kutatójaként tartották számon.

1996 nyarán meghívták a győri Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskolához. Intézetigazgatóként, tudományos főigazgató-helyettesként, főigazgatóként, valamint a Magyar Pedagógiai Társaság megyei tagozata elnökeként Magyarország, Szlovákia és Ausztria szakembereivel tudományos pedagógiai műhelyt hozott létre.

1997 őszétől évenként megszervezte a tudományos Apáczai Napokat. E rendezvénysorozat elsősorban a magyarságkutatás révén fejlődött nemzetközi hírűvé. 1998-tól 2002-ig volt a főiskola főigazgatója volt. 2000-ben az ő vezetésével integrálódott a főiskola a Nyugat-magyarországi Egyetemhez. Az általa vezetett Neveléstudományi Intézet a szakterületek gondozásán túl három szakmai műhelyben végzett kutatásokat: magyarságkutatás, környezetpedagógia és iskolafejlesztés.

Neveléstörténeti érdeklődése az 1990-es években Nyugat-Magyarország régiói oktatástörténete kutatása felé irányult, emellett tovább mélyítette a környezetvédelmi kutatásait is. Az ő kezdeményezésén hozták létre a ravazdi Erdészeti Erdei Iskolai Oktató Központot. Az Erdőpedagógia-projekt az ő vezetésével épült be a tanítóképzősök tantervébe. Kitarító környezetpedagógiai kutatásait tovább mélyítve írta meg egyetemi habilitációs disszertációját Az erdőpedagógia szerepe a környezettudat formálásában címmel. Habilitációs védése 2004-ben volt. 2004-től Révkomáromban a Selye János Egyetem tanítóképzési referense, 2005 szeptemberétől a Nyugat-magyarországi Egyetem Erdőmérnöki Karán a Kitaibel Pál Környezettudományi Doktori Iskolában a környezetpedagógia programvezetőjeként tevékenykedik. Az ő vezetésével készített rigorózus értekezések száma 4, a vezetésével készült PhD-disszertációk száma 5. Az ezredfordulót követően kutatásainak fő motívuma a Kárpát-medencei magyarság kultúrája.

2000-2013 között 13 alkalommal szervezte és vezette a nyugati szórványban magyar nyelvet tanítók magyarságtudományi és módszertani kultúráját gazdagító továbbképzést. Kezdeményezésén alakultak és kutatócsoportjai számára 32 pályázatot nyert el, 2000-től mintegy 20 országban vett részt tanulmányúton és tartott előadásokat. Jelenleg kiterjedt közéleti szakmai publikációs tevékenysége mellett tagja a győri Széchenyi István Egyetem Gazdaságtudományi Kar Habilitációs Bizottságának és a Selye János Egyetem Tanárképző Kara Tudományos Tanácsának. Munkáját 12 magas szintű díjjal, dicsőrével, kitüntetéssel, emlékéremmel ismerték el. Publikációi között 19, elsősorban művelődés- és neveléstörténeti munkák, valamint a pedagógiai tantárgyak oktatását segítő kiadványok szerepelnek. Az általa írott egyetemi jegyzetek többsége a soproni egyetemhez fűződő alkotói korszakában jelent meg. Alkotó szerkesztőként mintegy 29 könyv, könyvfejezetként több mint száz tanulmánya jelent meg rangos pedagógiai kiadványokban. 1990 óta közel 200, ebből 10 külföldi kiadványban olvasható tanulmánya. A műveire történt hivatkozások száma meghaladja a 70-et. Gyakori előadó a hazai és külföldön rendezett neveléstudományi konferenciákon. A konferencia-előadások sorozatából a 2011. évi „előadás naptárát” követve 18 előadást tartott.

A kiadvány befejező részében a sokoldalú tudományos munkásságát kitűnően

reprezentáló műveiről megjelent néhány recenzió olvasható. Tölgyesi József Erdély egyik kincses öröksége egy magyar ember, Apáczai Csere János címmel a 2004-ben megjelent könyvét, Mikonya György A győri tanítóképzés 1778-2008. című művét jó kiindulópontnak tartja a magyarországi tanítóképzők összehasonlító vizsgálatához, Gosztom András Az erdőpedagógiától a környezetpedagógiáig című, 2010-ben megjelent könyvének művészi-vizuális megjelenítéséről, Réthy Endréné a Kultúra-érték-iskola címmel, Varga József pedig a 2014-ben megjelent Kultúráközvetítés és pedagógiai értékrendszer című könyvről írt méltatást. Lamperth Bálint közlésében olvashatunk a Kováts-Németh Mária által szervezett, a nyugati szórványban magyar nyelvet tanítók továbbképzéséről, és részletes ismertetést kaphat az olvasó a Kováts-Németh Mária által vezetett Neveléstudományi Intézet tevékenységéről és az Együtt a környezetért KEOP pályázatról.

Kováts-Németh Mária azt vallja, hogy a nevelés az emberiség legfontosabb tevékenysége. Ötven éve eredményesen és igényesen szervezi maga körül a tudományosságot, az ő neve fogalom a pedagógiai kutatások különböző területein. Sokrétű és jelentős munkásságából kitűnik kutatói, pedagógiai szakírói, kutatásszervezői, a tudományos utánpótlás gondozói, az oktatói és intézetvezetői tevékenysége.

Tanári pályafutásának minden szakaszában megtalálta az adott pedagógiai tevékenységhez kapcsolódó kutatási területeket. Igényes kutató és oktató-nevelő pedagógus: példás küldetésstudat él benne. Kornis Gyula és Fináczy Ernő iránymutató tézisei alapján érezte és érzi erkölcsi kötelességének a kultúra alapértékeinek közvetítését.

Mihalovicsné Lengyel Alojzia

* *

Szecső Károly: Szvorényi József. Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest, 2015. 184 o. (Tudós tanárok – tanár tudósok) - A sorozatszerkesztő Jáki László elképzeléséhez és a sorozatnévhez jól illeszkedve a kötet egy olyan életút és tudományos munkásság bemutatására vállalkozik, amikor a tanár tudós is lehetett, és tudósként lehetett jó tanár. Szvorényi József ciszterci szerzetes, pedagógus, nyelvész, irodalomtörténész, az MTA tagja volt. A 19. századot felölelő életét érdemes megismerni, újra felfedezni. Ezt teszi lehetővé Szecső Károly munkája, aki külön fejezetekben írt a tudós tanár életéről, munkásságáról, és szemelvényeket is közöl az írásaiból. A kötetet válogatott bibliográfia, Szvorényi Józsefről szóló cikkek, nekrológok és képek gazdagítják.

A könyv bevezetésében a tudós tanár alakjának, személyiségének első képe három írásban tárul elénk. Dékány Árpád zirci apát rövid köszöntő bevezetőjéből már kiderül, hogy a ciszterci szerzetesség, az ifjúság nevelése lelki és szellemi útravalóval szolgált, amelyet később kiváló tanárként tudott átadni tanítványainak. A második írás (Szász Károly 1895-ös emlékbeszédéből idézve), ezt a „talajt”, a cisz-

terci szerzetesrendet, iskoláit mutatja be, megerősítve azt, hogy ezek milyen fontosak voltak Szvorényi József életében. A harmadik, Balázs Géza írásából a nyelvész Szvorényit ismerhetjük meg, amelyben a szerző felhívja a figyelmet arra, hogy ez a munkássága sok tekintetben korszerű, a ma tudománya, mindennapjai számára is értékelhető és gondolatébresztő.

Az életutat bemutató tanulmány első fejezeteiből megismerjük az 1816. július 5-én a Borsod megyei Sátán született tudós gyermekkorát és iskolás éveit. A kántortanító apa, a család és a helyi plébános, mint keresztapa, mélyen vallásos környezetet, neveltetést adott a fiúnak. A már korán papi pályára vágyó ifjút a ciszterci rend egri gimnáziumába írtatták. A gimnáziumot sikeresen elvégezve tanulmányait az egri Papnevelő Intézetben folytatta, teológiát és hittudományi tárgyakat tanult. A könyvek, az irodalom és egy élményekben gazdag országos tanulmányút arra készítette, hogy a tanítást és a szerzetesi hivatást válassza.

A következő fejezetekben az életút Szvorényi József pedagógus tevékenységének helyszíneire felfűzve kerül bemutatásra. Nemcsak az tudjuk meg, hogy Székesfehérváron kezdett, majd az egri rendi gimnáziumba került, ahol több tudós barátára (Czuczor Gergely, Szemere Pál, Fáy András, Toldy Ferenc, Kazinczy Gábor) tett szert, majd később a gimnázium igazgatója is lett, hanem megismerjük a történelem, a kor eseményeinek hatását egy ember életére, és az életrajzi sorok mögötti gyermekszerető, nevelő személyiséget is. A *Magyar ékes szókötés* című munkája révén a Magyar Tudós Társaság is elismerte munkáját, 1846-ban felvette levelező tagjai közé. Több évtizedes akadémiai munkássága eredményeként 1886-ban az MTA tiszteletbeli tagjává választották. Közéleti tevékenységének egyik fénypontja volt az 1878-ban megrendezett, egri születésű költő, író Vitkovics Mihály emlékünnepe. Külön fejezetben olvashatunk munkásságának elismeréséről, ahol az 1886-os királyi kitüntetés (Ferenc József Rend lovagkeresztje) kapcsán a köszöntésre adott válaszát akár pedagógus hitvallásának is tekinthetjük: „*A nevelő nem a jelennek, hanem a jövőnek dolgozik; a szellem láthatatlan talajába hinti a maga vetéseit, a nélkül, hogy látná, arathatná annak kalászeit. Az ő munkája – áldozat, semmi máshoz nem hasonlítható áldozat. Maga a hadfi hős halála a hazáért – dicső áldozat, de nem több mint csak egy pillanat; míg a nevelő tanáré egy egész hosszú, lassan fogyó élet áldozata. A szerzetes nevelő tanárnak nem halála, de élete hősi.*” (45. o.) Az életrajzi fejezetekből kirajzolódó tudós tanár alakjához a szerző röviden felvillantja előttünk Szvorényi József egyénisége, betegsége és magánélete további részleteit is egészen 1892-ben bekövetkezett haláláig.

A kötet következő részében jól szerkesztett fejezetekre bontva, részletes bemutatásban olvashatunk Szvorényi József munkásságáról. A sokrétű tudományos tevékenységet folytató pedagógust megismerhetjük, mint tankönyvírot (irodalomkönyv, olvasókönyv, nyelvtankönyv szerzője), nyelvtudóst, irodalomtörténészt, pedagógiai szakírot, történészt, szépírot, természetrajzi szakírot. Ezen munkásság értékelését is megtaláljuk: Szvorényi Józsefet kora tudományosságának jellegzetes

képviselőjeként számos tudományág polihisztora volt. Eszménye a szerzetes tanár volt, aki nyájas, mértéktartó, megnyerő, szigorú és szelíd. Az ifjúsághoz tud alkalmazkodni mindenféle tekintélyvesztés nélkül. Nagy tudása és pedagógiai tapintata miatt az ifjúság rajongásig szerette. Halála után személye kissé feledésbe merült. Másfél évtizeddel a halála után gimnáziumában emlékünnepséget szerveztek, ekkor utcát neveztek el róla Egerben, és emléktáblát is avattak a tiszteletére. Az emlékezés 1945 után csak 1986-ban éledt újra a kötet szerzőjének javaslatára, és a tudós tanár halálának 100. évfordulóját már emléküléssel tették emlékezetessé. Mostohan bántak Szvorényivel a lexikonok, kiadványok is: az első részletes szócikket a 2000-ben megjelent *Retorikai lexikonban* találjuk Adamikné Jászó Anna tollából. Az életrajzi és a munkásságot bemutató fejezeteket lábjegyzetek és pontos irodalomjegyzék kíséri, a pontos hivatkozásokon túl lehetőséget adva a további részletek megismeréséhez.

Az írásaiból válogatott fejezetben olvasottak jól példázzák a tudós tanár szellemi sokoldalúságát, sokrétű érdeklődését, interdiszciplináris látásmódját, gyakorlatias megközelítéseit. A testi nevelésről, a munkára nevelésről szóló értekezései éppúgy, mint a családról szóló, kiemelik az otthoni nevelés fontosságát, a szülők feladatát, az anya szerepét. A másik két értekezés is sokatmondó lehet a mai ember számára akár a magyartalan szóhasználatról, akár az iskolázott gyermek idegességéről szól.

A kötet végére érve mintegy összefoglalásként a Szvorényi Józsefről szóló cikket és nekrológokat olvashatjuk. Lehetőségünk van összevetni az életét és a munkásságát bemutató fejezetekből, a tudós tanár írásaiból leszűrt tapasztalatainkat, kialakult véleményünket a kortársak által és a halála centenáriumán készített írásokat. Zárásként bőséges válogatott bibliográfiából szemezgethetünk, és személyéhez kapcsolódó fényképeket, dokumentumfotókat találunk.

Halálakor az akadémiai emlékbeszédben tett ígéretnek, miszerint nevét nem a legnagyobbak, de a legjobbak között megőrzik és megbecsülik. Szecsó Károly tevékenységével és ezzel a kötettel a tudós tanár halála után száz évvel eleget is tett. A könyv lehetőséget ad egy olyan pedagóguskép, hitvallás, a tudományos munka iránti alázat megismerésére, mely egyaránt követendő példa lehet a jelen tudósainak, pedagógusainak.

Németh Andrásné Farkas Gabriella

* *

Révész György (szerk.): Vándortáborozás. Magyar Pedagógiai Társaság Mozgalompedagógiai Szakosztály, Budapest, 2015. 112 o. (Mozgalompedagógiai füzetek 9.) – A kötet egy erős felkiáltás! Talán nem is egyetlen kiáltás, hanem több összekapcsolódó gesztus, hátha valamelyik, vagy több együtt, érdeklődést kelt a vándortáborok iránt. De kinek az érdeklődését lehetne felkelteni, mivel és miért?

Elegyes – jutott eszembe Bächer Iván kedves jelzője a kötetecske közepe felé jár-

va, és velem is maradt ez a jelző, amit tartalmilag is pontosnak és méltónak is találok, hiszen a kortárs irodalom alkotói közül Bächer visszatérően írt tábori élményeiről, amiket bőségesen gyűjtött gyerekként, táboroztató önkéntesként és tudatos hivatásos nevelőként is. Bächer irodalmat írt, és ezzel emléket is állított, örök és időhöz-helyhez kötött emberi dolgokról mesél. És mit tett a *Vándortáborozás* kötet?

Azt hiszem, mindenekelőtt megpróbált megőrizni, az írni tudók azon – talán nagyon is 20. századi? – meggyőződésével, hogy ami leírtunk, különösen, amit kinyomtattunk, az fennmarad, és felelősek vagyunk azért, hogy fennmaradjanak a fontos dolgok. Az értékek őrzése és felmutatása nem egyéni gesztusa Révész Györgynek, hiszen a Magyar Pedagógiai Társaság általa vezetett Mozgalmopedagógiai Szakosztálya évente két kötetet ad közre, konferenciákat tart életjelet ma alig adó témakörében. Az együttműködők hálózatához tartozó Múltunk Öröksége Alapítvány például pályázatokkal gyűjtötte a vándortáboroztatók visszaemlékezéseit, amelyekből a kötet is válogat. Természetesen, mindig és minden írás és válogatás vitatható, sőt vitatandó, e nélkül nem születhet meg és maradhat fenn kollektív tudás. E kötet szerkesztését azonban nem ezen a szinten kell kritizálni, hanem azért, mert nem adta meg azt, amit meg kellett volna adnia: nem kapjuk meg a szövegek alapvető feltalálási helyét, történetét, jelentőségének bemutatását. A szerkesztő és köre könnyedén elláthatta volna a közölt szövegeket olyan jegyzetapparátussal, ami társadalomtörténeti forrásgyűjteménnyé emelhetné a kötetet, amivel sokkal inkább elérhető lenne a fenntartás, a felmutatás – általam vélelmezett – célja. A szerkesztő több olyan írást is beemelt a kötetbe, ami a nem túl távoli múltban többször is megjelent, sőt, elektronikus formában elérhető. Ennek az indoka nem érthető, különösen, ha a zsúfolt, apró betűs oldalképekre nézünk. A kötet tartalmaz fotókat, hivatalos és magándokumentumokat szövegek közti helyzetben és a teljes terjedelem hetedét kitevő mellékletként. Ezek egy része nem ad információt, pedig például az erdőalján, mező szélén álló tábor képeivel be lehetett volna mutatni, hogyan szervezték a táborok tereit, mindennapjait. A szövegekben használt képek tudatosabb szerkesztése, jegyzetekkel való ellátása szintén sokat tehetett volna hozzá a kötethez.

A kötet megpróbálja felvázolni a kiránduló, vándortábori mozgalom történeti hátterét. Ehhez kiindulásként a Németh András – Pukánszky Béla *Neveléstörténet* című internetes tankönyvét idézi a Berlinben indult német Wandervogel-mozgalomról, amely kétségkívül nagyon fontos, ám, hogy miért és miben, arról sokkal többet tudunk meg Müller, a német szociálpedagógia nagy teoretikusa 1992 óta magyarul is hozzáférhető kötetéből, mint Némethtől. Müller írt a német mozgalomnak a nemzeti szocializmus felé vivő vonulatairól is. Ha már alig ismert Magyarországon a Wandervogel-mozgalom, amely a 20. századi európai ifjúsági munka fejlődése szempontjából is nagy fontosságú, szerencsésebb lenne kontextusában megismertetni. A kötet nem nevezi meg, hogy milyen kapcsolat volt a Müller szerint 1901. november 4-én alapított német egyesület – melynek táborain 1909-ben már

33 539 fiatal vett részt –, és a magyar Vándordíák Egyesület között, amely legelső táborát abban az évben rendezte. Mivel szerzőink nem említik, hogy a német szervezet képzési tevékenységet végzett volna, legvalószínűbbnek azt tartom, hogy egy Berlinben járt tanár vagy egyetemista hozta haza az ötletet, esetleg résztvevői élményét, és ez alapján szervezték meg az első magyarországi tábort 1909-ben, amiről már szól az egyesület évkönyve. Talán egy tudományos diákköri kutatás tisztázhatná ezt a kapcsolatot, vagy legalább azt feltárhatná, hogy milyen levéltári anyag maradt az egyesület után, és az milyen vizsgálatokat tenne lehetővé. Érdeemes lenne a külföldi minta átvételének, elterjedésének, magyarításának példaként is vizsgálni a történetet. Szintén érdemes lenne a gödöllői Cserkészlevéltár vonatkozó anyagai feldolgozásával – ahogy ők maguk nevezték –, a mozgó táborok történetét is módszeres vizsgálat tárgyává tenni, hogy arról a témakörrel is sokkal többet megtudhassunk, mint ami a kötetbe került.

Arra a kérdésre, hogy mi a jelentősége a Magyar Úttörők Szövetsége színeiben 1973 és 1990 között létezett vándortábori mozgalomnak, nem próbál választ adni a kötet. Fel sem teszi a kérdést, csak szemelvényeket, példákat ad: hátha a téma felkelti valakinek, még inkább egy kutatói közösségnek az érdeklődését, hátha összegyűjti és módszeresen feldolgozza valaki a forrásokat. A jelentőségére vonatkozó mennyiségi érvet az A2 mellékletével, az 1981. évi központi szervezésű vándortáborokban részt vett csoportok adataival ad a kötet (51. o.). Az összesítés szerint 749 csoport vett részt a jellemzően 12-14 napos táborokban, s jóval kisebb volt a 10 nap, és egyetlen a 8 alatt bejárandó útvonalak száma.

Szloboda Árpád az Úttörővezető című lap 1973-as évfolyamából vett írásában (26. o.) bevált elképzelésnek nevezi, hogy 25-30 fős – általános iskolásokból, náluk idősebb ifivezetőkből és felnőttekből álló – csoportok vándorlása feltételeit biztosították. (Az A3 melléklet listája szerint ténylegesen 40 fős csoportokra volt felszerelés.) Ez nem változott a vándortábori hálózat fennmaradásáig, így az 1981-ben központi szervezésű – és ez által az ország bármely településéről érkezett gyerekcsoportok előtt nyitott – vándortáborokban bő 22 ezer résztvevő lehetett, közöttük 15 ezer általános iskolás. A kötet nem szolgál statisztikákkal az egykori táboroztatókról, félő, nem is folyt szisztematikus adatgyűjtés. Így csak közelítő becslésként feltételezem, hogy minden csoportnak legalább két pedagógus tagja volt, tehát másfél ezer diplomásból álló kör – és az ifivezetők között pedagógus pályára lépők – személyes pedagógusi kompetenciáira hathatott a vándortábori tapasztalat. Nagyon érdekes lenne tudni, mit éltek meg e téren a vándortáboroztatók, mi ragadható meg ebből módszeres vizsgálatokkal.

Minthogy a központi szervezésű vándortáborok kora a rendszerváltás idején véget ért, a saját emlékek felidézése önmagában kevés közvetlenül felhasználható tudást kínál a ma és a holnap pedagógusainak. Úgy gondolom, ahogy a Vándordíákok Egyesülete és a cserkészek, majd a cserkészek és a vándortáboroztató úttörők között is megszakadt a kontinuum, nincs folytonossága a pedagógiai kultúra átadásá-

nak, hanem egy újabb kedvező időszak innovátorai újra feltalálják azt, amit egyszer – többször – már elértek szaktársaik: ugyanezt látjuk most is. Érdekes ez a kérdés a kortárs pedagógia sok más innovációja, fejlesztési kísérlete szempontjából is: mi épült be az esélyegyenlőséget, a fejlődést az egyén szükségletei szerint szolgáló, és sok más, a hivatalos pedagógiából 2010 után kitett értékkel, tudással és eszközzel. Mindig minden az alapoktól épül, vagy vannak a hivatalos változásoknál erősebb mély folyamatok is? S ha igen, építenek vagy rombolnak?

Szép szövegeket olvashatunk a Múltunk Öröksége Alapítvány felhívására érkezett visszaemlékezésekből: bölcs idős tanárok emlékeit. Kiüt, elemelkedik ezektől Rényi Péter és Szarvas László írása. Előbbi 20, utóbbi 40 éves, élő saját vándortáborokról számol be azzal a pedagógiai tudatossággal, ami nélkül egyetlen saját vándortábort, minden résztvevőnek örömet adó pedagógiai projektet sem lehet megvalósítani, nemhogy több évtizednyit. *„De ami a legfontosabb, rengeteget beszélgetünk. A napi menetelések alatt könnyebben nyílnak meg a szívek. A közös megpróbáltatás közelebb hozza egymáshoz a lelkeket. Olyan titkok tárulnak fel ilyenkor, amik máskor rejtve maradnának. Elmosódnak a mindennapok során kialakult határok idősebbek és fiatalabbak, fiúk és lányok, gyerekek és felnőttek között. A gyalogosok között létrejön egy láthatatlan, kimondhatatlan kapocs, ami a túra után is összeköt minket.”* Rényi Péter szavait (78. o.) sokan elmondták már, nagyon sokan, leginkább, mielőtt nekifogtak életük első – és gyakran egyetlen maradt – önálló pedagógiai vállalkozásának, de alig vannak, akiknél évtizedek hitelesítenek pedagógiai célt, eredményt, önreflexiót.

Szarvas László írása nem csak ennek a kötetnek lehetne a koronája, mert felmutatja a közösségi nevelés, az animáció legmagasabb fokát, hozzá méltó sok szempontú, lényegre fókuszált leírással és szöveggel. Fenntartom, hogy a kötet leginkább figyelmet igyekszik fókuszálni a vándortáborra, s ez az írás megmutatja, hogy milyen színvonalú közösségi pedagógiai alkotásra ad lehetőséget a vándortábor, mint pedagógiai keretrendszer.

Ha ez a két írás zárja a kötetet, az mindenképpen egy jövőbe mutató, aktivizáló befejezést adna, és elnézhettük volna, hogy a nagyon is kivételest mutatja a – majdnem egészen – egyedülállót. A szerkesztő nem ezt választotta, hanem történeti dokumentumokkal zárja a kötetet, Derzsi Ottó visszaemlékezésével a pusztamaróti – Csillebérc és Zánka utáni – harmadik országos úttörőtáborhely történetéről, és hozzá kapcsolódó néhány dokumentum másolatával. Gyanús, hogy a történet több helyen feszegeti a racionalitások határait, például a közgazdasági racionalitást, de nem akkor kapunk a legtöbbet ezektől a szövegektől, ha ezekre a pontokra koncentrálnunk, hanem akkor, ha a történetet egyben próbáljuk látni, mint egy példát a szocializmus adta kereteken belül történt alkotásra. Derzsi Ottó fontos alkotója volt a '70-es évek elején a vándortábori rendszernek – erről szól a kötet elején közzé tett írása. Abból a sikerből rugaszkodik neki a pusztamaróti tábor létrehozásának, amire családjával együtt tesznek komoly tétet, hiszen oda is költöznek a kihalt lakossá-

gú falu helyén alapított táborba. Rövid és jó tollal megírt a történet, ezért is inkább elolvasásra ajánlom, mintsem elmesálném: egy figyelemre méltó kis cserép a létezett szocializmus mozaikjához.

Úgy látom, összességében igaza van a kötet szerkesztőjének, hogy megpróbál felhívni a vándortáborok még fellelhető értékeinek megőrkítésére. Rendre felbukkannak újabb csoportok, amelyek rátalálnak a vándortábor pedagógiai értékeire. Mostanában leginkább élménypedagógiának, vagy out-doornak nevezik. A lényeg az, hogy örök emberi szükségletekre válaszol, így fenn fog maradni – ahogy Rényi Pétertől idéztem, boldogítónak gyerekeknek és felnőtteknek. Kérdés, hogy néhány kicsi közösségben őrzött, az utókornak felírt titokként marad-e meg, vagy egy erős tanórán kívüli pedagógiának a tanórákra is visszaható eszközeként, a pedagógiai kultúra elérhető eszközeként. Rövid távon adott a válasz, de hát nevelni annyit tesz, mint hosszú távra befektetni.

Tóbiás László

* *

Jáki László: *Egy oktatáspolitikus a XX. század fordulóján: Jancsó Benedek. Jancsó Alapítvány (h. n.), 2016. 208 o.* – Erdély egyik jelentős pedagógusa, közoktatás-politikusa, szakíró és folyóirat-szerkesztő, a középiskolai reformtörekvések jeles személyisége életútját tartalmazza e kötet, amely középpontjában az általa kidolgozott egységes középiskola-koncepciója áll.

Mint a hasonló, az egész életutat is felvázoló kötetek, természetesen e mű tartalmazza Jancsó Benedek (1854-1930) pályaindulását, azokat az éveket, amelyek a pedagógiai gondolkodása kibontakozását, majd céltudatos irányultságát voltak hivatva megjeleníteni iskolai munkájában, cikkeiben, tanulmányaiban, majd munkássága beteljesedését közoktatás-politikai szerepléseiben és az MTA levelező tagóságában.

Jáki László bár már több Jancsóval kapcsolatos tanulmányt és egy kismonográfiát is közreadott, ezzel a könyvével méltó szakmai-tudományos emléket állított annak a sokoldalú, a hazai (és a határokon túli) magyar oktatásügy kiváló pedagógusának, akit (talán) ezzel a kötettel méltó helyére emeli neveléstörténet-irodalmunkban. (Ugyanis Jancsó életrajza, munkássága sem a Nagy Sándor, sem pedig a Báthory Zoltán-Falus Iván által szerkesztett Pedagógiai lexikonban nem szerepel.)

A kötet szerkesztője, Jancsó András így foglalja össze azt, hogy miről is szól e kötet: „*E kivételes tudós tanárról szóló írás bemutatja a kor oktatási és oktatáspolitikai küzdelmeit egy nem mindennapi pedagógus gondolkodását, felkészültségén, elkötelezettségén és gyermekszemléletén keresztül.*” S a múltból a mába ívelő megállapítása: „*Jancsó Benedek álláspontja egyes pedagógiai kérdésekben figyelemre méltó és eligazító érvényű; középiskolai reformelképzelései sok tekintetben hasonlítanak jelen korunk megoldandó oktatásszervezési feladataihoz.*” (6. o.)

Jáki László rendszerszemléletű életmű-összeállítása jól reflektál e mondatokra. Természetes, hogy Jancsó elgondolásai (benne iskolaszervezési, tantervi, tanárképzési és több más), korának olyan oktatáspolitikai mátrixában jelentek meg, amely tükörképe volt az akkori (Kárpát-medencei) magyar (nemzetiségekkel tarkított) társadalomnak. Kétségkívül, voltak nagyon is elágazó pedagógiai koncepciók, azonban ami ezekben közös volt: a magyar iskola, a magyar kultúra által szükségesnek tartott társadalmi-gazdasági felemelkedés segítése.

E könyvben bár Jancsó saját életútján, munkásságán keresztül látható az akkori oktatás és művelődésügy számos problémája, az azonban bizonyos, és ez Jáki munkájának egyik fő értéke, hogy olyan kontextusban olvasható az életmű, amelyből kitűnik, valamennyi oktatáspolitikai törekvés arra irányult, hogy megőrizve a hazai oktatási-nevelési tradíció tovább vihető értékeit, európai színvonalúvá tegyék az értelmiség középrétegét biztosító középiskolai oktatást. Ebben a folyamatban, bár nem Jancsó markáns elgondolása érvényesült, azonban ennek számos eleme ott található a későbbi középiskolai törvényekben.

Jancsó vidéki tanársága, majd budapesti tanári és igazgatói munkássága jó hátteret adtak az elméleti munkásságához: megszerezte azt a széles pedagógiai látókört, amellyel képes volt áttekinteni az oktatási rendszer működését, problémáit, és megfogalmazni az erre adandó lehetséges válaszokat.

Jáki László, amikor e könyvében felvázolta a kor középiskolai reformtörekvéseit, lehetőséget ad az olvasók számára ahhoz, hogy felismerjék, Jancsó nem csak következetes volt a középiskola-reformtervezetével abban, hogy „összefésülje” a hazai és az európai középiskolai törekvések legjobb tartalmi elemeit, hanem abban is, hogy ez pénzügyi, szervezési vonatkozásban is bevezethető és fenntartható folyamat legyen.

Középiskola-koncepciója kilenc tanévet ölelt fel, amely három részből állt (volna): 3 + 4 + 2 év. Ami meggyőző ebben a tervzetben – és erre kitűnően utal a kötet szerzője –, hogy olyan pedagógiai logikát tükröz, amely egyrészt következetes a tanulók szellemi fejlődésének tempója figyelembe vételében, valamint a gyakorlati élet által megkövetelt realitásokban. Szándéka szerint (amit Jáki idéz is): „*Középiskoláink reformálásánál kötelességünk elkerülni mindazokat a hibákat, melyeket a jelenlegi rendszer bírálata kapcsán megróttunk. Hogy az ifjúság szellemét fejlődésének megfelelően táplálhassuk, nem szabad az egész középiskolai tanfolyamatot a jelenlegi mintájára egységesnek venni, hanem benne egyes nagyobb tagozatokat kell úgy osztani el, a mint azt a tanuló szellemi fejlődésének megfelelő fokozata s a gyakorlati élet követelményeinek tekintetbe vétele megkívánja.*” (59. o.)

Tervezete hátterét az 1890-től napirenden volt egységes középiskola-elgondolás adta. Természetes, hogy ennek jelentős támogatói és ellenzői voltak, mint minden olyan reformtervnek, amelynek jövőt alapozó funkciója lett volna. Csak két példa ezzel kapcsolatban: „*Az egységes középiskolát éppen az erdélyi soknyelvűség és felekezeti hátrányaira való tekintettel is a nemzeti öntudat és egységes eszmél-*

kedés egyik hatékony emeltyűjének, államiságunk megszilárdítására pedig nélkülözhetetlen eszköznek tudom és érzem.” (Téglás Gábor dévai reáliskolai igazgató. 59. o.) *„Ne hitessük el magunkkal, hogy elégedetlenek vagyunk a mai középiskolai tantervekkel és hogy a tantervekben rejlenének tanügyi bajaink főoka... Van nekünk egy teljesen kész, mindinkább fokozódó sikerrel működő középiskolai szerveztünk, ezt fejlesszük tovább. Erre pedig szükséges a tanárképzés reformja...”* (Riedl Frigyes irodalomtörténész, egyetemi tanár. 61. o.)

Jáki László megemlíti egy kiterjesztett dimenziójú elképzelést is, amely a középiskola és a népiskola együtt fejlesztésének szükségességét vetette fel, amelynek – a későbbi oktatási törvénykezések történései fényében – megvolt a realitása. *„Ha van az államnak iskolák számára pénze, állítson fel új középiskolákat azokon a vidékeken, ahol szükséges, de ne igyekezzék a már fennálló középiskolák költségeit emelni. Sőt vannak még ennél is sürgősebb kötelességei: fordítsa azt a pénzt új elemi iskolák felállítására, hogy végre valahára az ország minden részében megtegyék azt, amit a népoktatási ügye követel.”* (Kutrucz Rezső, főgimnáziumi igazgató. 61. o.)

Jancsónak az volt a véleménye, hogy az első három évben egyenlő esélyt kell adni a tanulóknak a műveltség alapjai, a tanulási készség megszerzéséhez, majd a következő két év legyen az az időszak, amikor *„az ifjúság java maradna az értelmiségi kereseti ágakhoz és a tudományos pályákhoz vivő úton”*, és a kétéves felső, az utolsó szakaszban *„majdnem egész biztossággal meg lehet mondani, hogy ki milyen irányban fog sikerrel haladtatni akár az életben, akár a tudományban”*. (62-64. o.) Kétségtelen, hogy e terve megfelelt a (mai kifejezéssel) az akkori munkaerő-piaci igényeknek: ez egy piramisábra-szemlélet, amelynek a felső részén a kvalifikált értelmiség dominál. Ami viszont valóban probléma és megoldandó feladatként merült fel, hogy a középiskolák területi koncentráltóságán szükséges lett volna változtatni. Jancsó ebben is állást foglalt: fontos feladatnak tartotta a középiskolák területi decentralizációját.

Amikor a középiskola-ügy lekerült a napirendről, Jancsó más témák felé fordult. Foglalkozott a testi neveléssel, a tanárképzéssel, és új teendőjeként az iskolán kívüli oktatással. Mindegyikben felelősségteljesen munkálkodott, s közoktatás-politikai megbízatásainak maximálisan eleget téve (többek között az Országos Szabadoktatási Tanács ügyvezető alelnökeként) alkotta meg azokat újabb elképzeléseit, amelyeket kiterjesztett a munkásosztály művelődési szükségleteire is.

A Jancsó-i életműnek ez a bemutatása sikeres neveléstörténeti munka. Ehhez nem csak egy elkötelezett pedagógus több évtizeden át végzett munkája kellett, hanem a szerző, Jáki László széles körű, a kort jól ismerő, nagy felkészültségű személyisége is. A kötetben függetlenül olyan dokumentumok olvashatók, amelyek Jancsó különböző területen végzett munkásságához kapcsolódnak. A felhasznált irodalom, a jegyzetek, a (ritkaságokat is tartalmazó) kép- és ábramelléletek mellett a szerző, dr. Jáki László szakmai életrajza, publikációs listája is helyet kapott.

Cs. Bányai György

Virth László: Magyar nevelés, népi gondolat. Adalék a huszadik századi magyar szellemtörténet egy fejezetéhez. Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület, Pilisvörösvár, 2017. 205 o. – „Ez a könyv négy olyan pedagógus elgondolásaira épül, akik nemcsak a katedrán próbálták ki magukat, hanem egy válsággal terhes korszakban az emberformálásnak, a gondolkodás alakításának elméletét is gazdagították. Törekvésük szerint szellemi orientációt adtak...Különböző helyekről, pozíciókból érkeztek, képzettségük is eltérő, mégis sok közös gondolatot tartalmaz náluk” – olvasható a kötet bevezetőjében. A négyek: Karácsony Sándor, Kodály Zoltán, Márton Áron és Németh László, akik a 19-20. század fordulója körüli években születtek, és meghatározó munkásságuk párhuzamos volt ez utóbbi század több évtizedén át. Életük és a magyar nemzet (határon inneni és túli részei) sorsközössége olyannyira meghatározó volt, hogy ők így négyen, gondolataikkal, tetteikkel nem csak egyszerűen végig vonulnak az évtizedekben, hanem átlépnek azon a töréspontokon, amelyek a magyar történelem sorsfordító esztendeit jelentik.

A magyar neveléstudományi gondolkodás és a pedagógiai praxis számos időszakban olyan dichotómiában volt, hogy alig találtak kiutat a válságaikból. Életreform, pszichoanalízis, gyermektanulmány, szocialista, keresztény-nemzeti stb. alapú mintázatok színesítették a hazai pedagógiát, majd paradigmaváltással uralkodott el a hazai tradícióktól idegen, ezt magába fogadni nem csak nem képes, hanem nem is akaró marxista pedagógia.

Egy másik út kézenfekvő lett volna – éppen az ő munkásságuk, teóriájuk alapján, ám az európai politikai változások más utat jelöltek ki. Bár négyük közül 1945 után csak Karácsony Sándor „iktatódott ki” a hazai művelődési, pedagógiai és közéleti közgondolkodásból, ám a „fékezett” (fékeztetett) jelenlétüknek nem volt olyan érdekérvényesítő ereje, hogy a sorskérdésekre adott válaszaik érdemben hasznosulhattak volna.

Virth László, aki szociológus, hittanár és sokat publikáló szerző, e könyvében/könyvével nem csak piedesztálra helyezte őket, hanem alapos bemutató-elemző-értékelő munkájával (szándéka szerint) újra beemeli/beemelné őket a hazai közgondolkodás sűrűjébe. De van-e realitása e restitúciós életműveket, gyakor volt hatáskukat a mai kánonjaink közegébe illeszteni?

A szerző a megoldást abban látja, hogy az általuk (is) képviselt népi gondolatnak, a plebejus gondolkodásnak kellene érvényesülnie, amely nem az elzárkózást, hanem a felzárkózást szolgálta... (és szolgálná). Ugyanis „*Ma is vannak internacionalizmusok, vannak nemzetközi központosító törekvések, melyek abban emlékeztetnek e két bukott rendszerre, hogy elutasítják a bibliai emberképre épülő subsidiaritás elvét, elutasítják a felelős emberi kapcsolatokra épülő közösségi szellemet, kettős mércét alkalmazva elutasítják a felzárkózni akaró nemzetek önállóságát. A népi gondolat, a plebejus gondolat a társadalmi különbségek kiegyenlítését szolgálja ma már akár kontinentális, globális méretekben is.*” (6. o.)

Amit a szerző kulcsgondolatnak tart, az a társadalmi problémákra adandó vá-

laszadás képessége, (és természetesen a válaszok tartalma, ha ezek olyan evidenciákat, majdhogynem az elvárt, kiegyensúlyozott társadalmi együttlét axiómáit vetítik ki), amelyhez hozzá tartozónak kell érteni azokat, „...*melyek ma is érvényesek, mert vannak a régmúlt kor által feltett kérdések között olyanok, melyek a sok évtizede megadott válaszok mellett is érvényben maradtak*”. (Uo.) Ők négyen ugyanis nem csak a társadalomban megjelenő problémahalmazokról mondták el, írták le a véleményüket, jobbító szándékú elképzeléseiket, hanem az egyes ember formálásáról (neveléséről, oktatásáról, társadalmi szerepéről) is. Mai fogalommal megnevezve: közszereplők voltak, akikre azért – koronként eltérő hangsúlyokkal –, nem csak figyeltek, hanem nézeteiket interiorizálták is: volt olyan befogadó közeg, amely vállalta a – lehetőségektől függően – ezek áthagyományozódását.

Magyar gondolat, népi gondolat a könyv egyik fejezete címe. Vajon paralel-e a két mondatrészt, vagy a második alárendeltje az elsőnek? Számos tanulmány foglalkozott azzal, hogy a magyar kultúra megalkotója, őrzője, (továbbfejlesztője? – a közelmúlttól ez kétséges, nincs olyan rétege a társadalmunknak, amely megvolt a korábbi századokban: az a vidéki lakosság, benne a parasztság), amely kultúrájában mindig újra alkotta önmagát. (Ma már ennek replikáit láthatjuk a különböző kulturális programokban, a hivatásos, félhivatásos és amatőr hagyományörző együttesekben, személyekben, s csak ritkán bukkan fel egynéhány olyan östehetség, akik képesek újabb rétegeket rakni a népi kultúra színes asztalára.)

Virth László alapvetően a megszakadt sorsközösség problémájára utal, amikor azt fejtegeti, hogy „*A nép őrizte a magyar népi kultúrát, a régi magyar gondolkodást mutató jelképrendszert, a saját észjárását*”, de a 19. században a szerveződő középosztály gondolkodása, érzésvilág germán sémákhoz igazodott, s ennek hatásaként degradálódott nem csak a hagyományos népi viselkedés és viseletkultúra, hanem a világról (az emberről, a természetről – és leírható: a vallásról) való gondolkodás, bár még a régi gyökerek ott szunnyadtak, csak hívó szavak kellettek az újra éledéshez.

Virth László a könyvében mintegy bűvópatakból hívta/hívja elő a négy magyar lelkületű tudós értelmiségit, az ő ember- és világlátásuk markánságát azért, hogy társadalmi szintű mintázatot adjon a nemzet gondolkodásmódjának. Karácsony Sándorra utalva írja, hogy „*Ha csak magyar észjárás szerint gondolkodott volna az egész nemzet, akkor a magyar észjárásnak nem kellett volna külön hangsúlyt adni.*” (83. o.) Kritikája nem csak meggondolásra, hanem cselekvésre ösztönző is, mert egy torzult társadalomban nem működnek azok a gondolkodásmód-preferenciák, amelyeknek át kellene szólni mindegyik magyart, mindegyik magyar közösséget: „*A régi úri világ iránti mai nosztalgiaik idején, magyarkodások és vitézkötéses úri emberkedések idején érdemes lehet klasszikus magyar népi gondolkodókat olvasni*”. Amikor Márton Áron népnevelői, népfelkészítő programjában a népben rejlő, lefojtott energiák felszabadítása szükségességéről szolt, Kodály és Németh László

gondolatvilágával azonosult, azzal, amely tudatos, egyetemes szándékú, nagyvonalú és sajátosan magyar identitású.

S ha más síkon nézzük Virth könyvét, fellelhetők a pedagógia teendői felé vezető utak is. Az a tradicionális népiskoláztatás, amely 1868-ban alapozódott meg, még megőrizhette azt a népiséget, kultúrahagyományt, amelynek a legnagyobb társadalmi hordozója a parasztság volt. Igaz, ez a korábban még viszonylag homogén vagyoni és kulturális közösség folyamatosan szakadozott, és vált ki belőle a kézműves, majd a gyári iparosság, és ha vékony rétegben is, az értelmiség alacsony státusú része. Így morzsolódott, veszejtődött el és fejlődött ki egy más, az a kultúra, amely már nem volt képes magával vinni a „józan magyar észjárásnak” sem a formális logikái, sem az érzelmi, sem pedig az életmódbeli örökségét.

De lehet-e transzformálni napjaink és a jövőnk számára a Kodály, Karácsony, Márton, Kodály által megfogalmazottakat? A kötet Magyar nevelés című fejezetéből amelynek igen jó, rendszerszemléletű alfejezetei vannak, választ kaphat az olvasó. A megoldás közegei: az iskola, a népművelés. A mód: magyar iskola- és neveléskultúra, a magyar nyelv elsődlegessége, a magyar kultúra valamennyi ágának művelése. Ehhez, Márton Áronnal egyetértésben, jelentős szerepet szán a katolikus iskoláztatásnak, ahol a jellemnevelés biztosíthatja az egyén és a társadalom, a kisközösségek és a magyar társadalom (ítthoni és külhoni része) egymásra találását, a közös cselekvést felmutatni képes erőt.

Virth László könyve kitűnő szellemtörténeti munka, amely nem csak elolvasásra, hanem továbbgondolásra és cselekvésre készítő is. Napjainkban és a jövőben is ez utóbbi lenne a legfontosabb teendőnk.

Tölgyesi József